ئەنفالی دۆڵی جافایەتی

لە پلانی جینۆسایدی کورددا

نووسینی: ئارام هەڵەدنی

ئەنفالی دۆڵی جافایەتی

لە پلانی جینۆسایدی کورد دا

نووسینی: ئارام هەڵەدنی

چاپی یەکەم
سلێمانی - ٢٠٢٢

| ناوی کتێب: ئەنفالی دۆڵی جافایەتی لە پلانی جینۆسایدی کورددا
| بابەت: مێژوو
| نووسینی: ئارام هەڵەدنی
| تایپ: نوسەر
| دیزاین و هەڵەچنین: سیروان خەلیل
| دیزانی بەرگ: هەرێم عوسمان
| چاپ: چاپخانەی کارۆ
| نۆرەی چاپ: چاپی یەکەم - سلێمانی
| تیراژ: ٥٠٠ دانە
لە بەڕێوەبەرایەتی گشتیی کتێبخانە گشتییەکانەوە ژمارە سپاردنی
(   )ی ساڵی ٢٠٢٢ی پێسپێردراوە.

سوپاس و پێزانین

زۆر سوپاسی بەڕێز (جوتیار نوری) ئەندامی مەکتەبی سیاسی و لێپرسراوی مەکتبی ڕێکخراوە دیموکراتیدیەکانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان دەکەم، کە ئەرکی لەچاپدانی ئەم پەرتوکەی لەئەستۆ گرت.

پێشکەشە

بە ڕوحی پاکی هەموو قوربانیانی دەســتی ڕژێمەکانی عێراق، بە تایبەت ڕژێمی بەعس، کە لە پێناو ئازادی و نەتەوەیی شەهید کران.

بە کەسوکاری ئەنفالکراوان، کەسوکاری شەهیدان، زیندانیانی سیاسی، خەباتگێڕانی ڕێگای ئازادی، ئەو پێشــمەرگانەی کە بوونە قەڵغان لەبەردەم تاوانی ئەنفال.

بە دایکم و باوکم و هاوسەرەکەم و خانەوادەکەم.

بە مامۆستاکانم لە قۆناغی سەرەتاییەوە تا قۆناغی زانکۆ.

هەموو ئەو کەس و ڕێکخراوانەی داکۆکی لە کەیســی جینۆســایدی گەلی کورد دەکەن.

هەموو ئازادی خوازانی جیهان.

ناوەرۆك

	لاپەڕە
پێشەکی	٥
دەسپێك	٩
جینۆ ساید	١٣
جینۆساید بە دوو قۆناغ ئەنجام دەدرێت	١٧
کوردستانی عێراق لە نێو ئاگردا	٢٥
بەعس و هەڵگیرسانی جەنگ	٣٠
تاوانکردن ڕابگرن	٣٥
پلانی دەسەڵاتدارانی عێراق بەرامبەر کورد	٣٧
شوناسی نەتەوەی عەرەب	٤٤
بەعس و ناسیۆنیالیزمی نەتەوەیی	٤٧
شوناسی بەعس	٥١
ژیانی منداڵی سەدام لە عۆجە	٦٨
سەدام لە خەونی ڕێبەریدا	٧٢
زیندان لە فەرهەنگی بەعسدا	٧٥
زیندان وەك ناوەندی بەرگری و شانازی کورد بوون !	٧٦
بیرم لەوە دەکردەوە ئەگەر کە سێك لە سەر شان بەرکەوتنێك گوللە باران بکرێت ئەبێت چی لە من بکەن ! !	٨٢
زۆر پاڕایەوە لە بەرزان تکریتی کە سـزای لە سـێدارەدانەکەی دوابخات بۆ دوای لە دایك بوونی منداڵە نۆ مانگەکەی ناو سکی !	٨٦
شێوازەکانی ئەشکەنجە و لێدان	٩٢

کۆشکی کۆتایی (قصر النهایه ٩٦
هەشت هەزار بارزانی بێسەر و شوێن کران ٩٩
ڕاگواستنی گوندەکان ١٠٢
ئابلۆقەی ئابووری سەر گوندەکان ١١٠
دوا پلانی بەعس بۆ وێرانکردنی کوردستان ١١٥
مامۆستایانی شۆڕش ١٢١
تاوانێکی مرۆیی لەژێر ناوی دەستەواژەی (ئەنفال)دا ١٢٤
قۆناغەکانی ئەنفال ١٢٩
دیاری کردنی ڕۆژی ئەنفال ١٣٣
حەجاج تاوانبارە دڵڕەقەکەی بەعس ١٣٧
لەدواوە دوو جەلاد لێیان دام و بەدەما خستیانم ١٣٩
مەرجەکانی ئەنفال ١٤١
تاوانی ئەنفال مردنی مرۆڤە بێ تاوانەکان بوو دوور لە بەها ئاینییەکان ١٤٦
ئەو کەسەی ناوی لە پرۆسەی ئەنفال نا، کێ بوو؟! ١٥٣
ڕای عەرەبی و نێودەوڵەتی لەسەر تاوانی ئەنفال ١٥٣
یاد کردنەوەی تاوانی ئەنفال لە لایەن بەعسیەکانەوە ١٥٧
هەوڵەکان بۆ ناساندنی تاوانی ئەنفال لە جیهاندا ١٥٩
ئەنفال لە ڕۆژنامەکانی بەعسدا ١٦٤
دەبێت لە بیرەوەری ماسییەکاندا گرنگی دەریا فەرامۆش نەکرێت! ١٧١
لەبەردەم ئەشکەوتێکدا چەند سەربازێکمان بینی لە سەرمان ڕەق
بووبوونەوە و بەسەر پەلی دارەکاندا شۆڕ بووبوونەوە ١٧٤
گرنگی دۆڵی جافایەتی لای بەعس ١٧٧
هەشت ژن و منداڵ لەناو کارێزی سەرگەڵو لەیەک کاتدا شەهید بوون ١٨٠
دیمەنی شەهید بوونی دارا و دلێری منداڵ لای دانیشتوانی چالاوا

هەرگیز بیر ناچێتەوە !	١٨٥
شوشە، پێش شەهید بوونی دەیوت ئای کە ترسناکن و ڕەزایان تاڵە ئەم فڕۆکانە، بۆچی دەمانکوژن؟	١٨٧
ڕژانی خوێنی ڕەسوڵی هەشت ساڵ بۆ؟!	١٩١
حاجی ئەحمەد لەسەر تاتە نوێژەکەی بنچناری هەڵەدن شەهید کرا	١٩٣
سەعید وەستا ڕەحمانی هەڵەدن لە کاتی نان خواردنی ئێوارەدا شەهید بوو!	١٩٦
سرووەی مناڵ و ئایندە نادیار بەچەند مەترێك لە نزیك باوکی لاشەی پیرۆزی بەرە و سارد بوونەوە دەچوو! !	١٩٧
برایەك و سێ ئامۆزام لە ماوەی سی خولەکدا بە تۆپ شەهید بوون	١٩٩
سروشتی دۆڵی جافایەتی	٢٠٢
دۆڵی جافایەتی دۆڵی حیزبەکان	٢٠٦
ماتەم دایگرتم کاتێك پۆشاکی خوشك و براکانی هەڵەدنم بینی لە ژێر کەلاوە ڕوخاوەکاندا بە بەرچاوی ئاسمانەوە ! !	٢١٤
باوکێك منداڵەکەی لەسەر شاخێك لەدەست بەربووە و بەجێی هێشت	٢١٦
چەند ناخ هەژێن بوو منالێکی ساوا مەمکی دایکە شەهیدەکەی دەمژی	٢١٩
دایك و باوکەکە بە ناچاری منالەکەیان فڕێدایە سەر بەفرەکە	٢٢١
تازە بوکێك خزیبووە ناو دۆڵێکەوە زاوای ناموراد خۆی بۆ فڕێدابوو هەر دووکیان ڕوحی سپیان لە ناو بەفردا جێهێشتبوو! !	٢٢٧
دەربازبوونی پێشمەرگەیەکی بریندار لە ئەنفالدا	٢٣٠
بڕیارماندابوو شەڕی مان و نەمان بکەین	٢٣٢
مانگایەکمان بینی قاچی بڕابووەوە فرمێس بە چاوەکانیدا دەهاتە خوار!	٢٣٥
منداڵێك لە لە ڕێگا مرد باوکی تەرمەکەی بە کۆڵ برد بۆ ئێران تا دەست جاش و جەیش نەکەوێت!	٢٣٨

به بینینی چــەند پیر و پەککەوتەیەکی جێماو لە مێرگەپان خەمێکی قوڵ دایگرتین!!!! ٢٤١
هێڵی بەرگری هێزی پێشمەرگە نەبوایە قوربانیانی ئەنفالی یەك زۆر دەبوو ٢٤٥
شەڕی بەرگری نزیکە یەك مانگی خایاند ٢٤٦
ڕۆڵی پارتیزانەکان ٢٤٩
چیای پیرەمەگرون ٢٥٤
ئەنفال تاوانێکی لە بیر نەکراو ٢٦٠
کچان پاکیزەیەکی ئەنفالکراو ٢٦٢
دایکم بە دووگیانی ئەنفال کرا ٢٦٥
کچێك بە بەرچاوی باوکی و ئێمەوە لە برساندا مرد! ٢٦٩
لەبەر چــاوی خۆم لە برســاندا لەســەر پلیکانەی قادرمەکان کەوت و وەفاتی کرد ٢٧٠
بەعســیەکان وا وێنای خۆیان دەکرد کە قەدەری ژیانی مرۆڤی کورد لە دەستی ئەواندایە ٢٧٣
سکاڵانامەی سەربازێکی عێراقی بۆ سەدام حسێن ٢٨١
ڕەوشی دەروونی کەسوکاری ئەنفالکراوان ٢٨٤
باوکم لە چاوەڕوانی هەواڵی خانەوادەکەیدا سەری نایەوە ٢٨٧
بینیم تەرمی کوڕەکەمیان خستە بەردەم سەگە ڕەشەکە ٢٨٨
لەبەر چاوی دایکیان منداڵەکوردەکانمان دەکوشتن دەستیان دەگرت بە سەریانەوە! ٢٩٢
ئەنفال زامێکی بەردەوام ٢٩٧
ئۆردوگا زۆرە ملیەکان لە بەرنامەی تاوانی ئەنفالدا ٢٩٨
دەرهاویشتەکانی جەنگی گەورەی عێراق–ئێران ٣٠١
سەرکەشیەکانی سەدام بەردەوام بوو ٣٠٨

مەرگەساتی ئۆردوگای هەوارە خۆڵی بانە	٣١٠
ماوەی زیاتر لە ٣٤ ساڵە بە دەم ئازاری کیمیاییەوە کاتەکان بەڕێ دەکەین	٣١٢
ناخۆشترین کات کە هەرگیز لە بیرم ناچێتەوە هەواڵی کوێر بوونم بوو!	٣١٤
ئێزیدیەکان لەبەردەم مەترسی جینۆسایددا	٣١٧
ژنە ڕزگاربوویەکی ئێزیدی: هەشت ساڵە لە ترسی داعش نەخەوتووم و خەوم زڕاوە ! !	٣١٩
مرۆڤ تووشی شۆک دەبێ کاتێ ئەو هەموو خەمساردیە دەبینێ بەرامبەر کەیسی جینۆساید بەگشتی و جینۆسایدی ئێزیدیەکان بەتایبەتی !	٣٢٤
بەیاننامەی یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان لە ساڵیادی جینۆسایدی شەنگالدا	٣٢٥
سەرچاوەکان	٣٣١

پێشەکی

هەوڵێکی خەمخۆرانە

خەڵکی کوردستان بەگشتی و لە کوردستانی عێراقدا بەتایبەتی ڕووبەڕووی چـەندین جۆری کۆمەڵکوژی (جینۆسـاید) بوەتەوە. بەتایبەتی لەسـەردەمی فەرمانڕەوایی ڕژێمی بەعس بە سەرۆکایەتی سەدام حسێن.

بەپێی یاسـای نێودەوڵەتی قەدەغەکردنی جینۆسـاید و پێناسـەی تاوانی نێودەوڵەتی هەریەك لە شـاڵاوەکانی لەناوبردنی گەلی کورد دەچـنە خانەی تاوانی نێودەوڵەتیەوە.

(ئەنفال و کیمیابارانی هەڵەبجەو تاوانی دژ بە فەیلیەکان و کۆمەڵکوژی بارزانیەکان و ڕاگواستن و کۆڕەو و دۆسیەکانی تر).

پەلامار و شـاڵاوی بەرنامە بۆ داڕێژراو بوون بۆ قڕکردنی گەلی کورد و خەڵکی کوردستان.

دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق لێکۆڵینەوەی لە بەشێك لەو دۆسیانە کرد و بڕیاری لەبارەیانەوە دا. پەرلەمانی عێراق و پەرلەمانی کوردسـتانیش بە بڕیار و هەڵوێست تاوانەکانی پشتڕاستکردەوە.

بەڵام هێشتا بەشێکی زۆر لە ئەرکەکانی سەر شانی کۆمەڵی نێودەوڵەتی و حکومەتی عیراقیش ڕانەپەڕێنراوە. دەتوانین بڵێین هێشـتا خەڵکی کوردسـتان مەترسـی کۆمەڵکوژیان لەسـەرە. چـونکە نەتوانراوە سـەرچـاوەکانی تاوانی نێودەوڵەتی لە عێراقدا بنەبڕ بکرێت.

ئەم هەوڵەی برای نوسـەر ئارام هەڵەدنی خسـتنە ڕووی چـەند دیوێکە لە لێکەوتەی تاوانەکان و دواندنی شـایەتحاڵەکان و کاریگەریەکانی ئەنفال و جینۆساید لەسەر کۆمەڵی کوردەواری و خەڵکی کوردستان لە عێراقدا.

ئەم هەوڵە پانۆرامای ڕووداوەکان لەخۆ دەگرێت. بژاردەیەکە لە نوسینەوەی ڕووداوەکان لە گۆشەنیگای جیاوازەوە.

هەڵەدنی، بەشـــێکی زۆری هەوڵەکانی لە گرنگیدان بە قۆناغی یەکەمی شـالاوەکانی ئەنفال لە سـنوری دۆڵی جافایەتی و دەوروبەری چـڕ کردۆتەوە. خۆی لەدایکبووی ئەو دەڤەرەیە و کاریگەری ئەو قۆناغە لەسەر بیر و ئەندێشەی داناوە. جوگرافیا و هەڵکەوتەی ئەو ناوچەیەی ئەنفالی یەکی تیا ڕوویداوە وێنا کردوە، بەشـــێکی گرنگی ئەم کتێبە لەم خاڵەدا دەردەکەوێت. کاتێك باســـی سروشتی دۆڵی جافایەتی دەکات وێنەی ناوچەکەمان بۆ دەخاتە بەرچاو.

هەڵکەوتەی جوگرافیای دۆڵی جافایەتی ســـروشـــتێکی جوانی هەیە، ناوچەیەکی شاخاوی و دارستانی چڕە بە لوتکە و شاخی بەرز دەورە دراوە، لە زستاندا بەفر تارای سپی بەسەر شاخ و دار و بەردی ناوچەکەدا دەدات، لە بەهاریشدا یەکپارچە پۆشاکی سەوز و زەرد و سوور و ڕەنگاڵەیی دەپۆشێت هەروەکو ڕەنگی پەلکە زێڕینە دەرخەری چەندین ڕەنگی جوان و بریقەدارە کە مرۆڤ بە بینینی دڵی دەکرێتەوە.

لە ڕووی پێکهاتەی کۆمەڵایەتیەوە زۆرینەی دانیشـتوانەکەی سـەر بە هۆزی جافن و ئەو نازناوەشـــی وەرگرتووە. هەرچـــەندە چـــەندین هۆز و تیرە و عەشیرەتی تر پێك دێنن.

ناوچـــەکە لەســـەردەمی شـــۆڕشـــی نوێدا بووبووە مەڵبەندی ســیاســی و پێشـــمەرگایەتی بارەگای ســـەرەکی یەکێتی و بەشـــێك لە حزبە کوردســـتان و عێراقیەکانی تر لەگەڵ حزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردســـتانیش. هەروەها ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستان و بارەگای سەرکردەکان، لەوانە مام جەلال و نەوشیروان مســتەفا و بەشــێکی تر لە ســەرکردەکانی شــۆڕش لە یاخســەمەر و هەڵەدن و بەرگەڵو و سەرگەڵو بووە.

لەبەر هەڵکەوتەی دیموگورافیاکەی کە ناوچـەیەکی شـاخاوی و سـەختە و زۆرترین چیای بەرز و عا سی و ئە شکەوتی لێیە، دڵسۆزی و نیشتمانپەروەری خەڵکەکەی کە بە درێژایی دەسـەڵاتەکانی عێراق بۆتە ناوچـەیەکی پەناگا بۆ زۆرێك لە بەرهەڵستکارانی ڕژێمەکانی عێراق و شۆڕشگێرانی کورد.

بۆیە بە درێژایی مێژوو لەلایەن دەسـەڵاتدارانی عێراقەوە وەکو ناوچـەیەکی یاسـاغ (محرمە) سـەیر کراوە و هەموو جۆرە تاقیکردنەوەیەکی سـەربازی و چەکی مرۆڤ کوژ لەم ناوچەیەدا تاقیکراوتەوە لە ڕاگوستن و کیمیاباران کردن و تۆپبارانی بەردەوام و هاژە و ناڵەی فڕۆکە جەنگیەکان.

تا دواجار وەکو دەسپێکی تاوانی ئەنفال بەعس پەلاماری دۆڵی جافایەتی دا و لە سـەرما و سـۆڵەی زسـتان و بە ناو بەفرێکی زۆرداو بە پیادەڕەوی سـەدان کیلۆمەتر خەڵکە دڵسـۆزەکەی بە سـەڵتی ئاوارەی وڵاتی ئێرانی دراوسێ کرد.

باس کردن لە ڕووداوەکانی سـەر ئەم ناوچـەیە گرنگی مێژوویی خۆی هەیە بۆ زانیاری لەسەر تاوانەکانی ڕێژێمی بەعس.

ئەم هەوڵەی ئارام هەڵەدنی دەبێتە یەکێك لە سەرچاوەکان بۆ جینۆسایدی کورد. هیوادارم بەردەوام بێ لەم پێناوە. چـونکە گەلی ئێمە بە ناسـاندن و گفتوگۆی بەردەوام لەسـەر تراژیدیاکانی لە ئاسـتی ناوخۆ و دەرەوە دەتوانێت خۆی بپارێزێت لە ئەگەری هەر پەلامارێکی تری هاوشـێوەی ئەو تاوانانەی لەم کتێبەدا باس کراوە و پشـــتیوانی نێودەوڵەتی پەیدا بکات بۆ ڕێگەگرتن لە ئەگەری کۆمەڵکوژی تر لە ئایندەدا.

سالار مەحمود

دەسپێك

لەم پەرتوکەی بەردەستاندا باسی جینۆسایدی گەلی کوردمان کردووە بە تایبەت باشووری کوردستان، تاوانی ئەنفال یەکێکە لەو تاوانە گەورانەی بەرامبەر کورد کراوە و دەچێتە چوارچێوەی جینۆسایدەوە بۆیە زیاتر ڕوداوەکانی قۆناغی یەکەمی تاوانی ئەنفالمان باس کردووە، شیکردنەوەیەکمان کردووە کە بۆچی قۆناغی یەکەم لە سنوری دۆڵی جافایەتی بووە دواتر هەموو کورستانی گرتەوە.

دەیان لاپەڕەمان تەرخان کردووە بۆ گێڕانەوەی شایەتحاڵەکانی کیمیاباران و بۆردومانی تۆپ و فڕۆکەکانی بەعس کە چەندین کەسیان کردۆتە قوربانی. چاوپێکەوتنمان کردووە لەگەڵ کەسوکاری ئەنفالکراوان و فەرماندە و پێشمەرگەکانی ئەوێ ڕۆژێ کە لە هێڵی بەرگریدا بوون لە کاتی تاوانی ئەنفالی دۆڵی جافایەتیدا، ئەمەی نوسیومانە چەند نمونەیەکە لە سەدان نمونە خوا یاربێت بۆ هەرتاوانێکی ڕژێمی بەعس لە (ڕاگواستن، ئەنفال، کیمیاباران، تۆپ باران و ڕەمی کردن لە ڕێگەی فڕۆکەوە زیندانی و تاوانەکانیتر) لە چەندین پەرتوکی تردا دەنوسینەوە، داوای لێبوردن لە کەسوکاری قوربانیان دەکەین لەبەر زۆری ڕوداوەکانی قوربانی نەمانتوانی هەموو ڕوداوەکان بنوسین.

کورد بە درێژایی مێژووی خۆی چەندین جار ڕووبەڕووی جینۆساید و هەوڵی لەناوبردن بووەتەوە، کەم ناوچەی کوردستان هەیە بەر ڕاگواستن، تاوانی ئەنفال، بۆردومان، کیمیاباران و هەوڵی لەناوبردن نەبووبێتەوە. بەپێی پێوەرە نێودەوڵەتییەکان، بەشێکی زۆری ئەو ستەم و هێرش و پەلامارانەی کراوەتە سەر باشوری کوردستان دەچنە چوارچێوەی جینۆسایدەوە.

له جینۆســایدیشــدا کەم و زۆریی ژمارەی قوربانییەکان مەرج نین، مەرجی تایبەتی بۆ ویســـتی تاوانکار ئەوەیە ئەو کۆمەڵە مرۆڤە بفەوتێنرێت کە تاوانەکەی بەرامبەر کراوە، ئەویش بە شـــێوەی ڕاســـتەوخۆ کوشـــتن، فەوتاندنی لەســـەرخۆ، داگیرکردنی وڵات و پەرتەوازەکردنی خەڵکەکەی، دابڕینی خەڵکەکە لە یەکتر و دابڕینیان لە شـــێوەژیانی ئاســـایی خۆیان لە ڕووی زمان، کولتوور، پێکهاتەی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی. کە ئەمانە هەمووی تێك چـــوو، دەبێتە هۆی فەوتاندن و شـــێواندنی بایۆلۆجی، کولتووری، دیموگرافی و ئابووری.

لە پرســی جینۆســایددا دانیشــتوان دابەش دەبن بەســەر ســێ بەشــدا (تاوانکاران، قوربانیان، لێماوەکەیتر)

لێماوەکەیتر دابەش دەبێتە ســەر ســێ بەش(ئەوانەی یارمەتی بکوژ دەدەن، ئەوانەی یارمەتی قوربانیەکان دەدەن، ئەوانەی لە دورەوە تەماشاکەرن).

ئەوەی زیاتر جێی پرســیار و تێڕامانە بێ هەڵوێســتی تەماشــاکارانە کە دەبێت چ بەرژەوەندیەکیان لەو بێدەنگییە

لە ڕووی ئابوورییشــەوە ناوچــەکان وێران کران و ســەرچــاوە ئابوورییەکان تاڵان کران و کوێر کرانەوە، تاکو خەڵکەکە نەتوانێت بە شـــێوەی جاران بەرهەمهێنان بکات، ئەمەش مردنێکی لەسەرخۆی تاکی نەتەوەی کورد

بەپێی پێوەرە نێودەوڵەتیەکان ســـەیری ڕووداوەکان بکەین، دەبێت بگەڕێینەوە بۆ مێژوو، کارەسات و ڕووداوی زۆر جەرگبڕ هەیە لە مێژووماندا، بەڵام با باسی سـەردەمی ڕژێمی بەعس بکەین تاکو تاوانەکانی ئەم دواییەی داعش. کورد وەك گرووپێکی دەســـتنیشانکراو و تایبەتمەند ئەم تاوانانەی بەرامبەر کراوە: ڕاگواســتنی بەکۆمەڵ، لەسـێدارەدانی بەکۆمەڵ، وێرانکردنی ناوچەکانی کوردستان بە شێوەیەکی بەرفراوان و گشتی، تاوانی ئەنفالەکان

و به کارهێنانی چـــەکی کیمیایی. ئەم ڕووداوانە هەموویان دەبنە هۆی کۆمەڵکوژییەکی فراوان، فەوتاندنی مرۆڤ و زیندەوەران، ئەمە جگە لە شێواندن و ژەهراویکردنی سروشت، گۆڕینی دیموگورافیای کوردستان ئەمانە هەموویان تاوانی نێودەوڵەتین.

کورد نەتەوەیەکە و وەك قوربانی جیاوازە لە داگیرکەرەکانی. هەموو ئەو تاوانانەی لە دژی کورد ڕوویان داوە، ئامانجی زۆرینەیان بریتی بووە لە لەناوبردنی هـەموو کورد یـان بـەشـــێکی، کـەواتـە دەتوانین پێیـان بڵێین جینۆسـاید. هەر لە ڕێککەوتننامەی لۆزان بۆ دامرکاندنەوەی شـۆڕشـی شـێخ مەحموود، شۆڕشی ئەیلول، سووتاندنی دێکان، بۆمبارانی قەڵادزێ و هەڵەبجە لە ساڵی ١٩٧٤، ڕاگواستنی خەڵکی گوندەکان لە ساڵی ١٩٧٨ و ١٩٧٩، ئەنفالی بارزانییەکان لە ١٩٨٣، کیمیابارانی هەڵەبجە لە ١٩٨٨، پرۆسەکانی ئەنفال، جینۆسایدی کوردانی فەیلی، کۆڕەوەکەی ١٩٩١ و تاکو ئەوەی لە شنگال ئەنجام درا. دادگای باڵای تاوانکاریی عێراقی کە لە ســـاڵی ٢٠٠٥دا دامەزراوە، بەگوێرەی مادەی ١١ کە پێناسەی جینۆساید دەکات، چوار کەیسی کوردی بە جینۆســاید ناســاندووە، کەیســەکانیش بریتین لە (قۆناغەکانی ئەنفال، ئەنفالی بارزانییەکان، ڕاگواستن و لەناوبردنی کوردانی فەیلی و کیمیابارانی هەڵەبجە).

دەبووایە کورد زۆر شـــتی بکردایە، لە ئاســتی ناوخۆ ســەنتەرێکی فراوانی ناوخۆی تایبەت بە جینۆســـایدی کورد هەبووایە، بە زمانە زیندووەکانی جیهان، لەو ســـەنتەرەدا وێنە ، دۆکیۆمێنت، بەڵگەنامە، بڕیارەکانی دادگا، بڕیارەکانی حکومەت و پەرلەمان، کارە حکومی و تاکەکەسییەکان لە بارەی پرســی جینۆســاید کۆبکرانایەتەوە. هەر لەم ســەنتەردا دەیان شــارەزا، پســپۆڕ، ئەکادیمی و ڕۆژنامەنووســی کورد و ناکورد بانگ بکرانایە و کاریان لەســـەر ئەم بەڵگەنامە و بڕیارانە بکردایە، دواتریش کارەکان بە کوردی و

زمانە زیندووەکان بڵاو بکرانایەتەوە، تەنانەت سەنتەرەکە لقی لە دەرەوەی کوردستانیش هەبێت.

زۆر گرنگە قۆناغەکانی جینۆسایدی کورد لە ناوەندەکانی خوێندن بە شێوەی ئەکادیمی بخوێنرایە.

پێویستە کەیسی جینۆسایدی کورد ببرێتە وڵاتانی جیهان لە ڕێگەی نوسراو و فیلمی سینەماییەوە بخرێتە بەرچاوی وڵاتان تا لە ڕووی نێودەوڵەتییەوە جینۆسیادی کورد بناسرێت.

پێویستە ئاوڕی زیاتر لە کەسوکاری ئەنفالکراوان بدرێتەوە، سەنتەری تایبەت هەبێت بۆ چاودێری کردنی کەسوکاری ئەنفالکراوان و ڕێنمایکردنی کۆمەڵگا تا هاوکاری کەسوکاری ئەنفالکراوان بن بە تایبەت لە ڕووی دەرونییەوە.

نوسەر

کانونی یەکەمی ٢٠٢٢

سلێمانی

جینۆساید

جینۆساید لە دوو وشە پێك دێت :

یەکەم/ Genos وشەیەکی گریکی‌یە بە مانای (ڕەگەز) یان (بنەچە)

دووەم/ Caeder وشەیەکی لاتینی‌یە بە مانای (کوشتن) یان (فەوتاندن) دێت.

پێناسەی جینۆساید:

کۆمەڵکوژیی لە هەموو جیهاندا و لای هەندێك لە دیکتاتۆر و خۆسەپێنەکان بووەتە کردەیەك بۆ لەناوبردنی ڕکابەرەکانیان، یان ئەو گروپانەی داوای چاکسازیی کارگێڕیی و سیاسیی دەکەن، یان گەلانی ژێردەستە کە داوای مافی نەتەوەیی دەکەن.

زۆر ڕستەی واتادار و پێناس بۆ جینۆساید دانراوە، بەڵام تەنها دوو پێناس وەردەگرین.

- جینۆساید بە واتای لەناوبردنی ڕەگەز یاخود بنەچە دێت.
- بە واتای لە ناوبردنی نەتەوەیەك یان ئەنتیکێك دێت.

جینۆساید بەشێوەی ڕێکخراو ئەنجام دەدرێت و کاریگەریی تەنها لەسەر ناوخۆی وڵات نابێت بەڵکو کاریگەریی لەسەر هەموو جیهان دەبێت، مەبەستی سەرەکی بۆ لەناو بردن و فەوتاندنی مرۆڤ و گیانلەبەرە و هیچ پاساوێکی سیاسی و یاسایی هەڵناگرێت.

بە یاساییکردنی جینۆساید

کۆمەڵی نێودەوڵەتی لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەم و لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە هەوڵی ئەوەیان دەدا کە یاسایەکی تایبەت هەبێت بۆ ڕێگری کردن لە تاوانی کوشتن و لەناوبردنی مرۆڤایەتی، چونکە دڵڕەقی مرۆڤی

دەسەڵاتدار گەیشتبووە ئاستێك كە تاوانی زۆر مەترسیدار بەرامبەر مرۆڤایەتی دەكرا و كوشتنی بە كۆمەڵ و وێرانكردنی شوێنە جەنگیەكان ڕۆژ بە ڕۆژ ڕووی لە زیاد بوون دەكرد، پێشـــكەوتنی چـــەكە مرۆڤ كوژەكان و كاولكاری ئەم مەترسیە زیاتر هەستی پێدەكرا.

قڕكردن و كوشـتن و پەلاماردانی خەڵكی سـڤیل و بێتاوان بەرەو زیاد بوون دەچـوو، بەڵام یاسـایەك نەبوو ببێتە بەربەسـت یان ڕێگری بكردایە لەو هەموو تاوانە نەشیاوانە كە ئامانج لێی پاكتاوی ڕەگەزی و نەتەوەیی بوو.

ســـاڵی ١٩٣٣ یاســـاناس و پارێزەری هۆڵەندی، بە ڕەگەز یەهودی، پڕۆفیسـۆر (ڕافائیل لیمكن) (Raphael Lemkin) ڕاوێژكار بوو لە وەزارەتی جەنگی ئەمریكا لە كۆنگرەی نێودەوڵەتی لە مەدریدی پایتەختی ئیسـپانیا كە بۆ یەكخستنی یاساكانی تایبەت بە تاوانكاری گرێدرابوو پڕۆژەیەكی پێشكەش كرد، لەو پڕۆژەیەدا بانگەشـــەی بۆ ئەوە كردبوو هاوشـــێوەی پەیماننامە نێو دەوڵەتیەكان تایبەت بە نەهێشـتنی كۆیلایەتی، ڕێكەوتنامەیەكی تایبەتیش بە پەلاماردان و لەناوبردن هەبێت، كە گروپێك تاوان دژی گروپێكیتر یان ڕەگەز یان ئاینێك ئەنجام بدات، تا سـاتی پێشـكەشـكردنی ئەم پڕۆژەیە هیچ پڕۆژە یاسایەك نەبوو بەناوی جینۆسایدەوە.

كاتێك جەنگی شـــومی دووەمی جیهانی بە ســـەركردایەتی هیتلەر ڕابەری نازیەكان هەڵگیرسـا، كوشـتنی بە كۆمەڵی یەهودیەكان و قەرەجەكان و ڕەش پێستەكان لەلایەن سوپای نازی ئەڵمانی دە ستی پێكرد و هەوڵی لەناوبردن و ســـڕینەویان درا. تاوانەكە هێندە گەورە و كاریگەر بوو ویژدانی مرۆڤی هێنایە دەنگ و سەركردەی وڵاتانی جیهانی لە بێدەنگی ڕاچڵەكاند، بەتایبەت سەرۆك وەزیرانی بەریتانیا (تشر شل) بە دەنگێكی ئازایانە وتی (ئێمەی گەلانی جیهان لە بەردەم تاوانێكی گەورەداین).

ئەم وتانە بوونە هۆی ئەوەی نوسـەر و فەیلەسـوفەکانیش بێنە دەنگ، پرۆفیسۆر (لیمکن) لە ساڵی ١٩٤٤ لە کتێبێکی تایبەت بە سیاسەتی نازیی و فاشیستەکان نوسی و باسی سیاسەتی پاکتاوکردنی ڕەگەزی کرد، دەڵێت (ئەم تاوانە بە تاوانێکی بەرنامە داڕێژراو قۆناغ بە قۆناغ ئەنجام دەدرێت و ڕاستەوخۆ نابێتە هۆی پاکتاوکردن، بەڵکو لەناوبردنی دامودەزگای سیاسی و یاسایی و ئابووریی و فەرهەنگییەکانە).

ئەم پرۆفیسـۆرە خۆی یەکێك بوو لە ڕزگاربووانی ژێر دەسـتی نازییەکان و هەموو ڕووداوە تراژیدیەکانی بە چـاوی خۆی بینیبوو، کە زیاتر لە نیوەی بنەماڵەکەی لە پۆڵەندا سـوتێندرابوون و لەناوچـووبوون، هەم گەواهیدەری کوشتن و بڕینی جوولەکەکان بوو بە دەستی نازیەکان، هەم نوسەرێکی بەتوانا بوو، بۆیە نوسینەکانی کاریگەریی لەسەر ڕای گشتی و وڵاتان هەبوو.

سـاڵی ١٩٤٦، هەریەك لە نوێنەرانی (کوبا و هیند) یاداشـتێکیان دا بە کۆمەڵەی گشـتی نەتەوە یەکگرتووەکان، تێیدا باس لەوەکرابوو تاوانی پاکتاوکردنی ڕەگەزی وەك تاوانی نێودەوڵەتی هەژمار بکرێت.

لە مێژووی مرۆڤایەتیدا کوشـتنی بە کۆمەڵ و تاوانی نامرۆڤانە لە لایەن دەسەڵاتدارانەوە زۆر بووە، مرۆڤی دەسەڵاتدار هەمیشە بۆ بەئەنجام گەیاندنی دەسەڵاتی ڕەهای خۆی هەموو جۆرە کردارێکی خۆسەپێنی ئەنجام داوە، زۆر جار دەسـەڵاتدار بۆ فراوانکردنی دەسـەڵاتەکەی هەر گروپ و کۆمەڵێك هاتبێتە بەردەمی و بووبێتە بەربەست لە ئاست بەرژەوەندیەکانی بەهەر شێوەیەك بێت هەوڵی داوە ئەو بەربەستە ببڕێت، ئەگەر بە کۆمەڵکوژی مرۆڤەکان و شێواندنی دیموگرافیای ئەو ناوچەیەش مەبەستەکەی هاتبێتە دی.

بەڵام لە ڕابوردودا و لە پێش جەنگی جیهانی دووەم وشەیەك یاخود ناوێکی دیاری کراو نەبوو، کە مانای تەواو بدات بە کردەی کۆمەڵکوژی. دوای جەنگەکە

پارێزەر (ڕا فائیـل لیمکین) بۆ یە کەمینجـار ئەو زاراوەی داهێنـا، لە کاتی لێکۆڵینەوە لە تاوانەکانی نازییە ئەڵمانییەکان دژی جولەکەکانی ئەوروپا.

لەبەر ڕۆشنایی ئەو پێشنیارانە جینۆساید بە تاوانی نێو دەوڵەتی دانرا، لە ڕێکەوتننامەی ١٩٤٨دا، دوای جینۆسـایدی جولەکەکان لە لایەن نازیەکانەوە دەرچوو، کە تایبەت بە بەرەنگار بوونەوەی پاکتاو کردنی ڕەگەزی، کە دەڵێت:

(پاکتاوکردنی ڕەگەزی بە تاوانی نێودەوڵەتی دادەنرێت).

لە پێشەکی ڕێکەوتنامەکەدا دەست نیشانی بڕیاری کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکانی کردووە لە ڕێکەوتی ١٩٤٨/١٢/١١، کە تێیدا هاتووە:

"جینۆسـاید تاوانە لە ڕووی یاسـای نێودەوڵتییەوە و پێچـەوانەیە لەگەڵ ئامانج و مەبەستەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان، هەروەها جیهانی شارستانی حاشای لێکردووە".

لە ١٢ی کانونی دووەمی ١٩٥١دا ڕێککەوتنەکە جێبەجێ کرا و سەدو دە دەوڵەت ڕەزامەندیان دەربڕی.

لە بەندی دووەمی بەیاننامەکەدا هاتووە:

کرداری پلان بۆ داڕێژراوی لەناوبردنی بەشـــێك یان ســـەرجەمی گروپێکی نەتەوەیی، ئینتیکی، ڕەگەزی، یان ئاینی.

أ/ کوشتن و لەناوبردنی ئەندامانی کۆمەڵی نەتەوەیەك، ئاینێك، یان ڕەگەزێك.

ب/ ئازار گەیاندنی مەترسیداری جەستەیی و دەرونیی و فیکریی ئەندامانی کۆمەڵێك.

ج/ چەسپاندنی چەند ڕێوشوێنێك کە ببێتە هۆی منالّ نەبوون (نەزۆکی) لەناو کۆمەڵێکدا.

د/ زیان گەیاندنی مەبەســتدار و هێنانە پێشـــەوەی ڕەوشـــتێك ببێتە هۆی لەناوبردنی جەستەیی و قڕکردن.

هـ/ گواستنەوەی بەزۆری منالّان لە گروپێکەوە بۆ گروپێکیتر.

جینۆساید بە دوو قۆناغ ئەنجام دەدرێت:

١/ کوشتن و فەوتاندنی ئەو کۆمەڵە، نەتەوە، ئاینییە یاخود ئینتیکیە.

٢/ دوای لەناوبردنی کۆمەڵەکە سـەپاندنی ئەو بەرنامە و سـیسـتەمەی کە ئەنجامدەری تاوانەکە مەبەستێتی.

ئەگەر لە ڕوانگەی ئەم دوو قۆناغەوە سەیری جینۆسایدی گەلی کوردی باشوری کوردسـتان بکەین، دەگەینە ئەو ئەنجامە کە ڕژێمە یەك لەدوا یەکەکانی عێراق بە شێوەیەکی بەرنامە داڕێژراو و سیستەماتیك جینۆسایدی کوردیان کردووە.

بە درێژایی مێژوو بەدە ستی ڕژێمەکانی عێراق هەزاران مرۆڤی کورد زیندانی کران، قورسـترین ئەشـکەنجە دران و لە سـێدارە دران، گوللە باران کران، کۆمەڵکوژ کران، تەعریب و تەهجیر لە کارە هەرە قێزەونەکانی ڕژێمەکانی عێراق بووە بە مەبەستی سڕینەوەی هەستی نەتەوەیی تاکی کورد.

لە قۆناغی دەسـەڵاتی بەعسـدا وشـەی تبعیس چـووە پاڵ تعریب و تهجیر، ڕاگواستنی بەشێکی زۆری هاوڵاتیانی کورد لە زێدی باب و باپیرانیان بۆ ناوچە ژێر دەسـتەکانی ڕژێم و بەند کردنیان لە ئۆردوگا زۆرەملییەکان، بە مەبەسـتی چـاودێری کردنیان و ئاگادار بوون لە هەر کردە و ڕەفتارێك کە ئەنجامی بدەن بۆ ئەوەی زومی کامێرا سـیخوڕەکانی ڕژێم لە سـەریان بێت، بەعس بە پێی بەرنامە هەوڵی شـکاندنی کەرامەتی تاکی کوردی داوە، زۆر کردەی توند و تیژی بەکارهێنا و فشاری خستە سەر گەلی عێراق بەگشتی و گەلی کورد بە تایبەتی، کە دەبێت هەر تاکێکی ناو عێراق ببێتە ئەندام لە ناو حیزبی بەعسـدا، توانی بەشێکی زۆری هاوڵاتیانی عێراق بکاتە ئەندامی حیزبی بەعس، فشاری سەدام و بەعسـیەکان بەشـێوەیەك بوو مرۆڤی بە هەڵوێسـت و نیشـتیمانپەروەر ویژدانی ڕێگای نادا ڕازی ببێت تا دەگەیشتە ئاستی یاخی بوون و کوژران لەو پێناوەدا.

مرۆڤ دەتوانێت لە ئاسـت هەندێك کردار بێدەنگ بێت کە نەبێتە هۆی

تێکشکاندنی کەسێتی، بەڵام کاتێك دەست دەبرێت بۆ پیرۆزیەکانی نەتەوە و نیشـــتیمان هەســـت دەکات کەرامەتی شـــکێنراوە بۆیە ڕازی نابێت و یاخی دەبێت، هەر ئەوەش بووبووە هۆکاری سەرهەڵدانی زۆر بزوتنەوەی شۆڕگێڕی لە هەموو عێراق بە تایبەت لە کوردستاندا.

دکتۆر مەریوان قانع لە کتێبی مرۆڤ و کەرامەت لە بارەی کەرامەتەوە دەڵێت "مەســـەلەی کەرامەت مەســـەلەی پاراســـتنی مرۆڤە هەم لە ژیانی تایبەتی خۆیدا و هەم لە ژیانی گشـــتیدا، مامەڵەکردنیەتی وەك بەهایەکی ئەخلاقی گرنگ".

لە لایەکی تریشـــەوە زیان گەیاندن بە ئابووریی کوردســـتان و شـــێواندنی دیموگورافیـای نـاوچـــەکـانی کوردســـتـان، بۆ ئـەوەی تـاکی کورد لـە بەرهەمهێنەرەوە ببێتە مشـــەخۆر و کارنەکەر تا هەمیشـــە چـاوی لە قاپی حکومەت و دەسەڵاتداران بێت، واتە سەربەخۆیی ئابووری لە دەست بدات، کە ئەوەش هۆکاری سەرەکی بوو بۆ دەست بە سەرا گرتنی کەسێتی تاکی کورد لە لایەن دەسەڵاتدارانی ئەوکاتی عێراقەوە.

ڕژێمە یەك لەدوایەکەکانی عێراق بە تایبەت بەعسیەکان بە چەندین شێواز هەوڵی جینۆسـایدکردنی گەلی کوردیان داوە، هەرچـەندە لە هزری تاکی کورد تەنها کیمیابارانکردنی هەڵەبجە و ناوچـەکانیتری کوردســتان و ئەنفال کردنی نزیکەی دوو سـەد هەزار هاوڵاتی سـڤیلی کوردسـتان و بێ سـەروشـوێن کردنی هەزاران هاوڵاتی بارزانی بێ تاوان بە جینۆساید ناوزەد کراوە.

گەلی کورد زۆر کارەســاتی بەســەردا هاتووە دەچـــێتە چـــوارچـــێوەی جینۆسایدەوە، بۆیە جێی خۆیەتی ئەوەندەی بتوانین جۆرەکانی جینۆسایدی گەلی کورد لە باشوری کوردستان دەست نیشان بکەین بە پێی کات و شوێنی دیاری کراو، هەوڵ بدەین ڕوداوەکان بە شێوەی چیرۆك بنوسینەوە لە ڕێگای

چـاوپێکەوتنی هەندێك لەو کەسـانەی شـایەتحاڵی ناو ڕووداوەکان بوون و بە چـاوی خۆیان ڕەفتارە نامرۆڤانەکانی ڕژێمی بەعسـیان بینیووە، بۆ ئەوەی ڕاسـتی ڕوداوەکان وەك خۆی ببیسـتین و کاری لەسـەر بکەین تا نەوەی دوای ڕووداوەکان و نەوەی داهاتوش ئاشنابن بە مێژووی دەسەڵاتی دیکتاتۆرەکانی عێراق دژی گەلی کورد.

لەسـەردەمی کۆتا دەسـەڵاتی دەوڵەتی عوسمانیدا کوشـتن و بڕینی گەلانی ژێردەسـت گەیشـتبووە ئاسـتێك کە ویژدانی وڵاتانی هێنایە لەرزە، بە تایبەت کۆمەڵکوژی کردنی گەلی ئەرمەن لە ساڵی ١٩١٥، زۆر نوسەر بە هۆلۆکۆستی ئەرمەنەکان ناوی دەهێنن، یەکێکە لەو تراژیدیایانەی بە تێپەڕبوونی کات واتای گەورەتر دەبەخشێت.

ئێستا سەدەیەك زیاتر تێپەڕ دەبێت بەسەر ئەو کارەساتە، کە فەرمانڕەوای تورکیای عوسمانی تێیدا ملیۆن و نیوێك ئەرمەنی کریستیانیان لە باری فیزیکیەوە قڕ کرد، چ لە ڕێگای کوشـتنی ڕاسـتەوخۆی پیاوەکانیان لە مەیدانی شـەڕدا، یان ڕەوانەکردنی ژن و منداڵەکانیان بۆ کاروانەکانی مەرگ، کە بە درێژایی ڕێگاکان دەسـتدرێژی دەکرایە سـەریان، لە برسـاندا دەمردن، بە پەلبەسـتراوی بە کۆمەڵ فڕێ دەدرانە ڕووبارەوە، بە کۆمەڵ دەپەسـتێنرانە ئەشـکەوتەکانەوە و لەوێدا لە ناو چڕەدوکەڵی ئەو ئاگرانەدا کە تورکەکان لە زاری ئە شکەوتەکاندا دەیانکردەوە دەخنکان، یان زۆر بێ باکانە چەقۆیەك بە قوڕگیاندا دەهێنرا.

تا ئێسـتا تارمایی ئەو قوربانیانەی ئەرمەن و هۆلۆکۆسـتی جولەکە کە بە دەسـتی نازی ئەڵمانی ملیۆنەها مرۆڤی بێتاوان دەسـوتنێنران و دەکوژران، ئـەنفـال و کۆمـەڵکوژی گـەلی زوڵملێکراوی کورد و چـەنـدین ڕوداوی تری کۆمەڵکوژی بەسـەر سـەری مرۆڤایەتیەوەیە و بەردەوام مرۆڤایەتی لە ژێر هەڕەشەی ئەنفال و هۆلۆکۆست و کۆمەڵکوژیدایە.

سەرانی دەوڵەتی عوسمانی و سەرانی بەعس هەمان بیروباوەڕی دیکتاتۆری دیار و مرۆڤ کوژی ســـەدەی بیســـتەم هیتلەریان هەبووە، بەرامبەر گەلانی ژێردەســـت، لە میانی چـــاوپێکەوتنێکی ڕۆژنامەوانی کە لەگەڵ هیتلەر کە لە لایەن ســەرنوســەری ڕۆژنامەیەکی ئەڵمانییەوە لە ســاڵی ١٩٣١ ســازکرابوو، هیتلەر بە هەمان شـــێواز ئاماژەی بۆ کۆمەڵکوژی ئەرمەنەکان کردووە و وتویەتی "خەڵك لە هەموو شوێنێکدا چاوەڕوانی سیستەمێکی نوێی جیهانین، ئەوە ئامانجی ئێمەیە کە ســیاســەتێکی بەرفراوان بۆ ڕاگواســتنی دانیشــتوان پێشکەش بکەین، تۆ سەرنج بدە قڕکردنی ئەرمەنەکان".

دوای جەنگی جیهانی دووەم کۆمەڵەی گشتی نەتەوەکان لە ساڵی ١٩٤٦ لە سەر پێشنیاری چەند وڵاتێك بڕیارێکی دەرکرد، دەڵێت جینۆساید تاوانێکە بە پێی یاســـای نێودەوڵەتی نکۆڵیکردنی بوون و ژیانی تەواوی کۆمەڵگە و مرۆڤایەتییە، لە ســـاڵی ١٩٤٨ بڕیاری لە ســـەر درا بۆ ئەوەی بە پێی بەندی سێزدەهەمین دوای واژۆکردن و بڕوا پێدانی دەوڵەتان لە ١٢ی کانونی دووەمی ١٩٥١ بچێتە بواری جێ بەجێ کردنەوە.

دوای هەڵوەشـانەوەی دەوڵەتی عوسمانی لە لایەن زلهێزانی ئەوکات پلانێك دانرا تا گەلە ماف زەوت کراو و چـەوسـێنراوەکان لە ژێرچـنگی بێڕەحمانەی داگیرکـەران ڕزگـاربکرێن، بـەڵام بۆ گـەلی کورد بوو بـە پلانی لـەنـاوبردنی چارەنوسی کورد، پلانەکەش بە ناوی ڕێکەوتننامەی سایکس بیکۆ-وە بوو.

ناوی ئەم ڕێکەوتننامەیە لە ناوی (مارك ســـایکس) ڕاوێژکاری دیبلۆماتی بەریتانی و (فرانسوا جۆرج پیکۆت) سکرتێری یەکەمی باڵوێزخانەی فەڕەنسا لە لەندەن وەرگیراوە.

لە ســەرەتای دەســتپێکردنی جەنگی یەکەمی جیهانییەوە دەوڵەتە زلهێزەکان دەستیان بە گفتوگۆ کرد لە پێناو ئەوەی خاکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە تایبەتی

ناوچـــەکانی ژێر کۆنترۆڵی دەوڵـەتی عوسمـانی داگیر بکـەن. بـەو هۆیـەوە ڕێکەوتننامەی سایکس – پیکۆ کە بە ڕێکەوتننامەی ناوەندی ئاسیا دەزانرێت لە ١٦ی ئایاری ١٩١٦ لە نێوان بەریتانیا و فەڕەنسـا بە ڕازیبوونی ئیمپراتۆریەتی ڕوسـی واژوو کرا، بەشـێك لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاسـت بەسـەر ڕوسـیا و بەریتانیا و فەڕەنسادا دابەشکران.

لە ئەنجامی ڕێککەوتنەکەدا ناوچـــەکانی باکوری کوردســـتان لەگەڵ ئەستەنبوڵ درا بە ڕوسیا، ڕۆژئاوای کوردستان و سوریاش دران بە فەڕەنسا، باشوری کوردستانیش کە سەرەتا بۆ فەڕەنسا بوو بەڵام کەوتە ژێر دەستی بەریتانیا و ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش لە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی ئێران مایەوە.

چـــەند ســـاڵێك دوای ڕێکەوتننامەی ســـایکس بیکۆ، ڕێکەوتننامەیەکی تر بۆ ئاشتی گەلان هاتەدی بە ناوی ڕێکەوتننامەی سیڤەر.

ئەم ڕێکەوتننامەیە لە ڕۆژی ١٠ی ئابی ١٩٢٠ لە نێوان دەوڵەتی عوسمانی و دەوڵەتە هاوپەیمانەکانی ســەرکەوتوی جەنگ و بە نوێنەرایەتی هەندێك دەوڵەتی تر مۆرکرا، لە کاتی بەستنی ئەم پەیمانە کوردستان بە دوو پارچەیی مابووەوە، بەشێکیان لە لەسەر دەوڵەتی ئێران و بەشەکەیتر لە سەر دەوڵەتی عوسمانی.

ئەم پەیماننامەیە لە ١٣ بەش و ٤٣٣ بەند پێکهاتبوو، لە بەشـــی ٣ و بەندەکانی (٦٢،٦٣، ٦٤) دا ڕاستەوخۆ باسی کورد و ئایندەی کوردەکانی کوردســـتانی کردبوو، بە یەکەم پەیماننامەی نێودەوڵەتی دادەنرێت کە بەم شـێوە باسـی کورد بکات، هەرچـەندە لە بەندەکانیتریش ناڕاسـتەوخۆ باسـی کورد دەکات بێ ئەوەی ناوی کورد بێنێت.

دەقی ئەو بەندانەی کە تایبەت بوون بە کورد:

٦٢ – دەبێت کۆمیســیۆنی ئەســتەمبوڵ بە فەرمی دەســتنیشــانی ســێ نوێنەربکات، ئەوانیش نوێنەری بەریتانی و فەرەنسی و ئیتالی بن، هەتا شەش

مانگ دوای مۆرکردنی ئەو پەیماننامەیە ئەو کۆمیسیۆنە دەبێت نەخشەیەك بۆ خودموختاری هەرێمی ئەو مەڵبەندانە پێشکەش بکات کە زۆربەی دانیشتوانەکەی کوردن، لە ڕۆژهەڵاتی چەمی فورات و خوارروی ئەرمەنستان سنوریان بۆ دەستنیشان بکرێت.

ئەگەر کۆمیسیۆن نەیتوانی بڕیاری یەکلاکەرەوە بدات ئەوا نوێنەرەکان دەتوانن لە گەڵ حکومەتەکانیان تاوتوێی ئەم بابەتە بکەن، وە باسیش لە پاراستنی مافی ئاشوریەکان و کەمەنەتەوەکانیتر کراوە.

٦٣ – حکومەتی تورکیا مل کەچ دەبێت بۆ هەر بڕیارێك کەوا کۆمیسیۆن دەری بکات کە لە بەندی ٦٢ باس کراوە، دەبێت لە ماوەی سێ مانگدا لە دوای دەرکردنی بڕیارەکە جێ بەجێیان بکات.

٦٤ - تا ساڵێك پاش واژوکردنی ئەو پەیماننامە ئەگەر کوردەکانی دانیشتوی چەمی فورات و خواروی ئەرمەنستان جیانەبنەوە لە تورکیا دەبێ ئەنجومەنی کۆمەڵی نەتەوەکان ڕابگەیەنن، ئەنجومەنیش دانی بەوەدانا کە ئەوان دەتوانن سەربەخۆ بژین ئەوا حکومەتی تورکیا دەبێت ڕازی ببێت و دەستبەرداری ئەو ناوچانە بێت، دەبێت تورکیا دەست لە مافی ئەو ناوچانە هەڵبگرێت، مافەکانیش بە گوێرەی ڕێکەوتنی هاوپەیمانان و تورکیا دەبێت، کوردەکانی ویلایەتی موسڵیش ئەگەر خوازیاری جیابوونەوەن بە ویستی خۆیان ئەوا هاوپەیمانان هیچ ڕێگریەك ناکەن بچنە پاڵ حکومەتە کوردیەکەوە.

ئەگەر دەسەڵاتداران بە چاوی یەکسان لە ماف و ئەرکدا کوردیان وەك عەرەب سەیر بکردایە و بە میوان و کەمە نەتەوە سەیری گەلێکی چەندین ملیۆنیان نەکردایە و مافە سەرەتایەکانیان بۆ دەستەبەر بکردایە، لە فیکری ناسیۆنالیزمی تورکی و فارسی و عەرەبییەوە کوردیان نەچەوساندایەوە و

گوێیان لە ویست و داوا ڕواکانیان بگرتایە، هەرگیز ئەو بەرخودان و شۆڕشانە نەدەکران کە بە درێژایی مێژوو ڕویان دا، بە تایبەتی لە دوای نیوەی سـەدەی ڕابوردووەوە، لەو پێناوەشدا سەدان هەزار ڕۆڵەی کورد بوونە قوربانی.

چـۆن دەکرێت نکۆڵی لە گەلێك بکرێت کە مێژویەکی دوور و درێژی هەیە لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا و هەزاران ساڵە لە سەر زێدی خۆی ژیان بەڕێ دەکات. دروسـت بوونی دەوڵەتی عێراق سـەرەتایەکی نوێ بوو بۆ پیشـێلکردنی مافی کورد، لەبەر ڕاگرتنی هاوسـەنگی ڕێژەی دانیشـتوانی عێراق کوردیان لکاند بە دەوڵەتە نوێکەوە، لە عێراقدا چـەندین نەتەوە و ئاین هەیە بەڵام گەورەترین پێکهاتە کورد و عەرەب و شـیعە و سـونەیە، گەرچـی نزیکەی ٨٠٪ی دانیشتوانی عێراق لە نەتەوەی عەرەبن بەڵام لە ڕووی کلتور و نەریت و فیکری مەزهەبییەوە جیاوازیەکی زۆر دەبینرێت لە نێوان عەرەبی سـونە و شـیعە، مێژوو گەواهیدەری ئەو ڕاسـتیەیە بەردەوام بەیەکەوە نەگونجاو بوون و زۆرترین ڕکابەریان هەبووە و سەدان ساڵە دژایەتی یەکتر دەکەن.

هەرچـەندە لە ڕووی فیکری ناسـیۆنیالیسـتی نەتەوەییەوە کورد و عەرەب جیاوازن بەڵام لە ڕووی مەزهەبەوە عەرەبی سـونە و کورد لێك نزیکن، ئەمەش بووە هۆکاری سـەرەکی ئەوەی کە زلهێزەکان لە کاتی پێکهێنانی دەوڵەتی عێراقدا کورد بخەنە چوارچێوەی دەوڵەتە نوێکەوە و باڵانسی ڕێژەی مەزهەبی شیعە و سونە نزیك بکەنەوە لە یەکتر.

لە سـەردەمی یەکەم کابینەی حکومەتی مەلیکیەوە تا ڕوخانی سـەدام دەسـەلات بە دەسـتی عەرەبی سـونەوە بووە و بەردەوام کوردیان وەك نەتەوەی دووەم سـەیر کردووە و مافە سـەرەتاییەکانیان زەوت کردووە و چـەوسـاندویانەتەوە، دەسـەلاتدارانی عێراق لەگەڵ سـەرەتای هاتنی هەر حکومێکی نوێ دنیایەك خەون و ڕوئیای جوان و ڕەنگا و ڕەنگیان بۆ کورد

هێناوه بەڵام لەگەڵ جێگیر بوونیان له حکومڕانی له هەموو بەڵێنەکان پەشیمان بوونەتەوه و گوێیان به مافەکانی کورد نەداوه.

به درێژایی مێژووی زیاتر له سێ چارەکه سەدە کورد له بەرخوداندا بووه دژی زوڵم و زۆری دەسەڵاتدارانی عێراق که بەسەریدا سەپێنراوه، شۆڕشی شێخ مەحمودی حەفید سەرەتایەکی باش بوو تا گەیشت به بەشێك له مافەکان و خۆ بەڕێوەبردن و حکومەتێکی خۆجێی له سلێمانی و شێخیش بوو به مەلیکی حکومڕانیەکه، بەڵام بەرژەوەندی زلهێزەکان لەگەڵ عێراق وای کرد به دەستی بەریتانیا ئەو حکومەته له بار ببرێت، ئەوه چۆکی به گەلێکی خاوەن دیرۆك نەدا بۆیه تێکۆشان بەردەوام بوو، ڕۆڵە قارەمانەکانی کورد نەسرەوتن به خۆپیشاندان و ناڕازی دەربڕین بەردەوام له جۆش و خرۆشدا بوون.

دوای یەك سەدە لەباربردنی حکومەتەکەی شێخ محود بەدەستی بەریتانیا له مانگی ئابی ٢٠٢٢ نوێنەری بەریتانیا له هەرێمی کوردستان چاوی کەوت به یەکێك له نەوەکانی شێخ مەحمود به ناوی شێخ مستەفا، لەو چاوپێکەوتنەدا وتی ئێمەی بەریتانیا غەدرمان له شێخ مەحمود کرد بۆیه داوای لێبوردن له ئێوه و گەلی کورد دەکەین.

له دوا چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەم به دواوه جوڵانەوەکان ڕووی له زیادی کرد و چەندین گرووپ و حیزب هاته مەیدانی خەبات کردن، دواجار شۆڕشی چەکداری دەستی پێکرد و ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ی لێکەوتەوه و کورد به شێوەیەکی فەرمی بووه خاوەن حکومڕانیەکی خۆجێیی و هەرێمی کوردستان وەك قەواره و جوگرافیا دیاری کرا.

له دوای ڕوخانی ڕژێمی بەعس له ساڵی ٢٠٠٣ و دەسەڵاتی کاتیی و دواتر دامەزراندنی حکومەتی عێراقی نوێ، غەدرێکی گەوره له کورد کرا،

دیموگورافیای کوردستان شێوێنرا و بەشێکی گەورەی خاکی کوردستان لە هەرێمی کوردستان دابڕا و نەخرایە سەر هەرێمەکە، لەبەر بەرژەوەندی ئابوری و سیاسی وڵاتانی زلهێز و ناوچەکە.

لەگەڵ هاتنی دەسەڵاتی داعش بۆ عێراق و داگیر کردنی بەشێك لە خاکی عێراق حکومەتی هەرێم بە ڕەزامەندی حکومەتی عێراق توانی هەموو ئەو ناوچانە بپارێزێت کە خاکی کوردستانن، ئەو ناوچانەی کوردستانیش کە داعش داگیری کردبوون بگرێتەوە لەو پێناوەشدا هەزاران پێشمەرگە شەهید و بریندار بوون، دەسەڵاتی ئێستای عێراق بە هەمان شێوەی دەسەڵاتەکانی پێشوو بە عەقڵی ناسیۆنیالیزمی عەرەبی کار دەکات، ئەوەبوو لە دوای ڕیفراندۆمەکەی مانگی ئەیلولی ٢٠١٧ حکومەتی عێراق بەهانەی بە کورد گرت کە هەوڵی جیابوونەوە دەدەن، هێرشێکی سەربازی بۆ سەر ئەو ناوچانەی کوردستان دەستپێکرد کە لە ژێر دەستی پێشمەرگەدا بوون و نیوەی خاکی کوردستانی داگیر کردەوە و خستیەوە ژێر فەرمانڕەوایی بەغداوە.

کوردستانی عێراق لە نێو ئاگردا

کوردستانی عێراق لە نێو ئاگردا ناونیشانی پەرتوکێکە لە نوسینی پ.دێمچینکۆ لە ساڵی ١٩٦٣ لە سەر بارودۆخی کوردستانی عێراق نوسیوێتی سورە شاکەلی وەری گێڕاوەتە سەر زمانی کوردی.

دێمیچینکۆی نوسەری کۆمۆنیستی ڕۆژنامەنوسێکی بەتوانای ڕۆژنامەی (پڕاڤد) بووە لە نیوەی سەدەی ڕابووردو تا کۆچی دوایی لە ٩ی شوباتی ساڵی ٢٠٠٩ لەو ڕۆژنامە بەردەوام بووە لە نوسین.

ناوی تەواوی (پاڤێل ئێپیفا نۆڤیچ دێمچینکۆ)یە، ساڵی ١٩٢٤ لە شاری میللێرۆڤۆی سەر بە پارێزگای رۆستۆڤ لە دایك بووە، بەشداری زۆربەی

جەنگەکانی کردووە وەك سەرباز و بەشی هەواڵگری، مەدالیای قارەمانێتی پێبەخشراوە، خوێندنی لە پەیمانگای ڕۆژهەڵاتی تەواو کردووە، پەیامنێری بەشی ڕۆژهەڵاتی زمانی عەرەبی ڕۆژنامەکە و جێگری هەڵەچنی سەرۆك بەشی ڕۆژئاوای ئاسیا و باکوری ئەفریقای ڕۆژنامەی پراڤدا بووە، خاوەنی دەیان وتار و توێژینەوەیە لە گۆڤار و بڵاوکراوەکاندا، چەندین جار سەردانی ئەو ناوچانەی ڕۆژهەڵاتی کردووە کە کێشەی سیاسی و جەنگی تێدا بووە، بە تایبەت ئەفغانستان و جەنگی نێوان عێراق و ئێران و ئەمریکای لاتینی. دووجار سەردانی کوردستانی کردووە جاری یەکەم ساڵی ١٩٥٩، جاری دووەم ساڵی ١٩٦٣، باسی گێڕانەوە و بەسەرهاتی ئەو ڕۆژانە دەکات کە خۆی لە کوردستاندا بووە و زۆربەی شوێنەکان و ناو سنوری پێشمەرگە چووە، چەندین ڕاستی باس دەکات لە ڕووی هەڵگیرسانی جەنگی یەك لایەنە لەسەردەمی عەبدولکەریم قاسم و بەعسیەکان، باسی نەوت و غازی زۆری کوردستان دەکات، ئەگەر گرنگی پێبدرێت سودی بۆ کوردستان و عێراق هەیە، باس لە زەویە کشتوکاڵیەکانی کوردستان و لە ئازایەتی و شۆڕشگێڕی هێزی پێشمەرگەی کوردستان دەکات، ئاماژە بە سنوری کوردستان دەکات کە حەمرین سنوری کوردستانە و چوار شاری (کەرکوك، موسڵ، هەولێر، سلێمانی) دەکەوێتە ناو سنوری کوردستانەوە.

باس لە یەکێك لە خاڵە لاوازەکانی کورد دەکات کە ململانێ و ناکۆکیە بە دەستی بێگانە، گرنگی دان بە چەند هۆزێك و پەراوێزخستنی ئەوانیتر کە بەردەوام کورد بەو شێوەیە بووە.

لەبەر ئەوەی ئەم نوسەرە کۆمۆنیستە خەڵکی ڕوسیا بووە و لەناو ڕووداوەکانیشدا بووە، بێ لایەنانە ڕووداوەکانی تۆمار کردووە، هەندێك لە نوسینەکانی وەك خۆی دادەنێم بەهیوای خوێنەری بەڕێز سودی لێ ببینێت وەك

بەڵگەیەکی مێژوویی گرنگ بۆ ئەو ڕۆژگارە کە کورد چی بەسەر هاتووە، هەرگیز لەگەڵ جەنگدا نەبووە بەڵکو بەسەریدا سەپێنراوە، تەنها بەرگری کردووە.

ئەم نوسەرە باس لە سەردەمی پاشایەتی دەکات کە چۆن هێرشی کردۆتە سەر کوردستان و دەڵێت لە ساڵی ١٩٤٥ سوپای عێراق بە هاوکاری ئینگلیز سوپاکەی ڕەوانە کرد بۆ جەنگ دژی کورد، فەهد سکرتێری حیزبی شیوعی بەیاننامەیەکی ناڕازی بڵاو کردەوە ناوڕۆکی بەشێك لەو بەیاننامە بەم شێوەیە بوو، "کۆلۆنیالیزم ئەوە جاری یەکەم نییە کە هانی حکومەتی عێراق دەدات شەڕ هەڵبگیرسێنێت دژ بە نەتەوەی کورد، بەو ئامانجەی نەتەوەیی عێراق هەرەس بهێنێت، ئێمە هێرشی سوپای عێراق بۆ سەر کوردستان مەحکوم دەکەین".

بە پێی دیکۆمێنتەکانی حیزبی شیویعی چارەسەرنەکردنی کێشەی کورد و هێشتنەوەی بەم شێوە دەگەڕێتەوە بۆ تاوانباری هێزە گەورە ئیمپریالیستەکان، ئەمریکا و بەریتانیا بەرپرسیارێتی چارەسەر نەکردنی کێشەی کورد و دابەشکردنی کوردستانیان دەکەوێتە ئەستۆ.

بەم شێوەیە باس لە پێشوازی کوردان دەکات دوای ڕوخانی دەسەڵاتی پاشایەتی لە عێراق و هاتنە سەر حکومی قاسم و دەسەڵاتی کۆماری و دەڵێت:

کوردان زۆر بە پەرۆشەوە بەشداریان لە خەباتی دژ بە حکومەتی پاشایەتی سەر بە ئیمپریالیزم کرد، هەر بۆیە بە ئومێدەوە چاویان لەوە بوو کە حکومەتی کۆماری دیموکراتی ئاراستەی بەدیهێنانی ئاواتەکانیان هەنگاو بنێت.

دەستوری کاتی لە وڵات پەسەند کرا لە مانگی حوزەیرانی ١٩٥٨ لە ماددەی سێیەم دەڵێت، "تەماشای کورد و عەرەب دەکرێت وەکو دوو هاوبەشی سەرەکی و مافە نەتەوەییەکانیان لە چوارچێوەی عێراقێکی یەکگرتودا دانی پێدادەنرێت بە پێی دەستور"، ئەمە یەکەمجار بوو لە مێژودا دان بە بوونی

نەتەوەی کوردا بنرێت وەك هاوبەش و پێکهاتەیەکی ڕاستەقینە لە وڵاتێکدا.

عەبدولکەریم قاســم بەڵێن دەدات هەموو داواکاریەکانیان جێ بە جێ بکات، بەڵام لە ڕاستیدا زۆر بە کەمی هەنگاو بە ئاڕاستەی جێبەجێ کردنیان دەنێت، ئەو گۆڕانکاریانەی لە بەغدا و شارەکانیتر دەستی پێکردووە، هێشتا بە ناوچە کورد نشینەکان نەگەیشتووە.

خوێندن هێشـــتا لە قوتابخانە ناوەندیەکاندا بە زمانی عەرەبییە، تەنها لە قوتابخانە سەرەتاییەکان ڕێدراوە بە کوردی بخوێنن، هەموو بەرپرسە ئیداریەکانی ناوچە کورد نشینەکان بە ڕەگەز عەرەبن و لە بەغداوە دەستنیشان دەکرێن.

لە کۆتایی هاوینی ســـاڵی ١٩٦١ لە بەغداد دەنگوباس بڵاو بویەوە کە لە باکور جەنگ دە ستی پێکردووە دژی کورد، لە کۆتایی مانگی ئەیلولدا سەرۆك وەزیران پشـــتڕاســـتی کردەوە کە یاخیبوان لە ڕێگەی پاڵپشـــتی هێزی ئاسمانیەوە دامرکێندرانەوە، دواتر قاســـم ناچـــار بووە دووجار پشـــتڕاســـتی کردەوە کە یاخیبوان دامرکێنرانەوە، بەڵام دوای تێپەڕبوونی کات دەرکەوت شۆڕشگێڕانی کورد نەك دانەمرکێندراوەتەوە بەڵکو گەشەی کردووە، پرشنگی خەبات لە کوردستان تەشەنەی کردووە و ڕوو لە زیادبوونە.

هەرچەندە قاسم سوپای عێراقی ڕەوانەی کوردستان کرد، بەڵام جار دوای جار ڕووبەڕووی شـکسـت دەبووەوە، لە ماوەی سـاڵ و نیوێك جەنگدا نزیکەی سێ هەزار کورد کوژرا، نزیکەی سەد هەزار هاوڵاتی نا چار بوون ماڵ و حاڵیان بەجێبهێڵن و ڕوو بکەنە چـیاکان بە دوای پەناگەیەکدا بگەڕێن، ســەد و پەنجا گوندی کورد نشین و دوو شارۆچکە خاپور کران.

بۆ حکومەتی قاسـم دەرکەوت ڕۆژبەڕۆژ سـوپای ڕزگاری کوردسـتان گەشـە دەکات و ژمارەیان زیاد دەکات، ســاڵی ١٩٦٢ کورد بە هێزتر بوو لە ســاڵی ڕابوردو، جەنگ بووە جێی ناڕازیبوونی گەلانی عێراق کە ســەرکردایەتی ســوپا

نەیتوانی هێزی زیاتر ڕەوانەی بەرەکانی جەنگ بکات، پاش چـەند شـەڕێکی شکستخواردو سەربازانی سوپا بە کۆمەڵ هەڵدەهاتن.

لە هێرشی چڕ و پڕی نێوان ساڵەکانی (١٩٦١-١٩٦٢)ی سوپای عێراق بە سەرۆکایەتی قاسم و بەرپەرچدانەوەی سوپای ڕزگاری کوردستان هەرچەندە نابەرابەری هێز هەبوو لە ڕووی ژمارە و چەك و تەقەمەنی و پشتگیری نەکردنی وڵاتان لە کورد بەڵام شۆڕشگێڕانی کورد توانیان خۆڕاگر و سەرکەوتوبن.

کورد لە پێناو بە دەسـتهێنانی مافەکانیاندا بەردەوام بوون لە خەباتکردن، زۆر قارەمانانە بەرهەڵسـتی یەکەکانی سـوپایان دەکرد و سـەرسـەختانە بەرگریان کرد، شەڕی زۆر توند بەڕێوە چوو لە نێوان هەردوو لادا، لە سەر هەر کیلۆمەترێکی باکوری عێراق (کوردسـتان) وەك ڕۆژنامەنووسـی ڕۆژنامەی (پراڤد) چەند ساڵێك لە عێراقدا کارمکرد.

بە هەموو ناوچـەکانی عێراقدا گەڕاوم لە کەنداوی فارسـەوە تا دەگاتە چـیا بڵندەکانی کوردسـتان، لە نزیکەوە کوردانم بەسـەرکردۆتەوە، لە سـەروبەندی کار کردن و کاتە سـەختەکاندا بۆ نەتەوەی کورد گفتوگۆم کردووە لەگەڵ سەرکردەکانی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردا.

لە پایزی سـاڵی ١٩٦٢ پارتە پێشـکەوتووخوازەکانی دەرەوەی وڵات و ژمارەیەکی زۆر کەسـایەتی سـیاسـی و کۆمەڵایەتی بە شـێوەیەکی ئەکتیڤ کەوتنە چـالاکی کردن دژ بە جەنگ و بەرگری کردن لە مافە نەتەوەیەکانی کورد، چەند سکاڵانامەیەك نێردران بۆ عەبدولکەریم قاسم کە ناوەڕۆکەکانیان داواکاری بوو بۆ چارەسەری کێشەی کورد بە شێوەی ئاشتی.

ناوەڕۆکی یەکێك لە سـکاڵانامەکان لە ڕۆژنامەکاندا بڵاوکرایەوە، نوسەرەکانیان ناچار کران باجی ئەم بوێرییەیان بدەن، هەشت ڕۆژنامەنوسی وڵات مەحکوم کران بە پێنج ساڵ زیندانی کردن.

مانگی نیسانی ساڵی ١٩٦٢ له بەغداد ڕێپێوانی لاوانی کرێکار بەڕێوه چوو، بەشـــداربووانی ڕێپێوانەکه داوایان دەکرد جەنگ له باکوری وڵات ڕابگیرێت و مافی نەتەوەیی کورد دەســـتەبەر بکرێت به پێی دەســـتوری کاتی، هێزەکانی پۆلیس له ڕێی داروده‌ستەکانیانەوه بڵاوەیان به خۆپیشاندانەکه کرد.

بەعس و هەڵگیرسانی جەنگ

پ.دێمچینکۆ بەم شێوه باسی هاتنه سەر دەسەڵاتی بەعس و هەڵگیرسانی جەنگ دەکات دژی گەلی کورد:

له شـــوباتی ١٩٦٣ گەیشـــتمه بەغدای پایتەخت، پارتی بەعس کودەتای کرد و دەســـەڵاتی گرته دەســـت، ئەو گەنجانەی ناویان لێنرابوو (ســـوپای نیشـــتیمان) لەســـەر شـــەقامەکانی پایتەختدا کاری توندوتیژی، ترســـاندن و تۆقاندنیان ئەنجام دەدا هەر زوو کەوتنه ڕاوەدونانی شـــیوعیەکان و ئازادی خوازان، له ڕێگای ئۆتۆمۆبێلەکانی دەســـتگای پۆلیســـەوه گواســـتیاننەوه بۆ ســـەر بازگه و بەندیخانەکان، لەوێ ئەشـــکەنجەی زیندانی کراوەکانیان دەدا له ڕێگەی دادگای نهێنیەوه زۆرینەیان مەحکوم به مەرگ کرد.

ســـەرلەبەیانی ١٠ی حوزەیرانی ســـاڵی ١٩٦٣ ڕادیۆی بەغداد بەرنامه ئاســـاییەکانی خۆی ڕاگرت تاوەکو هەواڵێکی به پەله و گرنگ بڵاو بکاتەوه، که ڕاگەیاندنی ئەنجومەنی باڵای شـــۆڕشـــی نیشـــتیمانی بوو، دەربارەی بارودۆخی باکوری عێراق، داوای له کورد کرد بێ هیچ گفتوگۆیەك خۆیان به دەســـتەوه بدەن له ناوچەکانی موسڵ، کەرکوك، سلێمانی، هەولێر، له ڕاگەیاندنەکەدا به ناوچـــەی شـــەڕ دەســـتنیشـــان کرابوون، هەروەها دەیگوت بۆ هەموو گروپه خیانەتکارەکان و دوژمنانی وڵات تەنها ٢٤ کاتژمێر دانراوه بۆ ئەوەی خۆیان به دەســـتەوه بدەن، چـــەکەکانیان دابنێن و بێنه ڕیزی حکومەتی عێراقەوه،

ئەگەر خۆیان بە دەســـتەوە نەدەن خۆیان باجی ئەو بڕیارەیان دەدەن.

حکومەت دەستی کرد بە ترساندنی خەڵکی لە ڕێگەی ڕادیۆوە فرمانەکانی بڵاو دەکردەوە بۆ ژەنەراڵەکانی ســـوپا و داوای لێدەکردن هەر گوندێك بەرهەڵســـتی ســـوپا بکات یان هاوکاری یاخیبوان بکات، ئەوا ڕووبەڕووی بۆمباران کردن دەبێتەوە و لەڕێگەی هێزی ئاسمانییەوە وێران دەکرێت.

هەر هاوڵاتیەکی ســـڤیل هاوکاری یاخیبوان بکات گوللە باران دەکرێت، بەرپرسی یەکە سەربازیەکان ئەو دەسەڵاتەیان پێدرابوو لەو شوێنەدا کەسێك دەستگیر دەکرێت دادگایی کاتی پێکبهێنرێت لە سێ کەس و هەر لەو شوێنەدا بتوانن فەرمانی مردن بخرێتە بواری جێبەجێکردنەوە.

لە ڕۆژی ١١ی حوزەیرانی ١٩٦٣ لە ســـەر خاکی کوردســـتانی عێراق دیسانەوە جەنگ هەڵگیرسایەوە، چیا و دۆڵەکانی کوردستان بە گرپە وناڵەی تۆپ هاوێژەکان ڕاچڵەکێنران، گوندەکان لە ڕێگەی تۆپ هاوێژە ئاگردارەکانەوە گڕیان تێبەردرا و سوتێنران. ئەو دەشتانەی بە گەنم و جۆی تازە پێگەیشتوو چـــێنرابوون گڕیان تێپەردرا، ناپاڵمیان بە هەموو لایەکدا دەباراند، هەزاران خەڵکی سڤیل لە پێناو پاراستنی گیانیاندا ناچار بوون ماڵەکانیان جێبهێڵن ڕوو لە چیاکان بکەن.

بە فەرمانی بەغداد سوپای عێراق هێرشی کردە سەر ئەو ناوچانەی لە لایەن کوردە پارتیزانەکانەوە کۆنترۆڵ کرابوون، کە پانتایەکی باکوری عێراقی دەگرتەوە لە زاخۆوە کە دەکاتە سنوری نێوان سوریا و عێراق تا دەگاتە خانەقین، بەشێکی زۆری تۆپ هاوێژ و فڕۆکەکانی سوپای عێراق گواسترانەوە بۆ ئەم ناوچانە.

وەك ڕۆژنامەی ئینگلیزی (بیرمینگهام پۆســـت) ئاماژەی پێکردووە هەموو ســـوپای عێراق لە جەنگدایە دژ بە نەتەوەی کورد، حکومەتی بەغدا بەو هیوایەیە بتوانێت بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی کورد تێك بشـــکێنێت، لە کاتێکدا

کوردان دەیانەوێت لەگەڵ نەتەوەکانیتری ڕۆژهەڵات یەکسان بن و مافە نەتەوەکانی خۆیان بە دەست بهێنن، بەڵام حکومەتی بەغدا مەرگ و وێرانکاری دادەبارێنێت بەسەر دانیشتوانی گوند و شارەکانی کوردستاندا.

تەنها لە مانگی یەکەمی بەڕێوەچوونی جەنگدا بە پێی ناوەندی ڕاگەیاندنی کورد لە پاریس نزیکەی ٢٠٠ دووسەد گوند خاپور کراون، زیاتر لە دوو هەزار کەس کوژراون، کە لە نێویاندا ژن و مناڵ و بەساڵاچوش هەبوون.

لە نزیك شاری کەرکوك بە بلدۆزەر چەند گوندێکیان تەختی زەوی کرد و ئەو دانیشتوانەیش کە ویستیان بەرهەڵستی بکەن بەرامبەر ئەم کارانەی حکومەت، لە لایەن سوپای عێراقەوە لە شوێنی خۆیان گوللە باران کران.

ئەو کردەوانەی حکومەتی بەغداد نا ڕەزایەتی لێکەوتەوە بە گشتی لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا مەحکوم کران، نوێنەرانی یەکێتی سۆڤیەت لە نەتەوە یەکگرتووەکان لە دانیشتنێکی ئەنجومەنی ئابووری و کۆمەڵایتیدا، داوایان کرد نەتەوە یەکگرتووەکان ئەم کارانەی حکومەت دژ بە کوردان مەحکوم بکرێت، داوا لە حکومەتی عێراق بکرێت لە زوترین کاتدا کۆتایی بەم کارە ئابڕووبەرانەی بهێنێت، ئەم پێشنیارە پەسەند نەکرا چونکە وڵاتانی ڕۆژئاوا لەگەڵ هەڵگیرسێنەرانی ئەوجەنگە وەحشی گەرایە کە لەکوردستاندا ڕویدابوو هاوڕا بوون.

کۆماری میللی مەنگۆلیا (مەنغۆلیا) داوای لە سکرتێری نەتەوەیەکگرتووەکان کرد بۆ کۆبونەوەی داهاتوو بابەتی جینۆسایدی نەتەوەی کورد بخرێتە ڕۆژەڤی گفتوگۆ کردنەوە، ژمارەیەکی زۆر لە چالاکوان و نوێنەرانی کۆمەڵگەی مەدەنی و سیاسیەکانی زۆرێك لە وڵاتان پشتگیریان لە کەیسەکە کرد.

هەرچی حکومەتی عێراقە لە بەرانبەر کۆمەڵگەی مەدەنی کەڕ و بێدەنگ مایەوە و بەردەوامە لە پەیڕەوکردنی ئەو سیاسەتەی کە لە هەموو بەهاکانی مرۆڤایەتی دوورە، پشت ئەستورە بە وڵاتانی دراوسێی عێراق بە تایبەت ئێران

و ســوریا. پەنای بۆ هەموو ڕێگایەك بردووە بۆ دامرکانەوەی خەباتی کوردان، ژەنەراڵ (ســالْح مەهدی عەمماش) بە لوتبەرزی و خۆ بە زل زانینەوە گوتی "ئەمە بە جەنگ ناژمێرم، زیاتر لە پیاســەکردن دەچــێت"، ســەرباری هەموو ئەمانە بەڵام نەیانتوانی کورد بشکێنن.

جەنگێکی قورس بەڕێوە دەچـوو خەڵکی سـڤیلی دانیشـتوانی گوندە کورد نشینەکان بە زمانی ئاگر و کوشتن و تۆقاندن مامەڵەیان لەگەڵ دەکرا.

حکومەت تاکتیکی سـوتاندنی زەو و زارە کشـتوکاڵیەکانی پەیڕەو دەکرد، جەنگێکی بێ ڕەحمانەی بەرانبەر نەتەوەی کورد دەســت دابویە، بەرپرســی هێزە ئاسمانیەکانی عێراق ڕایگەیاند بۆ ئەوەی کۆتایی بە یاخیبوان بهێنن ئامادەن هەرچی گوند هەیە تەختی زەوی بکەن و دانیشتوانەکەی بکوژن.

جلیکانی پڕ لە سـوتەمەنیان دادەباراند بەســەر خەڵك و زەویوزاردا هەموو شتێکیان دەسوتاند بە بەروبومی کشتوکاڵیشەوە، هەرچی ئاژەڵ هەیە بە ڕەشاش دەیانکوشـتن. ڕۆژنامەنوسـێکی فەڕەنسـی، نووسـی: "کوردســتان لەبەردەم هەڕەشەی مایەپوچ بوونی ئابووریدایە، دانیشتوانی ناوچەکانی باکور ماونەتەوە بەبێ خواردن و سوتەمەنی، بەغدا بڕیاری داوە هەموویان بکوژێت لە برساندا".

ڕۆژنامەی بۆرژوازی لەندەنی (دەیلی تێلیگراف) وتی: "ئەو هێرشانەی سوپای عێراق بەڕێوەی دەبات دژ بە کوردان، توند و تیژی زۆری پێوە دیارە وەك لە هەر جەنگێکی دیکە کە سەرکردایەتی دەکران لە لایەن عەبدولکەریم قاسمەوە".

سوپای سوریاش هاوکاری حکومەتی بەعسی کرد، سەرکردایەتی سوپای ســوریا لە ڕێگەی لێدوانێکەوە بۆ ڕۆژنامە بیانیەکان ئەوەی ڕاگەیاند بەتالوێنێکی ســوپای پیادە و گروپێکی هێزی ئاسمانیان ناردووە بۆ هاوکاری سوپای عێراق دژی کوردەکان.

وڵاتی بەریتانیا بە دووســـەد و پەنجا زرێپۆش (مودەڕەعە)ی مارکەی

ســاراتســین هەروەها تۆپهاوێژی مارکەکانی (هاوکەر و هانتەر) کە باشــترین هاوکارن بۆ سـوپا لە بارودۆخی کەشـوهەوای تەمومژاوی سـەر چـیاکان، وەك هەواڵنێری ڕۆژنامەی ئینگلیزی (دێیلی تێلیگراف) ئاماژەی پێداوە.

بۆ هاوکاری حکومەتی عێراق دژی کورد وڵاتانی بلۆکی (ســێنتۆ) واتە وڵاتانی باشوری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا دەستپێشخەریان کرد، دەسەڵاتدارانی عێراق لەگەڵ وڵاتانی تورکیا و ئێران گفتوگۆیان کرد تا هاوکاری عێراق بن، هەربۆیە پێکەوە هێزەکانیان یەك دەخســت دژ بە دیموکراتخوازەکان و نەتەوەی کورد کە خەباتیان دەکرد بۆ ئازادی، لە جەنگی دژ بە نەتەوەی کورد هەرچی هێزی ڕەشی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بوو یەکیان گرت.

مانگێك پاش ئەوەی جەنگ هەڵگیرســا لە نێوان حکومەتی ناوەند و کوردا، ڕۆژنامەنوسێکی ئەمریکی بە نهێنی خۆی گەیاندە کوردستان و چاوی کەوت بە ئیبراهیم ئەحمەد ســکرتێری پارتی دیموکراتی کوردســتان، ئیبراهیم ئەحمەد باسی لەوە کرد، سەرکەوتنی سوپای عێراق بەکارهێنانی توند و تیژی بەرانبەر هاوڵاتیانی سڤیل و وێرانکردنی گوندەکان و کوشتنیان بوو.

هەزاران کوردی نیشــتەجێی گوند و شــارۆچــکەکان لە ڕێگەی بەکارهێنانی هێزەوە لــە ئۆردوگــا زۆرەملیــەکــانــدا کۆکراونــەتــەوە و لــە گرتوخــانــە و پۆلیســـخانەکاندا بەند کراون، حکومەتی عێراق وەك دیل مامەڵەیان لەگەڵ دەکات و هەڕەشـــەیان لێدەکات، لەو ناوچـــانەی دیلەکانیان تێدا بەندکراوە ئەگەر هێرش بکرێتە سەریان ئەوا دیلەکان دەکوژن.

جەلال تاڵەبانی لە کاتێکدا بەهۆی جەنگەوە ڕێگای گەڕانەوەی لێگیرابوو بۆ نیشتیمان کاتێك گەیشتە پاریس ڕایگەیاند:

"ئەو توندوتیژیەی کە بەعســـیەکان دژ بە ئێمە دەســـتیان پێکرد، بە ئاراســـتەی جەنگ و پاکتاوی ڕەگەزی ڕۆیشـــتووە، تەقەیان کردووە بە ڕووی

هاوڵاتیانی ســـڤیلدا و بۆمبارانیان دەکەن، دژ بە هاوڵاتیان هەموو جۆرە چەکێکی سەردەمیانە بەکار دەهێنن.
زیاتر لە سەد و پەنجا هەزار هاوڵاتی دانیشتوانیان گواستۆتەوە، لە ئێستادا هەندێك گۆڕانكاری بەســـەردا هاتووە و ئێمەی كورد لە ئێســـتادا گەلێك بە هێزترین، چەندان هێزی دیموكراتخواز پشتگیریمان دەكەن، سەدان ئەفسەر و هەزاران ســـەربازی عەرەب پەیوەندیان بە ڕیزەكانی هێزی پێشـــمەرگەوە كردووە، ئێمە جەنگ دەكەین لە پێناو ئازادی و دادپەروەریدا، چـــارەنوســـی كورد جیا ناكرێتەوە لە چارەنوسی دیموكراتخوازانی عێراق كە خەبات دەكەن دژ بە حكومەتی بەعس".

تـاوانكردن ڕابگرن

پ.دێمچـــینكۆ باس لە هەڵوێســـتی وڵاتان و كەســـایەتی ســـیاســـی و ڕۆژنامەنوسان و ناوەندەكانی ڕاگەیانی عەرەب و وڵاتانی تر دەكات كە داواكار بوون جەنگی نابەرابەری دژ بە كورد ڕابگرن.
كەسـایەتی ناسـراوی لوبنان (ئەنتوان تابێت) ئەندامی ئەنجومەنی كۆمەڵەی گشـــتی ئاشـــتی جیهان داوای كرد دەبێت هەموو عەرەب پێكەوە كارەكانی حكومەتی عێراق مەحكوم بكەن، كە هێزی بەكار هێناوە بۆ چـارە ســەركردنی كێشەی كورد.
نوسەری ناوداری جەزایری (كاتیب یاسین) نامەیەكی بڵاو كردەوە وتی داوا لە براكانم دەكەم لە جەزائیر، گەلی عەرەب، هەموو جیهان! تكایە با هەموو ئەو مرۆڤانەی ڕێز لە ئازادی دەگرن لە جیهاندا پێكەوە دەنگتان هەڵبڕن دژ بە دەســـەڵاتی فاشـــیســـتی دیكتاتۆری عێراق، تاوەكو كۆتایی بهێنرێت بە كۆمەڵكوژی، با كوردستان ئۆتۆنۆمی وەربگرێت.

ڕۆژنامەی ولاتانی مەغریب، غانا، کەمبۆژیا و فەڕەنسا دەنگیان هەلبڕی لە پێناو پارێزگاری کردن لە گەلی کوردی خەباتگێڕ.

ڕۆژنامەی بولگاری بە ناوی (کاروباری کرێکاران) نوسیویەتی بەکارهێنانی تەکنیکی خوێناوی دژ بە کورد لە لایەن حیزبی بەعسەوە، ئەلقەیەکی دوورودرێژی زنجیرەی تاوانە یەك بە دوا یەکەکانیان پێك دەهێنێت.

لە لایەن گەلانی یەکێتی سۆڤێتەوە هەزاران نامە نێردراوە بۆ ڕۆژنامە و ڕێکخراوەکانی کۆمەلگای مەدەنی، بەوپەڕی توڕە بوونەوە ناڕەزایەتی خۆیان دەردەبڕن لەو بارودۆخەی لە عێراقدا دەگوزەرێت.

ناوەندی چاپەمەنی (تاسس) بەیاننامەیەکی بلاوکردەوە، کە باس لە بارودۆخی عێراق دەکات و دەلێت پێویست ناکات هیچ کەسێك وابیر بکاتەوە ئەو توندوتیژیەی لە عێراقدا بەڕێوە دەبرێت بەرانبەر بە کورد و نیشتیمان پەروەرەکانی عێراق تەنها پەیوەستە بە کاروباری ناوخۆی عێراقەوە، بە پێچەوانەوە ئەم کارانە پەیوەستن بە ولاتانی دیکەوە ئەمە سەرباری ئەوەی ئەم جۆرە کارانە مانای پێشێل کردنی بەندەکانی ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکانە.

یەکێتی سۆڤیەت لە ڕۆژی ٩ی تەموزی ١٩٦٣ لە ڕاگەیەندراوێکدا باسی لەوە کرد کە ئەم بارودۆخە چ پێشهاتێك بە دوای خۆیدا دەهێنێت و چ کاریگەریەکی دەبێت لەسەر تێکدانی پرۆسەی ئاشتی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست.

زۆر بە توندی ئیدانەی ئەو کارەساتە تراژیدیایە کرایەوە لە لایەن ژمارەیەکی زۆر پارتی کۆمۆنیستی و ولاتە سۆسیالیستیەکانەوە.

لە سەروبەندی نوسینەوەی ئەم پەرەگرافانەدا، لە کوردستاندا هێشتا گرمەی تۆپهاوێژەکان دێت و جەنگ بەردەوامە، دوکەلی ئاگر بالی بەسەر زەویە بە پیت و دوکەلەکاندا کێشاوە، دایکان فرمێسك هەلدەڕێژن بۆ لەدەستدانی منالەکانیان.

چـــەندین ناوچـــەیان وێران و تەخت کرد و بوون بە خۆڵەمێش و وێرانە، حکومەتی عێراق شـــورایەکی ئابووری و ســـەربازی بە دەوری کوردســـتاندا کێشـــاوە، ئەوەی کە هیچ گومانێك هەڵناگرێت ئەوەیە کە ڕووداوەکان تراژیدیانین تەنها بۆ کورد بەڵکو ئەمە تراژیدیایەکە بۆ هەموو گەلانی عێراق.

ئەو ڕوداوانەی ســـەرەوە نوســـەرێکی کورد نەینوســـیوە تا تۆمەتی ناســـیۆنیالیســـتی کوردی بخرێتە پاڵ نوســـینەکان و بە تۆمەت بەخشـــینەوە ناوزەدی بکەن، بەڵکو ڕۆژنامەنوســـێکی ڕوســـی نوســـیوێتی کە خۆی لە ناو ڕوداوەکاندا بووە، ئەو نوسـینەی پ.دێمچـینکۆ پێمان دەڵێت کە کورد هەر لە سـەردەمی فەرمانڕەوایی مەلیکی تا کۆتا دەسـەڵاتی بەعس لەژێر سـیاسـەتی بێڕەحمانەی دەسەڵاتدارانی عێراقدا مافەکانی پێشێل کراوە.

گەلی کورد لە باشـــوری کوردســـتان ماوەی یەك ســـەدە دەبێت بە پلانی وڵاتانی زلهێز و دراوسـێکان بە زۆر و دوور لە ویسـتی خۆی بە عێراقی عەرەبی نوێوە لکێنراوە، مێژوویەکی خوێناویان بۆ کورد ئەفراند نازانین کەی کۆتایی دێت و ژمارەی قوربانیان بۆ چـــەند بەرز دەبێتەوە، بۆ ئەوەی باشـــتر دەسەڵاتدارانی عێراق بناسین و بزانین مەبەستیان لە چەوساندنەوە و پاکتاو کردن و جینۆسایدی گەلی چی بووە پێویستە ئاوڕێك لە مێژووی ناسۆنیالیستی عەرەب بدەینەوە.

پلانی دەسەڵاتدارانی عێراق بەرامبەر کورد

ڕژێمە یەك لە دوا یەکەکانی عێراق بەبەردەوامی ترســـیان لە جوڵانەوە و شـۆڕشـەکانی کورد هەبووە چـونکە دەیانزانی گەلێکی غەدر لێکراو کە خاوەن کلتور و خاك و زمانی خۆیەتی، وا بە ئاســـانی ناتوانرێت لە ناو گەلێکی تردا بتوێتەوە، هەرگیز ئەو خەونەیان نایاتەدی، بۆیە ڕێگەی توند و تیژی و

سەرکوتکردن و لەناوبردنیان بەرامبەر بە گەلی ڕەسەنی کورد هەڵبژاردووە.

دیکتاتۆرەکانی عێراق هەرگیز باوەڕیان بەوە نەبووە کە کوردیش وەکو هەموو نەتەوەکانیتر مافی خۆیەتی چـــارەنوســـی خۆی دیاری بکات، هەر لەســـەرەتای دروســـت بونی دەوڵەتی عێراقەوە کورد ویســـتویەتی لە ڕێگای ئاشـتی و دیالۆگەوە داوای مافەکانی خۆی بکات، نەتەوەیەکی بەزۆر لکێنراوە بە عێراقەوە دەبێت وەکو نەتەوەی ســـەرەکی ســـەیر بکرێت و مافی خۆبەڕێوەبردن و خۆش گوزەرانی هـەبێـت، بـەڵام دەســـەڵاتـدارانی عێراق مماتەڵەیان بە داواکانی کوردەوە کردووە و ڕۆژ دوای ڕۆژ و بە پێی بەهێز بوونی دەسەڵاتیان دژایەتی گەلی کوردیان کردووە.

کاتێکیش کورد بیری لە سەرهەڵدانی جەماوەری و شۆڕش کردۆتەوە، جگە لە لێدان و ســـەرکوتکردن جۆرەها تۆمەتی ناڕەوایان داوەتە پاڵ کورد و بە دەســـتکەلای بێگانە و جێبەجێکاری ئەجندای ئێران و ئیمپرالیزم و زایۆنیزم و مارکسیزم و دوژمنانی عێراق ناوزەدیان کردووە.

کە لە ڕاستیدا پەیوەندی و دۆستایەتی لەگەڵ هەر وڵاتێك و هەر گەلێك و گروپێکیتر کارێکی ئاســـاییە هەموو گەل و شـــۆڕش و بزاڤتەکانی دنیا بەو قۆناغەدا ڕۆیشتون.

ســـەرکردایەتی کوردیش کە تەنها گەلی کورد و چـــیا ســـەخت و سەربڵندەکانی کوردستان پشت و پەنایان بووە هەوڵیانداوە وڵاتانی جیهان بە تایبەت دراوسێکان بکەنە پاڵپشت و پەناگای خۆیان بۆ ئەوەی بەردەوام بن لە شۆڕش و بەرخودان.

هەموو ڕژێمەکانی عێراق لە ســـەرەتای دەســـتبەکاربونیانەوە نەرمیان نواندووە بەرامبەر گەلی کورد، بەڵام وردە وردە لە گەڵ جێگیر بوون و پتەو بوونی دەسەڵاتیان نەك مافی کوردیان داوە، بەڵکو ویستی ئەوەیان هەبوو کە

نەتەوەی کورد بە تەواوەتی لە سـەر خاکی کوردسـتان و عێراق بسـڕنەوە تا دواجار ڕژێمی بەعس خسـتیە تابوتی ئەنفالەوە و بەرە و بیابانەکانی عێراق ڕاپێچی کرد و زیندە بەچاڵی کرد، بەخەیاڵی پوچی خۆی جارێکیتر گەلی کورد ناتوانێت لە گۆڕەپانی عێراقدا سەر هەڵبداتەوە.

شـاعیری گەورەی کورد مامۆسـتا شـێرکۆ بێکەس بە تێکسـتێکی هەسـتی نەتەوەیی وەڵامی خەیاڵی پوچی ئەوان دەداتەوە

ئێوە ئەتوانن شعرمان دەربەدەرکەن
گوڵدانەکانی چیرۆکمان ووردوخاش کەن
ماڵەکانمان بدەن بە کۆڵی دوکەڵ و دەبابەدا و
بە کۆمەڵ بیانگوازنەوە
کێ نایزانێ...
ئێوە ئەتوانن ئازارمان لە پێکەنینی خۆتانا بتوێننەوە
ئەتوانن و ئەتوانن و ئەتوانن
بەڵام ئەوەی لە خەونی گورگە بۆرەکەی یەکەمەوە
نەهاتەدی و ناشهێتەدی
ئەوەی هەرگیز پێتان ناکرێ
سڕینەوەی ئازادییە...لە ڕۆحمانا
کوشتنی عەشقی ئەبەدی داروبەردە...لە ناخمانا
ڕامالینی خۆشەویستی دیاربەکر و کەرکوکە...لە دڵمانا
کۆتایی ئێمە کاتێکە..کە کۆتایی هەناسە هات
ئەوەی"ئا"یە و نابێ بە"نا"
کوژانەوەی ئایندەیە لە چاوی یەك بە یەکمانا.

سـەركردايەتى كورد كاتێك هەسـتى كرد كە بەعسـيەكان ڕۆژ بەڕۆژ لە گەڵ بتەوبوونى دەسـەڵاتيان گوێ بە مافەڕەواكانى كورد نادەن، بيرى لە شـۆڕشـى چـــەكدارى و بەرپەرچـــدانەوەى دەســـەڵاتى ڕژێمى عێراق كردەوە، دواتريش بەعســـيەكان شـــومترين ڕێكەوتنيان بەرامبەر كورد كرد و بەشـــێك لە خاكى عێراقيان دا بە دوژمنى سەركييان كە ئێران بوو بۆ لە ناوبردنى شۆڕشى كورد.

ڕێكەوتننامەى جەزاير بۆ لە ناوبردنى گەلى كورد بوو، بەخەياڵى ناتەواوى بەعس واى دەزانى گەلێكى ڕەســەن و كۆن كە هەزارەها ســاڵە لەســەر خاكى خۆى دەچەوسێنرێتەوە بە ڕێكەوتنێك لە ناو دەچێت.

ساڵى ١٩٧٤ حكومەتى عێراق هەڵمەتێكى شەرشەنگێزى دژ بە گەلى كورد بەرپا كرد بەرەوناوچـــە ســـنوريەكانى ئێران، داواى لە ئێرانى دراوســـى كرد خواستەكانى بەدى دێنێت ئەگەر هاوكارى بێت بۆ لە ناوبردنى شۆڕشى كورد و چيتر هاوكارى كورد نەكات.

ڕێكەوتننامەى جەزاير لە نێوان سەدام حسێن جێگرى سەرۆككۆمارى عێراق و محەمەد ڕەزاشــا شــاى ئێران بە نێوەندگيرى هۆرى بۆمدين ســەرۆككۆمارى جەزاير لە پەراوێزى كۆبوونەوەى ئۆپك لە جەزاير واژۆ كرا لە مانگى ئازارى ساڵى ١٩٧٥ بە پێى ئەو ڕێكەوتننامەيە ڕژێمى بەعسى عێراق دەستبەردارى ئاوى شــەتولعەرەب بوو بۆ وڵاتى ئێران بەو مەرجە ئێران پشــت لە كوردەكان بكات و هاوكاريان نەكات.

هەر بە پێى ئەو ڕێكەوتنە نزيكەى ٢٠ كم لە خاكى عێراق بە درێژايى سـنورەكان درا بە ئێران تاوەكو سـوپا بهێنێتە ناوەوە و ببێتە بەشـێك لە خاكى خۆى، ڕژێمى عێراقيش سوپا بەرێتە سنورەكان و كۆتايى بە شۆڕشى كورد بهێنێت.

بەهۆى ئەو ڕێكەوتنەوە شۆڕشى سەد هەزار چەكدارى كورد كۆتايى پێهات و هەرچـى چـەك و تفاقى ســەربازى بوو ڕادەســتى حكومەتى عێراق كرايەوە،

پێشمەرگەکان بە دڵێکی پڕ لە غەم و چاوی پڕ لە فرمێسک چەکەکانی شانیان داماڵی و دایان بە پیاوانی ڕژێم.

حکومەتی عێراق بووە خاوەن دەسـەڵاتێکی زۆر و بێ بەربەسـت بۆیە بیری لە تەعریبکردنێکی تری کورد کردەوە ئەویش بە هێنانی خەڵکی عەرەب بۆ ناوچـە نەوتیەکانی کوردسـتان، بە تایبەت بۆ ناوچـەکانی کەرکوك و دەوروبەری، دوای ڕێکەوتننامەکە ڕێوشـوێنی سـەرکوتکەرانە لە لایەن حکومەتەوە گیرانە بەر دژی کورد و بووە هۆی ســـەر لەنوی شـــەڕ لە نێوان کورد و حکومەتی عێراق، هەر دوای ڕێکەوتننامەکە بە پلانێکی حکومەت لە ســاڵانی ١٩٧٧ تا ١٩٧٩ شەش سەد گوندی کورد ستان خاپور کران و نزیکەی دوو سەد هەزار هاوڵاتی کورد لە ناوچـــەکانی خۆیان ڕاگوێزران. نابوو هەرگیز ســـەرکردایەتی کورد دەسـتبەرداری ئەو هێزە گەورەی پێشـمەرگە بوایە، بەڵکو دەبوایە پاڵ بدەنە چیا سەختەکانی کوردستان و بەرگریان بکردایە.

گەلێك کە بە دەسەڵاتی عەجەم و ڕۆم و عەرەب و تورك و ئینگلیز نەتوێتەوە، ڕۆژ دوای ڕۆژ لە ڕووی فیکریەوە بەرەو پێش چـــوبێت و لە ڕووی تەکتیکی جەنگەوە بە تواناتر بووبێت چۆن بە خەیاڵ پڵاوی بەعس لەناودەچێت.

ســیاســەتمەدار و نوســەر و شــاعیری کورد مامۆسـتا ئیبراهیم ئەحمەد بە شیعرێك وەڵامی دوژمنانی کورد دەداتەوە:

داگیرکەری دڵ پڕ لە قین

دڕندەی بێ ویژدان و دین

گەر قەندیل و ئاگری و شیرین

یەکسان کەی لە گەڵ ڕووی زەمین

ناتوانی واکەی کورد نەبین

هەر کورد بووین و هەر کورد ئەبین

له پێش ئاگر پەرستیدا
له پێش موسوڵمانێتیدا
له دیلی و سەربەستیدا
هەر کور بووین و هەر کورد ئەبین
نه عەرەبم، نه ئێرانیم
نه تورکێکی شاخستانیم
نەك من هەر خۆم، مێژوش ئەڵێ
که کوردم و کوردستانیم
نه نەنگییه و نه پیاوەتی
جیاوازی نەتەوایەتی
بڕیاره مێژوو داویەتی
که کورد بین و هەر کورد ئەبین
گەلان هەموو برای منن
هەر زۆردارانم دوژمنن
خەبات و چالاکی ئەوان
بۆ من هیوایه و پشتیوان
وره و پەندیان لێ وەر ئەگرم
هاوخەباتیانم تا دەمرم
داوای وڵاتی کەس ناکەم
پەنجه بۆ مافی کەس نابەم
بۆ مافی گەل و خاکەکەم
هەتا ماوم خەبات ئەکەم
نیازی خەباتمان شەڕ نییه

دەست خستنەوەی ئازادیە
بەڵام کە نرخی ئازادی مردن بێ
ئەمرین لە پێناوی

لە دوای نیوەی حەفتاکانی سەدەی بیستەم گەلی کورد بە تەکتیکی نوێ و فیکری نوێوە لە ڕووی چەندێتی و چۆنێتیەوە هاتەوە مەیدان، بەعس تەواو تینی بۆ دێت و بیر لە پلانی دۆزەخیانە دەکاتەوە بۆ بەرگری کردن لە گەشە و تەشەنەکردنی دەسەلاتی کوردی بەتایبەت لەو ناوچانەی کە شۆڕش ئازادی کردبوون و پێیان دەوترا ناوچە ئازاد کراوەکان.

ڕژێمی بەعس ئەمجارەیان بەوە نەوەستا ڕێکەوتنێکی تر لەگەڵ دوژمنێکیتر واژوو بکات و بەشێك لە خاکی خۆی بفرۆشێت بۆ سەرکوتکردنی شۆڕشی کورد، بەڵکو بیری لە ناوبردن وسڕینەوەی گەلی کورد کردەوە.

هەرچەندە لە شەڕێکی درێژی هەشت ساڵەدا بوو لەگەڵ دوژمنە دێرینەکەی ئێرانی دراوسێ کە لەڕابووردوودا بەشێك لە خاکی عێراقی دۆڕاندبوو لە بەرامبەر گرەوی لە ناوبردنی جولانەوەی کورد، کە دەبوایە بەعسیەکان بە لۆژیکی مەنتیق و عەقڵ ڕەفتاریان لەگەڵ کورد بکردایە، هیچ پێویستی بە گرەو کردن و ڕێکەوتن لە سەر چارەنوسی کورد ناکرد، بەڵکو بە پێی بەڵێن و ڕێکەوتنەکان کە بە کورد درابوو مافی سەرەتایی کوردی بدایە و کوردی بکردایە بە بەرگریکاری سنورەکانی عێراق کە سێ وڵاتی سەرەکی سنوریان بە کوردستانی عێراقەوەیە (ئێران و تورکیا و سوریا).

شوناسی نەتەوەی عەرەب

زۆر مێژوونوس و کۆمەڵناس لە کۆمەڵگای عەرەبی بە تایبەت عەرەبی عێراقیان کۆڵیوەتەوە، بەڵام کەمیان بە چەشنی دکتۆر عەلی وەردی بەوردی و بە ڕوانگەیەکی زانستی توانیویانە خەسڵەتەکانی شیتەڵ بکەن و پەی بە هەموو نەریت و کردار و دەرئەنجامەکانی بەرن.

ئێمە بۆ ئەوەی ڕژێمی مەلیکی و بەعس و سەرکردایەتیەکەی بە تایبەت خودی سەدام حسێن بناسین، دەبێت ئاوڕێك لە مێژووی عەرەب بە تایبەت عێراق بدەینەوە کە کاریگەریی کردۆتە سەر ئێمەی کوردیش چونکە ئاوێتەی ڕفتار و کلتوریان بووین.

دکتۆر عەلی وەردی دەڵێت "کاتێ کۆمەڵگەی عێراقیم تاوتوێ کرد، ئەو بابەتانەی کە ماوەیەکە زۆر خولیای بووم، بۆم دەرکەوت کە ناتوانم لە بارودۆخی ئێستای ئەم کۆمەڵگەیە تێبگەم ئەگەر بێتو ڕووداوەکانی سەردەمە ڕابردووەکانی تاوتوێ نەکەم، هەریەکێك لەو ڕووداوانە کەم تا زۆر کاریگەری لەسەر ڕەفتار و بیروبۆچوونی ئێستای عێراقیەکان هەیە".

نەتەوەی عەرەب زیاتر نەتەوەیەکی دەشتەکی و کۆمەڵگایەکە لەسەر فیکری ناسیۆنیالیستی عەرەبی ژیانیان بەڕێ کردووە، کاریگەری قەومی و دینی و مەزهەبیان لە سەر بووە، ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی هەوڵی سڕینەوەی نەتەوەکانی دەوروبەریان بدەن خۆیان بە ڕاست و دروست بزانن. زۆر جار فیکری مەزهەبی زاڵتر بووە بەسەر هەستی نەتەوەییان، ئەگەر ئاوڕێك لە مێژوویان بدەینەوە دەبینین زیاتر لە سەدان ساڵە ململانێیەکی قورس لە نێوان شیعە و سونەدا هەیە و هەزارانیان لێك کوشتووە، هەرلایەکیان دەسەڵاتی هەبووبێت لایەکەی تری چەوساندووەتەوە تا کارگەیشتۆتە ئەوەی ماڵ و حاڵی یەکتر وێران بکەن.

زیندوترین نمونەش دەسەڵاتی سونی مەزهەب لە سەرەتای دروست بوونی دەوڵەتی عێراقەوە دەسەڵاتی بەسەر عێراقدا هەبووە و تا سەرەتای ئەم سەدەیە، ئەوەی بۆیان کراوە کردویانە بۆ سڕینەوەی عەرەبی شیعە بە تایبەت لە سەردەمی دەسەڵاتی بەعس و سەدامدا، تا ئێستاش شیعەکان وێڵن بە شوێن لاشەی ڕۆڵەکانیانەوە کە لە سەردەمی بەعس و بە فەرمانی خودی سەدام کوژراون و لاشەکانیان فڕێدراونەتە ناو قامیش و زەلکاوەکانی جنوب.

ئەگەرچی ژیانی دەشتەکی ستایلێکی تایبەت نییە بە ژیانی عەرەب، مەغۆلەکانیش بە هەمان شێوە دەشتەکی بوون، بەڵام بە بڕوای زانای کۆمەڵناسی عەرەب (ئیبن خەلدون) عەرەب گەلێکی دەشتەکین، و یەکێکن لەو گەلانەی لە هەوڵی پێشکەوتندا نین.

دکتۆر عەلی وەردیش بەهەمان شێوەی خەلدون کۆکە لە سەر ئەوەی تالان و کوشتن لە ڕێی پەلاماردانەوە پایەیەکی گرنگی بنەماڵە و ئێلی عەرەبە خێوەت نشینەکانی بیابان بووە.

دکتۆر وەردی پێی وایە هیچ گەلێکی جیهان هێندەی عەرەبی دەشتەکی مەیلی بۆ شەڕ و کوشتن و دژایەتی کردن نەبووە، بە لێکۆڵینەوەی ئەو فیکری شەڕ و توندڕەویان پەیوەندی بە ژیانی قاتوقڕیەوە هەیە.

دکتۆر عەلی وەردی لە کتێبی (توێژینەوەیەك لە سروشتی کۆمەڵگای عێراق) نوسیوێتی "مەزنترین شتێك کە پیاوی دەشتەکی پێوەی دەنازێت زۆر و زەوەندی ئەو دەستکەوتانەیە کە لە ڕێگەی شەڕەوە دەستی دەکەون و بە حەڵاڵترین موڵکی خۆی دەزانێت".

بە قسەی نوسەری عەرەب محەمەد فەهمی عبدول لەتیف لە کتێبی (ابو زید الهیلالی) هۆزە عەرەبەکان لە فتوحاتی وڵاتانی مەغریبدا ئەو وڵاتانەیان بە شێوەیەکی قێزەون کاول کردووە.

پێش هاتنی ئاینی ئیســـلامیش هۆزە عەرەبەکان لەناو خۆیان و دژ بە هۆزەکانیتر لە شـەڕدا بوون بۆ سـەپاندنی دەسـەڵات و کاولکاری ناوچـەی جیَ نفوســی یەکتر و بە غەزایان ناو دەبرد، بەڵام دوای ئیســلام لە ژێر ناوی فەتح درێژەیان بە داگیرکاری و کاولکاری ناوچەکانی دژەکانیان دەدا.

لە فیکری عەرەبی دەشـــتەکیدا بووە خۆســـەپێن و فراوان کردنی پێگەی سـەرکردە و ئێل لە ڕێی زیاد کردنی پانتایی دەسـەڵات و بەهێزکردنی ئابووری و وەسـیلەکانی ژیان بۆ درێژەدان بە پێگەکەی ئەوەش بە حسـاب بۆ نەکردن بۆ یاســا، هەربۆیە لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم و لە ســەرەتای دروســت بوونی دەوڵەتی عێراق، وڵاتانی زلهێز بە تایبەت بەریتانیای مەزن ویســـتی هەبوو کە عێراق لەسەر بناغەی حکومەتێکی مەدەنی و یاسایی بنیات بنێت.

بەڵام لای عەرەبەکان لێدان بوو لە شان و شەوکەتی ئێلەکانیان بۆیە هەر زوو دژی وسـتانەوە، ئەوان بە شـکسـتیان دەزانی کێشـەیەکی کۆمەڵایەتی بەرنە دادگا، یان بە بێتواناییان دەزانی ئەگەر کەســێك بکوژرێت لە ڕێی دادگاوە مافی بکوژ وەر بگیرێت، بەڵکو دەبێت بە دەســـتی کەســـوکاری کوژراو تۆڵەی بســتێنرێتەوە، کە تا ئێســتاش ئەو فیکر و دیاردەیە لە زۆر شوێن و ناوچەی عێراقدا ماوە.

بەعس و ناسیۆنیالیزمی نەتەوەیی

فیکری دەشتەکی و عروبی بەتەواوەتی لەسەردەمی سەدام و بەعسیەکاندا ڕەنگی دابووەوە، جگە لەوەی تالانکردنی نەیارەکانی بە کارێکی ڕەوا و حەلاڵ دەزانی، دەستکەوتی بەرەکانی جەنگی هەشت ساڵ شەڕی لەگەڵ ئێران و تالان کردنی کوردستان لە تاوانی ئەنفالدا، دواتر داگیرکردنی کوێت و تالانکردنی ماڵ و دوکانی ئەو وڵاتە دەوڵەمەندە چێژێکی زۆری بە سەرانی بەعس بەخشی.

کارە توندوتیژیەکانی سەرانی بەعس بەرامبەر گەلی کورد دەرخەری ئەو ڕاستیەیە کە ڕەوشت و ئاکاری بەعسیەکان بەدەوی بووە و سیستەمی بەعس تۆتالیتاری بووە و کاری بۆ دەوڵەتی نەتەوەیی و ناسیۆنیالیستی عەرەبی کردووە.

بێگومان بۆ تێگەیشتن لە جینۆ سایدی کورد و تاوانی ئەنفال، خوێندنەوە و شوناسی بەعس ڕۆڵێکی سێنترالی هەیە، زەحمەتە بێ ئەوەی لە بەرنامە و فیکری بەعس تێبگەین وەکو سیستەمێکی فاشی تۆتالیتاری عەرەبی، لە کردە مرۆڤ کوژەکانی ئەو حیزبە تێبگەین و بتوانین پەیوەندی نێوان کورد و دەوڵەتی عێراق بە ئێستاشەوە کە نیزامی بەعس نەماوە تێبگەین.

هەرچەندە ئێستا شتێك نییە بە ناوی دەسەڵاتی بەعس و بنەماڵەی تکریتی لە حکومڕانی عێراقدا بەڵام جێکەوتەی سیاسەتی شۆڤێنی بەعس بە ڕوونی دەبینین لە زهنی هەندێك لە دەسەڵاتدارانی عێراقدا.

خوێندنەوە لە سیستەم و ئایدیای بەعس سانا نییە، خوێندنەوەی بەعس وەك حیزبێکی بێ ڕکابەر کە زیاتر لە یەك ملیۆن ئەندامی هەبوو لە هەموو عێراقدا بە کوردستانیشەوە یان وەك دەسەڵاتی کارگێڕی و سەربازی، کە ماوەی چەندین دە یە حکومڕانی عێراقی کرد و ئەوەی لە بەرژەوەندی دەسەڵاتی ڕەهای حیزب و سەرۆکەکەی بوایە بێ سڵەمینەوە لە پێشێلکردنی مافی مرۆڤ دەیکرد.

بۆ ئەوەی لە بەرنامە و سیاسەتی بەعس وەك خۆی تێبگەین و دەردەشەی ئاكارەكانی بكەین دەبێت خوێندنەوەی بەعس لە هەردوو ڕەهەندی (نەتەوە و ئاین) بكەین، چونكە نەتەوە و ئاین دوو كۆڵەكەی بنەڕەتی بوون لە ئایدۆلۆژیا و دونیا بینی بەعسدا.

ئایدۆلۆژیای بەعس لەگەڵ دەسپێكی كاری سیاسی لەسەر فیكری دامەزرێنەری بەعس (مشیل عەفلەق) دوو ڕەهەندی سەرەكی كردە بنەمای كاری سیاسی:

یەكەم/ بەعس بۆ خزمەت و ئامانجی نەتەوەی عەرەب دروست بووە هەر كەسێك ببێتە ئەندامی حیزبی بەعس دەبێت لە پێناو نەتەوەی عەرەبدا تێبكۆشێت و خزمەت بە فیكری عروبە بكات و بۆ ئەو ئامانجە خۆی بكاتە قوربانی، لەو پێناوەشدا بەشی زۆری هاوڵاتیانی عێراق بە فەرمانبەرانیشەوە بە زۆر و لە ژێر فشاری پیاوانی بەعسدا دەبوو ببنە ئەندامی حیزبی بەعس.

دووەم/ لە ڕووی دینییەوە دەبێت ئاینی ئیسلام پەیڕەو بكات، هەرچەندە بەعس حیزبێكی ئیسلامی نەبوو بەڵام بۆ كارتێكردن لە تاكی عەرەب، كە زۆرینەی ئیسلامن، ئیسلامی بەكار هێنا لە خزمەت گەشەكردنی حیزب و ڕەوایی بە كارە نامرۆڤەكانی بۆ ئەوەی كەمترین ڕخنەی لێبگیرێت و گەشە بە ئایدۆلۆجیای حیزب بدات، سەرنجی وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی و دەوروبەر بەلای خۆیدا ڕابكێشێت و ڕەوایی شەرعی بە كارە نا مرۆڤانەكەی بدات لە ژێر پەردەی ئیسلامدا چی ویست بیكات.

دامەزرێنەری حیزب، عەفلەق لە وتارێكیدا لەسەر پێغەمبەری ئیسلام (د.خ) بە ناونیشانی (نەتەوایەتی ئازادی خوازانەمان لەبەردەم جیاكاری ئاینی و نەژادیدا)، نووسیویەتی "ئیسلام بزوتنەوەیەكی عەرەبی بوو، كە بەمانای نوێ بوونەوە و كامڵ بوون دێت".

به بڕوای ئەو بۆیە خودا لەوکات و شـــوێنەدا نەوەیەکی عەرەبی کردە پێغەمبەر چـــونکە نەتەوەی عەرەب پاڵەوانە و شـــایەنی ئەوانە، خواوەند ئەو خەســـڵەتی پیرۆزیەی تەنها بە عەرەب ڕوا بینیوە بۆیە پێشـــتر لە ناو نەتەوەکانیتر دوا پێغەمبەر و ئاینی ئیســـلامی نەناردووە دیارە ئەوەش حیکمەتێکی ئیلاهییە.

عەفلەق بە شێوەیەکی وا وەسفی نەتەوەی عەرەب دەکات کە خوای گەورە لە بەر گەورەیی و پیرۆزی عەرەب بەو شـــێوەیە پێغەمبەرێکی عەرەبی بۆ ناردووە و دەڵێت "داسـتانی ئیسـلامی لە پێگە سـەرەکیەکەی جیا ناکرێتەوە کە خاکی عەرەبە و پاڵەوان و کاراکتەرەکانی هەموویان عەرەب بوون، کەواتە ئیســـلام باشـــترین گوزارەیە لە مەیلی نەتەوەی عەرەب بۆ نەمری و یەکانگیری، هەربۆیە دەبێت نەتەوەی عەرەب بە هێز و توانای خۆیان حکومڕانی خۆیان بن".

لای بەعســـیەکان نیشـــتیمانی عەرەب ئەو خاکەیە کە دەکەوێتە نێوان چـــیاکانی تۆرۆس و پشـــت کێو و ڕوباری شـــەتولعەرەب و دەریای عەرەبی و چیاکانی حەبەشە و ئۆقیانوسی ئەتلەسی و دەریای ناوەڕاستەوە.

لە بەرنامەی بەعســـدا نەتەوەیەك نەبوو بە ناوی نەتەوەی کوردەوە کە نیشـــتیمانی خۆی هەبێت بە ناوی کوردســـتانەوە، بەڵکو وای دەبینی ئەو خاکەی کە هەموان لەســـەری دەژین هی عەرەبە، کورد و نەتەوەکانیتر بۆ خزمەتی عەرەب دروست کراون و نابێت داوای مافی نەتەوەیی خۆیان بکەن.

عەفلەق لە یەکێك لە وتارەکانیدا دەڵێت "بۆچـی کورد لە عروبە دەترسـن؟ کورد بەسـەدان سـاڵە لە سـەر خاکی عەرەب دەژین و شـان بەشـانی عەرەب بەرگری لەو خاکە دەکەن چـیتریان دەوێت جگە لە هیوا خواسـتن بە ژیانێکی بەختەوەر، ئەوەیان هەبێت کە بۆ هەموان دەسـتەبەر کراوە ئەو ئەرکەشـیان

لەسەر بێت کە لە سەر هەموانە، کەواتە گروپی چەوساوە و کەمایەتی نییە".

ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەو عەقڵێتە شۆڤێنیەی بەعس و سەرکردەکەیان بدەین بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە هەر لە سـەرەتاوە بەعس دژایەتی نەتەوەی کوردی کردووە بە هەموو شـێوەیەك هەوڵی چـەوسـاندنەوە و کاولکردنی خاکەکەی و شێواندنی کلتور و فەرهەنگی گەلێکی هەزاران ساڵەی داوە.

ئەگەر سـەیری نوسـین و فیکری دامەزرێنەری بەعس بکەین دەگەینە ئەو ڕاستیەی کە بەلای ئەوەوە ئیسلامی ڕەسەن و باوەڕدار ئەوەیە شوێنکەوتەی عەرەب بێت، واتە عەرەب و ئیسلام دوانەیەکی لێك جیانەکراوەن.

لە فیکری بەعسـیەکاندا کورد نەك نەتەوەیەکی سـەربەخۆ نەبووە، بەڵکو وەك نەتەوەیەك سەیری کوردیان دەکرد کە بۆ خزمەتی عەرەب بەدیهێنراوە و دەبێت سـوپاس گوزاربن بە ژێردەسـتەیی لە وڵاتی عەرەبیدا بژین و شـوێنکەوتەی عەرەب بن.

کەواتە ئەگەر ئەوە سـەرەتای بەرنامە و فیکری عەرەبی بەعسـی بووبێت دەبێت تەعریب و تەبعیس و تەهجیر و ئەنفال و ماڵ وێرانکردنی کورسـتان چاوەڕوانکراو بووبێت، لە ئایدۆلۆجیای بەعسدا تەنها یەك نیشتیمان هەیە، کە عەرەبستانە و یەك گەلی لەسەردەژی کە گەلی عەرەبە، هەر گەلێکیتری لەسەر دەژی میوانە لەسـەر خاکی عەرەب، بۆ ئەوەی بتوانێت بژی دەبێت لەناو گەلی عەرەبدا بتوێتەوە.

هەر بۆیە بە بەرنامە بەعس هەوڵی دابوو کورد لە عێراق و سوریا، مارۆنی و ئۆرتۆدۆسـکانی لە لوبنان، قیبتیەکان لە میسـر، ئەمازیغی و بەربەرەکانی جەزائیر و تونس و مەغریب، فەلەکانی سـوریا و سـودان و ئوردون و عێراق تەعریب بکرێن، ئەگەر ئەو کردانەش ئەسـتەم بوو دەبێت ڕیشـە کێش بکرێن و لەسەر خاکی عەرەب بسڕدرێنەوە.

شوناسی بەعس

بۆ ئەوەی لە تاوانی نامرۆڤانەی ئەنفال تێبگەین دەبێت لە سـیسـتەمی حکومڕانی بەعس تێبگەین. نوسـەری گەورەی کورد بەختیار عەلی دەڵێت "بۆ تێگەیشـتن لە ئەنفال، تەنها یەك ڕێگامان لە پێش دەمدایە، ئەویش ڕێگای تێگەیشتنە لە بەعس".

تا لە بەرنامە و ئایدۆلۆجیای بەعس تێنەگەین ناتوانین وەك خۆی لە ئەنفال تێبگەین، تاوانی ئەنفال حالەتێکە لەپڕ و بێبەرنامە نەبووە، ئەنفال هەر مێژوویەکی دێرینی هەبێت یان هەر سەرچاوەیەکی هەبێت، پێش ئەنفال بە ناو سیستەمی حکومڕانی بەعسدا تێپەڕی کردووە، واتە بۆ گەیشتن بە تاوانی ئەنفال چـەندەها تاوانی تریان دەرهەق بە کورد کردووە کە جۆرێك بوون لە ئەنفال، بەڵام بە ناو و ناونیشـانی جیاواز، ئەو کردە دڕندانەی سـەددامیەکان مۆرك و ناونیشانی نوێی وەرگرتووە و بوونەتە بەشێك لە فیکر و کلتووری بەعس.

بەعس ناوێك بوو گوزارشتی دەکرد لە فیکری عروبی ئەوەش بە ناوی (پارتی بەعسی سۆشیالیستی عەرەبی) بە مانای پارتێك بۆ بوژانەوەی نەتەوەی عەرەب بە ڕێبازی سـۆشـیالیسـتی، واتە حیزبی بەعس کە لە سـوریا و عێراقدا سـەری هەڵدا و گەیشت بە دەسەڵات بۆ بوژاندنەوەی گەلی عەرەب دروست بووە.

لە دوای دروست بوونی عێراق زۆر ڕژێم هاتنە سەر حکوم هەموویان بە پێی سـەردەم و سـیاسـەت و ئایدۆلۆجیای خۆیان مافی کوردیان پێشـێل کردووە، سـەرەتای دروسـت بوونی دەوڵەتی عێراق دەسـەڵاتی مەلیکی بوو لە ژێر ئینتدابی بەریتانیای مەزن، دواتر سـیسـتەمی حکومڕانی بوو بە کۆماری بە سەرۆکایەتی عەبدولکەریم قاسم، دوای قاسم هەریەك لە عەبدولڕەحمان عارف و عەبدولسەلامی برای هاتنە سەر تەختی سەرۆکایەتی، لە سەردەمی ئەواندا کورد چەوسێنراوەتەوە و مافەکانی پێشێل کراوە.

بەڵام هیچ یەك لەو دەســـەڵاتانە هێندەی ســـەردەمی بەعس بە تایبەت قۆناغی حکومڕانی ســەدام کورد نەچــەوســێنراوەتەوە، لە ســەردەمی بەعســی ســەدامدا هەموو جۆرە کردارێکی نا مرۆڤانە دژ بە کورد ئەنجام دراوە، هەر لە گرتن و ڕاوەدونان و ڕوخاندن و سوتاندنی ماڵ و خاکی کوردستان و کوشتنی بە ناڕەوا و بێ دادگایی کردن، واتە بەعس هەموو مافێکی دابوو بە خۆی بۆ چەوساندنەوەی گەلی کورد.

بۆ ئەوەی بەعس وەك خۆی بناسین پێویستە بە شێوەیەکی زانست و ورد حکومڕانیە خوێناویەکەی بناســین کە لە ماوەی دەیان ســاڵ دەســەڵاتی تاکڕەویدا ڕەحمی بە کەس نەکردووە، هەر حیزب و گروپ و کەســێك نەیار و ئەنتی بەعس بووبێت هەوڵی لەناوبردنی داوە لە کەسە نزیکەکان و هاوڕێکانیەوە تا دوژمنەکانی.

لە ســـەردەمی ئەحمەد حەســـەن بەکردا حیزبی بەعس کۆنترۆڵی هەموو جومگەکانی حکومڕانی و کۆمەڵایەتی و سیاسی کردبوو، سەدامیش کۆنترۆڵی حیزبی کردبوو، هەرئەوە مابووەوە بە فەرمی ســـەدام وەکو ســـەرۆك کۆمار بناسرێت، دواجار بەکر لە ساڵی ١٩٧٩ دەست بەرداری کورسی سەرۆکایەتی بوو سـەدامی لاو لە شـوێنی نیشـتەجێ بوو، بەکر لە وتاری وازهێنانیدا ڕوونی کردەوە کە نەخۆشـیەکەی چـیتر ڕێگای نادات بەرگەی پۆسـتەکەی بگرێت، ناچـاری کرد دەسـەڵاتەکەی بۆ هەڤاڵ سـەدام حسـێنی تێکۆشـەر و دڵسـۆز و لێوەشاوەی شۆڕش جێبهێڵێت.

وازهێنانی بەکر لە سەرۆکایەتی کۆمار و هەموو پۆستەکانیتر لەژێر فشاری ســەدامدا بوو، ســەرەڕای بوونی بە ســەرۆکی عێراق، بوو بە ســەرۆك وەزیران، سەرکردەی گشتی هێزە چەکدارەکان، سکرتێری گشتی سەرکردایەتی هەرێمی حیزب و سەرۆکی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش.

که باســـی بەعس دەکەین واتە باســـکردن لە کودەتا بەســـەر هاوەڵ و هاوڕێبازەکانی ســـەدامدا، یان کوشـــتن و بزر کردنی هەموو ئەو فەرماندە و سەرکردانەی کە بووبوونە قادرمە بۆ گەیشتنە دەسەڵاتی سەدام بە لوتکە.

لە هەناوی بەعسدا بێجگە نەتەوەی عەرەب هیچ نەتەوەیەکی تر لە عێراقدا بوونی نەبوو، توانەوەی نەتەوەکانی تر لە ناو بۆتەی عەرەبدا بەرنامەی ســـەرەکی و کاری لە پێشـــینەی بەعس بوو، بەعســـیزم واتە تاکە حیزب و دەسەڵاتی ڕەها و بێ ڕکابەر، لادان لەو دەسەڵاتە لادانە لە عێراقی بوون، هەر کەسێکیش دژی عێراق بێت دەبێت لەناو بچێت بە هەر شێوازێك بێت.

پێش ئەوەی قۆناغی دەســـەڵاتی بەعس بێتە ســـەر حکوم پێویســـتمان بە لێکۆڵینەوەیەکی کۆمەڵناســـی هەمەلایەن و فراوان هەیە بۆ ئەوەی ســـیفەتی کۆمەڵایەتی و مێژویی پێش بەعس شـــەن و کەو بکات تا لەگەڵ قۆناغی بەعس تێکەڵ و ئاوێتە نەبن، چونکە تێکەڵاو کردنی سەردەمی بەعس بە قۆناغەکانی پێشتر شێواندنی ڕاستی مێژوی خوێناوی دەسەڵاتی بەعس بە هەڵەدا دەبات.

نوسەری گەورەی کورد بەختیار عەلی دەڵێت: "بۆ دامەزراندنی بەعسناسی پێویســتمان بە دارڕشــتنی زانســتێك هەیە کە بەعس و مێژووە خوێناویەکەی بە هەموو خســوســیاتیەکانیەوە دەســتنیشــان بکات و مۆدێلی بەعســیانە لە ناو مۆدێلە باوەکانی دیکەی دەوڵەتدا نەتوێنێتەوە".

لە دوای دروســـت بونی دەوڵەتی عێراق زۆر حیزب و گروپ و کەس بوونە دەســـەڵات و حکومڕان، هەریەکە و بە پێی بەرنامە و ئەجندای خۆی کاری لەسەر باڵادەستی خۆی وەك دەسەڵاتی ڕەها کردووە و ویستی سەرکوتکردن و ژێردەستەی هەموو ئەو کەسانەی هەبووە کە ناڕازی بوون بە دەسەڵاتەکەی و وەك مۆتەکە لەبەردەم تاك بە تاکی عێراق وەستاوەتەوە، بەڵام هیچ کام لەو دەسەڵاتانە وەك بەعس شوناسی شەڕەنگیزی وەرنەگرتووە.

ده سەڵاتێك هەر لە سەرەتای دە ست بەکاربوونیەوە ماڵ و خاکی بەشێك لە نیشتمانەکەی وێران و کاول بکات، خەڵکەکەی ئاوارە و دەربەدەر بکات لە سەر زێدی بابوباپیریان کە سەدان ساڵە شوێنگەی ژیانیان بووە، تەنها لە پێناو هەژمونی دەسەڵاتی خۆی، دەبێت ئەو دەسەڵاتە کام فۆرمی دەسەڵات وەربگرێت؟

ئەگەر بمانەوێت بەعس وەك خۆی بناسین دەبێت باس لە زیندان، هەڵواسین، ئازار و ئەشکەنجە، ژوری تاك، کوشتنی هاولاتی خۆی بێ دادگایی کردن، ڕاگواستن، تەعریب، ئاوارە و کیمیا بارانکردنی هاولاتیانی سڤیل، نزیکەی دووسەد هەزار مرۆڤی بێتاوان زیندەبەچاڵ کراو کە تەنها تاوانیان کوردبونیان و نەبوون بە بەعس بوو، شەهید کردنی پێنج هەزار مرۆڤی سڤیلی شارێك لە چەند چرکەیەکدا بە چەکی کیمیایی یاساغکراو... هتد.

بەعس واتە مەنفا کردن و کوشتنی بە کۆمەڵی ڕۆڵەی نیشتمانەکەی، کوشتنی ئەو ڕوحانەی کە بە ئومێدەوە دەیانڕوانیەی ئایندە، ئەوان هەرگیز بیریان لەوە ناکردەوە دەسەڵات لە جیاتی ئەوەی شەقامەکانیان بۆ بگەیەنێتە شوێنی نیشتە جێبوون و لە تاریکی شەو ڕزگایان بکات، دەستی بچێتە ئەو هاونیشتیمانیانەی کە لە خزمەتی سەرەتایی بێبەشن و دابڕاون لە ژیانی شارستانیەت.

کاتێك باسی بەعس دەکەین دەبێت وەك ئەفراندنی ڕوداوە گەورە و خوێناویەکان باسی بکەین، بەعس هەموو شتێکی دەکرد لە پێناو دروست کردنی ڕوداوێك جا ئەو ڕوداوە کوشتنی بەناڕوا و بەکۆمەڵ بێت یان وێرانکردنی شار و گوندەکانی کوردستان بێت سوتاندنی ڕەز و باخ و دارستان و سەوزایی ولات بێت، یان پەلاماری دۆڕاوی ولاتانی دراوسێی بێت، ئەو دۆزەخی دەخولقاند تەنها لە پێناو ڕوداو، بەعسیەکان بووبوونە سپۆنسەری هەموو ئەو کردانەی دەبنە هۆی وێران کردنی ولات و کوشتنی هاونیشتیمانیەکانی و نا

جێگیری و دڵە ڕاوکێی تاکی عێراق، ئەوان چـێژیان لە ڕژانی خوێنی بە ناحەق ڕژاوی گەلانی عێراق دەبینی.

خورافاتێکی گەورە و بێ مانایە واتێبگەین کە بەعس کارتێکراوە بە ئاین و یاسـا ئاینیەکان، بەعس لە سـەرەتادا وەك حیزبێکی نیشـتیمانی هاتە کایەی سـیاسـی عێراق کۆمەڵە گەنجێك بوون کە بە ناوی ئەفسـەرانی ئازادیخواز کودەتایان کرد، بانگەوازی بەرنامە و پەیڕەوێکی وا باشـیان دەکرد کە جێی ئومێدی خەڵکی عێراق بوون، بۆیە لە دە سپێکی فەرمانڕواییاندا سەرکردایەتی کوردیش وەکو هەموو ئازادیخوازانی عێراق چـاوەڕوانی ئایندەیەکی باشـیان دەکرد لەسەر دەستی ئەو کۆمەڵە گەنجە.

بەڵام بەعسـیەکان هەر لە سـەرەتاوە نیاز خراپی خۆیان پیشـاندا بە ڕاگواسـتنی و تەعریب کردنی کورد لە زێدی خۆیان، بەرنامە و ئایدیای بەعس بە جۆرێك بوو لە سیستەمی خۆیدا غەیری خۆی بێجگە ناوەند و سەرکردەکانی خۆی کەس نابێت بوونی هەبێت لە دروست کردنی ڕووداوەکاندا.

نوسەری کورد بەختیار عەلی لێکدانەوەیەکی باش بۆ سیستەمی حکومڕانی بەعس دەکات و دەڵێت: "ئەگەر لەو تەفسیرانە بڕوانین دەتوانین بڵێین بەعس سیستەمێکە لەو ڕۆژەوەی کە دە سەڵات دەگرێتە دە ست خۆی بە تەنیا و تا ئەندازیەکی گەورە دەبێتە دروستکەر و خولقێنەری ڕوداو، بەعس سیستەمێکە هیچ ڕوداوێك لە دەرەوەی نەخشـە و پرۆگرامی ئەو ڕوونادات، مەبەسـتم لە ڕوداویش هەموو ئەو پێشهاتانەیە کە دەشێت کاریگەریەکی بەرچاویان لە سەر کۆی سیستەمە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکەی هەبێت، واتە بە باش یان خراپ شێوە و ئاراستەی کار کردنی سیستەمەکە دەگۆڕن و دەیچەسپێنن".

مێژوی عێراق ئەو ڕاستیمان بۆ ڕون دەکاتەوە لە سەرەتای دروست بوونی دەوڵەتی عێراقەوە هیچ دەسـەڵاتێکیتر هێندەی بەعس دروسـتکەری ڕوداوی

کوشــتن و له ناوچــونی نه‌یارانی به‌رنامه‌که‌ی نه‌بووه، فه‌لســه‌فه‌ی ده‌ســه‌ڵاتی به‌عس ئه‌وه بووه که توانا و کاری هه‌ر گروپ و حیزب و که‌ســێك مه‌نفی بکات و بگه‌یه‌نێته ئاســـتێك که ئفلیجیان بکات، له به‌رامبه‌ردا ده‌ســـه‌ڵاتی خۆی بگه‌یه‌نێته ئاستی دروستکه‌ر یان مۆنۆپۆڵی هه‌ر ڕوداوێك که پێوسته هه‌بێت.

مێژوی ده‌ســه‌ڵاتی به‌عس پێمان ده‌ڵێت ئه‌و له ســروشــتی ژیان ده‌رچــووه نابێت که‌ســـیتر هه‌بێت به‌ده‌ر له ئه‌و، ته‌نها خۆی فه‌رمانڕوایه و فه‌رمانڕوایی هیچ حیزب و گروپ و که‌سێکیتر له بۆته‌ی سیسته‌می به‌عسدا جێی نابێته‌وه، مه‌گه‌ر ڕاده‌ست بوون به هه‌موو چه‌مکه‌کانی پرۆگرامی به‌عس، به دیوێکی تر، فه‌رمانڕه‌وای به‌عس واته له ناوچـــوون و ســـڕینه‌وه‌ی هه‌موو هێزه‌کانیتر له گۆڕه‌پانی سیاسی و ده‌سه‌ڵاتی عێراقدا.

ده‌ســه‌ڵاتی به‌عس به شــێوه‌ی ده‌ســه‌ڵاتی هه‌ڕه‌میانه کار و ئه‌جندای خۆی جێبه‌جێ ده‌کرد، به واتایه‌کیتر هه‌ر فرمان و بڕیارێك له سه‌رۆکه‌وه ده‌ربچوایه ده‌بوو له ماوه‌یه‌کی کورتدا له هه‌موو ئۆرگانه‌کاندا جێبه‌جێ بکرێت. ده‌رچوون له فرمانه‌کان و به‌جێ نه‌گه‌یاندنی واته خۆ خســـتنه ناو تابوتی مه‌رگێکی نادیاره‌وه، ده‌رچــون له بازنه‌ی ده‌ســه‌ڵاتی به‌عس واته ده‌رچــون له ســنوری جوگرافی عێراقی به‌عس، ده‌رچـــوون له بازنه‌ی پیرۆزی به‌عســـیزم. هه‌ربۆیه زۆرێك له‌و سیاسیانه‌ی که سه‌ره‌تا له‌گه‌ڵ ده‌سه‌ڵاتی به‌عسدا بوون به‌ڵام دواتر پێچه‌وانه‌ی به‌رنامه‌ی سیاسی به‌عس ده‌جوڵانه‌وه یان وڵاتیان به‌جێ ده‌هێشت یان ده‌بوونه خۆراکی جه‌لاده‌کان.

هه‌موو وێنه‌کانی ده‌سه‌ڵات له سیسته‌می حکومڕانی به‌عسدا له هه‌موو بواره جیاوازه‌کانی به‌ڕێوه‌بردن و ســه‌ربازیدا درێژکراوه‌ی زنجیری ده‌ســتی ســه‌رۆك بوو، مۆدێلێکی سێنتراڵی ده‌سه‌ڵات هه‌بوو که هه‌موو مۆدێله‌کانی ده‌سه‌ڵات به هه‌ر شــێوه‌یه‌ك بێت نابێت له فرمان و ڕێســاکانی ئه‌و ده‌ربچــن، ده‌رچــون یان

لادان له فرمانەکانی ســەرۆك واتە شــکاندنی یاســاکانی مۆدێلی بەڕێوەبردنی سیستەمی حکومڕانی بەعس.

هەموو کردەیەکی ناوچەیی یان لۆکاڵی خۆسەپاندنی خود یان گروپ بەسەر ئەو ناوچەیەدا تەعبیر لە زاڵ بوون و ئیرادەی هێزی ئەو ناوچەیە ناکرد، ئەوان وەکو ڕۆبۆتێکی بە کاربەر تەنها بەجێگە یاندنی فرمانەکانی ناوەندیان لەســەربوو، بەســترابوونەتەوە بە ناوەندی دەســەڵات واتە کۆنترۆڵی کردار و گفتاریان لە چەقی دەسەڵاتی بەعسەوە بوو.

ئامانج لە بەمەرکەزی بوونی دەســـەڵاتی بەعس تەنها لەبەر ئەوە نەبوو کە هێز و کارگێڕی ناوچـە لۆکاڵیەکان ملکەچـی فرمانەکانی سـەرکردایەتی بەعس بن و جێبەجێ کاری بەرنامە و ئەجندای پلانەکانی بن، بەڵکو خواســـت و ئارەزووی بەعسیەکان ئەوەبوو کە ئەوان ببنە دروستکەری ڕوداو، ڕوداوگەلێك کە ببێتە شوناسی دەسەڵاتی بەعس و ناساندنی بەعس وەك خۆی.

ئارەزوو بۆ پاوان کردنی هەموو کردار و گفتار و ڕووداوەکان هەڵقوڵاوی ئەو ئارەزوویە بوو کە هەندێکمان باس کرد ئارەزوو بوون بە خولقێنەری ڕوداو، لە عێراقدا کردار و نوســـین و گفتاری هەموو تاکەکانی وڵات دەبوو بە ئارەزوی بەعس بوایە، شــاعیرێك کە شـیعری دەنوســی دەبوو ئیلهامی لە بەعســەوە بۆ هاتبایە ئەگەر شیعرەکانی جێی ڕزامەندی سەرانی بەعس نەبوایە ڕێگەی پێنادرا بڵاویان بکاتەوە، گۆرانی بێژێك دەبوو لەرەکانی دەنگی و ئیقاعی لەگەڵ ئیقاعی بەعســدا یەك بێت، ئەگەر ئاوڕێك لە گۆرانی بێژانی ســەردەمی بەعس بدەینەوە دەبینین کەمترین گۆرانی بۆ نەتەوە و نیشــتیمانی کوردســـتان وتراوە زۆر جار گۆرانی وتن بەسەر کوردستاندا چوێنراوە بە درەخت یان گوڵ یان هەرشتێکیتر، چونکە چارەنوسی ئەوانەی کە شیعر و گۆرانی بە سەر کوردستاندا وتبوو هەمان چارەنوسی شەهید مەلا عەلی و قادر کابان و چەندینی تریان هەبوو.

شەهید مەلا عەلی بێ ترس لە ناو زیندانەوە باسی خۆشەویستی کوردستان و چارەنوسی هەلوێستی کوردایەتی دەکات:

کوردستانەکەم، کوردستانەکەم
بووکی یەك شەوە و دەزگیرانەکەم
ڕووت وەکو کەزی و پرچی ئالۆزە
بە چنگی خەبات با بۆت شانەکەم
وێردی زمان و قیبلەگای منی
جوانتر لە نیگای کیژی شەرمنی
ئەوەی جێی داخە لێت بێ بەش ئەبم
نابینم بلێن شکا دوژمنی
ناشبینم کە کورد وەکو میللەتان
ئالای سەربەستی هەلکا لە جیهان
ناکۆکی نێوان چینان نەمێنێ
وەك یەك لێبکرێ لادێ و شارستان
دەنا دلنیام دوژمنی بەشەر
ڕۆژێك دێت ماکی لە بن دێتە دەر
خۆش گوزەرانی و زانست و جوانی
بەرگی بووکێنی ولات بێ تاسەر
ئەی کوردستانی بێ دالدە و پەنا
نەمامی ژینی منیش هەلکەنا
چاو بە فرمێسکی ژێر دەستەیی تۆم
هێندە دەربەستی خۆم نایەم دەنا
ئەی کوردستانی مەلبەندی کاوە

جێی داخە نەمدی ئاڵای شەکاوە
بەڵام ڕۆژێك دێ هێزی نەوەی نوێ
کۆشکی زۆرداری پێ هەڵتەکاوە

زیندانی موسڵ بەشی سێدارە
١٩٧٩/٦/٨

نوسەرێك کە دەینوسی دەبوو هەموو نوسینەکانی لە خزمەت بەرنامە و پیاهەڵدانی دەسەڵاتی بەعسدا بێت و هەموو کردارە نەرێنیەکانی دەسەڵات بە ئەرێنی وەسف بکات، ڕەخنەگرتن لە دەسەڵاتی بەعس بە هەموو شێوەیەك یاساغ بوو ئەگەر نوسەرێك بەو ئاڕاستەیە بینوسیایە یان دەبوو زوو وڵات بەجێبهێڵێت یان ژووری زیندان و پەتی سێدارە چاوەڕوانی بوو، یاریزانێکی وەرزش دەبوو سەرکەوتنەکانی ببێتە سەرکەوتنی بەعس، وتار بێژێکی مزگەوت دەبوو وتارەکانی لە خزمەت وتەکانی سەرۆك و بەرنامە حیزبی بەعسدا بێت، هەر چۆن لە کاتی تاوانی ئەنفال و کیمیابارانی هەڵەبجەدا یەك مەلای مزگەوت نەیوێرا بپرسێت زیندە بەچاڵکردنی نزیکەی دوو سەد هەزار مرۆڤی بێ تاوان بە ناوی ئەنفالەوە، ڕوخاندنی هەزاران مزگەوت، سوتاندنی سەدان هەزار قورئان، خنکاندن و شەهید کردنی پێنج هەزار مرۆڤی سڤیلی شاری هەڵەبجە لە چەند چرکەیەکدا بۆچی و لە پێناو چی؟

دەبوایە تەنها شۆڕشگێڕان بە لادەر و خائین وەسف بکات، بە واتایەکی تر هەموو کاراکتەرەکانی ناو شانۆی عێراق جوڵە و گفتاریان لە خزمەت دەسەڵات و بەرنامەی بەعسدا بوو.

بۆ ئەوەی لە میکانیزم و ئەدای کاری بەعس تێبگەین دەبێت لە دوو ڕەهەندەوە باسی دەسەڵاتی بەعس بکەین:

یەکەمیان، کاریگەری ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆی بەعس لەسەر ناوچە لۆکاڵیەکان، وەك پێشتر باسمان کرد دەسەڵاتی ناوەند بەشێوەیەك دانراوە کە هەڕەمییە و خوارەوە تەنها ئەرکی جێبەجێ کردنی لە سەرە نەوەك هەڵوێستە و گفتوگۆ و لادان لێی.

دووەمیان، کاریگەری دەسەڵاتی بەعس لەسەر تاك و دیاریکردنی چارەنوسیان بە ژیانێکی باش یان مردن.

بەعس لە مێژووی دەیان ساڵی دەسەڵاتیدا بۆ چاو ترساندن و نەهێشتنی ڕکابەرەکان یان دەنگە ناشازەکان بەدەسەڵاتی خۆی زوو زوو پاکسازیی جیا و گەورەی ئەنجام دەدا، ئەو پاکسازیانە بۆ لەناوبردن و ڕاماڵینی ئەو دەسەڵاتدار و کەسایەتیە بە توانایانە بوو کە کاریگەری نەرێنیان لە کایەی دەسەڵاتی بەعسدا دەبوو، بۆ ئەوەی تەواو سەرکەوتوو بێت لە هەڵمەتی پاکسازیەکە کەسانی نوێی لە شوێنی ئەوان دادەنا و دەبوونە جێگرەوەی دەسەڵاتی ملکەچ بوو بە فرمانەکانی بەعس.

لە سێدارەدانی کەسانی ناپاك بە دەسەڵاتەکەی یەکێك بوو لە ئەرکە نیشتیمانیەکەی بەعس، ئەو بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە هەر کەسێك لە هەر ئاستێکی دەسەڵاتی سیاسی و سەربازی ڕژێمەکەیدا بێت، لابدات لە فرمانەکانی ئەوە دەبێت پەتی سێدارە بکرێتە ملی، هەر بۆ ئەو مەبەستەش ساڵانە چەندین کەسی لەناودەبرد، ئەو کارەشی لە پێناو دوو ئامانجی سەرەکیدابوو، یەکەمیان پاکسازی هەموو کەسە ناپاکەکانی ڕژێمەکەی بوو بۆ ئەوەی نەبنە مەترسی بۆ سەر دەسەڵاتە ڕەهاکەی، دووەمیان بۆ چاوترساندنی پلەدارانی سیاسی و سەربازی ناو دەسەڵاتەکەی و نەیارەکانی کە هەر خورپەیەکی خراپ بە دڵیاندا بێت بەرامبەر بەعس کۆتاییان مەرگە، دەکرێت ئەو جۆرە مردنانە ناو بنێین مردن لە پێناو بەڕێوەبردن لە ڕێگای لە

ناوچــون یان هەڵتەکاندنەوە، کاتێك تێگەیشــتین لە یاســاکانی مردن لە ناو سیستەمی بەعسدا ئەوکات لە کوشتنی بەکۆمەڵ و لەناوچونی ئەنفال تێدەگەین.

بەعســیەکان بوونە ئەو دەســەڵاتەی کە دەیانویســت ڕەگەزی پاکی کورد، توانـا و جوڵـەی تـاکی کورد کز و لاواز بکـەن، کلتور و نـەریتی کوردەواری هەڵبتەکێنن، هێز و تاقەتی زۆری کورد کەم بکەن.

دەر ئەنجامی کردەوەکانی بەعس ئەو ڕاســتیەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە تەنها دڵســۆزی بۆ بەعس تا ئاســتی قوربانی دانی خود، هاوڵاتی عێراق لە مەرگێکی نادیار دوور دەخستەوە، لای بەعسیەکان بانگەشەی فیکری عروبە و موسـوڵمان بوون تەنها بۆ ڕاکێشـانی سـۆزی وڵاتانی ئیسـلامی و عەرەبی بوو، بەعس دەیویســت خۆی وانمایش بکات کە ئەو تاکە ئەکتەری بەتوانا و بەتەڵی ناو گۆڕەپانی وڵاتانی ئیســلامی و عەرەبی بووو دەبێت هەمووان شــوێن پێی ئەو بکەون، هەر بۆیە بۆ لێدان و ســەر کوتکردنی نەیارانی بەناوی ئیســلام و عەرەبەوە فتوحاتەکانی دەکرد.

بیرمەندی گەورەی کورد بەختیار عەلی لە وەســفی دەســەڵاتی تۆتالیتاری بەعس بەم شێوە دەنوسێت "کێشە لەگەڵ بەعسدا نە کێشەی نەتەوەیە، نە کێشــەی عێراقێکی تایبەتی گلاوە، نە کێشــەی کافر و موســوڵمانە، بەڵکو کێشــەی دەســەڵاتێکە کە نایەوێت بەهانەیەکی تایبەتی بۆ کوشــتن دابڕێژێت چونکە نایەوێت خودی ئەو بەهانەیە ببێتە ڕێگر لەبەردەم کوشتن و هەڵبژاردنی قوربانیەکانی دیکەدا".

لە عێراقی سەردەمی بەعسدا هەموو ژیانی هاوڵاتیەکانی کۆنترۆڵ کردبوو بە دوو ئامانج:

یەکەم/ هاونیشتیمانیانی عێراق بە شێکی زۆری ژیانیان بخەنە خزمەت فرمان و ئەرکی بەعس و ڕێچکەی ژیانیان بە ئاڕاستەی فرمانەکانی بەعس بڕوات.

دووەم/ دەبوو هەمیشە لە چاوەڕوانی مردنێکدا بێت کە بەعس بۆی دیاری دەکات، جا ئەو مردنە لە جەنگدا بێت بۆ سەرخستنی پلانەکانی بەعس دژی نەیاران، یان مردنێك بێت کە لە پای تاوانی سستی لە ئاست ئەرك و فرمانەکانی بەعسدا، یان بە لادەر و خیانەتکردن لە نیشتیمان و بەکرێگیراوی بێگانە، کە گوللە باران یان مل بە پەتا کردن یان بە زیندویی ژێر گڵ خستن یان لە ژێر ئەشکەنجە و لێدانی جەلادەکانی زیندانندا بمرێت.

مرۆڤی ئاسایی و نۆرماڵ ئەو کەسە بوو هەموو فرمان و ئەرکەکان کە بەسەریدا دەسەپا جێبەجێی بکات و لە کاتی مردنیشدا نەپرسێت لەسەرچی و بۆچی دەبێت بمرێت.

سەرکەشی و لەخۆباییبوونی بەعس گەیشتبووە ئاستێك دەیویست بە وڵاتانی عەرەبی بڵێت بەعس ڕێبەری هەموو وڵاتانی ئومەی عەرەبییە.

جەنگی هەشت ساڵەی لەگەڵ وڵاتێکی ئیسلامی وەك جمهوری ئیسلامی ئێران دەرخەری ئەو ڕاستیەیە کە دەیویست بە وڵاتانی عەرەبی ئیسلامی بڵێت لەبەر ئەوەی ئێران عەرەب نییە کەواتە کافرە، بۆیە جەنگەکەی ناونا قادسیە و هەموو شەرعیەتێکی بە خۆیدا تا چی پێدەکرێت بیکات بۆ داگیر کردنی وڵاتێکی دراوسێی هەرچەندە ئەو جەنگە بۆ وەرگرتنەوەی کەنداوی عەرەب (خەلیجی فارس) بوو، کە ساڵی ١٩٧٥ بە واژوی سەدام کە جێگری سەرۆك کۆماری عێراق بوو بەخشیبووی بە ئێران بۆ ئەوەی محەمەد ڕەزا شای ئێران دەستبەرداری پشتگیری شۆڕشی کوردستانی عێراق بێت تا گەیشتە ئەو ئاستەی شۆڕشەکە بتوێننەوە.

حومەتی بەعس لە کۆتایی سەدەی ڕابووردو پەلاماری وڵاتی کوێتی دراوسێی دا بە بیانوی ئەوەی کوێت یەکێکە لە پارێزگاکانی عێراق، هەرچەندە کوێت وڵاتێکی سەربەخۆ و دانیشتوانەکەی عەرەب و ئیسلامن، ئەگەر

ئەجندای بەعس تەنها ئەوە نەبێت سـەرکەشـی بکات بۆ بە ئەنجام گەیشـتنی پلانەکەی بۆیە پەلاماری وڵاتانی دراوسێی دەدا هەرجارەو بە بیانویەك.

بەعس دەیویســـت ئەو پەیامە بە گوێی یار و نەیاریدا بدات ئەو لە هەموو شــوێنێك هەیە و ئامادەیە بۆ هەر ئەگەرێك کە پێویســتە ڕوبدات بۆ کۆنترۆڵی ژیان، هەربۆیە تاوانی ئەنفالیشـــی کردە جەوهەری ئەو پرۆســـیســـەی بۆ ســـڕینەوەی ئەو کەســـانەی کە لە دەرەوەی ڕووبەری دەســـەلاتی ئەودا دەیانەوێت بژین، ژیانێك کە نەبێتە تەنی دەوڵەتی بەعس پێویســتە نەمێنێت و لەناوبردن و لەتکردن و پارچـــە پارچـــە کردنی جەســـتەیەك کە جیابێت لە جەستەی بەعس.

بەعس دەیویســـت هەموو هاولاتیانی عێراق ســـەرباز بن و لە ئاســـت فەرمانەکانی تەنها جێبەجێکاربن و هیچ هەڵوێســـتێکیان نەبێت و گفتوگۆی ئەرکەکانیان نەکەن کە بەســـەریدا دەســـەپێنرێت، ســـەرباز لە ســیســتەمی بەعســـدا هەم جەلاد و هەم قوربانی بوو، هەمیشـــە ئامادەبوو بۆ کوشـــتن و فەنابوون، چارەنوسی سەرباز هەمیشە نادیار بوو، بەعس کەسێکی نەگەرەك بوو کە لە فەرمانەکانی دەربچـــێت و بیەوێت ژیانێکی ئازاد دوور لە پانتایی دەسەلاتی ئەو بژیت.

بەعس واتە دروســـتکەری ڕوداوی هەمە جۆر، ڕوداو گەلێك کە کەس نایزانی بۆ چی ڕوو دەدات تەنها بەعس و سەرۆکەکەی بۆ خۆنمایش کردن بە پاڵەوانی نەتەوەی عەرەب، کێشە نەبوو هەزارەها هاولاتی سڤیل دەبنە قوربانی مەرامە گلاوە کانی ئەوان، گرنگ خولڤا ندنی ڕوداو بوو، بەعس فەزا یەکی گەورە و ئالۆزی دروســـت کردبوو کە لە هەر چـــرکەیەکدا دەبێت چـــاوەڕوانی ڕوداوی گەورە و لە ناکاو بین، چـــاوەڕوانی پەلامارێك بین کە پێشـــتر هیچ بەڵگە و نیشانەیەکی نەبووە بۆ ئەوەی بیکاتە بە هانە.

لە سیستەمی بەعسدا دنیا تەنها دوو ئاڕاستەیە بۆ ژیان:

یەکەمیان/ ڕووبەرێکی ڕوناك ئەوەی کە لەبەر چـــاوی هاوڵاتیان دەبینرێت و دەبیســـترێت و بە ڕۆژی ڕوناك بەرنامە و کاری خۆی جێبەجێ دەکات، گرفت نییە خەڵکی چۆن بیر لەو کارانەی دەکەنەوە، گرنگ خۆ سەپێن و نمایشێکی سەربازییە کە هەموو پانتایەکانی ژیان ببێتە سەربازگەیەك بۆ جێ بەجێکردنی فرمانەکانی سەرۆك.

کوچە و کۆڵانی شار و شارۆچکەکان پڕ بوو لەسیخوڕ و پیاوانی ڕژێم کە لە ڕێی تە سجیلە بچوکەکانی گیرفانیانەوە هەموو قسە و باسێك و هەنا سەیەکی هاوڵاتیان تۆمار دەکرد و دەدرایە دەســتی بنکەکانی بەعس بۆ ئەوەی بەدوادا چوون و لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ بکەن، هەرچی ماڵ و کۆڵان و گەڕەك و کونج و کەلەبەرێکی وڵات هەبوو پڕ کرابوو لە کەسانی سیخوڕ تا ئاستێك مرۆڤ گومانی سیخوڕی لە خانەوادەکەی خۆیشی دەکرد، بۆ بە ئەنجام گەیاندنی ئەو مەرامە بەعس دەیویســت هەرچــی بەربەســت و حەشــارگە هەیە لایبەرێت بۆ ئەوەی بەرچـــاوی ڕونتر بێت هەربۆیە گوندەکانی ڕادەگوازت و درەختی باخچـــە و شــەقامەکانی دەبڕی و شــەقامی بۆ ســەر شــاخ و شــوێنە عاســیەکان دەبرد و درەختی دارســـتانە چـــڕەکانی دەبڕی یان دەســـوتاند، هۆڕ و زەلکاوەکانی باشوری وشك دەکرد، باخە خورماکانی لە بنەوە دەردەهێنا یان وشکی دەکردن.

بەوەش ناوە ستا بەعس دەیویســت هەموو جوڵەکان ببینێت ئەو دەیویســت شەویش وەك ڕۆژی ڕوناك وابێت بۆ ئەوەی بەردەرگا و حەوشەی ماڵەکانی شار و شــارۆچــکەکان ڕوناك بن بۆ چــاوی جاســوســەکانی، هەربۆیە دەبوو هەموو ماڵێك گڵۆپی سەر دیوار و دەرگای هەبووایە و شەوان ڕۆشن بوایە.

ئاڕاستەی دووەم/ ڕووبەرێکی تاریك و نادیار، ئەو جیهانە نەبینراوەی بەعسە کە دەکەوتە ناوچە بیابانە چۆڵ و دوورە شارەکان یان ژێر زەمین و ناو دیوارە

ئە ستور و تەلبەندەکان کە مرۆڤ هەرگیز بە خەیاڵیدا نەهاتووە تا ئەوکاتەی بە چاوبەستی کەوتۆتە ناوی، ئەو شوێنانە بە شێوەیەك دروست کرابوون کە دزەکردنی نهێنی چیرۆکەکانی ناویان ئەستەم بوو مەگەر تەنها ئەو کەسانە توانیبێتیان بەشێك لە ڕوداوی ناو زیندان بگێڕنەوە کە ڕزگاریان بووبێت لە ژێر ئەشکەنجە و لێدانی جەلادە ڕاهاتووەکانی بەعس بە نوێترین فیکر و کەرەستەی ئەشکەنجە، لەو شوێنانەدا تەنها دوو کەس ڕووبەڕووی یەکتر دەبوونەوە ئەوانیش جەلاد و قوربانی، جەلادێك کە چەندین ساڵە دەست و پەنجە و قاچی ڕاهاتووە بە لێدانی قوربانیان و هەموو کەرەسەیەکی ئەشکەنجە لێدانی بۆ دابین کراوە و چاوی سوربووە بە خوێنی لاشە و مۆخی پرژاوی سەری قوربانیانی بێتاوان.

قوربانی ئەوانە بوون کە بەلای بەعسەوە نەبووبوونە بەشێك لە جێبەجێکەری پلانی بەعس ئەوانە بەر نەفرەتی ڕق و کینەی بەعسیەکان کەوتبوون، بۆیە دەبێت ببنە نێچیری جەلادەکان و هیچ خانەیەکی لەشیان بەسەلامەتی دەربازی نەبێت لە قامچی دەستی جەلادەکان، تەنها شتێك کە ئەوان دەرباز بکات مەرگە بۆیە ئاوات بە مەرگ خواستن فریاد ڕەسەکەی قوربانیان بووە.

بەعس نا یەکسانی لە هەموو بوارەکاندا ڕەخساندبوو، ژیانی تاکێکی عەرەبی سونە جیاواز بوو لە ژیانی تاکی عەرەبی شیعە، جیاوازی گەورە دەبینرا لە ژیانی هاوڵاتیەکی کوردستان لەگەڵ هاوڵاتیەکی عەرەب، ئەو بەوەش نەوەستا جیاوازی خستبووە ناو دانیشتوانی شارنشین و گوند نشین.

نوسەری گەورەی کورد مەریوان قانع بەم شێوەیە پێناسەیەك بۆ یەکسانی دەکات: "باوەڕ بوون بەوەی کە پێویستە خەڵك یەکسان بن لەبەردەم و لە پەیوەندیاندا بە دامودەزگا سەرەکیەکانەوە، یەکسان بن لە بەردەم ئەو هەل و

مەرجە گشـــتیەدا کە هەموویان بە یەکەوە کۆ دەکاتەوە ئەو شـــتە دروســـت دەکات کە ناوی ڕووبەری گشتی یان ناوی گشتییە".

هەر ئەو نایەکسانییە بوو لە زۆر شوێن و کاتدا یاخی بوونی تاك و گروپی بە دوای خۆیدا هێنا.

هەر لە ســـەرەتاوە بەعس توشـــی گرفتێکی گەورە بوو لەوەی کە کورد نایەوێت ببێتە بەشێك لە دەوڵەتی سەدام و ببێتە سێبەری سیستەمی بەعس، بۆیە باشترین چارەسەر لە فیکری سەرانی بەعسدا فەنابوونی ئەو کۆمەڵگایەیە کە فێری ژیانی ئازاد و سـەربەخۆ بوون، بە تایبەت هاوڵاتیانی گوند نشـین کە ئەستەمە ئەوان بە ئاسانی بچنە ژێر فرمانی دەوڵەت بۆ بوون بە سەرباز.

هەربۆیە لەگەڵ هاتنە سەر حوکمی دەسەڵات دژایەتی کۆمەڵگای کشتوکاڵی دەکرد، جیاوازی گەورە دەبینرا لە ڕووی خزمەتگوزاری و هەڵســـوکەوتی گوندنشـــینان بەراورد بە دانیشـــتوانی شـــار، چـــونکە دەیزانی خەڵکی شـــار کۆکراوەیەکی زۆری دانیشـــتوانن لە جوگرافیایەکی دیاری کراو و ســـنوردار، هەموو پێداویســـتەکانی ژیانیان لە ڕێگای دەوڵەت و لە ژێر چـــاودێری یەکە کارگێڕیەکانی حکومەتەوە بەدەستیان دەگەیشت، هەرکات مەبەستی بوایە بۆ بە ئەنجام گەیاندنی فرمانەکانی بە ئاســـانی دەیتوانی و کەمتر توشـــی گرفت دەبوو.

بەعس بە خەیاڵی خۆیان بە وێرانکردنی گوندەکانی کوردســـتان و ئاوارە بوونی هاوڵاتیانی لە ناوچە شاخاویەکانەوە بۆ شار و نزیك شارەکان هەستی نەتەوەییان ناهێڵێت، بەڵام بە هەڵەدا چـــووبوو ڕۆڵەکانی کورد گۆشـــکراوی هەســـتی نیشـــتیمانی و نەتەوەیی هەرگیز چـــۆك دانادەن بۆ ســـیســـتەمی دیکتاتۆری و فاشـــی، دروشمی کەم ژیان و کەڵ ژیان لە کاتی ســـێدارەدا بووبووە هەوێنی هەســـتی کوردایەتی و بە کوچـــە و کۆڵانی شـــار و گوندا

دەســـــوڕایەوە، گرتن و ڕاوەدوونان و کوشـــــتن نایتوانی دەنگی ئازادی و داوا ڕەواکانی لاوانی کورد کپ بکەن.

شــاعیری گەورەی کور مامۆســتا هەژار لە تێکســتێکدا بەم شــێوە پەیامی هەستی کوردایەتی بە گوێی داگیرکەراندا دەدات.

به دەربەدەری یان لە ماڵی خۆم
لە خاکی عەرەب لە ئێران و ڕۆم
کۆك و پۆشتە بم، ڕووت و ڕەجاڵ بم
کۆشکم دەقات بێ، وێرانە ماڵ بم
ئازا و ڕزگار بم شادان و خەندان
یان زنجیر لە مل لە سوچی زیندان
ساغ بم، جحێڵ بم، بگرم گوێسانان
یان زار و نزار لە نەخۆشخانان
دانیشم لە سەر تەختی خوونکاری
یان لە کۆڵانان بکەم هەژاری
کوردم و لە ڕێی کورد و کوردستان
سەر لە پێناوم گیان لەسەر دەستان
بە کوردی دەژیم، بە کوردی دەمرم
بە کوردی دەیدەم وەرامی قەبرم
بە کوردی دیسان زیندوو دەبمەوە
لەو دنیاش بۆ کورد تێهەڵ دەچمەوە

ژیانی منداڵی سەدام لە عۆجە

سەدام لە گوندێکی هەژار و ناوچەیەکی دواکەوتوی عێراق و لە خێزانێکی هەژار لە دایك دەبێت، لە تەمەنی مناڵیدا وەك مناڵێکی ئاسایی نەژیا، ژیانی بە زۆر کارەساتی ناخۆش و هەژاریدا گوزەری کرد، هەر لەتەمەنی مناڵیدا پێش ئەوەی بچێتە قوتابخانە بێ باوك دەبێت و هەتیو دەکەوێت، بۆ ژیان دەنێردرێتە لای ئەو خزمانەی کە سەرپەرشتی پەروەردەی ئەویان دەکرد.

ژیانی ناڕەحەت و نا ئاسایی سەدام کە تەمەنی منداڵی و مێردمنداڵی بە زۆر کۆسپ و تەنگەژەدا گوزەری کردووە هەروەکو بەشێك لە سەرکردە دیکتاتۆرەکانی سەدەی بیستەم بوو، بۆیە کاریگەری نەرێنی لە سەر دەرون و کرداریان جێهێشتووە دواجار بونەتە سەرکردەیەکی شەڕانگێز و بێویژدان.

سەدام لە گوندی (عۆجە) لە دایك بووە ناوی گوندەکە مانای پێچاوپێچ یان لاربوونەوە دەگەیەنێت، بە لەهجەی تکریت و موسڵ بە مانای کۆڵان، لە بەشێکی زۆری عێراق ناوی گوند یان شوێن ناوەکەی لە هەڵکەوتە و سیفەتی ئەو شوێنەوە هاتووە، گوندەکەی سەدامیش بۆیە بەو ناوەوە ناونراوە چونکە دەکەوێتە سەر پێچکردنەوەیەکی تیژی ڕوباری دیجلە بە هەشت کیلۆ مەتر لە خواروی شاری تکریت لە باکوری ناوەڕاستی عێراق.

گوندەکەش پێکهاتبوو لە کۆمەڵێك کوخت و خانوی لە قوڕودار دروست کراو، خەڵکەکەی لە بارودۆخێکی زۆر هەژار و نەداردا دەژیان یەکێك بوو لە دواکەوتوترین گوندەکانی عێراق، هیچ خزمەتگوزاریەکی وەك ئاو و کارەبا و شەقامی قیرتاوی نەبوو هەرچەندە لەوکاتەدا بەشێکی زۆری گوندەکانی عێراق بێبەش بوون لەو خزمەتگوزاریە سەرەتایانە.

تەمەنی سەدام جێی گومانە کە لە چ ساڵ و مانگ و ڕۆژێکدا لە دایك بووە، بەڵام بە فەرمی لە (٢٨ی نیسانی ١٩٣٧) لە یەکێك لەو کوخانە لەدایك بووە

کـە هی خیروڵڵا توفتـاحی خـاڵی بووە. بۆ ئـەوەی لای هـاوڵاتیـانی عێراق گومانەکانی ڕۆژی لە دایك بوونی بڕەوێنرێتەوە، ســـاڵی ١٩٨٠ مێژووی لەدایکبونی خۆی کردە جەژنی نیشتیمانی، بۆیە ناوی ناوە جەژنی نیشتیمانی، ڕۆژی لە دایك بوونی خۆی وا وێنا کردووە کە ڕەمز و شـــکۆی نیشـــتیمان پەیوەســـتە بە ســـەدام، ئەوکاتەی ئەو لە دایك بووە نیشـــتیمانیش خۆری پرشنگی لێ هەڵاتووە، دیارە لە هزری ئەودا عێراق بەبێ سەدام هیچ مانایەکی نەبووە، هەر ئەوە فریادڕەس و پێشـــەنگی نەتەوەی عەرەب بە گشـــتی و بە تایبەت گەلی عێراق بووە.

خیروڵڵای خاڵی سەدام کەسێکی هەڵکەوتەی ئەو سەردەمەی ناوچەکە بوو، یەکێك بوو لە ســـیاســـیە دیارەکانی ئەوکاتە، هاوبەندی نازیەکان بوو، لەبەر پاڵپشتی کردنی شۆڕشی عێراق دژ بە بەریتانیا لە کاتی جەنگی جیهانی دووەم پێنج ساڵ بەندکرا.

ئەو مامۆستابوو لە شەڕی فەلەستین بۆ خزمەتی ئەفسەری یەدەگ بانگکرا و دواتر وەك ئەفســـەرێکی ســـوپا لە تکریت لە کارەکەی بەردەوام بوو، نەتەوە پەرستێکی عەرەبی شێلگیر بوو کاریگەری گەورەی لە سەر دروستکرنی سەدامی منداڵ و لاو هەبوو، پەیوەندیەکی توند و تۆڵ لە نێوان خاڵ و خوارزادا هەبوو بەڵگەی ئەو پەیوەندیەش ئەوەبوو خوشـــکەزا خەڵاتی خاڵ و خەزوری بە پێدانی پلەو پۆســـت دایەوە، بە هاندانی خەیروڵای خاڵ ســـەدام هەمیشـــە پێشـــەنگی خۆپیشاندانەکان بوو دژی حکومەت ئاژاوەی دەنایەوە.

زۆری ڕایەکان کۆکن لەســـەر ئەوەی کە خیروڵڵا کەســـێك بووە ئارەزووی ململانێی هەبووە سروشتێکی خراپی هەبووە، لە سەردەمی هیتلەر و نازیەکان پشتیوانی ئەوان بووە، و ساڵی ١٩٤١ کە هیتلەر بەشی هەرە زۆری ڕۆژئاوای ئەورووپای داگیر کرد دەســتەیەك لە عێراقیەکان بە ســەرۆکایەتی ڕەشــید عالی

ســـەرۆك وەزیران پشـــتگیری هیتلەریان كرد و بڕیاری ڕكابەری بەریتانیاندا، ویستیان هێرش بكەنە سەر بنكەكانی هێزی ئاسمانی پاشایەتی لە دەوروبەری بەغداد، بۆ ئەو مەبەســـتە داوایان لە ئەڵمانیا كرد هاوكاریان بكات، بەڵام ئەڵمانەكان بە هێوا شی بە دەنگ داواكەیانەوە هاتن و كاردانەوەكانیان لەسـەر خۆبوو، بۆیە ئینگلیزەكان توانیان بە ئاسانی شۆڕشەكە كپ بكەنەوە و ڕەشید عالی و هەندێك لە لایەنگرانی بۆ دەرەوەی وڵات ڕایان كرد، بەڵام بەشـداربوانی تر لە یەك شـوێن كۆكرانەوە و ســزا دران لەوانەش خیروڵای خاڵی ســەدام لە ڕیزی ســوپای عێراق دەركرا و بۆ ماوەی پێنج ســاڵ بەند كرا، هەرچـــوار ئەفســـەرەكەی كە پشـــتیوانی ســـەرۆك وەزیران بوون لەســـێدارە دران و لاشەكانیان لە دەرەوەی تەلاری وەزارەتی بەرگری فڕێ دران، بە هەمان شێوە بەشێكیتری سەركردەی شۆڕشەكە لە سێدارە دران.

خاڵی ســـەدام ڕقێكی زۆری بەرامبەر خانەوادەی پاشـــایەتی عێراق هەبوو، دەبێت بە لامانەوە ئاســـایی بێت جێ پەنجەی ئەو پیاوە كە شـــوێنی باوكی گرتبووەوە بەسەر سەدامەوە دیاربووە و ڕەنگی داوەتەوە لە كردار و گفتاریدا، لە ناخی ســـەدامی لاویشـــدا هەمان ڕق هەبوو بەرامبەر بنەماڵەی مەلیك و پشتیوانەكەی كە دەوڵەتی بەریتانیا بوو.

خەیروڵا ســەر بە عەشـیرەتی بێجاتی سـونی مسـوڵمان بوو كە بەشـێكە لە عەشیرەتی ئەبوناسر عەشیرەتێكی دیاری ناوچەی تكریتە.

لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە تایبەت لە وڵاتە دواكەوتووەكان عە شیرەت ڕۆڵ و كاریگەری هەیە لە دەسەڵات و سیاسەت تائێستاش بەهەمان شێوەی پێشوو هەمان ڕۆڵ دەبینێت.

لە سییەكانی سەدەی ڕابووردوو بە عەشیرەتێكی هەژار و تورە ناسرابوون، سەرۆكەكانی عە شیرەت زۆر جار شانازیان بەوەوە دەكرد لە سەر شتێكی بێ

نرخ ناحەزان و دوژمنەکانی خۆیان لەناو بردووە، کاریگەری فیکری دواکەوتویی عەشیرەت و ژیانی ناهەمواری سەدام و پەروەردە کردنی لە لایەن خەیرولآی خالّی، دەرئەنجامی هەموو ئەوانە سەدامێکی شەڕانگیز و خۆسەپێنی لێ بەرهەم هات، سەدامێك کە هەر لەتەمەنی منالّیەوە هەست بە سەر کەشیەکانی کراوە.

عەشیرەتەکەی سەدامیش پالّ پشت و پارێزەری سەدام بوون لە زۆر قۆناغدا بە تایبەت لە کاتی فەرمانڕوایی سەدامدا هەموویان لە دەوری کۆبووبوونەوە و بەشێکی زۆریان لە جومگەکانی حکومڕانی عێراقدا بوون.

هەردوای هاتنە سەر کورسی دەسەلآت و حکومڕانی ولآت سەدام وتی: "پێویستە ڕۆڵەکانمان هەمیشە بەرامبەر هەموو شتێکی بێگانە وریابن و هیچ نهێنیەکی دەولّەت یان حیزب بۆ بێگانە ئاشکرا نەکەن چونکە بێگانەکان سیخوڕی ولآتەکانیانن".

لە کۆتایی پەنجاکان لە بەغدا سەدام بە گروپی نەوجەوانان (فتوە) پەیوەست بوو کە ڕێکخراوێکی لاوانی نیمچە سەربازی بوو وەك نمونەی ئەو گەنجانەی کە سەر بە هیتلەر بوون.

لە سالآنی سییەکاندا لە سەردەمی مەلیك غازی دا، نەوجەوانان ئامانجی سەرەکیان یەکخستنی عەرەب بوو بە هەمان شێوەی کە پروسیەکان ئەلّمانیایان یەك خست، فیکری ئەوان ئاوێزانی فیکری بەعسیەکان بوو.

سەدام دەلّێت، سالّی ١٩٥٧ کاتێ قوتابی بووم لە ئامادەیی کەرخ چومەتە ناو حیزبی بەعسەوە، بە بۆچوونی سەدام چونە ناو بەعس لەبەرئەوە بووە کە فیکری نەتەوەیی عەرەبی تێدا بەدی دەکرا.

لەوکاتەدا خیرولآی خالّی ئەندامی بەعس نەبوو بەلآم برادەرایەتی لەگەلّ ئەحمەد حەسەن بەکر تکریتی کە پلەی عقید بوو لە سوپای عێراقدا هەبوو

دواتر دەبێتە کەســـێکی دیاری ناو حیزبی بەعس و ســـەرۆك کۆماری عێراق، هەرچـــەندە بەکر خۆی وەك کەسـێکی ســادە و خاکی پیشـان دەدا بەڵام لە ناخیدا کەســـێکی دڵڕەق و بێ بەزەیی بوو، دوای دەســـەڵات کردەوەکانی دەرخەری ڕاســتی ناخی ڕەگەز پەرســتی و نامرۆڤی ئەوبوون، بۆ ســـەدامی خۆپەرســـت و نەتەوە پەرســـت و دڵڕەق ئەزمونێکی باش بوو، کە وەك خوێندکاری سـەرۆك بەکر وابوو، بووبووە جێی متمانەی چـونکە هەم برادەری خاڵی بوو هەم هەردووکیان خەڵکی یەك ناوچە بوون.

تێڕوانینی بەکر بۆ ســـەددامی لاو کە حەزی لە کاری شـــەڕەنگیزی و ســـەرکەشـــی هەیە و کەســـێکی نەتەوەییە ســـودی دەبێت بۆ ســـەرکەوتنی کارەکانی و بە هێزی دەسـەڵاتەکەی، کە دواتر شـان بەشـانی یەکتر بۆ ماوەی دەیەیەك وڵاتیان بەڕێوەبرد و دواجار دەسەڵاتی بەعس و سەرۆکایەتی کۆماری دایە دەسـتی خوێندکارەکەی، کە عێراقی توشـی چـەندین قەیران و شـەڕکرد گەورەترین و درێژترین جەنگی لەگەڵ وڵاتی ئێرا بەرپا کرد.

سەدام لە خەونی ڕێبەریدا

ســـەدام هەمیشـــە خۆی وەکو ڕێبەرێکی ئیســـلام پیشـــان دەدا زۆرجار لە سـەرەتای وتەکانیدا بە وشـەی ناوی خوا دەسـتی پێدەکرد، تەنانەت لە کاتی قەفەســـی زینداندا هەندێك جار پەرتوکی قورئانی بەدەســـتەوە دەگرت وەکو ئاماژەیەك بۆ موســـوڵمان بوون و پابەند بوونە بەقورئانەوە، هەرچـــەندە لە ســـەردەمی دەســـەڵاتیدا دەیان ڕێکخراو و حیزبی ئیســـلامی لە عێراق یاســـاغ کردبوو، ڕێگەی کار کردنی پێ نادان و ئاوارەی وڵاتانی دراوســـێی کردبوون، یان هاتبوونە ناوچەی ئازادکراوی سنوری پێشمەرگە لەوێوە درێژەیان بە کاری سیاسی و سەربازی خۆیان دەدا.

هەزاران کادیری حیزبە ئیسـلامیەکان لە زیندانە چـارەنوس نادیارەکانی بەعسدا لەژێر ئەشکەنجەدا دەیانناڵاند و دەبوونە قوربانی حەزی خودپەرستی و تاکڕەوی سـەدام و دەسـەڵاتی بەعس، ئەو دەیویسـت پەیامی بوژانەوەی نەتەوەی عەرەب بە گوێی وڵاتانی عەرەبدا بدات و بڵێ لەسـەر دەسـتی من عەرەب گەشە دەکات.

دیارە عەقڵیەتی دۆگمای فیکری بەعسـی عەرەبی بەشـێوەیەك بوو لە بەرنامەی سـیاسـی ئەواندا هەرکەسێك لەگەڵ ئەوان نەبێت وەك دوژمن سـەیر دەکرێت، لە هەمان کاتیشـدا بەرنامەی حیزبی بەعس و عەفلەق مامۆسـتاکەی سـەدام هەموویان ڕاسـتەوخۆ یان ناڕاسـتەوخۆ کاریگەرییان لە سـەر کەسێتی سەدام دانابوو.

هەڵکەوتەی ژیانی سەدام، کە بەهەتیوی و بێ باوك لە بەردەستی خیرولڵای خاڵی دا گەورە بووبوو لە ناوچـەیەکی دواکەوتوو، هەر دەبێت چـاوەڕوانی کەسایەتیەکی لێ بکرێت کە بیر لە جینۆساید و سڕینەوەی نەتەوەیەکی گەورەی وەك کورد و پەلاماردانی وڵاتانی دراوسێ و وڵات بەرەو کاولکاری بەرێت.

نمونەی دەسـەڵاتی سـەدام کە هەموو جومگەکانی دەسـەڵاتی قۆرخ کردبوو لە دەستی خۆیدا مەگەر تەنها لای سەرۆکە تۆتالیتارەکانی تر بووبێت کە گەل و وڵاتیان بە ڕێیەکی تاریك و نادیاردا برد. ئەگەر بەراوردێك بکەین لە نێوان هیتلەر و سـەدامدا بۆمان دەردەکەوێت کە هاوشـێوەی یەکتر بوون، هیتلەر لە سیتەمی نازیدا ئەو سەرۆکە بوو کە باڵاترین یاسا دانەر و بەرزترین فەرماندەی سـیاسـی و سـەربازی حاکم بوو، ئەو سـەرۆکی حیزب و سـوپا و داد و گەل و نیشـتیمان بوو هیچ کەسـێك بۆی نەبوو بێ پرسـی ئەو هیچ کردەیەك بکات بەشێوەیەکی هەرەمی فرمان لە هیتلەرەوە دادەبەزی بۆ خوارەوە و لادان لێی و جێبەجێ نەکردنی مل خستن بوو لە تیغی بێ ڕەحمانەی هیتلەریەکان.

سەدامیش بە هەمان شێوەی هیتلەر خۆی سەرۆك و یاسادانەر و فەرماندەی سەربازی و حاکم بوو، سەرۆکی هەموو جومگەکانی دەسەڵاتی عێراق بوو، کە پێویست بوو ئەو سەرۆکی بێت بۆ بەئەنجام گەیاندنە مەرامەکانی.

سەدامی دیکتاتۆر بووبووە تارماییەك لە هەموو شوێنێکدا ئامادەگی هەبوو، وێنەکەی هەمیشە لە بەرچاوی تاك بە تاکی گەلی عێراقدا بوو.

تارمایی وێنەی سەرۆکی بەعس تەنها لە سەر دیواری شەقام و ماڵەکاندا نابینرا، بەڵکو دەبێت وێنەی سەرۆك لە یادگەی تاك بە تاکی مرۆڤی عێراقدا هەبێ، ناوی بەعس و سەرۆکەکەی دەبێت بچێتە ناو دێڕی شاعیرەکانەوە و لە ئیقاعی گۆرانیەکاندا ئاوێتە ببێت، دەبێت وێنەی سەرۆك لە ئەندێشەی نوسەر و خاوەن قەڵەمە کۆیلەکاندا بێت و کام وشە بریقەدارە لەسەر سەرۆك بینوسن و بە شانوباڵ و مێژوو و ئایندەی سەرۆکدا هەڵبدەن، دەبێت نیگار کێشەکان وێنەی جوان و کەشخەی سەرۆك بکێشن و وەك تاکە فریادڕەس و پاڵەوان بیخەنە سەر لەوحەی بینین، دەبێت لەگەڵ زەنگی بەیانیانی خوێندنگاکان وێنە و ناوی سەرۆك بخرێتە دڵ و مێشکی خوێنکارەکان و وەك ناوی خۆیان ئەو شیعرانە لەبەر بکەن کە بەسەر بەعس و سەرۆکەکەیدا نوسراوە، دەبێت لە مینبەری مزگەوتەوە ناوی سەرۆك ئاوێتەی ناو پیاوە ناسراوەکان و ڕێبەرانی دین ببێت، دەبێت خەونی جوان تەنها بە ڕوخساری سەرۆکەوە ببینرێت.

لادان لە فەرمانەکانی سەرۆك خۆخستنە ناو کونجی زیندان و کوشتن و ڕاوەدونان بوو، دەرچوون بوو لە وڵات بەرەو تاراوگە و دور کەوتنەوە لە ژیانی سیاسی بە ئەندازەیەك کە تەنها لە ڕێگای کەناڵەکانی بیستراو و بینراوەوە جوڵەی کردەکانی بەعس دەیبیست و دەیبینی.

زیندان لە فەرهەنگی بەعسدا

بەعس زیندانە نهێنیەکانی پڕ کردبوو لە پیاوانی خۆی بۆ سیخوڕی بەسەر زیندانیەکانەوە، هەموو تاکتیکێکی کۆن و نوێی بەکار دەهێنا لە ڕێی پیاوەکانی خۆی بۆ ئەوەی سەرەداوێکی نوێی دەست بکەوێت تا بیکاتە بەڵگە بۆ کارە تەواو نەکراوەکەی، بەعس خۆی داڕێژەری گوناھ و تاوانەکان بوو بۆ زیندانیان، زیندان و ئەشکەنجە لە فەرهەنگی بەعسدا بۆ بینینی ناوەوەی مرۆڤ بوو درێژکراوەی ئەو ڕووبەرە ڕۆشناییە بوو بۆ فراوانکردنی ئاسۆکانی بینین، ئامانج لە فراوانکردنی ڕوبەری بینین بۆ زیاتر کردنی توانای فەرمانڕوایی بوو، لێدان و ئەشکەنجەدانی ناو زیندانە تاریکەکان بۆ باشتر کردنی هەستی بینین بوو.

جیاکەرەوەی پەیکەر و فیکری بەعس لە پەیکەر و فیکری دەسەڵاتەکانی جیهان بریتیبوو لە دیوارە ئەستور و تەلبەندەکانی ئەو دیو ڕوناکی و سەربازگەکان و ژێر زەمینی دوور و درێژی بە زیندانی کراو.

لە سیستەمە بەعسدا هەر کەسێك نزیك دیوار و تەلبەندەکان بکەوێت یان ناوچەی قەدەغەکراو ببەزێنێت دەبێتە کەسێکی گومان لێکراو و سیخوڕی وڵاتان، بۆیە دەبێت بەرەو شوێنی نادیار ئاراستە بکرێت و بکەوێتە بەردەستی جەلادەکان و مەرگ چاوەڕوانی بێت.

ناوچەی قەدەغەکراو یان (محرمە) ئەو زەویانە بوون کە ڕووبەری هەزارەها هێکتەر دەبوون، مرۆڤ بە هیچ شێوەیەك و لە ژێر هیچ بیانویەك بۆی نەبوو ڕوو لەو شوێنانە بکات ئەگەر تاپۆکراوی خۆشی بێت.

لە ناو زیندانەکانیش شوێنی تاریك و نهێنی پارێزراو هەبوو کە بەدەر لە بەڕێوەبەر و پلان داڕێژەرانی زیندان کەس بۆی نەبوو بیبینێت بە جەلادەکانیشەوە، ئەوان تەنها جێبەجێکەری فەرمانەکانی بەڕێوەبەرەکانی ناو ئەو شوێنە پارێزراوە بوون.

ئەشـــكەنجەدان و لێکۆڵینەوە دوو زاراوەی ئاوێتەبووی یەکتری ســەردەمی ڕژێمی بەعســن، لە ســیســتەمی حوکمی دیکتاتۆریدا دادگاکان بە شــێوەی ســـەربازی کاری بەڕێوەچــونی داگایی تاوانبار دەکەن هەر تاوانبارێك دژی بەرنامە و کاری دەسەڵات بوو سزای تاوانکاری بەسەردا دەسەپێت، کە بریتی بوو لەسێدارەدان یان گوللەباران کردن یان مانەوەی هەتاهەتایی.

ڕژێمی بەعس حوکمی دیکتاتۆریشـــی تێپەڕاند زۆر جار تاوانبار کە دەگیرا ئـەگـەر دانیشـــی بـە هیچ تـاوانێکدا نـەنـایـە دەیـانخســـتـە بـەر لیـّدان و ئەشکەنجەدانەوە بە مەبەستی گەڕان و پشکنین و کۆکردنەوەی زانیاری و دان پێدانان بە تاواندا کە دژی دەســـەڵات کردویەتی، ئەگەر هەر دانی پێدا نەنایە ئەوە خۆیان تاوانیان بۆ دروست دەکرد.

جۆرکانی ئەشــکەنجەدان زۆر بوون هەندێکیان تا ئێســتاش بە شــاراوەیی ماونەتەوە چــونکە ئەو کەســانەی تاقیگەی ئەو جۆرە ئەشــکەنجەدانە بوون، بوون بە قوربانی دەستی بەسور خوێنی جەلادەکان و چاویان بە ڕوناکی زەوی نەکەوتەوە تا بە شــێك لە چــیرۆکی ئەشــکەنجەدان و لێدانمان بۆ بگێڕنەوە، بەشـــێك لەو زیندانیە ڕزگاربووانە چـــەندین جۆر لێدان و ئەشـــکەنجەی ناو زیندانەکانی بەعسیان بۆ تۆمار کردوین.

زیندان وەك ناوەندی بەرگری و شانازی کورد بوون!

ڕەنگە ئاســـان نەبێت مرۆڤ مێژوو و بەســـەرهات و بیرەوەری خۆی بنوســـێتەوە، جا ئەو مێژووەش مێژووی تراژیدیای شــۆڕشــێك و مێژووی چرکەساتەکانی گرتن و زیندان و پەت و سێدارە، ئازار و ئەشکەنجەی ڕۆحی و جەستەیی بێت.

ئەو شــۆڕشــگێڕانەی لە بری ڕادەســت بوون و چــۆکدادان، شــاخی ورە و

نەبەزینیان بردە زیندانەکانی بەعس و وانەی خۆڕاگری و شـۆڕش و جوامێریان دژی جەلادەکان بە خوێن و ئازار نوسییەوە.

دوای دامەزراندنی یەکێتی نیشـتیمانی کوردسـتان لە سـاڵی ١٩٧٦ گروپێك کادیری باڵا و شانەی نهێنی و ڕێکخستنی ئەو حیزبە گیران و ڕاپێچی زیندانەکانی بەعس کران، بوونە سـەرەتای مێژویەکی نوێ لە خۆڕاگری و نەبەزین و دروشمی کەم ژیان و کەڵ ژیان، دڵڕەقی نەتەوەییەکان و بەعسـیەکانی بە چـۆکدا هێنا و سەلماندیان کە زیندانیش بەشێکە لە خەباتی نهێنی شار و شاخی پێشمەرگە.

مامۆستا هێمنی شاعیر بە تێکستێك باسی خۆڕاگری لاوی کورد دەکات

دەمگرێ، ئەمما لە گرتوخانە ڕق ئەستوورترم
لێم دەدا، ئەمما لەسەر داوا ڕەواکەم سوورترم
دەمکوژێ، ئەمما بە گژ جەللادەکەم دا دێمەوە
کوردم و ناتوێمەوە، ناتوێمەوە، ناتوێمەوە، ناتوێمەوە

سەردار ڕشید یەکێك بوو لەو گروپەی زیندان ساڵی ١٩٥٧ لە دایك بووە، سـاڵی ١٩٧٦ پەیوەندی کردووە بە کۆمەڵەی مارکس لینینی کوردسـتان کە دواتر گۆڕا بۆ کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان.

دوای ئەنفال چـووەتە وڵاتی ئێران، لە ڕاپەڕینەکەی بەهاری ١٩٩١ گەڕاوەتەوە کوردسـتان، وەکو لێپرسـراوی کۆمیتە دەسـت بەکار بووە، دواتر بووەتە سەرۆکی لیژنەی باڵای سەندیکای کریکارانی کوردستان، لە هەڵبژاردنی ٢٠٠٩ خولی سێیەم بووە بە ئەندام پەرلەمانی کوردستان.

ئێسـتا ئەندامی ئەنجومەنی ڕاوێژکارانی مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتیەکان و سەرۆکی مەکتەبی تەنفیزی یەکێتی سەندیکاکانی کرێکارانی کوردستانە.

پیاوێکی بە فیکر و لەسـەرخۆیە، لە کارکردندا هەمان ڕوحیەتی سـاڵەکانی پێش ڕاپەڕینی هەیە، چـەند جارێك لە ژووری ڕاویژکاران بەیەکەوە گفتوگۆمان

کردووە، باسی زیندانی ساڵی ١٩٧٦ و هاوڕێکانی بۆ کردوم، منیش بە دەرفەتم زانی بە نوسینی خۆی کورتەیەك لەسەر ژیانی خۆی و دەستگیر کردنی و ناڕەحەتیەکانی زیندانی لەم پەرتوکەدا بنوسمەوە.

بەم شێوەیە باسی گرتن و زیندانی کردنیانی کرد

ساڵی ١٩٧٦ لە گەڵ چەند هەڤاڵێك کە ئەودەم گەنج و خوێن گەرم بووین ئەو ئەرکانەی پێمان سپێرابوو زۆر بە با شی ئەنجاممان دەدا، دەزگا سیخوڕە سەرکوتکەرەکانی بەعسی فاشی بە وردی چاودێریان دەکردین، چەند هەڤاڵێکمان دەستگیر کران، ساڵی دواتر ئێمەش گیراین، دوایی ئازاد کراین.

لە زۆرێك لە شار و شارۆچکەکانی کوردستان بە تایبەتی شاری سلێمانی و هە ڵە بجە لە مانگی پێنجی ساڵی ١٩٧٧ دوای دەست پێکرد نەوەی چەخماخەی شۆڕشی نوێ بە ڕابەرایەتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، ئێمەش وەکو پۆلێك کادیر و ئەندامانی شانەکان و لاوانی شۆڕشگێڕ لە شاری هەڵەبجە و بەری شارەزوور و هەورامان کەوتینە بەردەم لێشاوی گرتن و ڕاوەدونان و دەستگیر کراین.

گرتنی ئێمە بۆ ئەو ساتەوەختە هەستیارەی شۆڕش، زیانێکی گەورەبوو بۆ بزافی ڕزگار خوازی گەلی کورد کە بەعس و داروودەستەکەی کوردستانیان کردبووە گۆڕستان و زیندان و تاریکستان بۆ کوردانی هۆشیار و کادیرانی کۆمەڵە.

ئەو هەڤاڵانەی لەگەڵ من دەستگیرکران

ئەدهەم مەلا عەلی

ئاسۆ ڕەحیم نوری

عوسمان عەبدوڵا

بەختیار ئەنوەر میرزا

شەهید کاوە شەریف

بەشـــێك لە بەر ئەوەی تەمەنیان کەم بوو هەر زوو گواســـترانەوە و برانە زیندانی منداڵان، ئێمەش لە لایەن ئیسـتیخباراتی ناوچـەی باکورەوە دەسـت بەســەر کراین و پاش ئازار و ئەشــکەنجە قەهر و دڵڕەقیەکی فاشـیسـتانە و عەفلەقیانە، ماوەی دوو هەفتە لە هەڵەبجە ماینەوە، دواتر براین بۆ ناوەندی فیرقەی سـلێمانی و لەوێ شـەهید وەسـتا ئەنوەری قارەمان و هەڤاڵەکانی ترمانی لێبوو، نامەردانە قورسـترین ئەشـکەنجە و ئازاری ڕۆحی و جەسـتەیی درابوون، بەعســـیەکان دەیانزانی وەســـتا ئەنوەری قارەمان و جوامێر بەرپرسیاریەتی هەبووەلە شۆڕشدا.

هەرچــی جۆری ئەشـــکەنجە هەبوو تاقیان کردەوە بەســـەریدا، ئەویش خۆڕاگرانە وەك کێوێك لە ورە و پیاوەتی و جوامێری ڕاوەستاو چویەوە بە گژ جەلادەکاندا و وانەی مێژوویی تۆمار کرد.

پاش ماوەیەکی زۆر لە ئازار و ئەشـــکەنجە و خۆ ڕادەســـت نەکردن و بێ ئومێدبوونی فاشـیسـتەکان براین بۆ هەیئەی کەرکوك بۆ ماوەی دوو مانگ بە هەمان شـێوە ئازار و ئەشـکەنجەدراین کە سـاتەوەخت و تابلۆیانەی زیندان تارمایی و پەڵە و ئازارێکن نوسین و قەڵەم و زهنیەتی مرۆڤ بە ئاسانی ناتوانێت باسی بکات.

هەیئەی ئەمنی کەرکوك فەرمانگەیەکی ســامناك، بینایەکی بەردینی ترسناکی وشك و ئازاردەر، ژووری ئەشکەنجەدان و شەلاق، ساڵەی مەرگ و بۆنی خوێن و خراپترین جۆری تاقینەکراوەی ئەشـــکەنجەدان، چـــاو نابینا و زمان لاڵە لە باســکردنی تراژیدیاکانی ڕۆڵەکانی کورد، ژووری بچـوك بچـوکی شــێدار و تاریك و ســامناك، تەنها کڵاوڕۆژنە و کونێك هەبوو بۆ هەوا گۆڕکێ، بەســەرە لوتمان پێوە دەنا بۆ ئەوەی لە هەناسـەدان نەکەوین، یەك سـەمونی ڕەش و جامولکەیەك ئاوی گەرم بۆ خواردن.

له سـەرو هەموو ئەوانەوە زۆرێك لە هاوڕێیانی زیندان گیانیان بەخت دەكرد و دەچــونە كاروانی شـــەهیدانەوە، جەلادەكان دەیانوت ئەگەر نەمردبێت كەسێكیتر لە جیاتی دەكوژین، حاڵەتی واش ڕوویدا بەسەرماندا.

پاش دوو مانگ لە دادگایی شـانۆگەریانە و سـینارۆ ئامێزی پۆلیسـی و هەڕەمەكیدا بە میزاجی خۆیان هەركەسـە و جۆرە حوكمێكیان بەسـەردا دەسەپاند، سێدارە، زیندانی هەتاهەتای، كاری سەخت و بەند كردنی بیست ساڵ و دە ساڵ و پێنج ساڵ، دوای ئەو هەموو مانگە لە چاوەڕوانی سێدارە و مەرگ و ئازاردان گواسترایینەوە بۆ ئەبوغرێب.

دوو سـاڵ و شـەش مانگ لەو زیندانە مەترسـیدارەی بەعسـیەكان ماینەوە، پاش ئەوەی حوكم دراین لە زیندانی ئەبوغرێب لەوێ ئیتر هەسـتمان بە مەترسـیە گەورەكە كرد و زانیمان ڕەمز و سـونبولێكی شـۆڕش و كۆمەڵە هاوزیندانن لە گەڵمان، هەڤاڵان:

عومەری سەید عەلی

فەرەیدون عەبولقادر

ئەرسەلان بایز

لەتیف شێخ عومەر

ئاسۆی شێخ نوری

عەزیز ڕەشید عەزیز

ئەم گروپە لە سـەركردایەتی و ڕەعیلەكانی شـۆڕش و كۆمەڵە بوون، جگە لەمانەش كاك ئازاد مسـتەفای سـكرتێری پارتی سۆسـیالیسـتی كوردسـتان (پاسۆك) و مامۆستا فەرهاد ئەندامی سەركردایەتی پاسۆك و چەند كادیرێك لە سـەركردایەتی كاتی (قیادەموەقەتە)، زۆرێك لە ئەندامانی حیزبی دەعوە و قیادەی مەركەزی حیزبی شیوعی لە زینداندا بوون.

ئەبوغرێب زیندانێکی زۆر گەورە بوو جێگای هەزاران شـــۆڕشـــگێڕ و خەباتکاری ماندو بوو، لە هۆڵی ســـامناکی گەورە پێکهاتبوو، هەر هۆڵەی دابەشـی چـەندین ژوور بووبوو، هەر ژوورەی سـێ زیندانی کراوی تێدابوو، کە ڕۆژانی حوکمی بەسـەر دەبرد و جار جاریش لەلایەن بەڕێوەبەری ئاسـایشـی زیندانەوە بانگ دەکراین و ڕووبەڕووی ئازاری دەرونی دەبووینەوەن بەو شێوەیە دوو ساڵ و شەش مانگ ماینەوە، پاشان بە لێبوردنی گشتی ئازاد کراین، هەندێکمان لە زیندان مردن هەندێکیشـــمان بە نیوە گیـان هاتینەوە و جارێکیتر درێژەمان بە خەباتی نهێنی شـار و چـەکداری شـاخ دایەو، مانگی ئەیلولی سـاڵی ١٩٨٦ جارێکیتر گیرامەوە، دوای ســێ مـانـگ لـە ئـازار و ئەشـکەنجەدانی وەحشـی گەرانەی بەعس ئازاد کرامەوە.

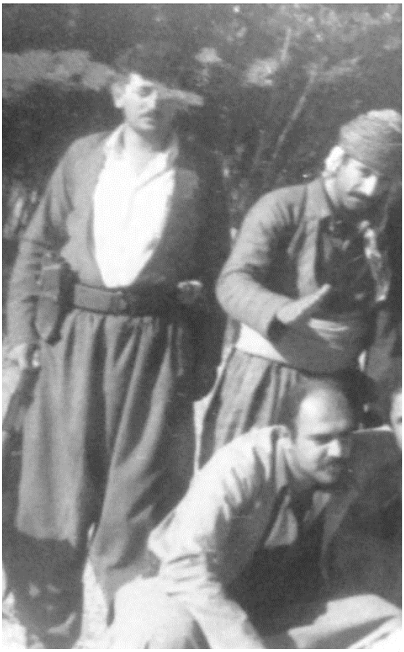

ســـەردار رەشــیـد لەگەڵ شـــەهید مـەحمودی حـاجی فـەرەج و چـــەنـد پێشمەرگەیەك.
شارباژێڕ، ساڵی ١٩٨٢

ئێسـتا دوای نزیکەی نیو سـەدە کە بیرەوەری زیندان دەنوسمەوە تنۆك تنۆك فرمێســکی حـەزین دەڕێژم بۆ هاوڕێیانی شـــەهیدم، ئازار دەچێژم بۆ ئەو تاریکستانەی ســەردەمی بەعس، من کە هێشــتا ئـاســـەواری تـەعزیـب و زەبری بەندیخانە و جێدە ستی جەلادەکان

به جەســـتەمەوە دیارە و مێشـــکم دەزرنگێتەوە بە چـــیرۆکەکانی زیندان، بە دەنگی گڕی عروبە و بەعس، هێشتا کە بۆنی یەکیتییە شۆڕشگێڕەکەی جارانم لێدێ، کاتێك دەدوێم هەست دەکەم برینەکەی ناومە دەدوێ، وا هەست دەکەم شۆڕشگێڕەکەی جارانە دەدوێ.

من یەکێك بووم لە دانەی ناو خانەی ئەو شـانە نهێنیانەی شـۆڕشـی نوی و یەکێتی بە زوویی دەستگیر کراین، تا حوکمی سێدارە بەڵام خۆشبەختانە ئازاد کراین، شەو و ڕۆژ بیرەوەری ڕۆژانی زیندان وەکو کابوس لە یەخەم نابێتەوە.

بیرم لەوە دەکردەوە ئەگەر کەسـێك لەسـەر شـان بەرکەوتنێك گوللە باران بکرێت ئەبێت چی لە من بکەن!!

بایز هەڵەدنی پێشـمەرگەی دێرین و تاقانەی ئەنفال ماوەی شـەش سـاڵ لە زیندانەکانی بەعسدا بووە بەم شێوەیە باسی گرتن و ئەشکەنجەدانی زیندانی بۆ کردین.

دوای تاوانی ئەنفال من لە گەڵ هەڤاڵانی پێشمەرگە و خزمان چوومە ئێران پاش ماوەیەکی کورت بڕیاری گەڕانەوەم دا بۆ کوردســـتان بۆ چـــالاکی پێشـمەرگانە و بە مەفرەزە گەڕامەوە ناوچـەی ڕانیە لە ڕێگا خەڵکانێکی زۆرم دەبینی وەکو من کەسو کاریان گیراون و بەشوێنیاندا دەگەڕان.

ڕۆژی ٢٨ی کانونی یەکەمی ١٩٨٩ بۆ پشـــودان و نان خواردن لامدایە ماڵێك لەو ســـنورە زۆر بە گەرمی پێشـــوازیان لێکردم و ڕێزیان دەگرتم زۆر ئاســودە بووم کە بەو شـێوەیە پێشـوازی لە پێشـمەرگە دەکەن وتم دیارە ئەمانە خۆشحاڵن بە دیداری پێشمەرگە، هیچ هەستم بەوە ناکرد کە ڕێزگرتن و پێشوازی کردنیان بۆ ئەوەبوو من متمانەیان پێبکەم.

دیارە ئەو ماڵەش یەکێك بوون لە کەسـانی خۆفرۆش لە مێژە چـاوەڕوانی

نێچـیرێك بوون بۆ ئەوەی بیکەنە دەسـتکەوتی ناخی پیسـی خۆیان و بیکەنە دیاری دەســتی جەلادەکان بۆ چــەورکردنی پاروی دەمیان منیان فرۆشــت، دەرمانی بێهۆشـیان بۆ کردمە ناو خواردن و بێهۆشـیان کردم، بەبێهۆشـی بە تاقم و تفەنگەوە ڕادەســتی بەعسـیەکانیان کردم ماوەی سـێ شــەو و ڕۆژ بێهۆش بووم، کاتێك هۆشم هاتەوە کوڕێك وتی کاکە ئێمە گیراوین ئێرە ئەمنی کەرکوکە، وتی من تۆم بە هەڵواسـراوی بینیووە لە ناو فیرقەی ڕانیە بەڵام من لە بەرئەوەی بێهۆش بووم ئاگام لە هیچ نەبوو، ئەو برادەرە وتی لە فیرقە سەرە و خوار هەڵیان واسیبویت.

کاك نامیق ئیســـماعیلیش لەو زیندانەدا بوو پێش ئێمە دەســـتگیر کرابوو بەڵام کادیری سـیاسـی یەکێتی بوو پیاوێکی لەسـەر خۆ و زیرەك بوو، کاتێك ئێمەیان بردە زیندان ئەوەندەیان لێدابووین تەنانەت دوخێنی شەرواڵەکانیشمان پچڕابوو، ئەو هاوکاری کردین بە برغوی پلاك دوخێنەکەی بۆ تێهەڵکێشاینەوە و دواتر ئامۆژگاری کرین کە لە کاتی لێپرســـینەوە (تحقیق) بڵێین ئێمە لە پێشمەرگایەتی بێزار بووین و ڕامان کرد بۆ ئەوەی تە سلیم ببینەوە بەڵام ئەو ماڵە ئێمەیان کردە دەســـتکەوتی خۆیان و بەو شــێوەیە بەگرتیان داین، بەڕاســتی ئەگەر ئامۆژگاری ئەو نەبوایە ئێمە ئەو فیکرەمان نەبوو ڕاســتیمان دەوت، بۆیە دەســتبەجێ دەیان کوشـتین یان زیاتر ئەشـکەنجەیان دەدایـن بۆ ئەوەی زانیاریمان لێوەربگرن لەسەر پێشمەرگە و شۆڕش.

ماوەی یانزە مانگ لە کەرکوك هێشـــتیانەوە دوای ئەوەی حوکم درام بردیانم بۆ موسڵ و ساڵێك لەوێ مامەوە دواتر بردیانم بۆ زیندانی ئەبوغرێب.

پێش حوکم دان بە هەموو شـێوەیەك ئەشـکەنجە دەدراین لەکاتی تەحقیق بە زنجیر و کێبڵ و شەق و زللە لێیان دەدایـن بۆ ئەوەی بەویستی ئەوان وەڵام بدەینەوە تەنانەت زۆر جار لە هۆش خۆمان دەچــوین لە ئەمنی کەرکوك

جارێکیان ئەوەندەیان لێدام تا لە هۆش خۆم چـــوم کەبەهۆش هاتمەوە گوێم لە دەنگی منالْ بوو منیش وامزانی منالّەکانی پورە گەوهەرمە کە پێش ئەنفال و لە ئێرانیش هەربەیەکەوە بووین و دراوســـێمان بوون بانگم دەکردن کارێز، کاوە وەرن بچـــن جگەرەم بۆ بکڕن، برادەرە زیندانی کراوەکانم بە تایبەت کاك نامیق وتی کاکە تۆ بانگی کێ دەکەیت ئێرە زیندانە تکایە هاوار مەکە ئێســتا جەلادەکان دێن و قۆڵی نامەردیان هەڵدەماڵن و بەر دەبنە گیانمان و لە ئێمەش دەدەن، دوایی بۆم دەرکەوت کە هەرکەســـێك هاوار بکات جەلادەکانی بەعس دێنە ژورەوە و شــــەلم کوێرم کەس ناپارێزم لە هەموو زیندانەکان دەدەن.

با شـتێکت بۆ بگێڕمەوە کە هەرگیز بیرم ناچـێتەوە یەکێك لە زیندانەکان ناوی مامۆســـتا ڕەحیم بوو وتی گرتنی من لەســـەر ئەوە بوو ڕۆژێك لە ناو بازاڕی سـلێمانی لە کاتی ڕۆیشـتنمدا بە شـێوەی سـوتفە شـانم بەر شـانی کەســـێك کەوت نەمزانی ئەمنی بەعســـیەکانە لەســـەر ئەوە بەگرتی دام و گەیشــتم بەم ڕۆژە، بەردەوام بیر دەکەمەوە خوایە تاوانی من چـیبوو ئەوە ڕویدا؟! بەداخەوە لەیەکەم دانیشـــتنی مەحکەمە حوکی لەســـێدارەدانی بەسەردا درا و دواتر گوللە باران کرا.

لەو کاتانەی ئەشکەنجەدەدرام بیرم لەوە دەکردەوە ئەگەر کەسێك لەسەر شـــان بەرکەوتنێك گوللە باران بکرێت ئەبێت چـــی لە من بکەن کە بە تاقم و تفەنگ و پۆشـاکی پێشـمەرگایەتیەوە گیرام بۆیە چـاوەڕوانی لەوە خراپترم دەکرد بەڵام بەلامەوە ئاســـایی بوو دەموت دوای لەدەســـتدانی هەموو خێزانەکەم کە بیسـت کەس لە خوشـك وبرا و دایك و ژن و منداڵ و برازا تەنها من وباوکم بەر تاوانی ئەنفال نەکەوتین، زیندەبەچـاڵکردنی بەشـێك لە خزم و کەسوکار، وێران کردنی کوردستان با منیش نەمێنم، چونکە بەردەوام هەست

و بیرم لای ئەوان بوو تەنها ئومێدێك بۆ مانەوەم ئەوەبوو بەڵکو لە یەکێك لەو زیندانانەی منی بۆ دەبەن سوتفەی خێزانەکەم بکەم.

دوای حوکم سزای نەفسی دەدرام و لە ژووری معەلەق بووم زیاتر لە سێ ساڵ لەو ژووره بووم پێشتر کاك جەبار فەرمان لەوێ زیندانی کرابوو نوسراوی ئەوم بەسەر دیوارەکانەوە دەبینی کە چۆن بە دەست و خەتی خۆی وتە و شیعری لەسەر هەستی نیشتیمانی نوسیبوو کاتێك ئەو نوسراوانەم دەخوێندەوە زیاتر هورەم بەرز دەبووەوە هەستی خۆڕاگریم پتەوتر دەبوو.

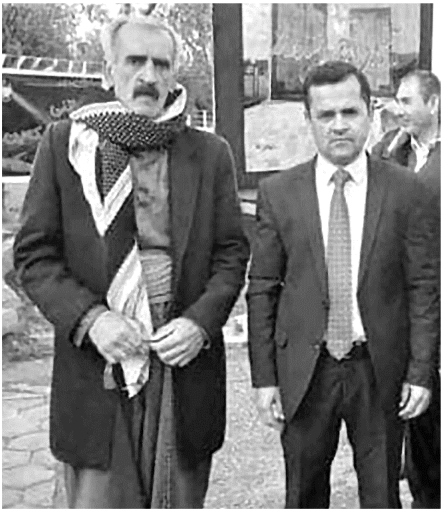

نوسەر و بایز ڕەزا هەڵەدنی، مۆنۆمێنتی دۆڵی جافایەتی لە قەزای دوکان، ساڵی ٢٠٢٠

ژیانی زیندانی ئەبوغرێب تا بڵێی دژوار و نارەحەت بوو دەیانخستینە ژورێکی سێ کەسی بەڵام زیاتر لە بیست زیندانی حکوم کراوی تێدابوو پەنجەرەی بچوك بچوك بە بلۆك هێڵرابووەوە و دەرگا دادەخرا لەسەرمان، تەوالێت و دەست شۆر لە ژورەکەدابوو زۆر نارەحەت بووبووین بە پیسی و بۆنی ژورەکە.

بۆ کاتی نان خواردن دەچوینە گۆڕە پانێکی بچوك کە لە بەردەم ژورەکەماندابوو دوای نان خواردن دەخراینە ژورە تەنگ و نارەحەتەکەمانەوە.

نزیکەی شەش ساڵ لە زینداندا مامەوە نارحەتی و ناسۆری ژیانی زیندان و

بیرکردەوە لە مان و نەمانی خێزانەکەم ماوەکەی لێکردبووم بە شـــەســـت ساڵ، دیارە چارەنوسی من بەو جۆرە بوو دەبوو بۆ بیرکردنەو و خەفەتی ژیان بمێنمەوە تا دواجار لە لە مانگی ئابی ١٩٩٥ ئازاد کرام و چـــومەوە زێدی باب و باپیری خۆم لە گوندی هەڵەدن، دوو شـــەو و ڕۆژ دانیشـــتوانی گوندی هەڵەدن و هەندێك خزم و دۆستی تر لە شوێنەکانی ترەوە ئاهەنگی خۆشیان گێڕا بۆ هاتنەوەی من.

زۆر پاڕایەوە لە بەرزان تکریتی کە سزای لە سێدارەدانەکەی دوا بخات بۆ دوای لە دایك بوونی منداڵە نۆ مانگەکەی ناو سکی!

نمونەیەکی تری دڕندەیی و بێ ویژدانی و نامرۆڤی ســــەرانی بەعس کە لە ویژدانی هیچ مرۆڤێکی بە ویژداندا جێی نابێتەوە، ئەمەی باس دەکرێت خەو نییە، هەرچـــــەندە خەویش بێت ویژدان ناتوانێت بەرامبەر گێڕانەوەکەی خۆڕاگربێت!

خەیاڵ نییە چـــونکە هەرگیز بە خەیاڵی هیچ مرۆڤێکدا نایاتەوە کارێك بکات کە لەوانەیە ئاژەڵە دڕندەکانیش نەیکەن، ئەم چـــیرۆکەی خوارەوە گێڕانەوە یەکێك لەو هەزاران کارە قێزەونەی بەعســـیەکانە کە دەســـت و پەنجەیان ڕاهاتبوو لەگەڵیدا، چاویان بە ڕووداوگەلێکی ئەوا ئەبلەق دەبوو، ئەوان چێژیان لە کردەیەك وەردەگرت کە خۆیان خولقێنەری بن.

لە کاتی نوســـین و پێداچـــونەوەی ئەم پەرتوکە لە تۆڕی کۆمەڵایەتی فیســـبوکی دوو ســـێ هاوڕێمەوە چـــیرۆکێکی تراژیدی هاتە بەر چـــاوم، دوای خوێندنەوەی تەواوی چـــیرۆکەکە فرمێســـــکی ویژدانم بۆ ئەو دایکە بێ تاوانە هەڵڕشـــت کە تا دوا هەناســـەی دەپاڕایەوە پەت نەکرێت بە ملیدا تا مناڵە نۆ مانگەکەی ناوسکی چاوی بە دنیای تاریکی بەعس هەڵدینێت، دایك باوەڕی

وابوو دوای مردنی ئەو لەوانەیە دەســـەڵاتی خۆســـەپێن و دیکتاتۆر و نامرۆڤانەی بەعس هەرەس بهێنێت، دەیویســـت ڕۆڵەکەی لە جیاتی دایکی شـەهید کراو لاشـەی سـەرانی بەعس بە کوژراوی ببینێت کە چۆن گوللە بە دەسـتی لاوانی وڵات دەنرێت بە سـنگیانەوە، یان پەتی سـێدارە ببینێت لە ملی سەرانی ڕژێمە داپڵۆسێنەرەکە.

لە ساڵی ١٩٨١ لە یەکێ لە بازگە سەربازیەکان لە ناوچەی خالس ڕژێمی بەعســـی عێراق ژنێکی دووگیان و مێردەکەیان دەســـتگیر کرد، بە تۆمەتی بەشـداریکردن لە هێزی پشـتیوانی حیزبی شـیویعی کە دژایەتی سـەدامیان دەکرد. ژن و مێردەکە دانیان بەوەدانا کە ســـەر بە حیزبی شـــیویعی بوون، بەڵام ئێســـتا وازیان هێناوە و دەگەڕێنەوە بۆ بەغدا بۆ ســـەر کاری ئاســـایی خۆیان، بەڵام دەزگا ئاســـایشـــەکان باوەڕیان پێنەکردن و تۆمەتباریان کردن بەوەی کە زانیاری زارەکی دەگوازنەوە بۆ ڕێکخسـتنەکانی شـیویعی لە بەغدا، بەم هۆیەوە ڕەوانەی دادگای شۆڕش کران.

لەو دادگایەدا ســزای لە سـێدارەدانیان بۆ دەرکرا و سـەدامیش ڕەزامەندی لەسەر جێ بەجێ کردنی سزاکە دەربڕی.

ژنەکە ناوی مەیادە بوو کە سـزای لە سـێدارەدانی بۆ دەرچـوو دووگیان بوو، لە کۆتا مانگی خۆیدا بوو کە مناڵەکەی ببێت، زۆر پاڕایەوە لە بەرزان تکریتی کە ســـزای لە ســـێدارەدانەکەی دوابخات بۆ دوای لە دایك بوونی مناڵەکە! بەڵام داواکاریەکەی لە لایەن بەرزانەوە بەرپەرچ درایەوە و پێی وت، وڵات پێویســـتی بە لە دایك بوونی کەســـێکی خائین نییە، دوای ئەوە مەیادە داواکاریەکیتری پێشکەشکرد کە ڕێگەی بدەن منداڵەکەی بە شێوەی نەشـتەرگەری ناچـاری دەربێنن، بەڵام بەرزانی دیکتاتۆری دڵڕەق بۆ ئەمەش ڕەزامەندی نەنواند.

دکتۆر عوبێدی کە ئەم ڕوداوە دەگێڕێتەوە دەڵێت دوای ئەوە مێردی ژنەکە ملی کرا بە پەتی سێدارە، بە دوای ئەودا ژنە بیست ساڵانە دووگیانەکەشی بە هەمان شێوە برایە سەرتەختی سێدارە!

جەلاد (جاسب سەماوی) ئەرکی لە سێدارەدانی پیاوەکەی جێ بەجێ کرد، سەرەی ژنەکە (مەیادە) هات و لەسەر تەختی سێدارەکە زۆر پاڕایەوە و دەگریا کە چەند ڕۆژێك مۆڵەتی بدەن تا منداڵە بێ تاوانەکەی لە دایك ببێت بەڵام بە هیچ شێوەیەك گوێی ستەمکاران ئەمناڵە و هاوارەی نەدەبیست!

ناچار زۆری لە خۆی دەکرد بەڵکو هەرچۆنێکی کردووە بە زۆر مناڵەکەی بێتە دەرەوە و هێزی دەکرد و هاواری لە خوای گەورە دەکرد و ناوی پێغەمبەر (د.خ) دەهێنا بەڵکو بەزۆر ژان بۆ خۆی دروست بکات و منداڵەکەی ببێت پێش لە سێدارەدانی!

لێوەکانی دەلەرزین و دەگریا و بە پەلە دوعای دەکرد لە دواساتەکانی بەڵکو منداڵەکەی ڕزگار بکات بەڵام بێ سود بوو، لەم ساتەدا ستەمکار (جاسب سەماوی) پەلەی کرد لە تاوانەکە و (مەیادە)ی دووگیانی لە سێدارەدا!

بەڵام بە ویستی خوای گەورە لە کاتێکدا (میادە) ملی بەپەتی سێدارەوە بوو منداڵەکە لە دامێنی کەوتە خوارەوە و بەزیندویی کەوتە سەر زەوی لەم کاتەشدا ستەمکار جاسب سەماوی وتی واز لەو منداڵە بێنن با بمرێت! بەڵام ئەو پزیشکەی کە ئامادەی ساتی لە سێدارەدانی میادە بوو، ڕێگەی بە مردنی منداڵەکە نەدا و وتی ئەگەر دایکی تاوانبار بێت ئەوە مرد، ئەی منداڵەکە تاوانی چییە؟!

ئامادەبووان ڕەزامەندیان دەربڕی لەسەر ئەوەی منداڵەکە بمێنێت، بەو مەرجە بدرێتە کەسی سێیەم تاوەکو بەرپرسی هەواڵگری بەرزان تکریتی چارەنوسی دیاری دەکات، هەموویان ڕەزامەند بوون کە ئەو منداڵە بدرێتە ژنە

کارمەندێکی ئەو شـــوێنە بە ناوی (ڕەزیە) کە پاککەرەوەی ژووری لە ســـێدارەدان بوو، ڕەزیە خۆی مندالّی نەدەبوو ئاواتە خوازی مندالّ بوو منداڵەکەی لە ئەستۆ گرت، هەر لەوێ ستەمکار و بێ ویژدان جاسب سەماوی منداڵەکەی ناونا (زەغیر)، ڕەزیەی پاککەرەوە دوای ئەوەی ژووری سێدارەکەی شـــۆرد هەر لەوێش منداڵەکەی شـــۆرد و بە هەندێ لە پۆشـــاکەکانی دایکی پێچـــایەوە و بە پەلە منداڵەکەی بردەوە بۆ ماڵی خۆیان کە لە ناوچـــەی (حەسوە) بوو لە نزیك بەندیخانەی ئەبوغرێب.

کاتێك مێردەکەی هاتەوە بۆ ماڵەوە منداڵ چـــارەنوس نادیارەکەی لە باوەش گرت، یەکەم شـــت کە ئەنجامیاندا گۆڕینی ناوەکەی بوو لە (زەغیر) بۆ (وەلید) بردیانە فەرمانگەی نفوس بە ناوی رزیە و مێردەکەیەوە کردیانە منداڵی خۆیان.

دوای ساڵی ٢٠٠٣ و ڕوخانی ڕژێمی سەدام برای مەیادە کە دەکاتە خاڵی منداڵەکە لە ئەڵمانیا نیشـــتەجێ بوو، کاتێك هەواڵی خوشـــکەزاکەی زانی گەڕایەوە عێراق چـــوو بۆ ناوچـــەی حەســـوە توانی ڕەزیە بدۆزێتەوە، داوای لە ڕەزیە و مێردەکەی کرد کە وەلیدی خوشـــکەزای بدەنەوە دەیباتە ئەڵمانیا لەوێ سەرپەرشتی دەکات.

لەم کاتەدا وەلید لە تەمەنی ٢٢ ســـاڵیدا بوو، لە بازاڕی حەســـوە بە عەرەبانە کاری حەماڵی دەکرد! هەرچەندە ڕەزیە ناڕازی بوو وەلید بگەڕێتەوە لای خاڵی، بەڵام ویستی دایە دەست وەلید کە چی هەڵدەبژێرێت.

وەلید بە خاڵی وت کە لەگەڵ دایکە ڕەزیە دەمێنێتەوە، بە خاڵی وت من چیم دەوێت و تۆ چیت دەوێت! بەڵام با ئەوەبێت کە ویستی خوایە.

لە ساڵی ٢٠٠٤ دایکی بە خێوەکەر ڕەزیە هەرچی زێڕی هەبوو فرۆشتی و دای بە یەکێك لە بەرپرســـان بۆ ئەوەی وەلیدی بۆ دابمەزرێنێت، ئەوەبوو

وەلید لە فەرمانگەی چـــاکســـازی دامەزرا بە موچـــەی ١٥٠٠ دۆلاری ئەمریکی، دوای ماوەیەك وەلید کرایە ســـەجان ئەوەی کە خەڵکی ڕەوانەی ســـجن دەکات لە مەحکەمەی ئیتحادی، دواتر کرایە بەرپرســـی جێ بەجێ کردنی فەرمانی لە سـێدارەدان بۆ ئەوانەی کە لە دادگای ئیتحادی فەرمانی لە سێدارەدانیان بۆ دەردەچێت.

دوای ئەوەی سەدام و بە شێك لە هاوڕێیانی دە ستگیر کران، یەکێك لەوانە بەرزان تکریتی بوو، کە دادگای ئیتحادی فەرمانی لە سێدارەدانی بۆ دەرکرد و ناوبراو برایە ژووری لە سێدارەدان!

وەلید فەرمانی لە سێدارەدانی بەرزان تکریتی جێ بەجێ کرد لە هەمان ئەو ژوور و شوێنەی کە وەلید لە دامێنی دایکی بە ناحەق کوژراو کەوتە خوارەوە، بەرزانی تێدا لە ســـێدارە درا بە دەســـتی مندالّی چـــارەنوس نادیار ئەمەش یەکێکە لە داد پەروەریەکانی خوای گەورە.

ڕۆڵەی کورد هەمیشە خۆی بۆ قوربانی دانابوو لە پێناو گەل و نیشتیمان بۆ ئەوەی هاوڕێکانیان نەگیرێن و بە دەردی ئەوان نەبرێن هەموو جۆرە ئەشکەنجە و لێدانێك نەیتوانی هیچ شتێك لەسەر هاوڕێکانیان بدرکێنن، بەوپەڕی شانازیانەوە دەچوونە بەردەم پەتی سێدارە، خالّە شیهاب و هاوڕێکانی نمونەی دیاربوون کە بوونە ســـەر مەشـــقی گیانفیدایی و دروشمی کەم ژیان و کەڵ ژیانیان کردە وێردی سەر زوبانی نەوە دوای نەوەی ڕۆڵەی کوردستان.

تێکستەکانی شـەهیدی فەرماندە مەلا عەلی کە لە ژووری سـێدارە لە سـاڵی ١٩٧٩ نوســـیوێتی گەواهی دەری ئەوەیە کە کورد ســـڵ ناکاتەوە لە ژووری زیندان و پەتی سێدارە.

بەشـێك لە شـیعری (سـێدارە)ی مەلا عەلی دەکەین بە نموونەی هەڵوێسـتی لاوانی کورد لە کاتی لە سێدارەداندا.

سێداره

برا دوور و خزم دوور و کەسم دوور
بە نابەڵەد تەمەن ئەمبا بەرەو ژوور
بەڵام ڕوونە بەرەو سێدارە چوونە
خەنەی خوێنم لەپێ ئەگرێ ئاڵای سور
بەرەو ژووری بەرەو ژووری سێدارە
ماندوی کردووم و شوێنەکەم شێدارە
کە نیشانەی پەشێوی پێوە شێوەم
ئەوە برینی ئەشکەنجەیە و جێ دارە
نەڵێن ئەمرێ و لە ترسی مەرگ پەشێوە
پێشمەرگەبم هەر ئەکەومە پێش ئێوە
بە مەرگی پێش مەرگی ئێوە ئاسودەم
ڕوشم زەردی پێکەنینی هەرپێوە
گەرچی بەرەو دوامالێ ژین بەڕێوەم
یەکەم ماڵی نەمردنم دیارە لێوەم
بەشم چونکە مردنی ناو جێ نییە
شادم کە تا دوا هەناسەش بە پێوەم
مەرگی ئاوا ناگۆڕمەوە بەسەد ژین
ژینێ سەرم بۆ دوژمن ببێ بە پەرژین
سەربەرزیە کە پێڵاوم ئەبینم
بەسەر سەری دوژمنەوە لە بەرزیم
پێ لە سەریان دائەنێم و ئەڕوانم
بەرەو شاری جێ هەواری کاروانم

شێوازەکانی ئەشکە نجە و لێدان

١/ فەلاقەکردنی ژێر پێکان و هەموو جەســـتەی زیندانیکراو بە ســـۆندە و کێبڵ لێدان تا دەبورایەوە زۆر جاریش ئاوی ســـارد یان گەرم بە جەســـتەیدا دەکرا و دواتر کارەبایان لێدەدا.

٢/ هەڵواسـینی زیندانی بە هەردوو دەسـت یان هەردوو قۆڵی بۆ ماوەیەکی زۆر و لە هەمان کاتدا ئاویان دەکرد بە جەستەیدا و کارەبایان لێدەدا.

٣/ ڕووت کردنەوەی زیندانی و فەلاقە کردنی هەموو جەستەی و کارەبا لێدان.

٤/ هەڵواســـینی ســـەرەوخواری زیندانی بە هەر دوو قاچ و فەلاقە کردن و کارەبا لێدان و ئاو بەسەرا کردنی تا دەبورایەوە.

٥/ بەکارهێنانی ئامێری تەلەفۆنی ئەشـکەنجەدان کە بریتیبوو لە ئامێرێکی کارەبایی کەم تەوژم و دوو وایەری سـارد و گەرمی پێوەبوو ڕاسـت و چـەپ دەیانبەسـت لە پەنجەی قاچ و دەسـت و ئەندامی نێرینە و گوێچـکە و لە پڕ و جارجار تەزویان لێدەدا.

٦/ بەسـتنی شـوشـەی ساردی و بوتڵی گەورەتر بە ئەندامی نێرینەوە لە کاتی هەڵواسین و بەستنەوەدا.

٧/ بەسـتنی بوتڵی غاز بە هەردوو شـان یان هەردوو قاچـی زیندانیەوە لە کاتی هەڵواسیندا.

٨/ هەڵپەسـاردنی زیندان بە دیواردا، دەســت و قاچ پێ بەرز کردنەوە بۆ ماوەیەکی درێژ خایەن.

٩/ خولانەوەی زیندانی بە دەوری پەنجەی دەسـتێکدا بە چـەماوەیی تا گێژ بوون.

١٠/ خسـتنە ناو ژووری گەرم و بە زۆر دەرخواردنی پیاز و سـەمون لە گەرمای هاوینی جنوب کە لە سەرو پەنجا پلەی سیلیزیدا بوو، ئاو پێنەدانی

بۆ ئـەوەی هـەردوو حـالـەتی گـەرمـا و تینوێتی پـەکی زینـدانی بخـات.

١١/ فریودانی زیندانی ساویلکە و دەروون نزم کردنیان بە سیخوڕ بە سەر زیندانیەکانیترەوە.

١٢/ بەند کردنی زیندانی لە ژووری تەنیایی بە تەنها بۆ ماوەی مانگ یان چەند مانگ یان ساڵ زیاتر.

١٣/ ئەشـــکەنجە و ئازارێك کە لە هەموویان ناڕەحەتتر بوو بریتی بوو لە هەڵواسـین و بە ستنەوە بە هەردوو دە ست و کەلەپچـە کردنی لە دوای ملیەوە بە پایەی بەردەم بیناکە، لێدانێکی زۆری هەموو جەستە بە قایش و پشتێن لە ســـەرەوە بۆ خوارەوە تا ئاســـتی جوڵە لێبڕین، دواتر ئاو بەســـەردا کردن و کارەبا لێدان ماوەیەکی زۆر کە هەندێك جار لە چـــەند کاژێرێکەوە بۆ (٣٨) کاژێر بێ نان و ئاو خواردنەوە.

١٤/ بتڵ بڕینە کۆمی زیندان.

١٥/ سەرتاشینی زیندانی بە موس و پڕکردنی ژێر کڵاوەکەی لە مێروله.

١٦/ کڵاوی ئاسن کردنە سەری زیندان و لێدان بە چەکوش لە کڵاوەکە.

١٧/ زیندان خستنە ناو ژووری تاریك و لێدانی دەنگ و هاواری ئەشـکەنجە دراوان بە شێوەی تۆمار کراو.

١٨/ چوار مێخەکێشانی زیندانی و دڵۆپاندنی ئاو بۆ سەر تەوقی سەری.

١٩/ جەســتەی زیندانی ســوتاندن بە جگەرەی داگیرســاو و کوژاندنەوەی جگەرەکە لەسەر جەستەی.

٢٠/ هێنانی خێزان و خوشك و دایك بۆ شوێنی ئەشکەنجەدان و ترساندنی زیندانە بەوەی لەبەر چاویان سوکایەتیان پێدەکەن ئەگەر ئیعتراف نەکەن.

٢١/ ترســـاندنی زیندان بەوەی ســـوکایەتی ئەخلاقی پێدەکەن ئەگەر ئیعتراف نەکات.

٢٢/ سمێڵ تا شین لایەکی یان هەمووی بە مەبە ستی سوکایەتی بۆ ئەوەی ورەی زیندانی بڕوخێت.

٢٣/ زنجیر کردن و چاو بەستنەوە بۆ چەند شەو و ڕۆژێك.

٢٤/ بردنی زیندانی بە شەو بۆ شوێنی چۆڵ و ترساندنی بە کوشتن و تەقە کردن بەسەریدا بە شێوەی سازدانی سیناریۆیەکی تۆقاندن.

٢٥/ لە کاتی جێبەجێ کردنی بڕیاری مردن بەسەر ئەو کەسانەی کە دەیانەوێت لە ناویان بەرن و بە شەو گوللە بارانیان دەکەن، زیندانی تر دەبەنە ئەو شوێنە و دوای ئەنجامدانی مەرگەساتەکە چاویان دەکەنەوە و هەڕەشەیان لێدەکەن کە ئێستا ئەوانیش بە هەمان شێوە دەکوژن بۆ ئەوەی لە ترسا ئیعتراف بکەن.

٢٦/ هەڵواسینی زیندانی بە هەردوو دە ستی کەلەپچەکراو کە بە ئا ستەمی نوکی پەنجەی پێیەکانی دەگەیشتە زەوی بۆ ئەوەی هەموو قورسایی لەشی بکەوێتە سەر شوێنی کەلەپچەکەی مەچەکی و ئازارێکی زۆری بدات.

٢٧/ لێکۆڵینەوەی درێژ خایەن و جەنگی دەرونی بە هەموو شێوەکانیەوە.

٢٨/ تەرەکاندنەوەی پێستی لەشی و خوێ تێکردنی.

٢٩/ بردنی زیندان بۆ ژووری ئە شکەنجەدان و لێکۆڵینەوە بۆ ماوەی چەند ڕۆژێك بێ ئەوەی ئازاری بدەن تەنها بۆ ئەوەی گوێی لە ناڵە و هاواری زیندانیتر بێت لە کاتی ئەشکەنجە و ئازاردا تا ترس و لەرزی بچێتە دڵیەوە و بە ئا سانی ئیعتراف بکات.

٣٠/ هەڵواسینی زیندان بە پانکەی خولاوە.

٣١/ ئوتو کردنی لەشی زیندان.

٣٢/ فەرماندان بە زیندانی بەزیو بۆ ئەوەی لە هاوڕێ و هاوبیری پێشووی خۆی بدات پێی بسەلمێنێت کە ئەو بەزیوە ئیعترافیشی لە سەر هاوڕێکەی کردووە، بۆ ڕوخاندنی هورە و خۆبەدەستەوەدان.

٣٣/ نینۆك دەرهێنانی دەست و قاچی زیندانی.

٣٤/ سوتاندنی هەندێك شوێنی لەش بە تێزاب و هەڕە شە کردن لە زیندان بەوەی دەیخەنە حەوزی تێزابەوە.

٣٥/ ئاگر تێبەردانی پەڕەی کاغەز لە ژێر گون و ناو پەنجەکانی قاچدا.

٣٦/ گون گوشین و ئازاردانی تا بوواراندنەوەی زیندانی.

٣٧/ لێدانی مۆسیقای وێنەی ترسناك و هاڕە هاڕی بەرمیلی ڕوخاو و لە پڕ وەستاندنی ئۆتۆمۆبێل و هۆڕینی هەوایی لەناو ژووری تاریکدا بەشێوەی تۆمارکراو.

٣٩/ ڕوتکردنەوەی منالّی بچوك و هەڵواسین و ئازاردانی بە بەرچاوی دایکە زیندانیەکەیەوە بۆ ئەوەی لە تاو ئازار و هاتوهاواری منالّەکەیدا ئیعتراف بکات.

٤٠/ لە سەر پشت ڕاکیشاندنی زیندانی بەسەر تەختەی بزمار ڕێژکراو.

٤١/ بە زســـتان دانانی زیندانی لە ژووری قەپات و شـــێداردا کە بە هۆی کەمبونەوەی ئۆکسـجینەوە توشـی بورانەوە دەبوو، شـێداریەکەشـی توشـی نەخۆشی سکچون و حالّتی تری دەکرد.

٤٢/ مێشك (غسل الدماغ). ئەم جۆرەیان بە کەمی بەکار دەهێنا.

٤٣/ ڕوتکردنەوە و هەڵواسـین ئازاردانێکی جەسـتەیی قورس بوو لە هەمان کاتدا ئازاردانێکی دەرونی دژوار بوو چـــونکە زیندانی وا هەبوو بەرگەی ئازار و ئەشـکەنجەی جەسـتەیی دەگرت بەڵام بە ڕوتکردنەوەی جەسـتە شـەرمەزار دەبوو خۆیان دەدا بەستەوە.

تەلەفون: ئێمە کە گوێ بیسـتی تەلەفون دەبین وا دەزانین ئەم ئامێرە تەنها بۆ کاری پەیوەندی بەکار دێت بەڵام لای زیندانیان ئامێرێکی پڕ ئازار و ناڕەحەت بوو.

ئەو تەزووە کارەباییە بێ بە زەییە بوو کە لەشـــی زیندانی وەك ژیژك گرمۆڵە دەکرد و بە شێوە ئاسنێکی ئاگرین بە ناو دڵ و هەناو و دەمارەکانی لەشدا دەڕۆیشت.

كۆشكی كۆتـایی (قصر النهایة)

بەشـــێكی زۆری ســـــەركردە و كەســـــە دیارەكانیان دەبرد بۆ شـــوێنی ئە شكەنجەدان، بە ناوبانگترین شوێنی ئە شكەنجەدان بە ناوی (قـصر النهایة) واتە كۆ شكی كۆتایی، هەر بە ناوەكەیدا دیار بوو كە هەر زیندانیەك بچێتە ئەو شـــوێنە زەحمەتە جارێكیتر دنیای ڕوناك بە چـــاو ببینێتەوە دەبوو لە ژێر ئەشكەنجەدا كۆتایی بە ژیانی بێت.

بەناوبانگترین جەلاد لە بواری ئەشـــكەنجەدان كە كەم كەســـی عێراق هەبوو ئەو ناوەی نەبیســـتبێ (نازم گزار) بوو، ســـەرپەرشـــتی جۆرەكانی هونەری ئەشـــكەنجەدانی دەكرد، دواتر بووە بەڕێوەبەری ئاســـایشـــی گشـتی، ناوبانگی نازم لای هەمووان ڕون و دیار بوو، ئەو خوێندكار بوو لە پە نجاكاندا چـــووە ڕیزی بەعســـیەكانەوە، لەبەر بێویژدانی خێرا بە پلەكانی بەعســـدا ســـەركەوت، یەكێك بوو لەو شـیعە كەمانەی ناو حیزبی بەعس كە گەیشـتبووە بەڕێوەبەری پۆستێكی گەورەی بەعس و دە سەلاتێكی زۆر با شی هەبوو، ئەو كاتێك بەها و توانای خۆی دەرخســـت كە دەســـەلاتی قاســـم ڕوخا خۆی وەك ســـتەمكار و تۆقێنەری شیویعیەكان نیشاندا.

ناوبانگی نزار لە توند و تیژی و ســـــتەمكاری لەو جۆرە بوو كە تەنانەت لە ترس خســـتنە دڵ و دەرونی ئەندامانی حیزبەكەی خۆشـــی ســـەركەوتوبوو، بە شـێوەیەك خۆی نمایش دەكرد كە ئارەزوی لێپرسـینەوەشـی هەبوو تا سـام و هەیبەتی خۆی وەك تۆقێنەرێك پیشـــانی بەندكراوان بدات، لەكاتی لێپرســـینەوەدا هونەری نوێی ئەشـــكەنجەدانی بەكار دەهێنا و هیچ بەزەییەكی بە بەندكراواندا نەدەهات تەنانەت جاری واهەبوو جگەرەكەی لە چاویاندا دەكوژاندەوە.

زۆربەی كارە توند و تیژیە وەحشـــی گەراكەی گزار لە قەســری نیهائی بوو، كە بەعســـــیەكان لەوەدا ســـــەركەوتو بوون بیكەنە تاقیگەیەك بۆ پەرەپێدانی

ئالیەتی لێپرسینەوە، دەیانتوانی وەك كەرەستەیەكی فشار كارەكانی ئەو پیادە بكەن، كاتێك سەدام چووە دەسەڵات بوونە پێوەری ئەشكەنجەدان.

نمونەیەكی دیار (حەننا بەتاتۆ) مێژونوسی بەتوانا و تایبەت لە مێژوی عێراقی سەردەمی بەعس لە زنجیرەیەك ڕووداو لە فایلە ڕەسمیەكانی حكومەت توانی ڕاپۆرتێكی تۆقێنەر لە زنجیرەیەك ڕووداو هەڵێنجێنێ كە وەسفی ئەو شتانە دەكات لەسەردەمی بەعسیەكان و لەسەر دەستی گزاردا لە ساڵی ۱۹٦۳ لە قەسری نیهائی ڕویانداوە.

نوسینگەی لێكۆڵینەوەكانی پاسەوانی نەتەوەیی (حرس القومی) بە تەنیا ۱۰٤ كەسیان لە زیندانەكانی قەسری نیهائی كوشتووە، كە نوسینگە وەك بنكەی سەركردایەتی بەكاری دەهێنا، هەموو جۆرە ئامرازێكی ئەشكەنجەدان هەبوو وەك كارەبایی، گازگیر، دە ستەندوی ئا سنی سەرتیژ كە بە زەبری هێز بەندكراوەكانیان لەسەر دادەنیشان، لەگەڵ ئامێرێك كە هێشتا پاشماوەی پەنجەی جنراوی هەڵگرتبوو، پیشاندانی هەندێك پۆشاك كە لێرە و لەوێ خوێنیان پێوەبوو، هەندێ گۆمە خوێن كە شوێنیان لەسەر زەوی دیاربوو، خوێنی سەر دیوارەكان.

بەعس بە خەیاڵی سەرابی خۆی دەیویست بە ئازار و ئەشكەنجەدان و لەسێدارەدانی نەیارەكانی دەسەلاتە فاشیزمەكەی جێگیر بكات، هەموو هاونیشتیمانیانی عێراق بە كورد و عەرەب و شیعە و سونە و كەمەنەتەوەكانیترەوە بخاتە ژێر چەپۆكی بێ بەزەیی خۆی و دەسەڵاتێكی مەركەزی عێراق بەڕێوەببات، هەر ئەو خود پەرستیە بوو گەیاندیە ئەو ڕۆژەی وەكو شێرە بەفرینە لە ماوەیكی كورتدا بتوێتەوە.

بەعس هەر لەسەرەتاوە بە توند و تیژی دژی نەیارەكانی وەستایەوە بۆ دەمكوت كردنیان، كاتێك دوای ڕوخانی دەسەڵاتی عەبدولكەریم قاسم هاتنە

سـەر تەختی شـانۆی سـیاسـی عێراق بۆ سـەر کوتکردنی هەوادارانی قاسـم و حیزبی شـیویعی کە پاڵپشـتی قاسـم بوون دوای ئەوەی کە لە ڕەشـبگیریدا خەڵکێکی بێتاوانیشـــیان دەگرت و ئازارێکی زۆریان دەدان و هەموو جۆرە ئەشکەنجەیەکیان بەرامبەر دەکردن.

دکتۆر عەلی کریم سـەعید، دیبلۆماسـی پێشـوی عێراق کەسـایەتیەکی سـەرکردایەتی عێراق بوو لە حیزبی بەعسـی ئەو سـەردەمە، دەڵێت لە هەڵمەتەکانی پاکتاوکردنی شـیوعیەکان زۆرێك لە عێراقیە بێ گوناهەکان کوژران، وتی ئێستاش بیرم دێ براکەم کە ئەو کات جێگری سەرۆکی هەواڵگری سەربازی بوو یەکێك بوو لە لێکۆڵەرەوە سەرەکیەکان، هاتەماڵەکەم و چەکە ئۆتۆماتیکەکەی فڕێدایە سـەر زەوی و بە دەنگێکی ئازاریەوە وتی ناتوانم بەردەوام بم چـونکە ئەوان خەڵکی سـادە دەگرن و دەینێرنە گۆڕەپانی لە سێدارەدان، ئەمە کارێکە نە قبوڵ دەکرێ و نە بەرگەی دەگیرێ، ئەو زیندانیە بێتاوانانە هەموویان هاوار دەکەن تکایە ئەی محەمەد لە پێناوی عەلی دا، دواتر سێ جار هاوار دەکەن (الله اکبر) بەر لەوەی بمرن.

هەشت هەزار بارزانی بێسەر و شوێن کران

تاوانی ئەنفال دەگەڕێتەوە بۆ ســـاڵانی پێشـــتر بەڵام ناوزەد نەکرابوو بە ئەنفال، لە بەرنامەی ڕاگواســتنی گوندەکانی کوردســتاندا ناوچـەی بارزانیشــی گرتەوە ســەرەتا بەعس خەڵکی سـڤیلی بارزانیەکانی ڕاگواسـت بەرەو ئۆردوگا زۆرە ملییەکان، بۆ هەردوو ئۆردگای (بەحرکە و قوشــتەپە) یان بردن و کۆیان کردنەوە و هەموو جوڵەیەکیان لێ یاساغ کردن بۆ دەرەوەی ئۆردوگا.

دواتر لە تاریك و ڕونی بەیانی گەرمای تەموزی ســـاڵی ١٩٨٣ هێزێکی تایبەتی زۆر کە ســـەر بە گاردی کۆماری بوون، لە بەغداوە هێنرابوون، دەوری ئۆردوگاکەیان داو لە ماوەی چـــەند کاژێرێکی کەمدا بێجگە لە ژن و منالّ و پیر و پەککەوتە هەرچی نێرینەی سەرو هەرزەکار بوو، زیاتر لە هەشت هەزار کەس دەبوون، گرتیان و بەرەو شوێنێکی نادیار ڕاپێچیان کردن و بە کۆمەڵ ئەنفالیان کردن.

کەواتە ڕاگواســـتنی گوندەکان ســـەرەتایەك بوو بۆ کوشـــتنی بە کۆمەڵی هەموو ئەو مرۆڤە بێ چـەك و سـڤیلانە کە بەلای ڕژێمەوە ئەوان جێگای ترسـن بۆ ئایندەی دەســەڵاتی بەعس، بۆیە لەو ئۆپراسـیۆنەدا تەنها نێرینەکانی لەناو برد، بە مەبەســتی چـاوترســاندنی گەلی کورد کە هەر کاتێك بیەوێت ئەوانەی توانای چـــەك هەڵگرتنیان هەبێت کۆمەڵ کوژیان دەکات، کوشـــتنی ئەو مرۆڤانەی ناو ئۆردوگاکان دەرخەری ئەو ڕاســـتیە بوو کە ڕاگواســـتنی خەڵکی دێهاتەکان زیاتر بە ئامانجی بارمتە گرتنیان بوو بۆ ئەوەی لە هەر حاڵەتێکدا ویستی لە ناوبردنیانی هەبوو بە ئاسانی دەستیان بە سەردا بگات.

ئەو تاوانەی دەرهەق بەو مرۆڤانە کرا تەنها بە هۆی کورد بوونیانەوە بوو، تا ئەو کاتە بە درێژایی مێژوی ڕژێمەکانی عێراق هیچ کام لە دەســـەڵاتدارانی بەغدا تاوانی لەو جۆرەیان ئەنجام نەدابوو، تاوانێکی مرۆیی گەورەبوو بە

هەموو پێوەرەکان لە ئاست هەر تاوانێکی مرۆیی گەورەی جیهاندا بوو کە بەسەر نەتەوەیەکدا هاتبێ، هەرچەندە تاوانەکە زۆر گەورە و ناڕەوا بوو دژی هەموو یاساکانی مافی مرۆڤ بوو، کە دەیان وڵاتی جیهان کۆمەڵکوژی ڕەگەزی و نەتەوەییان یاساغ کردبوو، دینی ئیسلامیش دژی کوشتنی مرۆڤە بە هەر پاساوێك، بەڵام هیچ کام لە وڵاتانی جیهان بە چەپ و ڕاست، بە دیموکوراسی و سۆسیالیستی و ئیسلامیی و ئایینەکانی ترەوە دەنگی ناڕەزاییان دەرنەبڕی دژی دەوڵەتی بەعس و ئیدانەی ئەو کارە ستەمکارەیان نەکرد، بۆ چرکەیەکیش پێڵوی داخراوی چاویان نەکردەوە تا نیگایەك لە هاوار و ناڵەی هەزاران مرۆڤی بێتاوان بکەن و پەردەی گوێیان داخست و خۆیان کەڕ و لاڵ کرد و یەك وشەیان لەسەر ئەنفال کردنی مرۆڤە بێتاوانەکان نەوت.

تەواوی جیهان لە ئاست ئەو تاوانە گەورەیەی گەلی کورد خەوت و بە خەبەر نەهات، ئەوان لە خەوی دەسەڵات و پتەوکردنی ئابووری خۆیان بوون، خەویان بە ئابووریەکی بە هێزەوە دەبینی کە پایەکانی لەسەر خوێنی مەیوی ڕۆڵەکانی کورد وەستابوو.

ئەنفال کردنی هەشت هەزار بارزانی سەرەتایەکی ترسناکی سیاسەتی بە کۆمەڵکوژی بەعسیەکان بوو، سەرەتایەك بوو بۆ کۆمەڵکوژی مرۆڤی عێراق، مەسجێك بوو بۆ هاوڵاتیانی وڵاتەکەی کە هەر گروپ و تاکێك بیەوێت لاملی بکات و گوێ بۆ هەموو فرمان و داواکانی ڕژێم نەگرێت، جوڵەی وەك جوڵەی ڕۆبۆت بە کونترۆڵی دەستی پیاوانی بەعسەوە نەبێت چارەنوسێکی نادیار و جەهەننەمی چاوەڕوانی دەکات.

دوای سی و نۆ ساڵ تێپەڕ بوون بەسەر تاوانی ئەنفالی بارزانیەکان لە ساڵوەگەڕی ئەو تاوانە گەورەدا کۆتا مانگی تەموزی ساڵی ٢٠٢٢ ڕوفاتی سەد هاوڵاتی بارزانی هاتنەوە کوردستان و لە ڕێوڕەسمێکدا کە سەرۆکی هەرێم

و جێگری سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران و سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان و زۆرێك لە بەرپرسانی حیزبی و حکومی و هاوڵاتیان و کەسوکاریان لە زێدی خۆیان بە خاك سپێردران.

یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان لەسەر هەموو ئەو ڕوداوانەی دە چنە چوارچێوەی جینۆسایدی کوردستان هەڵوێستی هەبووە، بۆ هێنانەوەی ڕوفاتی سەد هاوڵاتی ئەنفالکراوی بارزانی ڕاگەیەنراوێکی بڵاو کردەوە.

راگەیەنراوی یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان، بەبۆنەی هێنانەوەی ١٠٠ روفاتی قوربانیانی جینۆسایدی بارزانی.

هێنانەوەی پۆلێکی تر لە روفاتی قوربانیانی جینۆسایدی بارزانیان دەکەینە بۆنەیەك بۆ بانگەوازی کارکردن لەسەر پرسی جینۆسایدی کوردستان و کردنی بە ئەجندای هاوبەش و لەپێشینەی هەموو لایەکی کوردستانی و ناوەندە ئەکادیمی و مەدەنیەکان و دامەزراوە گشتیەکان.

لە ڕێکەوتی ١٩٨٣/٧/٣١ لە ڕۆژێکی وەك ئەمڕۆدا گاردی کۆماری بەعس لە پەلامارێکدا لە ئۆردوگاکانی (قوشتەپە، بەحرکە، دیانا و هەریر) ٨٠٠٠ هەشت هەزار مرۆڤی بێتاوانی جینۆسایدکرد. هاوشێوەی شاڵاوەکانی تاوانی ئەنفال و کیمیا بارانی هەڵەبجەو کۆمەڵکوژی فەیلیەکان. تاوانەکانی تری جینۆسایدو دژی مرۆڤایەتی. لەم رۆژەدا ٢٠٢٢\٧\٣٠، (١٠٠) ڕوفاتی جینۆسایدکراوانی بارزانی هێنرایەوەو لە زێدی خۆیان بەخاك دەسپێردرێن. ئەم ڕوفاتانە لەبادیەی سەماوە لە باشوری عێراق دۆزراونەتەوەو هەڵدرانەوەو هێنرانەوە. بەپێی ئامارەکان لە ساڵی ٢٠٠٣ بەدواوە ڕوفاتی (٥٩٧) لە جینۆسایدکراوی بارزانیەکان هێنراوەتەوە کوردستان. وەك یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان جەخت دەکەینەوە لەسەر بەردەوامی و پەلە کردن لە هێنانەوەی ئێسك و پروسکی قوربانیانی ترو بەدیکۆمێنتکردنی بەڵگەکانی

جینۆسـاید. داواکارین پەرلەمانی کوردسـتان و حکومەتی کوردسـتان کەیسـی جینۆسایدی کوردستان بکەنە لەپێشینەی بایەخی کارکردنیان و ببێتە بنەمای گفتوگۆ لەگەڵ حکومەتی عیراقی بۆ راپەڕاندنی ئەرکەکانیان سـەبارەت بە قەرەبوی قوربانیان و دۆزینەوەو پشـکنین بۆ گۆڕە بەکۆمەڵەکان و پشـکنینی دی ئێن ئەی بۆ ڕوفاتەکان بۆ نا سینەوەیان پێش هێنانەوەیان. یەکێتیەکەمان خۆبەخشانە هاوکار و هەماهەنگ دەبێت لەگەڵ دامەزراوە گشتی و مەدەنیەکان بۆ راپەڕاندنی ئەرکەکانی پەیوەسـت بە جینۆسـایدی کوردسـتان. هێنانەوەی ئێسك و پروسکی بەشێك لە قوربانیانی گەلەکەمان دەکەینە بۆنەی بەردەوامی لە کارکردن بەنوسـین و لێکۆڵینەوەو بەدیکۆمێنت کردن و سـاغکردنەوەو بەدواداچـوون لەم پرسـە نیشـتمانی و ئینسـانیە باڵایەدا. درود بۆ گیانی پاکی شەهیدانی جینۆساید.

یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان

ڕاگواستنی گوندەکان

ڕاگواستن ئەو پرۆسە بەرنامە بۆداڕێژراوەیە کە چەندین ئامانجی شاراوە و ترسناکی لە هەگبەکەیدا حەشاردابوو، سەرەکیترینیان سڕینەوەی شوناسی تاك، نەتەوە، گۆڕینی جوگرافیای خاك، تێکدانی بە های مرۆیی، کلتوری و فەرهەنگیەکان بوو.

یان بریتی بوو لە ڕاگوێزانی زۆرە ملێی دانیشـتوان لە ناوچـەکەی خۆیانەوە بۆ ناوچـەیەکیتر بە بێ ویسـتی خۆیان، ئەمە لە لایەن دەسـەڵاتەوە دژ بە بەشێك لە دانیشتوانەکەی ئەنجام دەدرا.

بەربڵاوی هاوڵاتیانی گوندنشین لە ناوچەیەکی فراوان و سەخت کە خواردن و خواردنەوە خۆیان بەرهەمی بهێنن و پێویسـتییە سـەرەکیەکانیان لەڕێی

خۆیانەوەیە دابین بکرێت، چاویان لە دەستی پیاوانی دەوڵەتەوە نەبێت، هەر ئەوەشـــە وایکردووە ژێر دەســـتەییان و کۆنترۆڵ کردنیان ئەســـتەم بێت، هەرکاتێك ڕژێم بیەوێت ناچـــار بە جێبەجێ کردنی فەرمانەکانیان بکات ئەوان یاخی دەبن دژی دەوڵەت و دەبنە پەناگای هێزی پێشـــمەرگە، پێشـــمەرگەش ئەو هێزە شۆڕشگێڕەیە کە لە لاوانی کورد ستان پێکهاتووە بەمەبە ستی ڕێگری و سنور دانان بۆ دە سەڵاتی ڕژێم و بەگژداچوونەوەی دە سەڵاتی مەرکەزی، کە خاکی کوردستان هی گەلی کوردە و نابێت داگیری بکات و خەڵکەکەی بچەوسێنێتەوە.

هەرچـــەندە ئەو ســـیاســـەتە توندە دوژمنانەی دژی هاوڵاتیانی گوندەکان پیادەی دەکرد مانای ئەوە نییە کە بەرامبەر هاوڵاتیانی شارەکان سیاسەتێکی نەرم و شەریفانەی پیادە کردووە، لە فیکری ڕژێمدا بوو سیاسەتی خۆی لە ناو شارەکاندا ڕۆشنتر دەبینی.

جگە لە سەختی ناوچەکانیان خەڵکی گوندەکان ڕاهاتوی جۆرە سیاسەتێکی نیمچـــە ســـەربەخۆ بوون، ئەوان حکومڕانی لۆکاڵی خۆیان بوون، لە زۆر ناوچـــە خێڵێك یان عەشـــرەتێك حکومەتێکی لۆکاڵی خۆیان هەبوو بە پێی کلتور و نەریتی خۆیان گەورەیەك یان چـــەند کەســـێکیان کردبووە ڕێبەر و فەرمانڕەوای خۆیان و لەوانەوە بە پێی دەســـتوری خێڵ فەرمانیان پێدەکرا و کاری خۆیان ڕاپی دەکرد، هەرکێشە و گرفتێکیش هەبووایە بە ڕای هەموویان چارە سەریان دەکرد، ئەوان بە ئاسـانی دەسـتەمۆی دەسـەڵاتێك نابوون کە بێ پرسـی ئەو جوڵە نەکەن و لە هەموو ماڵەکاندا وێنەی ســـەرۆك هەڵبواســـن، لای ڕۆڵەکانی گوند ئەوە تاوان بوو ئەوان بە وشەی پاراوی ڕەسەنی کوردی وا تێگەینرابوون بەرگری لە خاکی پیرۆزی کوردسـتان شـەرەفە هەر مرۆڤێکیش لە پێناو خاك و گەلدا گیانی ببەخشێت شەهیدە، لای ئەوان پیرۆزترین وێنە وێنەی شەهیدەکانیان بوو، کە دژی زوڵم وزۆرداری ڕژێم خۆیان کردبووە قوربانی کوردستان.

ئامانجی سەرەکی بەعس ئەوەبوو کە خەڵکی ئەو ناوچانە چیتر دوور و پەراویزی ناو بازنەی حکومڕانی بەعس نەبن، بەڵکو کۆبکرێنەو و لە ژێر چاودێری زومی کامێراکانی پیاوانی بەعسدا بن و ئاگاداری هەموو جوڵە و کارەکانیان بن، بۆیە هەموویانی هێنایە ناوشار و ئۆردوگا زۆرە ملیەکانەوە، نیەتی بەعس بۆ ئەوە نەبوو کە ئەو خەڵکانەی دابڕاو لە ژیانی شارەستانیەت سودمەند ببن لە پێشکەوتنەکانی ئەوسەردەمەی جیهان و گۆڕانکاریەکان لە ڕێگای کەناڵەکانی بیستن و بینراوەوە.

بەعس دەیویست ئەوان بەردەوام بینەری کەناڵەکانی ڕاگەیاندنی ئەو بن، بە تایبەت تیڤی بەعس کە بەردەوام لە شاشەکانەوە پاڵەوانی جەنگ و دروستکەری ڕوداوەکان سەدام حسێنی دەخستە بەردیدەی بینەرانێك کە تەنها لە دوورەوە ناوی سەدامیان بیستبوو، ئەوان فێر نەکرابوون لە ژورەکانیان وێنەی سەرۆکێکی دیکتاتۆر هەڵبواسن، ئەوان دوور بوون لە وتن و لەبەرکردنی ئەو سرودانەی کەبەسەر عێراق و شان و باڵی سەدامیان هەڵدەدا، ئەوان بە شێك بوون لە شۆڕشگێڕان لە ژورەکانیان وینەی چەندین شەهید و سەرکردەی و قارەمانی گەلەکەیان هەڵواسیبوو، سرودی نیشتیمانی و نەتەوەیی بووبووە وێردی سەر زوبانیان.

ئەوان بە ئاسانی نابوونە بەشێك لە لاشەی بێزراوی بەعس، نابوونە سێبەر و تارمایی سیستەمی ڕژێم.

دڵسۆزی و خۆشەویستی دانیشتوانی گوندەکان دوای خێڵەکەیان بۆ ئەو هێز و حیزبانەیە کە لە هەناوی خۆیاندا هەڵقوڵاون لە پێناو بەرگری خاکی پیرۆزی کوردستان، ئەوان ئامادەبوون بە شێك لە داهاتی ساڵانەیان ببەخشن بە هێزی پێشمەرگە و زۆرێك لە پیاوان و ژنان خۆیان وەکو هێزی پشتیوانی ئامادە بوون لە هەر حاڵەتێکی پێویستدا داوایان لێبکرایە ئامادەبوون و

هەرکاتێکیش پێویستی بە خۆیان بوو بێ دوودڵی چەکی کوردایەتی بکەنە شانیان و بچنە ڕیزی پێشمەرگەوە یان ببنە هێزی پشتیوانی.

کۆمەڵگای کوردی مێژویەکی دوور و درێژی هەیە لە بەرخودان و ڕادەست نەبوون بە دەسەڵاتی دوژمنان، کاراکتەری خۆڕاگر و دیاری کراویان هەیە و ئەزمونی دەستەمۆیی و ژێردەستەیی دەسەڵاتی تۆتالیتاریان نییە و بە ئاسانی دەستەمۆی سیستەمی دیسپلینی دەسەڵاتی بەعس نابوون، ئەوان ناتوانن سەرباز و پیاوی ڕژێم و جەلادبن، هەرچەندە بەعس دەیزانی کە ئەو پرۆژەی بەدەستیەوەیەتی بۆ دەست بەسەراگرتنی هەموو ناوچەکان سەختە بەڵام لەسەر فیکری خۆی بەردەوام بوو، ئەگەر لێدان بە چەکی کیمیایی لە ڕێگای فرۆکەی شەڕکەر و تاوانی ئەنفال نەبوایە زۆر زەحمەت بوو ڕژێم بتوانێت دەست بەسەر ناوچەی ڕزگار کراودا بگرێت، بەعس دەیزانی چەندە بەهێز بێت لە ئاست ورە و توانای شۆڕشگێڕان و خەڵکی ئازا و چاونەترسی گوندەکان بە چۆکدا دێت و ناتوانێت ناوچەکانیان بگرێت، هەرکاتێکیش بیەوێت سنوری ناوچەکانیان ببەزێنێت چەندین بەربەست ڕێگر دەبن لە ئاست جوڵە دوژمنکاریەکەی بۆیە هەمیشە بە ترسەوە هەنگاوی داگیرکاری دەنا بۆ ناوچە گوند نشینەکان.

لە سیستەمی بەعسدا مرۆڤ وەك ڕۆبۆتێك سەیر دەکرا ڕۆبۆتێك کە کۆنترۆڵەکەی بەدەست پیاوانی باوەڕپێکراوی بەعسەوە بێت چۆن و بە چ ئاراستەیەك مەبەستی بێت بیجولێنێت، بۆیە هەموو ڕێگاگانی دەستەمۆ کردنی مرۆڤی ناوچەی دورەدەست و گوند نشینی تاقیکردەوە لە لێدان و ئەشکەنجەدان و چاوترساندن و زیندانیکردن و ڕاگواستنی چەند ناوچەیەکی سەر سنور و ناوچە کورد نشینیەکانی دەور و پشتی کەرکوك، کە لەو ناوچانە دوای ڕاگواستن لە شوێنی ئەوان عەرەبی هاوردەی نیشتەجێ کرد و دیموگورافیای ئەو ناوچانەی گۆڕی، کە تا ئێستاش بۆتە کێشەی گەورە بۆ باشوری کوردستان.

حکومەتی بەعس لە چارەکی کۆتایی سەدەی ڕابووردو بڕیاری ڕاگوا ستنی گوندەکانی سەر سنور و هەندێك ناوچەیتریدا کە بەلای ئەوانەوە جێی مەترسی بوو بۆ پەناگای شـۆڕشـی کورد، دەیویسـت دانیشـتوانی ئەو گوندانە بە هەر شێوازێك بێت دەست بەرداری زێدی باب و باپیرانیان بن.

سـەرکردایەتی کورد زوو هەسـتی بە مەترسـی ڕاگواسـتنی گوندەکان کرد هەوڵیدا بە هەرشـێوەیەك بێت ڕێگری بکات لە پلانی خراپی ڕژێم بۆیە لە کۆتایی حەفتاکاندا سـەرکردایەتی ئەو کاتی کوردسـتان یەکێتی نیشـتیمانی کوردسـتان بە نێوەند گیری شـێخ محەمەدی کوڕی شـێخ ڕەشـیدی لۆلان کە حکومەتی عێراق ناردبووی تا لەگەڵ یەکێتی گفتوگۆ بکەن، یەکێتیش ڕازی بوو، دانیشتنێکیان لەگەڵ حکومەتی عێراق ڕێکخست بە ئامانجی ڕێگری کردن لە ڕاگواستنی گوند و شارۆچکەکانی کوردستان بەتایبەت ناوچە سنوریەکان، ڕەوانشاد مام جلال لە دیداری تەمەندا بەم شێوەیە باسی دانیشتنەکە دەکات:

"بڕیارماندا عەلی عەسـکەری بنێرین لەگەڵ شـێخ محەمەدی لۆلانی ڕۆیشـتن وەکو پاشـان خۆی گێڕایەوە لە بەغدا عەدنان خەیروڵا دەبینێت وپاشـان دەچێتە لای سەدام حسێن داخوازیەکانی ئێمە کە بەسەدامی وتبوو (ڕاگرتنی سیاسەتی کاولکردنی دێهاتی کوردستان و ڕاگواستنیان بۆ خواروی عێراق بوو، چـونکە حکومەت تازە بڕیاری دابوو کە بە درێژایی هەموو سـنورەکان لە سنوری سوریاوە لە لای شەنگارەوە بگرە بە درێژایی سنوری تورکیا و هەموو سـنوری ئێران واتا هەموو ئەو شـوێنانەی کوردنشـینن هەتا لای مەندەلی بە قولایی ٣٠ تا ٤٠ کیلۆمەتر هەرچـی دێهاتی کورد هەیە ڕایگوێزن و لە جێی ئەواندا عەشائیری عەرەب دانێن یاخود چۆڵی بکەن و کەسی لێ دانەنێن.

بڕیاریان دابوو ئەو ناوچـانە هەر گیانلەبەرێکی تێدابێت ئینسـان بێت یان ئاژەڵ پێویسـتە بکوژرێت، دیارە ئەو بڕیارە بە لای ئێمەوە زۆر شـۆڤێنی و

ڕەگەزپەرســـت و زیان بەخش بوو، چـــونکە نەتەوەی کورد لە یەك دادەبڕێت، بەشی کوردستانی عێراق لە کوردستانی تورکیا و ئێران و سوریا دادەبڕێت، ئێمەی والێدەکرد پەیوەندی ئابووری و بازرگانی و هاتوچۆمان لە نێواندا نەمێنێت.

نیشانەیەکی تری خراپی ئەم پیلانە ئەوەبوو کە حکومەت لەسەر سیاسەتی کاولکردنی کوردستان و ڕاگواستنی کوردستان و تەعریب کردن بەردەوام بوو، بۆیە ئێمەش یەکەم داوامان ئەوەبوو ئەم سیاسەتە هەڵبوەشێتەوە.

ســەدام گوتبوی ئێمە ســیاســەتی ڕاگواســتن جێبەجێدەکەین ئەگەر هەموو لەشکری عێراقمان لەسەر دۆڕاندبێت، هەروەها گوتبوی ئێمە ئەو سیاسەتەمان داناوە و لە هیچی پەشیمان نین و لێشی نایەینە خوارێ".

بەعسیەکان کۆتا جار بڕیاری وێران کردنی بەشێك لە ناوچە دورە دەست و ســەختەکانی کوردســتانیان دا، بڕیاری ڕاگواســتنی دانیشــتوانی گوندەکان بووە پێشینەی کاری بەعس بۆ بەرنامەی سڕینەوەی کورد.

چەند گوندێکی دۆڵی جافایەتی کە دەکەوتنە سەر سنوری نێوان عێراق و ئێران بەر ئەو ڕاگواستنە کەوتن.

بەپێی ئامارەکانی بەڕێوەبەرایەتی ئاماری ســلێمانی لە ســـاڵی ١٩٧٧ ژمارەی گوندەکانی هەرێمی کوردســـتان ٥٤٣٠ گوند بوون، بەڵام دواتر بە هۆی سیاسەتە وێرانکەرەکانی ڕژێمی بەعسی عێراقەوە ٤٧٥٢ گوند ڕووبەڕووی وێران کردن بوونەتەوە و تەنها ٦٧٨ گوند لە هەرێمدا مایەوە، هەرچـــەندە دوای ڕاپەڕینەکەی ئازاری ١٩٩١ توانرا ٣٧٣٠ گوند ئاوەدان بکرێتەوە.

ڕژێمی بەعس گوندەکانی لەگەڵ خاك تەخت کرد، ســەرەتا دەســتی کرد بە ڕاگواســتنی ناوچــە نەوتیەکان، بۆیە شــاڵاوی بە عەرەب کردن و ڕاگواســتن بە زۆری دانیشـــتوانی ئەم ناوچـــانەی گرتەوە کە بە نەوت دەوڵەمەندن، ناوچـــەکانیش ئەمانە بوون (ناوەندی قەزای کەرکوك، دوبز لە پارێزگای

کەرکوك، قەزای کۆیە لە پارێزگای هەولێر) پا شان دە ستی کرد بە ڕاگوا ستنی ناوچە سنوریەکان بە پێی ڕێکەوتنی جەزایری ساڵی ١٩٧٥، کە دەرفەتێکی باش بوو بۆ دە سەڵاتدارانی بەعس، تا نەخ شە و پلانەکانی لە کورد ستان جێ بە جێ بکەن، هەربۆیە بە پەلە کەوتنە ڕاگواستنی دانیشتوانی ناوچە سنوریەکانی کوردستان بۆ ئۆردوگا زۆرە ملیەکان، لە نێوان ساڵانی ١٩٧٥ – ١٩٧٨ دەیان هەزار خێزانی کورد لە ئۆردوگاکان کۆکرانەوە، هەموو گوند و لادێکانی سـەر سنور لەگەڵ خاك تەخت کران، ناو چەکانیش ئەمانەبوون (قەزاکانی چۆمان و ڕواندز و مێرگە سـور لە پارێزگای هەولێر، هەردوو قەزای ئامێدی و زاخۆ لە پارێزگای دهۆك، قەزاکانی قەڵادزێ و ڕانیە و شارباژێڕ و شارەزوور و سەرجەم گوندە سنوریەکانی نێوان عێراق و ئێران لە پارێزگای سلێمانی).

لـە بـەرواری ١٤ی ئـەیلولی ١٩٧٨ ڕژێمی بـەعس نزیکـەی ٢٨ گونـدی ناوچەی هەورامانی ڕاگواست بۆ ئۆردوگا زۆرە ملیەکانی خورماڵ و زەمەقی و سـیروان و شـانەدەری و هەڵەبجەی تازە، لادێکان تێك دەدران و دەکران بە ناوچەی قەدەغە کراو (محرمە) و بە تەواوەتی چۆڵ دەکران وەك گوندی یالانپێ.

جێی ئا ماژە یە بە بڕیارێکی ڕژێمی بەعس لە ٢٠ی تەموزی ١٩٨٣ دانیشـتوانی گوندەکانی چـۆمان ڕاگوێزران بۆ کۆمەڵگە زۆرەملیەکانی هەریر و سـۆران و پیرزین و شـاوەیس لە پارێزگای هەولێر، چـوارقوڕنە و ڕانیە لە سنوری پارێزگای سلێمانی.

هەروەها لە ١٩٨٩/٦/٢٦ شـاری قەڵادزی و دەڤەری پشـدەر ڕووبەڕووی ڕاگواسـتن بووەوە و خەڵکەکەی بۆ ئۆردوگا زۆرەملیەکانی بازیان و باینجان لە سلێمانی، خەبات و کەرگۆسك و دارەتوو لە هەولێر گوێزرانەوە.

هەروەها لە ١٩٨٩/٩/٦ خەڵکی سەنگەسەر و گوندەکانی بناری قەندیل و دەوروبەری ڕاگوێزران.

ڕژێمی بەعس و دەسەڵاتە دیکتاتۆرەکەی جگە لە سیاسەتی ڕاگواستن دەستی کرد بە سیاسەتی بە عەرەب کردنی ناوچەکان و گۆڕینی ناوی ناوەندەکانی خوێندن و شوێنە گشتیەکان لە کوردیەوە بۆ عەرەبی، لە ساڵی ١٩٧٦ ناوی کەرکوکی بە بڕیاری ڕەسمی گۆڕی بۆ تامیم، هەر لەو ساڵەدا ناوە کوردیەکانی گەڕەك و شەقام و قوتابخانە و بازاڕ و دوکانەکانی شاری کەرکوکیان گۆڕی بۆ ناوی عەرەبی، ئەمانە هەمووی بوونە هۆی وێرانکردن و تەعریبی ناوچەکان.

هەروەها لە ساڵی ١٩٧٧ هەزاران عەرەبیان هێنایە شارەکە، بۆ سیاسەتی بە عەرەب کردن و ڕاگواستنی گوندەکان، ڕژێمی بەعس دەستی کرد بە وێرانکردنی گوندەکانی نزیك شاری کەرکوك بە تایبەت گوندەکانی نزیك بیرە نەوتیەکان، کە ژمارەیان ١٣ گوند بوو وەك (سۆنەگولی، یاروەلی، پەنجاعەلی، وەلی پاشا، قزڵ قایە، چیمەنی گەورە، چیمەنی بچوك، جەوەڵ بۆر، هەنجیرە، قوتان، قوشقانە، شۆراو و یاجوان)، هەروەها دانیشتوانی کوردی گوندەکانی ناحیەی دوبزی ڕاگواست و عەرەبی عەشیرەتی کۆچەری تێدا نیشتەجێ کردن وەك گوندەکانی (قەرەدەرە، عەمشە، مەرعی، قەڵاعەربەت).

دەڤەری شەنگالیش لەم تاوانە بێبەش نەبوو، لە ساڵی ١٩٦٤ ڕووبەڕووی شالاوێکی دڕندانەی توندی بە عەرەب کردن و ڕاگواستن بوونەوە، بۆ نمونە ١٣٣ گوندی دەڤەرەکە بەر ئەم شالاوی ڕاگوێزانە کەوتن و دانیشتوانەکەی لە ١١ ئۆردوگا کۆکرانەوە، بەناوی زەقی عەرەبی ناونران لەوانەش (الاندلس، القحتانیة، العروبة، القادسیة، الحتین، الولید، العدنانیة،....... هتد).

لە سەدەی تەکنەلۆجیا و ئەتۆم و جیهانگیریدا جارێکیتر لە ژێر پەردەی ئیسلام و بەناوی دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق و شام (داعش) لە ساڵی ٢٠١٤ شەنگال شاری کوردە یەزیدەیەکان بەر شالاو و پەلاماری ئەو دڕندانە کەوت و

شـارەکەیان بە تەواوی وێران کرد و هەرچـی کلتور و شـوێنەواری ئەو شـارە هەیە کە مێژویان بۆ سەدان و هەزاران ساڵ دەگەڕایەوە وێرانی کرد، سەدان کچی بێ تاوانیان کرد بە سەبایە و مامەڵەی کڕین و فرۆشتنیان پێوەکردن و بازرگانیان پێوە دەکرد لەگەڵ وڵاتانی عەرەبی، ســەدان ژن و پیاویان بەبێ تاوان کوشت.

لـە دوای ڕاپـەڕینی بـەهـاری ســـاڵی ١٩٩١ کورد ئـەزمونی میـژووی خۆ بەڕێوە بەری خۆی دەســـت پێکرد، هەرچـــە ندە گو ندە کان بە هۆی ســیاســەتەکانی ڕژێمی عێراقەوە تەواو وێران کرابوون، بەڵام گوندنشـــینان بەشێکیان گەڕانەوە سەر واری خۆیان و لە سەرەتاوە دەستیان بە ژیان کردن لە گوندەکاندا کردەوە و بەشێکیشیان جارێکیتر نەگەڕانەوە ناو گوندەکانیان.

ئـابڵوقەی ئـابووری سەر گوندەکان

حکومەتی بەعس بە وردی بەرنامەی لەناوچـــون و قڕکردنی گەلی کوردی داڕشت بە پێی قۆناغ و کات.

یەکەم هەنگاو بە ئابڵوقە خسـتنە سـەر دێهاتەکانی ناوچـە ڕزگار بووەکانی ژێر دەســـەســـەڵاتی شـــۆڕش بوو، ڕێگری دەکرد لە بەدەســـت گەیشـــتنی کەرە ستەی بینا سازی و پێداویستیە خواردەمەنیەکان و پۆشاك، بۆ ئەوەی هیچ بە دانیشـــتوانی گوندنشـــینەکان نەگات و هاوڵاتیانیش وەڕز و بێتاقەت ببن و پشـــت بکەنە شـــۆڕش وەکو پێویســـت خزمەتی پێشـــمەرگە نەکەن و هەڵگەڕانەوەی جەماوەری دروست ببێت، ئەوە خەیاڵی پوچی ڕژێم بوو چونکە گەلی کورد بەتایبەت دانیشـــتوانی گوندەکان بەرگەی زۆر لەوە ناخۆشـــتریان گرتووە و دەگرن.

بەڕێگای قاچـــاغ خواردنیان پێدەگەیشـــت، نرخی خواردەمەنیەکان بە

چــەندین قات لە نرخی خۆی بەرزتر تا دەگەیشــتە ناوچــەی ئازاد، بە نموونە فەردەیەك شــەكری پەنجا كیلۆیی لە ناو شــارەكان بە نزیكی پێنج دینار بوو، بەڵام بە سەرو پەنجا دینار دەگەیشتە دەست دانیشتوانی ناوچە ئازاد كراوەكان و ئەوانیش ئەو خواردەمەنیانەیان بۆ خۆیان و پێشمەرگەكان بەكار دەهێنا.

ئابڵۆقەی ئابووری سەر ناوچە ئازاد كراوەكان لە هەردوو شۆڕشی ئەیلول و نوێدا لەلایەن ڕژێمەوە خرایە سەر كورد.

دوای هەرەســـهێنانی گفتوگۆی ســـاڵی ١٩٨٤ شـــۆڕش و ڕژێمی عێراق، بەعسیەكان بە مەبەستی زاڵ بوون و كێشە دروست كردن بۆ شۆڕش بە بڕیار و بەرنامە ئابڵۆقەی ئابووری توندی خستە سەر ناوچەكانی ژێر دەسەڵاتی شۆڕش، بۆ ئەم مەبەســتە لیژنەی ناوەندی تەنسـیقی ئەمنی دامەزرێنرا بە لێپرســراوێتی (محەمەد حمزە ئەلزوبێدی)، كە لە بروسكەیەكی نهێنی و بە پەلەدا بۆ سەرۆكی لیژنە ئەمنیەكانی پارێزگاكان لە ڕۆژی ١٩٨٦/٨/٢ ناردویەتی و تێیدا هاتووە:

(بە پێی ئەوەی لە نوســراوی دیوانی ســەرۆكایەتی ژمارە ٢٨١٨٩ ڕۆژی ١٩٨٦/٨/٢ هاتووە بڕیار درا ئابڵۆقە بەردەوام بێت و گوشــار بخرێتە ســەر دێهاتەكان و ناوچـــە قەدەغەكراوەكان لە ڕووی ئەمنییەوە و بەپێی ئەو ڕێنوێنیانەی لەمبارەیەوە دەرچـــووە كە بە تەواوەتی خواردن و شـــتیتر بۆیان قەدەغەیە).

پاشــان ڕاپۆرتە لێكۆڵینەوەیەك بەبڕیاری عەلی حەســەن مەجید ئامادە كرا بۆ ئابڵۆقە بەسەر ناوچەكانی ژێر دەستی پێشمەرگە كە تێیدا هاتووە:

لە پێناو ســـەرخســـتنی ئابڵۆقەی ئابوری و توندكردنی دەروازەكان تا كاریگەرێتی لەسەر تێكدەران هەبێ لیژنەكە ڕادەسپێرین كە:

١/ قایمكردنی دەسەڵات بەسەر شارۆچكە و ئۆردوگاكاندا.

٢/ كەمكردنەوەی ژمارەی وەكیلەكان لە قەزا و ناحیەكاندا و كەمكردنەوەی

بەشەکانیان بەو ڕادەیەی ڕێگەی پێ دەدرێ بە پەیڕەوی کردنی سیستەمی بیتاقە.

٣/ قەدەغەکردنی دزەکردنی خۆراك و سوتەمەنی و داو و دەرمان لە ڕێگەی زاڵگەکانەوە بە هەموو شـــێوەیەك جگە لەوەی تەرخانکراوە بۆ وەکیلەکانی قەزا و ناحیەکان، چاودێریکردنی گەیشـتنی ئەو خۆراکانە بۆ قەزا و ناحیەکان کە دەدرێتە کارمەندانی گومرگ بە هەمان ڕێژەی دیاریکراو.

بەعسیەکان بە شێوەیەك ڕەفتاریان لەگەڵ هاولاتیانی گوند نشینان دەکرد وەك دوژمن یان داگیرکەر، لە کاتێکدا ئەو هاولاتیانەی ئابلۆقەی ئابوری دەخرایە سـەریان هاولاتی عێراقی بوون، ولاتی خۆیان خۆش ویســتووە و بە درێژایی مێژوو لە کاتی هەر هێرشـێکی دەرەکی بەرگریان لە نیشـتیمانەکەی خۆیان کردووە.

دەبوایە حکومەتە یەك لە دوا یەکەکانی عێراق مافی هاولاتی بوون بۆ هەر تاکێکی کوردسـتان دابین بکردایە بێ جیاوازی نەتەوەیی و ڕامیاری، پێویسـت بوو لەسەر حکومەت خواردن و خزمەتگوزاری بۆ گوندنشینان دابین بکردایە و هاوکاریان بووایە بە تایبەت لە کەرتی کشـــتوکاڵ بۆ ئەوەی گوندەکان ببنە سەرچاوەی سەرەکی بەرهەمی ناوخۆیی بۆ شارەکان.

لەسەر حکومەت پێویست بوو پێداویستی تەندروستی بگەیەنێتە گوندەکان بۆ ئەوەی لە نەخۆشـی و کێشـە تەندروسـتیەکان دوور بن، بەلام نە بنکە و نە پێداویســتی تەندروســتی، نە پزیشـــك بۆ گوندەکان دەســـتەبەر نەکرابوو، هەرچەندە لە ناو شار و ژێر دەستی حکومەت گرنگی دەدرا بە خوێندن بەلام ناوچە گوندنشینەکان لەمەشدا پەراوێز خرابوون و هیچیان بۆ نەکرابوو.

دەبوایە حکومەتی عێراق خواردن و جل و بەرگی بۆ هەموو دانیشـــتوانی ولاتەکەی بێ جیاوازی نەتەوەیی و فیکری دابین بکردایە، لە جیاتی ئەوە ڕێگریشـی دەکرد لە گەیشـتنی ئەو پێداویسـتیانە، کە بە قاچـاغ دەگەیشـتە

ناوچە ئازاد کراوەکان.

لەگەڵ ئەو گوشارە زۆرەی ڕژێم بۆ ڕێگری کردن لە پێداویستییە مرۆیەکانی دەیکرد، بەڵام ئازایەتی و چاوکراوەیی گوندنشینان لەوە بەتواناتر بوو کە ڕژێم بتوانێت دەست و پێوەندیان بکات، لەڕێگەی قاچاغەوە بە نرخێکی زۆر گران پێداویستیەکانیان بە دەست دەگەیشت.

هەر هاوڵاتیەك یان شۆفێرێك پێداویستیەکانی خواردەمەنی و پزیشکی پێبگیرایە توشی توندترین لێپێچینەوە و سزا دەبوو لەلایەن ڕژێمەوە.

باوکم حەمەڕەشید سوارە، وتی لەگەڵ ڕەحمەتی عەبدوڵڵا ڕەسوڵ هەڵەدنی کە بەداخەوە جاری دووەم لەلایەن بەعسەوە گیرا و شەهید کرا لە سلێمانی هەندێك خواردەمەنیمان کڕیبوو هاتینەوە بۆ هەڵەدن لە یەکێك لە زاڵگەکان گرتیانین و ماوەی چەند سەعاتێك چاویان بەستینەوە بردیانین بۆ شوێنێکی بەرز لە ئەزمڕ دەچوو هەرچەندە چاومان هیچی نابینی چەند جارێك هەڕەشەی کوشتنیان لێدەکردین و فیشەکیان بە ژێر پێمانەوە دەنا، دەیانوت ئێوە دەبێت دان بەوەدا بنێن کە خواردەمەنی بۆ پێشمەرگە دەبەن، ئێمەش دانمان بەوەدا نەنا دواجار پەنجە مۆریان پێکردین و بەسەڵتی لە شوێنێکی دەرەوەی سلێمانی لە ئۆتۆمۆبێلە سەربازیەکە فڕێیان داینە خوارەوە وتیان یەك جاریتر بێنە ناو سلێمانی دەتانکوژین.

ڕۆژی ١٩٨٧/٥/٩ کۆمەڵێك شۆفێر و هاوڵاتی سنوری دۆڵی جافایەتی و دەوروبەری بە تۆمەتی بردنی خواردەمەنی بۆ هێزی پێشمەرگە گیران و هەندێکیان گوللە باران کران منالێشیان لە ناودا هەبوو، ئەوکەسانە لە لایەن عەبە کەرکوکی ڕادەستی حکومەت کران، دوای چوار ڕۆژ لە گرتنیان لە ڕۆژی ١٩٨٧/٥/١٣ لە حامیەی سلێمانی (پارکی ئازادی ئێستا) دوای ئەشکەنجەدانێکی زۆر گوللە باران کران. بەشێکیان پێش شەهید کردنیان بە

زیندویی زۆربەی ئەندامانی جەستەیان بڕیبوون.

شەهیدەکان: (١/ جەمال محەمەد ناسر مالومەیی ٢/ هۆشیار عەبدولحەمید گووروون گوێزیلەیی ٣/ ڕە شید محەمەد عزیز یاخسەمەری ٤/ عوزێر ئەحمەد حمەئەمین یاخسەمەری تەمەنی تەنها ١٢ ساڵ بوو ٥/ جەمال مستەفا حەمە سەرگەڵویی ٦/ ڕەسوڵ عەبدوڵا ئەحمەد سەرگەڵویی ٧/ شەریف حەسەن شەریف شاقوڵی ٨/ عەتار حەمەئەمین تیماری).

چەندین کەسیتر دوای ئەوان گیران بە ڕێکەوت ئازاد کرابوون.

ئەو بڕیار و کردەوانەی حکومەتی عێراق تەواو پێچەوانەی مافەکانی مرۆڤ بوو، ئەوەتا لە خاڵی ٢٥ ی جاڕنامەی مافی گەردوونی مرۆڤدا هاتوو (هەموو کەسێك مافی ئەوەی هەیە کە ژیانێکی گونجاوی بۆ دابین کردنی سەلامەتی و خۆشگوزەرانی خۆیی و بنەماڵەکەی هەبێت، بە تایبەت لە ڕووی خواردەمەنی، جل و بەرگ، چاودێری پزیشکی و خزمەتگوزاریەکانی تایبەتی کۆمەڵگاوە).

بەعسیەکان بەو هەموو گوشارە نەیانتوانی ڕێگری بکەن لە پاڵ پشتی گوندنشینانی ناوچە ئازاد کراوەکان بۆ هێزی پێشمەرگە، بە پێچەوانەوە ڕۆژ دوای ڕۆژ هێزی پێشمەرگە لە ڕووی چەندێتی و چۆنیەتیەوە بەرەوپێش دەچوو، بۆیە دوا بڕیاری دەرکرد بە پەلاماردانی ناوچەی ئازاد کراو تاوانی ئەنفال و لە ناوبردنی هاوڵاتیانی کوردستان و کاول کردن و تەخت کردنی گوند و شارۆچکەکان، هەرچی خانو و خوێندنگا و نەخۆشخانە و مزگەوت و شەقام و پرد و کانی و شوێنە خزمەت گوزاریەکان بوو تەختی زەوی کران.

دوا پلانی بەعس بۆ وێرانکردنی کوردستان

ڕۆژی ١٩٨٧/٣/١٨ بە پلانێکی پێش وەختە بۆ وێرانکردنی کوردستان و سەرکوتکردنی شۆڕشی کورد، ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی بەعس و سەرکردا یەتی هەرێما یەتی لە کۆبو نەو یەکی هاو بەشدا بە تۆمەتی دەستەوەستان لە سەرکوتکردندا (سەعدی مەهدی سالّح و محەمەد حمزە ئەلزوبێدی) یان لابرد، بێویژدانترین مرۆڤی سەرزەوی (عەلی حەسەن مەجید) نا سراو بە عەلی کیمیایی، ئامۆزای گەورە دیکتاتۆری سەدەی بیستەم سەدام حسێنیان کرد بە ڕازگری نوسینگەی باکوری حیزبی بەعس.

ئەم ئالّوگۆڕە زەنگێکی پڕ مەترسی بوو چونکە سەدام هەموو دەسەلاّتەکانی خستە ژێر دەستی خێزانەکەی خۆیەوە، کە بە پەوپەڕی دلّسۆزی بۆ بڕیارەکانی سەرۆك ئەرکەکانی بە زیادەوە جێبەجێ دەکات و شەلم کوێرم هیچ ناپارێزم هەرچی بەرشالاّوی پەلاماری ئەو بکەوێت لەناو دەچێت.

بۆ ئەم مەبەستە ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش بە واژووی فەرمی سەدام حسێنی دیکتاتۆر، بە پێی بڕیاری ژمارە ١٦٠ی ڕۆژی ١٩٨٧/٣/٢٩ دەسەلاّتی ڕەهای بەخشیە عەلی حەسەن مەجید، کە ئەمە دەقەکەیەتی:

بەناوی خوای بەخشندەومیهرەبان

بەناوی گەل

ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش

ژمارە بڕیار / ١٦٠

ڕۆژی بڕیار / ١٩٨٧/٣/٢٩

بە پشت بەستن بە ئەحکامی بڕگەی (أ) لە ماددەی چل و دوو بڕگەی (أ) لە ماددەی چل و سێی دەستوور بە جێبەجێکردنی ئەوەی لە کۆبونەوەی هاوبەشی

ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش و سەرۆکایەتی هەرێمایەتی پارتی بەعسی عەرەبی سۆسیالیستی، لە ڕۆژی ١٩٨٧/٣/١٨ بڕیاری ئەمەی خوارەوە درا:

یەکەم/ هەڤاڵ عەلی حەسەن مەجید نوێنەرایەتی سەرۆکایەتی هەرێمایەتی حیزب و ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش دەکات بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتەکانیان لە گشت ناوچەکانی باکوردا، لە ناویشیاندا ناوچەی ئۆتۆنۆمی کوردستان بەمەبەستی پاراستنی ئاسایش و دەستەبەرکردنی ئارامی و جێبەجێکردنی قانونی ئۆتۆنۆمی لە ناوچەکەدا.

دووەم/ هەڤاڵ ئەندامی سەرکردایەتی هەرێمایەتی بۆ بە دیهێنانی ئەم بڕیارە سەرپەرشتی دەسەڵاتی بڕیاردانی پەیوەست هەموو دەزگا مەدەنی و سەربازی و ئاسایشیەکانی دەوڵەت دەکات، بە تایبەتی ئەو دەسەڵاتانەی پەیوەندیان بە ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی و لیژنەی کاروباری باکورەوە هەیە.

سێیەم/ هەموو ئەو لایەنانەی خوارەوە لە گشت ناوچەی باکور بە هەڤاڵ ئەندامی سەرکردایەتی هەرێمایەتییەوە دەبەسترێتەوە و بە هەموو ئەو بڕیار و ڕێنوێنیانەوە پەیوەست دەبن کە دەبێ جێبەجێ بکرێن بە پێی ئەم بڕیارە:

١/ ئەنجومەنی جێبەجێکردنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی کوردستان.

٢/ پارێزگاکان و سەرۆکی یەکە کارگێڕیەکانی سەر بەوەزارەتی حوکمی ناوچەیی.

٣/ دەزگاکانی هەواڵگری و هێزەکانی ئاسایشی ناوخۆ و هەواڵگری سەربازی.

٤/ سەرکردایەتی سوپای محەللی.

چوارەم/ سەرکردایەتی سەربازی ناوچەکە پەیوەست دەبن بە فرمانەکانی هەڤاڵ ئەندامی سەرکردایەتی هەرێمایەتی بەهەموو ئەو مەسەلانەی پەیوەندیان بە خاڵی (یەکەم)ی ئەم بڕیارەوە هەیە.

پێنجەم/ کار بەم بڕیارە دەکرێت لە ڕۆژی دەرچـــونیەوە تا ئاگادار کردنەوەیەکیتر، ئەو ئەحکامە نا قانونیانەی ناکۆك دەبێت لەگەڵ ئەحکامی ئەم بڕیارەدا کاری پێناکرێت.

سەدام حسێن

سەرۆکی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش

دانانی عەلی حەســەن مەجیدی ئامۆزا و کۆپی ســەدام واتە کەس ناتوانێت ورتەی لێبێت لە جێبەجێکردنی بڕیارەکانی سەرۆك.

عەلی کیمیایی هەر لە ســەرەتای لێدوانەکانیەوە دڵســۆزی خۆی بۆ ئامۆزا دیکتاتۆرەکەی دەربڕی و بەڵێنیدا هەر زوو شۆڕشی کورد سەرکوت دەکات و کوردستان وێران دەکات و لەسەر زەوی عێراق دەیسرێتەوە.

وەکو کەسێکی دڵسۆزی خێزان و فەرماندەیەکی قارەمانی بەعس هەر زوو کەوتە کار بۆ جێبەجێکردنی ئەجندای بەعس و ســەدام حســێن، ســەرەتا دەســتی کرد بە کۆکردنەوەی گوند نشــینان لە شــوێنێکی گشــتی کە پێیان دەوت ئۆردوگا (مجمع) بۆ ئەوەی لە ژێر دەستی شۆڕش و پێشمەرگە دەریان بهێنێت و دەستی بەعسیان بەسەردا بگات، بەڵام ئەوەی کە ئەو مەبەستی بوو وەك پێویست بۆی نەهاتە دی بۆیە بەوە نەوەستا و بڕیارێکیتری دەرکرد، کە بە سەرەتای تاوانی ئەنفال دادەنرێت، ئەمەش دەقی ئەو بڕیارەیە:

سەرکردایەتی نوسینگەی باکور ژمارە: ٢٨/ ٤٠٠٨

لە/ سەرکردایەتی نوسینگەی ڕێکخستنی باکورەوە بەرواری: ١٩٨٧/٦/٢٠

بۆ/ قیادەی فەیلەقی یەك، قیادەی فەیلەقی دوو، قیادەی فەیلەقی پێنج

بابەت/ مامەڵەکردن لەگەڵ گوندی قەدەغەکراو لە بارەی ئەمنییەوە

لەبەر ئەوەی ماوەی ڕەسمی بۆ ئەو گوندانە لە بەرواری ٢١ ی حوزەیرانی ١٩٨٧ کۆتایی هاتووە بڕیارمان دا لە ڕۆژی ٢٢ی حوزەیرانی ١٩٨٧ دەست بەکاربین بەم شێوەی خوارەوە:

١/ هەموو گوندەکان لەمەودوا بە ناوچـــەی قەدەغەکراو دادەنرێن، لە ڕووی ئەمنیەوە کە هەتا ئێستا شوێنی بەکرێگیراوانی ئێران و تێکدەرانی خائینزادە و نمونەکانیانن کە خیانەتکارانی عێراقن.

٢/ بەتەواوی قەدەغەیە خەڵك و ئاژەڵی تێدا بمێنێت، ئەم ناوچـــانە بە ناوچەی قەدەغەکراو دادەنرێن و تەقە کردن تیایاندا ئازادە بێ مەرج (غیر قید) و بێ تەعلیمات مەگەر تەعلیماتیتر دەر بچێت لەو بارەیەوە لە لایەن بارەگاکەمانەوە.

٣/ هاتو چۆ لەوێوە بۆ ئێرە یان لێرەوە بۆ ئەوێ یان کشتوکاڵ و تۆوکردن و پیشەسازی و ئاژەڵداری قەدەغەن و لەسەر دەزگا پەیوەندیدارەکان پێویستە بە دوادا چونی جدیان لە بارەیەوە هەبێت و هەریەکە و بەپێی تایبەتمەندێتی خۆی.

٤/ ســـەرۆکایەتی فەیلەقەکان لێدانی تایبەت ئامادە بکەن، ناو بە ناو بە تۆپ و فڕۆکە و ســەمتی و کۆپتەر لە هەموو کاتێکدا بە شــەو و بە ڕۆژ بیخەنە کار بۆ کوشـــتنی گەورەترین ژمارە لەو کەســـانەی کە لە شـــوێنە قەدەغە کراوەکاندان و ئاگادارمان بکەنەوە.

٥/ حیجز کردنی هەموو ئەو کە سانەی کە دە ستگیر دەکرێن لە گوندەکانی ئەو ناوچـــانە، لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ دەکرێت لە لایەن دەزگا ئەمنیەکانەوە و حوکمی ئیعدامیان بەسەردا جێبەجی دەکرێت، ئەوانەی کە تەمەنیان لە ١٥ ساڵ زیاترە هەتا ٧٠ ســـاڵ دوای ســـود وەرگرتن لەو زانیاریانەی پێیانە ئاگادارمان بکەنەوە.

٦/ دەزگا پەیوەندی دارەکان هەڵدەســـتن بە لێکۆڵینەوە لەگەڵ ئەوانەی خۆیان بە دەســـتەوە دەدەن لە دەزگا حکومی و حیزبیەکاندا بۆ ماوەیەك

ئەوپەڕی ٣ ڕۆژ هەتا ١٠ ڕۆژ بێت، دەبێت لەو حاڵەتانە ئاگادار بکرێینەوە، ئەگەر ماوەکە پێویستی کرد زیاد بکرێت ئەوا دەبێت بە تەلەفۆن یان بروسکە ڕەزامەندی ئێمە وەربگرن، لە ڕێی هەڤاڵ (تاهیر العانی)یەوە.

٧/ هەموو ئەو شتومەکانەی کەوا فەوجەکانی دیفاع وەتەنی و جەنگاوەرەکانیان دەستیان دەکەوێت بۆ خۆیان دەبێت، تەنها چەکە قورسەکان و چەکی ئەسناد و چەکی مامناوەندی نەبێت چەکە سوکەکان بۆ خۆیان دەبێت، ئێمەی لێ ئاگادار بکەنەوە و تەنها ژمارەکانیان تۆمار بکەن، پێویستە لە سەر فەرماندەی جەحافیلەکان چالاك بن بۆ ئاگادار کردنەوەی هەموو موستەشارەکان و فەرماندەی سریەکانیان و مەفرەزەکانیان، بە وردی ئێمە ئاگادار بکرێینەوە لە چالاکیەکانی فەوجەکانی دیفاع وەتەنی، سەرۆکایەتی مەجلیسی تەشریعی، سەرۆکایەتی مجلیسی تنفیزی (جێبەجێکردن)، دەزگای زانیاری، سەرۆکایەتی ئەرکانی سوپا، پارێزگارەکان، سەرۆکەکانی لیژنەئەمنیەکانی (نەینەوا، تەئمیم، دیالا، سەلاحەدین، سلێمانی، أربیل، دهۆك)، ڕازگری لقەکانی ئەو پارێزگایانەی کە لە سەرەوە ناویان هاتووە، بەڕێوەبەرایەتی هەواڵگری گشتی سەربازی، بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی گشتی، بەرەڕێوەبەری ئەمنی ناوچەی حوکمی زاتی، بەڕێوەبەری ئەمنی پارێزگاکانی (نەینەوا، تەئمیم، دیالا، سەلاحەدین، سلێمانی، أربیل، دهۆك).

تکایە بۆ تێڕوانین و جێبەجێکردن هەرکەسە و بە پێی تایبەتمەندی خۆی ئاگادارمان بکەنەوە.

ئیمزا

عەلی حەسەن مەجید

ئەندامی سەرکردایەتی هەرێمایەتی

سەرکردایەتی نوسینگەی ڕێکخستنی باکور

دروســـت كردنی ناوچـــەی قەدەغەكراو و ڕێگری لە بەردەوامی ژیانی هاوڵاتیانێك كە ســـەدان ســـاڵە لە زێدی باوك و باپیرانیان دەژین، تەنها لە بەرنامە و دەســـەڵاتی دیكتاتۆرەكاندایە ئەو جۆرە بڕیارانە بدرێت، بە پێی فرمانی پەروەدگار و یاســـاكانی مافی مرۆڤ نابێت ڕێگری بكرێت لە ئازادی و سەربەستیەكانی مرۆڤ، تەنانەت دەبێت دەوڵەت و دەسەڵات ئازادی بۆ سەرجەم مرۆڤەكان فەراهەم بكات بێ جیاوازی ڕەگەزی و نەتەوەیی و ئاینی و ڕامیاری.

لە خاڵی ٣ی جاڕنامەی گەردونی مافەكانی مرۆڤدا هاتووە (هەموو كەس مافی هەیە ژیان و ئازادی و ئاسایشی شەخسی هەبێ).

بەعسیەكان باوەڕیان بە ئازادی تاك نەبووە و هەركەسێك بە فرمانی ئەوانی نەكردبێت تۆمەتی خائین و بەكرێ گیراویان خستووەتە پاڵ، ڕەواییان داوە بە خۆیان بۆ هەموو جۆرە لێپرســـینەوە و ســـزایەك تا ئاســـتی بەند كردن و ئەشكەنجەدان و لە سێدارەدان و گوللە باران كردن.

بەعسیەكان لە كاتی لێكۆڵینەوە و سزادانددا ڕەچاوی تەمەنیان نەكردووە، ئەوەتا بە پێی ئەو فرمانەی ســـەرەوە دەڵێت لە پازدە ســـاڵ تا حەفتا ســـاڵ دەبێت چـــاودێری بكرێت و لێپرســـینەوەی لەگەڵ بكرێت، مێردمناڵی پازدە ساڵ لە هیچ وڵاتێكی جیهان بە تاوانبار دانانرێت چونكە تەمەنی مناڵە، سێ ســـاڵی ماوە بگاتە تەمەنی یاســـایی خۆیی، بەعس لەمەشـــدا تاكتیكی بە كار هێناوە بۆ ئەوەی لێكۆڵینەوەی لە گەڵ تەمەنی خوار ئەو تەمەنە بكرێت، زۆر جار تەمەنی كەســـی گیراو نەگەیشـــتبووە پازدە ســـاڵ بەڵام گیراوە و لە نفوس تەمەنیان گەورە كردووە بۆ ئەوەی بتوانن ســـزای مەرگی بەســـەردا جێبەجێ بكەن.

هەر بە پێی فرمانەكەی نوسینگەی باكور ژیان كردن لە شوێنی حەوانەوەی خۆیان قەدەغەیە و تاوانێكی گەورەیە و نابێت هاوڵاتیانی گوندەكانی

کوردستان له زێدی خۆیان دابنیشن، تەنانەت هاتوچۆ کردنیشیان بۆ کاری کشتوکاڵی و ئاژەڵداری تاوانە، هەرکەسێك ئەو تاوانە بکات دەبێت بکوژرێت.

حکومەتی عێراق دژی هەموو یاساکانی مرۆڤ بووە و پێشێلی کردووە، ئەوەتا بە پێی جاڕنامەی گەردونی مافەکانی مرۆڤ و لە خاڵی ١٣ باسی ئازادی شوێنی ژیان و هاتوچۆ کردن دەکات (هەموو کەسێك مافی ئەوەی هەیە لە هەموو وڵاتێکدا بە ئازادانە هاتوچۆ بکات و شوێنی ژیانی خۆی هەڵبژێرێت).

مامۆستایانی شۆڕش

لە ناوەڕاستی ساڵی هەشتاکاندا بەبڕیارێك حکومەتی بەعس مامۆستایانی خوێندنگاکانی ناوچە ئازاد کراوەکانی لە پرۆسەی خوێندن دور خستەوە بۆ ئەوەی پرۆسەی خوێندن بە تەواوەتی پەکی بکەوێت لەو ناوچانە بەڵام سەرکردایەتی شۆڕش (یەکێتی نیشتیمانی کوردستان) لە ڕێگەی یەکێتی مامۆستایانی کوردستانەوە بەرنامەیەکی دانا بۆ ئەوەی خوێندنگاکان کە زۆرینەیان سەرەتایی بوون دانەخرێن، پەیوەندی کرد بە پێشمەرگە و هاوڵاتیانی ئەو سنورە هەر کەسێك بڕوانامەی ئامادەیی یان پەیمانگای هەبێت دەتوانێت وانە بڵێتەوە.

مامۆستا عوسمان ئەحمەد هەڵەدنی ئامۆزام ئێستا فەرمانبەرە لە بەڕێوەبەرایەتی باخچەکانی سلێمانی بڕوانامەی ئامادەیی کشتوکاڵی هەبووە، یەکێك بووە لە مامۆستایانی شۆڕش بەکورتی باسی پلانی شۆڕشی بۆ کردین کە نەیانهێشتووە خوێندکاران لە خوێندن دا بېڕێن، وتی ئێمە کە چەند کەسێکی هاوڵاتی گوندی هەڵەدن بووین من و محەمەدی حاجی کەریم و جەمال محەمەد سالح و عەبدولڕەحمان مەحمود ڕەشید و واحید عەبدولڕەحمان

عەبدوڵا بە بڕیاری یەکێتی نیشـــتیمانی کوردســـتان بووین بە مامۆســـتا بێ ڕەچـاوکردنی لایەنی سـیاسـی مامۆسـتامان هەبووە یەکێتیش نەبووە، من و چەند مامۆستایاکی تر لە گوندی چالاوا وانەمان دەوتەوە، تەنها یەك ژوورمان هـەبـوو لـەگـەڵ مـامـۆســـتـا

نوسەر و مامۆستا عوسمان هەڵەدنی

عەبدولڕەحمان بە نۆرە وانەمان دەوتەوە لە ڕێگەی سەرکردایەتی یـەکێتییـەوە پـێداویسـتـی بۆ خوێندکاران و مامۆسـتایان دابین دەکرا، ســـەرکردایەتی زۆر ڕێزی دەگرتین، شـەهید ئازاد هەورامی ئەندامی سـەرکردایەتی یەکێتی و لێپرسـراوی دەزگای ڕۆشـنبیری یـەکـێـتـی بـارەگـای خـۆیـی و دەزگاکە لە گوندی چالاوا بوو زۆر لـەگـەڵمـان بـاش بوو، هـاوکـاری باشـی دەکردین، بەگشـتی لەگەڵ مـامۆسـتـا و خـوێـنـدکـار و دانیشتوانی ئەو گوندە باش بوو.

لە زۆر شـوێنی ژێر دەسـتی شـۆڕش خوێندن بۆ گەورە سـالان کرایەوە، کەســانی بەتەمەن کە ســەردەمی خوێندنیان لەبەر نەبوونی خوێندنگا و مامۆســتا یان بارگرانی ژیان نەیانتوانیبوو بخوێنن لێی ســود مەند بوون، یەکێتی مووچەی مانگانەی دەدا بە مامۆستایان بۆ نمونە من کە خێزاندار بووم بڕی ٥٨,٥ پەنجا و هەشـت دینار و نیوم وەر دەگرت، مامۆسـتای سـەڵت

نزیکی ٢٥ بیست و پێنج دیناری وەر دەگرت، هەرچی پێداویستی خوێندنگا لە خانو و تەختەڕەش و کتێب و تەباشیر و پێداویستیەکانیتر بوو لە لایەن شۆڕشەوە دابین دەکرا.

ئەم بەرنامەیە بۆ ئەوە بوو کە منداڵانی گوندەکانی ناوچەی ئازاد دانەبڕێن لە خوێندن و نەوە یەکی نەخوێندەوار بەرهەم نەیات، بەڵام جێی داخە هێرشی بەربڵاوی ڕژێم لە ڕێگەی فڕۆکە جەنگیەکان و تۆپبارانی گوندەکان و دواتریش تاوانی ئەنفال بووە هۆی دابڕانی بەشێکی زۆری خوێندکاران لە خوێندن و نەیانتوانی خوێندن تەواو بکەن ئەمە قسەی یەکێك بوو لە مامۆستایانی شۆڕش.

تاوانێکی مرۆیی لەژێر ناوی دەستەواژەی (ئەنفال)دا

بۆ ئەوەی لە وشـــەی ئەنفال تێبگەین و بزانین ئامانج لەم وشـــەیە چـــییە و بۆچـــی ســـەرانی بەعس گەورەترین تاوان و دڕندەترین و نەشـــیاوترین کردەی نامرۆڤانەیان بەرامبەر گەلێکی زۆرینە موسـولْمان و چـەوسـاوە و بێ پشـت و پەنا ئەنجامدا و ناونرا ئەنفال.

ئەنفال وشـــەیەکی عەرەبییە و بەکۆی وشـــەی (نفل) هاتووە و بە واتای (غنیمە) دەستکەوت دێت، بە شێوەیەکی گشتی لە دوو ڕووەوە سەیر دەکرێت:

١/ لە ڕووی زمانەوانیەوە: دەســـتکەوت و غەنیمەتە، بەر لە ئیســـلام عەرەبەکان وشەی ئەنفالیان بە واتای تالآنی جەنگ بەکارهێناوە، مەبە ستیش لە جەنگ شـەڕ کردن و شـکاندنی دوژمن و بەند کردنی دیل و بە دەسـتهێنانی سەروەت و سامان بووە لە دوژمنێك کە بەرامبەریان جەنگاوە.

٢/ لە ڕووی زاراوەییەوە: ئەنفال بە مانای زیادەی دەســـتکەوت، واتە ئەو دە ستکەوت و سامان و ماڵەی کە بە جەنگ لە هاوبەش پەیداکەرانەوە دەسەنرێت.

پێش ئیسلام ئەنفال بێجگە لە ماڵ و سەروەت و سامان و چەك و دارایی ئافرەتیشـــی دەگرتەوە واتە ئافرەتیش وەکو کالآکانیتر ســـەیر دەکرا و مامەڵەی پێوە دەکرا.

لەپێش ئیســـلامدا عەرەبەکان ئەنفالیان بەکار هێناوە بە مەبەســـتی تالآنکردنی ماڵ و سامان و پارە و ئافرەت.

لە ســـەردەمی ئیســـلامیشـــدا جارێکیتر ئەم وشـــەیە بەکار هاتەوە و سورەتێکی قورئانی بەناوەوە کرا، ئەنفال لە قۆناغی فتوحاتدا تەنها ماڵ و سامانی کافرەکانی دەگرتەوە کە لە کاتی جەنگدا لە لایەن موسوڵمانانەوە دەستی بەسەردا دەگیرا.

سـورەتی هەشـتـەمی قورئان بەناوی ئەنفال هاتووە دەگەڕێتەوە بۆ سـاڵی دووەمی کۆچـــی و جەنگی بەدری گەورە کە لە نێوان موســـوڵمانان و بێ باوەڕاندا ڕوویدا موســـوڵمانەکان بە ســـەریاندا ســـەرکەوتن، بەشـــێکی زۆری ڕاڤەکارانی قورئان هۆکاری هاتنە خوارەوەی ســـورەتی ئەنفال دەگێڕنەوە بۆ ئەوەی کە پێغەمبەر (د.خ) بینی هاوەڵانی ناکۆکی کەوتۆتە نێوانیان لەســـەر ئەو کەلوپەل و شمەکانەی کە لە سوپای بێ باوەڕان جێماوە، بۆ چارە سەری ئەم کێشـــەیە و ناکۆکی دروســـت نەبوون لە نێوان باوەڕداران خوای گەورە سورەتی ئەنفالی بۆ ناردن، سەرەتای سورەتەکەش بەم شێوە دەستی پێکرد (يسْلونك عن الانفال قل الانفال لله والرسول فالتقوا الله واصلحوا ذات بينكم).

بە پێی ڕوانینی زانایان و ئەو خوێندنەوە و شـــیکاریانەی کە بۆ وشـــەی ئەنفال کراوە مرۆڤ ناگرێتەوە، تەنها شـــتومەك و کەلوپەلی جەنگ دەگرێتەوە، بەو پێیەی لە قورئاندا مرۆڤ بە ئەنفال ناو نابرێت، لە قورئاندا مرۆڤ بە ئەســـیر ناوی هاتووە.

ئەنفال هەموو ئەو هە ستە پۆلاین و نێت پاکانەی تاکی کوردی تێکشکاند و بووە هۆی دەستەمۆکردنی بەکۆمەڵی مرۆڤە ئازاو جەربەزەکان.

نوســـەری مەزنی کورد بەختیار عەلی دەڵێت "لەڕاســـتیدا ئەنفال بە دیوێکدا درێژکراوەی سیاسەتی سڕینەوە و شکاندنی ئەو پەراوێزانەیە کە دەسەڵاتەکان و پێکهاتەکانی نابنە سێبەر، شکاندنی ئەو دنیایەیە کە هەر لە دووی کاراکتەر و ئیرادەی خۆیـەتی، بـەعس دەیـەوێت ژینگـەیـەك لابـدات و ژینگـەیـەکی کۆمەڵایەتی نوێ ساز بکات".

ئەنفال تەنها زیندە بە چاڵ کردن و کوشتنی نزیکەی دووسەد هەزار مرۆڤی بێتاوانی کورد نەبوو، ئەنفال تەنها تالآن کردنی ســـەروەت و ماڵی کوردانی دەســـتەمۆ نەبووی ســیســـتەمی حکومڕانی بەعس نەبوو، ئەنفال لێدان بوو لە

کەرامەتی تاك بە تاکی کورد، لە ئەنفالدا مامەڵەی کەنیزەك بە ڕۆڵەکانی کوردەوە دەکرا، لە ئەنفالدا بەشـێك لە وڵاتانی عەرەبی بەشـدار بوون لەو مامەڵەدا، ڕاگواسـتنی تەواوی کوردسـتان بوو چـونکە بەشـێك لەو ناوچـانەی ئەنفال کران بەشێك نەبوون لە بازنەی دەسەڵاتی بەعس.

ئەنفال درێژکراوەی بەرنامە و ئەجندای بەعس بوو بۆ ڕاگویزانی کوردسـتان کە دەیان سـاڵە پلانی بۆ دانابوو، پەیامێك بوو بۆ کورد کە بەعس تەنها مافی ڕاگواسـتنی نییە بەڵکو مافی دیاری کردنی کۆتا ژیانی مرۆڤی کوردی هەیە، سـەدام ویسـتی ئەوە بە کورد و کۆمەڵگای نێو دوڵەتی بڵێت کە ئەوەی دەکەوێتە نێو چوارچێوەی جوگرافیای عێراقەوە بە گیاندار و بێگیانەوە نابێت لە فرمانی من دەربچـن ئەگەر ویسـتی سـەرکەشـیان هەبوو بۆ مل نەدان بە دەسەڵاتی من ئەوا لە ناو وڵاتی خۆیان جەهەنەمیان بۆ دروست دەکەم.

ئەنفال کردەیەکی لە پڕ و بێ بەرنامە نەبوو بەڵکو یەکێك بوو لە پرۆسەکان درێژکراوەی بەرنامەی داڕێژراوی بەعس لە ڕاگواستن و وێرانکردنی کوردستان.

تاوانی ئەنفال لە کاتێکدا جێبەجێ کرا بەعس لەو پەڕی کامڵی دەسـەلاتدا بوو، زیاتر لە دوو دەیەبوو مومارەسەی دەسەڵاتەکانی خۆیان دەکرد قۆناغ بە قۆناغ پاکسـازی هەموو ئەو کەس و گروپانەی دەکرد کە بەلادەر و دەسـتەمۆ نەبووی دەسەڵاتەکەی خۆی دەزانی.

ئەنفال پێش ئەوەی ڕووبدات وردە وردە گوێبیسـتی لێدانی زەنگی پێش وەختی بووین، پەیامی ئەنفال لە ناوئاخنی باروتی تۆپ و بۆمباکانەوە بە دەنگ و بۆن پێمان دەگەیشـت، لە ژووره ئینفرادیەکانەوە پەیامی ئەنفال و لەناو بردنی کورد پێمان دەگەیشـت، ئەنفال چـاوەڕوانکراو بوو جاخۆ کەی تیغی بێڕەحمی بەعس بێت و جەستەمان هەپرون بە هەپرون بکات و جارێکیتر یەك نەگرێتەوە.

ئەنفال دوا مەسجی بەعس بوو کە تارمایی وێنەی سەرۆکی بەعس تەنها لە سەر دیواری شەقام و ماڵەکاندا نابینرێت، بەڵکو دەبێت وێنەی سەرۆك لە یادگەی تاك بە تاکی مرۆڤی عێراقدا هەبێ، ناوی بەعس و سەرۆکەکەی دەبێت بچێتە ناو دێڕی شاعیرەکانەوە و لە ئیقاعی گۆرانیەکاندا ئاوێتە ببێت، دەبێت وێنەی سەرۆك لە ئەندێشەی نوسەر و خاوەن قەڵەمە کۆیلەکاندا بێت و کام وشە بریقەدارە لەسەر سەرۆك بینوسن و بە شانوباڵ و مێژوو و ئایندەی سەرۆکدا هەڵبدەن، دەبێت نیگار کێشەکان وێنەی جوان و کە شخەی سەرۆك بکێشن و وەك تاکە فریادڕەس و پاڵەوان بیخەنە سەر لەوحەی بینین، دەبێت لەگەڵ زەنگی بەیانیانی خوێندنگاکان وێنە و ناوی سەرۆك بخرێتە دڵ و مێشکی خوێنکارەکان و وەك ناوی خۆیان ئەو شیعرانە لەبەر بکەن کە بەسەر بەعس و سەرۆکەکەیدا نوسراوە، دەبێت لە مینبەری مزگەوتەوە ناوی سەرۆك ئاوێتەی ناو پیاوە ناسراوەکان و ڕێبەرانی دین بن، دەبێت خەونی جوان تەنها بە ڕوخساری سەرۆکەوە ببینرێت.

لە ئەنجامی پەرەسەندنی دەسەڵاتی شۆڕش و فراوانبوونی پانتایی چالاکیەکانی هێزی پێشمەرگە کە بەشێکی زۆری ناوچەکانی دەرەوەی شارەکانیان بە دەستەوەبوو بە ناوچەی (ئازاد) ناوزەد دەکرا، ئەوەش بووە هۆکاری ئەوەی کە ڕژێم بیر لە هەر پلانێك بکاتەوە بۆ کۆتایی هێنان بە مەترسی بۆ سەر دەسەلاتەکەی.

بەعسیەکان پلانی تاوانێکی گەورە دژ بە گەلی کوردیان داڕشت بە ناوی ئەنفال، سەرکردایەتی شۆڤێنی بەعس نەخشە داڕێژەر و جێبەجێکەری بەرنامەکانی ئەو تاوانە گەورەیە بوو کە چەند ئاستێکی بە خۆوە بینی وەك پەلاماری سەربازی، چۆڵکردنی دێهاتەکان، بێسەروشوێنکردنی دانیشتوانەکانی، کوێرکردنەوە و وێرانکردنی سەرچاوە ئاویەکان، سوتاندن و

وشك کردنی دار و درەخت و ڕەز و باخ، لەناوبردنی بەشێکی زۆری گیانلەبەری ماڵی و کێوی، بەکارهێنانی چەکی کۆمەڵ کوژ بە تایبەت کیمیایی...... هتد.

پاڵەوانی داســتانەکە ســەدام حســێنی دیکتاتۆر بوو، ڕاســتەوخۆ خۆی ســەرپەرشــتی دەکرد کە لە ڕووی ســەربازیەوە ئامادەگی تەواوی بۆ کرابوو، زۆرداریی و دلڕەقی ســەدام لەســەر ســوپاکەی کاردانەوەی نێگەتیڤی هەبوو، ســـوپا یەکی دلڕەق و بێبەزەیی لە پێناو مانەوەی خۆیان و دڵ ڕازیکردنی سەرۆك و حیزبی بەعس هەرچی پێیان بسپێردرایە جێ بەجێیان دەکرد.

بە فرمانی ســەرکردایەتی بەعس خوێنی پێشــمەرگە و گوند نشــینەکانی ناوچــە ئازاد کراوەکان حەلاڵ کرابوو کە بە ناوچــەی محرمە (قەدەغەکراو) دانرابوو، فرمان بە ســـوپاکەی کرابوو لە ناوچـــەی قەدەغەکراو هەرچـــی بینیان بیکوژن.

هەر بە پێی فەرمانی ســـەرانی بەعس دەبوایە کوردســـتان وێران بکرایە و هەرچـــی خانووی نیشـــتەجێبوون، مزگەوت، نەخۆشـــخانە، خوێندنگە، ســـەرچـاوەی ئاو و کانیاوەکانی گوندەکانە بڕوخێنرێن و کاول بکرێن تەنانەت ئاســەواریشــیان نەمێنێت، بۆ ئەوەی جارێکیتر گوند نشــینەکان نەبنەوە هۆی حەوانەوەی هێزی پێشمەرگە و هەرجوڵانەوەیەکیتری ئازادیخواز.

لە ناو سوپاکەی عێراقدا فەرماندە و ئەفسەری کوردیش هەبوو کە خزمەتی ســـیاســـەتی بەعســـیەکانیان دەکرد، لە هەمووی خراپتر هەزاران جاش و مســـتەشـــار بەشـــداری ئەو تاوانە نامرۆڤانەی حکومەتی عێراقیان دەکرد بۆ تێکدانی دیموگورافیای کوردســتان و کوشــتنی براکانی خۆیان لە پێناو چـەند دەســـتکەوتێکی ماددی و پلە و پایە کە بووە بە لەکە و پەڵەیەکی ڕەش لە لاپەڕە ڕەشەکانی خیانەتی مێژوی کوردا دەنوسرێتەوە.

قۆناغەکانی ئەنفال

بەعسیەکان بەشێوەیەکی بەرنامە داڕێژراو و سیستەماتیك دەستیان کرد بە تاوانی ئەنفال، ئامانجی بەعســـیەکان بوو بەو کردەیان دیمۆگرافیا و مێژوو و کلتوری کوردستان بشێوێنن و هەستی ناسیۆنیالیزم لای تاکی کورد بسڕنەوە و جارێکیتر قەزیەیەك نەبێت بە ناوی کوردەوە.

ســەرانی بەعس گەیشــتبوونە دوا بڕیاری قڕکردنی گەلێکی چــەند ملیۆنی کە خاوەن کلتور و نەریت و مێژووی دێرینی هەزاران ســــاڵە و جوگرافیای تایبەتی خۆی بوو، بە هەڵەدا چووبوون گەلێك بەرگەی شاڵاوەکانی مەنگۆل و عەرەب و تورك و فارس و ئینگلیز و ڕوســــی گرتووە، و ڕۆژ دوای ڕۆژ هەســــتی نیشــــتیمان پەروەری لای ڕۆڵەکانی تۆختر بۆتەوە چــــۆن بە لە ناوچونی سەدان هەزار کەس دەسڕێتەوە.

حکومەتی بەعس بە هەشــــت قۆناغ هەموو کوردســــتانی ئەنفال کرد بەم شێوەیە:

ئەنفالی یەك/ دۆڵی جافایەتی ١٩٨٨/٢/٢٢

هەرچەندە لە زۆر سەرچاوە و لە دەمی چەندین شایەتحاڵەوە باس لە ڕۆژی ١٨ی شــوبات دەکەن، بەڵام حکومەتی هەرێمی کوردســـتان یەکەم شــاڵاوی ئەنفال لە ڕۆژی ٢٢ی شوباتی ١٩٨٨ دیاری کردووە.

ئەم شـاڵاوە تاوانکاریە هەموو دۆڵی جافایەتی و مەرگەی گرتەوە پرۆســەکە بە شێوەیەك بوو سەرەتا بە تاڵانکردنی کەلوپەلی ناوماڵ و پارە و زێڕ و ماڵات و دار و درەخت و ســــوتاندنی ڕەز و باخ و درەختی ناوچــــەکە و وێرانکردنی گوندەکان دەســــتی پێکرد، دواتر هەر هاونیشــــتیمانیەکی کەوتە بەردەســــت کردیە ئۆتۆمۆبێلی ســــەربازیەوە و بەرەو بیابانەکانی باشــوری عێراقی بردن و زیندەبەچاڵی کردن.

له شەش قۆڵەوە هێرش کرایە سەر دۆڵی جافایەتی و دەوروبەری:

١/ لە کۆتەڵەوە بۆ سوسێ و قەرەچەتان

٢/ لە سوسێوە بۆ کلکەی شاخی پیرەمەگروون و گوندەکانی هۆمەرقەوم، شەدەڵە، شاخی دابان– هەلاج، گوندەکانی سەرگەڵو، سێکانیان، هەڵەدن، یاخسەمەر، چاڵاوا، گوێزیلە، قۆمرغان و قەرانگوێ.

٣/ لە گوندی باڵخەوە بۆ گوندەکانی گاپیلۆن، وڵاغلو، چیای گۆجار، گوندەکانی گەورەدێ، مالومە، گەڕەدێ.

٤/ لە چیای خەجەلەرزۆکەوە بۆ گوندەکانی سنگر، مێولاکە، چوخماخ.

٥/ لە کانی ساردەوە بۆ گوندەکانی کانی گۆران، پیرکە، قزلەر، چاڵگە، چیای کونەکۆتر.

٦/ لە ناحیەی بنگردەوە بۆ گوندەکانی مەرگە، ئاوەژێ، سیروان، کانیتو، چنارنە، هەنجیرە، شارەستێن، کویرەکانی، سێدەر، دۆڵەبی. وەکو ڕەمزی شکۆی مرۆڤە بێ تاوانە ئەنفالەکراوەکانی دۆڵی جافایەتی دوو مۆنومێنت لە قزای دوکان و ناحیەی گاپیلۆن دروست کراون. ساڵانە لە ٢٢ی شوباتدا لەو دوو شوێنە یادەکە بەرز ڕادەگیرێت.

مۆنۆمێنتی ئەنفالی دۆڵی جافایەتی لە قەزای دوکان

مۆنۆمێنتی ئەنفالی دۆڵی جافایەتی لە ناحیەی گاپیلۆن

ئەنفالی دوو/ ناوچەی قەرەداغ لە ١٩٨٨/٣/٢٢ – ١٩٨٨/٤/١

ئەنفالی سێ/ هەموو گەرمیان لە ١٩٨٨/٤/٧ – ١٩٨٨/٤/٢٠

ئەنفالی چوار/ لە ١٩٨٨/٤/٢٠ – ١٩٨٨/٥/٥

سنوری عەسکەر و گۆپتەپە و ناوچەکانی ئاغجەلەر، چەمی ڕێزان، دەشتی کۆیە، تەقتەق، قەرەهەنجیر.

ئەنفالی پێنج و شەش و حەوت/ ١٩٨٨/٥/٢٤ – ١٩٨٨/٨/٣١

هەموو ناوچەکانی ڕەواندوز و شەقلاوەی گرتەوە.

ئەنفالی هەشت/ لە ١٩٨٨/٨/٢٥ – ١٩٨٨/٩/٦

هەموو ناوچەکانی دهۆك و زاخۆ و ئامێدی و ئاکرێ و شێخانی گرتەوە.

تاوانی ئەنفال بە هەشــت قۆناغ بەڕێوە چــوو ماوەی شــەش مانگ و ١٣ ڕۆژی خایاند لە ٢٢ شــوباتی ١٩٨٨ دەســتی پێکرد و ٦ی ئەیلولی هەمان ساڵ کۆتایی هات، لەو ڕۆژەدا بەعسیەکان سەرکەوتنی پرۆسەکەیان ڕاگەیاند.

تاوانی ئەنفال تەنها لە ناو چوونی نزیکەی ٢٠٠ هەزار مرۆڤی سڤیلی کورد و ڕوخاندنی ٤٥٠٠ گوند و هەزاران مزگەوت و خوێندنگە و نەخۆشــخانە و لەناوچــوونی ســەدان هەزار مەڕ و ماڵات و پەلەوەر و گیاندارانی چــیاکانی کوردســتان و ســوتاندن و فەوتاندنی دەرەخت و ڕەز و باخ نەبوو، بەڵکو گەورەترین پێشــێلکاری بوو بەرامبەر مافی مرۆڤ و جاڕنامەی گەردوونی مافی مرۆڤ و ڕێککەوتننامەی نێودەولەتی لەسەر جینۆساید.

ئەگەر لێکۆڵینەوەیەکی ورد لە ســەر ژمارەی ئەنفالکراوان بکرایە زۆر زیاتر بووە لەو ژمارەیەی کە گوایە ١٨٢ هەزار کەس بوون، بەشــێکی زۆر ئەو ژنانەی ئەنفال کراون دووگیان بوون کە بە پێی یا سا و شەرع ئەوانیش مرۆڤی زیندوون، چــەند هەزار منداڵ لە گەڵ دایکیان خرانە ژێر گڵ، بەشــێك لە ئەنفالکراوان پێناسیان نەبووە یان زانیاری تەواو نەدراوە بەلایەنی پەیوەندیدار.

خەمساردیەکی زۆر دەبینرێت لە کەیسی تاوانی ئەنفال لە لایەن حکومەتی عێراق و هەرێمی کوردستانەوە، وەکو پێویست کار نەکراوە بۆ هێنانەوەی ڕوفاتی ئەنفالکراوان.

تا ئێستا ١٦٦٩ لە ئێسك و پروسكی ئەنفالەكان هێنراوەتەوە كوردستان.

لە ١٨٢٠٠٠ تەنیا ١٦٦٩، ئەم ژمارەیە ١٪ی قوربانیەكان ناكات!

ئەمەیە ئەوپەڕی بێباکی و بێ دەربەستیە بەرامبەر بە دۆزێکی هەرە گەورەی نیشتمانی. بێباکیە بەرامبەر قوربانیان و کەسوکاری قوربانیان.

٣٥٨ قوربانی هێنراوەتە گۆڕستانی دوکان

٨٣٨ قوربانی هێنراوەتەوە مۆنۆمێنتی چەمچەماڵ

٨١ گۆڕستانی تۆپزاوا.

٣٩٢ گۆڕستانی دێبنە لە رزگاری.

دیاری کردنی ڕۆژی ئەنفال

تاوانی بەدناوی ئەنفال بە هە شت قۆناغ هەموو کورد ستانی گرتەوە، ڕوحی مرۆڤە بێتاوانەکانی کورد وەکوگیای سەوزی بەهار لە سەرتای سەوزبوونەوە تا زەردبوون و وشك بوون هەڵدەوەری، سێ وەرزی ساڵ لە کوردستان خەزانی ڕوحە بێ تاوانەکان بوو، ئەنفال سێ وەرزی لە کورد کردە پایزی ڕوحەکان لە کۆتایی مانگی شوباتەوە تا سەرەتای مانگی ئەیلول هەڵوەرینی گوڵە سور و ئەرخەوانیەکان بوو.

هەرچەندە ئەنفالی یەك لە ڕۆژی ٢٢ی شوباتی١٩٨٨دەستی پێکرد و لە رۆژی ٩ی ئەیلولی هەمان ساڵ بە کۆتا گەیشت، هەموو ساڵێکیش بۆ یەکەم ڕۆژی ئەنفال لە قەزای دوکان و ناحیەی گاپیلۆن یادی ئەو کارە ساتە دڵتەزێنە لە هەمان ڕۆژدا دەکرێتەوە، بەڵام لەبەر زۆری ژمارەی گیراوان لە ڕۆژی ١٤ی نیسانی ١٩٨٨ ڕۆژی ٤/١٤ کرایە ڕۆژی ئەنفال.

خەڵکێکی زۆری دێهاتەکانی باشووری گەرمیان کە زۆرترین ژمارەیان لە گوندەکانی ملەسوورە و کوڵەجۆی حاجی حەمەجان کۆکرابوونەوە ڕۆژی ١٩٨٨/٤/١٤ لە لایەن جاشەکانەوە دەستگیر کران لەوێشەوە بە ئیڤای سەربازی ڕوانەی قەڵای قۆرەتو کران، کە سەربازگەیەکی گەورە و سامناك و بارەگای فیرقەی ٢١ ی پیادەی سوپای عێراقی لێبوو. بۆیە ئەم ڕۆژە لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە کراوەتە ڕۆژی یاد کردنەوەی ئەنفال.

ئەو جۆرە قەڵایانە لە ساڵانی هەشتاکانی سەدەی ڕابوردو لە سەر نەخشەی ئەندازیاری سەربازی قەڵاکانی یەکێتی سۆڤێتی جاران دروست کرابوون، لە زۆربەی ناوچەکانی کوردستان حکومەتی سەدام بەهەمان نەخشە و شێوە قەڵای دروست کرد بوو، ئەو قەڵایانە بوونە شوێنگەی کۆکەرەوەی ڕوحە بێتاوان و سپیەکانی کورد، قەڵا لە زهنی مرۆڤی کوردا ئەو شوێنە سامناکەیە لە ناویدا ڕوحی مرۆڤی سڤیل دەکێشرا لە گیانە بە ئاوات نەگەیشتووەکان.

کاتێك بە چاوی پڕ ئەحساسەوە سەیری ئەو قەڵایانە دەکەیت دەگەڕێیتەوە بۆ پێش زیاتر لە سێ دەیە کە بە کۆمەڵ ڕوحە پاك و بێ نازەکان بەرەو ئاراستەیەکی نادیار دەردەهێنران.

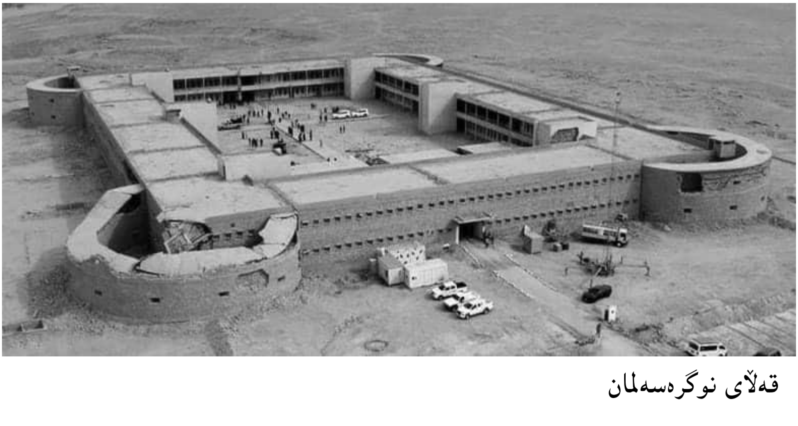

قەڵای نوگرەسەلمان

تـا دوای ڕاپــەڕینیش عـارەبـانــەی تراکتۆر و جـل و بـەرگ و پێڵاوی ئـەو کەســـــانەی ئەنفالکرابوون لەو قەڵایەدا مابووەوە، بەشـــێکی زۆری خەڵکی ناوچەی داودەش لە بینایەکی چۆڵی لاوانی دوزخورماتو کۆکرابوونەوە.

حکومەتی عێراق بە پێی بەرنامەی پێش وەختە کە دایناببوو دەستی کرد بە جیا کردنەوەیان بە پێی تەمەن و ڕەگەز لیکی دابڕین، هەموو ئەو کەلوپەلەی کە پێیان بوو لە پارە و سەعات و زێڕ و ناسنامە لێیانی سەندن وەکو فەرهود تالانی کردن و بە شێوەی دەستکەوت بەسەر جاش و بەعسیەکاندا دابەشیان کرد و نەیانگەڕندەوە بە خەڵکەکە، دواتر بە ئۆتۆمۆبێلی ســـەربازی داخراو و پارێزراو بە هێزی ســـەربازی دامودەزگاکانی ئەمن ڕەوانەی بەندیخانەکانی نوگرەسـەلمان و بیابانی عەرعەری نزیك سنوری عەرەبستانی سعودیە کران، لەوێ دوور لە هەموو دابونەریت و ڕەفتارێکی مرۆڤانە هەرچـــی شـێوازی مرۆڤ کوژی هەیە بەرامبەر ئەو خەڵکە سڤیل و ئاوارە و بێدەرەتانە جێبەجێ کرا.

بە وتەی تاك و تەرای ئەو کەســـانەی دەرباز بوون و بە چـــاوی خۆیان بینیوانە چـــۆن برســـی کردن و تینوکردن و لێدانی بێڕەحمانە و زەبر و زەنگ نواندن، بە تاك و کۆ گوللە باران کراون پاشان دەرخواردی سەگە ڕەشەکان دراون.

نوسەر و شاعیری پایتەختی ئەنفال لەتیف فاتیح فەرەج بە تێکستێك باس لە ڕۆژی ئەنفال دەکات

تێکەڵ بوونەوە
مێژوو شەرمەزاریەکی گەورەیە
ئەنفال ئەینوسێتەوە
لە بیابان کورد هەزاران چاو هەزاران دڵ
هەزاران خەونی شکاوە
لە پێکهاتنەوەدا هەزاران چاو هەزاران دڵ

هەزاران خەونی هەیە
ڕۆژێك دێت لەوێوە دێتەوە
بەسەر هەرشارێکا تێپەڕێت
ووردوو خاشی دەکات
بەدوای ناسنامە و بوونەوەیە
هەزاران ساڵی دەوێت تا ئاشت بێتەوە
هەزاران ساڵی دەوێت
تا گەردی بیابانی پێوە نەمێنێت
ئەو دێتەوە کەس دەرگاکە ناکاتەوە
هەموو چواردەی چوارێ
بیابان خۆی ڕادەستی کورد دەکات دێتەوە
هەموو دەرگاکان داخراون
دڵی دەیبات بۆ هەزار شوێن
خەیاڵێکی لە کوڵەجۆیە
ئەویتر لە نەجول
چاوێکی لە خەلەکانە ئەویتری لە بالیسان
دەستێکی لە ناو قژی بارزاندایە
هەزاری تری لە هەڵەبجە
مێژوو شەرمەزارێکی گەورەیە
کەس لە گۆپتەپە نایخوێنێ
لای مام مەحمودی جەلەمۆرد
مێژوو بوونی نییە
ئەو ئێستا بەشێکە لە گەرد و گوڵی بیابان
ئەوی بەجەستە لێرەبێت خەیاڵی لە بیابان

حەجاج تاوانبارە دڵڕەقەکەی بەعس

بەرنامەی دڕندەیی بەعســـیەکان لە لایەن زیندەوانێکی یەکجار دڵڕەق و نامرۆڤی تاوانبارەوە بە ناوی (حەجاج) ملازمێکی ئەمن و کەسـێکی ترسـناکی دڵڕەق و قێزەون بووە جێبەجێ کراوە، وەك هەندێك لە شـایەتحاڵەکان باسـی دەکەن، کە ئەویان بینیوە گەنجێکی کەچـــەڵی کەتەی زل بووە ســـەر بە بارەگای ئەمنی بەغدا بووە، ئۆتۆمۆبێلێکی جۆری بەرازیلی پێبووە کە بۆ ئەو کات یەکێك بووە لە ئۆتۆمۆبێلە باشـــەکان و دیاری ســـەدام بووە بۆ کەسانی بە توانا، جێگرەکەشی پیاوێکی ئەمن بوو بە ناوی شەمخی، مامێکی حەجاجیش کەناوی خەڵەف بووە یەکێك بووە لە پاسـەوانەکانی بەندیخانەی نوگرە سەلمان).

دەبێت حەجاجەکانی سەدام و بەعس چ ویژدانێك لە مێشکە گەورەکانیاندا هەبووبێت؟ چـــۆن هەســـتی نامرۆڤانەیان نەجوڵا بەرامبەر ئەو پیرە دایك و باوکەی دارەداریان بوو بەرەو مەرگێکی ئاســـایی، هەمیشـــە پێویســـتیان بە گرتنی دەســـتی بەزەیی و هاریکاری چـواردەوربوو، تۆ بڵێی حەجاجەکان لەو جۆرە دایك و باوکەیان نەبووبێت؟! یان گۆچان و پۆشاکەکانی ئەوانیان کردە دیاری دەستیان بۆ دایك و باوکە بەتەمەنەکانی خۆیان!

لەو ساتانەی کە منالێکی شیرخۆرەی تازە لە دایك بوو داوای قومێك شیر دەکات و دایکی برسی و تینوش ناتوانێت مەمە وشکەکەی بخاتە ناو دەمی و تێر شـیری بکات، منالٚ لە چـاوەڕوانی شـیر و دایك بە فرمێسـکی چـاو ســـەرگۆنا و لێوی تەڕ دەکات ڕۆڵەکەی بە زمان ســـوێری ئاوی فرمێســـك دەلێسێتەوە، دەبێت چ ویژان و هەستێك لای حەجاجەکان هەبووبێت؟ چۆن دڵی بەبەرد بوویان لە ئاست ئەو فرمێسك و ناڵانەی دایك و منالٚ نەرم نەبوو و نەتوایەوە!

لەو ساتانەی منالە هەشت نۆ ساڵانەکان هاواریان دەگەیشتە سەر مەریخ بۆ بینینی باوکیان و دەگریان و داوای پێخۆری بەیانیان دەکرد و دەیان وت کوا باوکمان بۆچـــی نایات بۆلامان برســـیمانە، لە ئاســـت ئەو نەهامەتیانە دایکی زیندانی کراو لە ژوورە ترسناکەکاندا تەنها وەڵامێکی هەبوو ئەویش گریانی بێ دەسەڵاتی بوو.

ئاخر ئەگەر ئەنفال نەبوایە کەی دایکی کورد لە ئاســـت گریانی منالەکانیدا دەســـتەوئەژنۆ بەبێ دەســـەڵاتی نازی منالەکانی هەڵنەگرت! ئەی دەبێت لەو کاتانەی منالەکان داوای یاری و گەپیان دەکرد لە ژوورە تاریك و تەســـکەکاندا کە بە ســـەریەکدا کەوتبوون و توانای ســـەر لە ســـەر ئەژنۆی دایکیشـــیان نەبوو چـــجا یاری و گەمە کردن، دەبێت لەو کاتانەدا حەجاجەکان چ ویژدانێکی دڕندانەیان هەبووبێت تۆ بڵێی هیچ هەســـتیان نەجوڵابێت ئاخر چ جیاوازیەك لە نێوان منالی برســـی ناو قەڵا بە دیوار ئەســـتور و تەلبەندەکاندا هەبووە لە گەڵ منالی حەجاجەکان؟! دلڕەقی ســـەرانی بەعس گەیشـــتبووە ئاســـتێك هیتلەر ئاســـا لە جیاتی پێدانی شـــیر و پارویەك نان بۆ تێر بوونیان، گوللە و باروتیان دەکردە ناو دەمیان یان بۆ ئاسودەبوونی زیاتری حەز و چێژ وەرگرتنی خۆیان دەرخواردی سەگە ڕەشەکانیان دەدان.

مرۆڤ توشی شۆك دەبێت کاتێك گوێ بیستی هەموو ئەو ڕوداوە نەخوازراوانەی ناو زیندانیەکان دەبێت بە دەستی حەجاجەکان تۆ بڵێی حەجاجەکانیش وەکو ئێمە مرۆڤ بووبن؟ یان چونە قالبی کام گیانەوەری دڕندەوە؟!

لەدواوە دوو جەلاد لێیان دام و بەدەما خستیانم

پورە ئەسمەر هەڵەدنی، ماوەی چەندین مانگ هاوسەفەری کوڕ و نەوەکانی بوو لە قەڵا زیندانیەکاندا وتی:

ڕۆژێکیان زۆرم تینوبوو تەواو شەکەت بووبووم ناچاربووم پەنا بۆ هەرشتێك بەرم کە تینوێتیم بشــکێنێت، چــووم بۆ لای ئاوەکە پێڵاوە لاسـیکەکانی پێم دانان و ئاوم پێخواردەوە، لە کونی پەنجەرەکەوە جەلالی کوڕم هاواری کرد تو خوا دایە هەندێك ئاوم بۆ بهێنە وا خنکام منیش هەردوو پێڵاوەکەم پڕ کردن لە ئاو و هاتم بەرەو لای جەلال کە کەمێك دەمی تەڕ بکات، دڕندەکانی بەعس زۆر بێویژدانانە لە دواوە دوو جەلاد بە قامچــی لێیاندام و بە دەما خســتیانم، ئاوی ناو پێڵاوەکە ڕژا و جەلال بە تینوێتی و بۆ دواجارماڵئاوایی لێکردم و کۆتا جاری یەکتر بینینمان بوو!

کاك ســەلاح و کاك قادر ســەرمۆردی ماوەی نۆمانگ لە گەڵ ئەنفالکراواندا بوون لــەبــەر ئــەوەی تــەمــەنیــان دەســـاڵان بوون ئـازادیـان کردن بـەڵام ناڕەحەتیەکانی ناو قەڵایان هەرگیز بیر ناچێتەوە وتیان:

ناڕەحەتی زۆرمان بینی نامانتوانی هەوایەکی پاك هەڵمژین تەواوی ئەو ماوەی لەوێ بووین برسی و تینویان کردین دەگەڕاین لە ناو سەبەتەی خۆل بۆ پارچەیەك سەمون یان نان هەمیشە لە چاوەڕوانی مەرگی یەکتردا کاتمان بەڕێ دەکرد بە شێوەیەك زەلیل کرابووین ئەوەی ویژدانی بەقەدەر مسقاڵە زەڕەیەك هەبوایە بەزەیی پێماندا دەهاتەوە.

دەگەڕاین بەناو زبڵ و پیسایی بۆ توێکلێك شوتی یان پارچەیەك تەماتە یان پیاز نەبوو بیخۆین یان ئاوی شـــیرین بۆ خواردنەوە نەبوو! ژیان بۆ ئێمە هیچ مانایەکی نەبوو!

تەنها ئاوی ســـوێریان دەرخوارد دەدایین بەو گەرمایە کاتێك بە ڕۆژ بمانویســـتایە لە قاعەکە بێینە دەرەوە بۆ ناو قەلا گەرما لەشـــی دەبردین هێندە گەرم بوو هەر لە بەر گەرما و سوێری ئاوەکەش بوو نامانتوانی وەکو پێویست خۆمان بشۆین.

کاك قادر وتی تا ئێســـتاش ڕقم لە ســـەمونی حەجەریە بە بینینی خەریکە شێت دەبم بە تەواوەتی بەر چاوم کەوتووە چونکە سەمونێکیان بۆ دەهێناین ڕەق و باریك و بێ خوێ دەبوایە بە بەرد یان شتێك بیشکێنیت و بیخوسێنین ئینجا بیخۆین ئیستاش کە بیرم دەکەوێتەوە ناتوانم نانیش بخۆم.

شاعیری نیشتیمان پەروەری کورد، ساڵح بێچار بەم شێوەیە تێکستێك بۆ ئەنفال دەنوسێت:

ئەنفال

ئەنفال.. زامێکە لە جەستەی کورددا
نەزیفی خوێنی هەرگیز ناوەستێ
وڵاتێك وەکو گۆڕێك هەڵبەسترا
بەئاگا نەهات ویژدانێ، هەستێ
ئەنفال... یاداشتی نەتەوەیەکە
لاپەڕەی ڕەشە و پڕ بیرەوەریی
دەڵێ: بەهاری هەشتا و هەشت لای کورد
چەندە گوڵ پشکوت هێندە گیان وەریی
ئەنفال پێناسەی دەسەڵاتێکە
میللەتێکی برد بە بێسەروشوێن
نە دادگای (لاهای)، نەکەس لێی پرسی
ئەو هەموو کوردە بێگۆڕە لە کوێن

ئەنفال دەقێکی بە خوێن نووسراو بوو
بیری شۆڤێنی عەرەب دەرهێنەر
کورد، کارەکتەر و کوردستان شانۆ
جیهانیش بینەر، بەڵام کوێر و کەڕ

مەرجەکانی ئەنفال بریتییە لە:

١/ ئەنفال بەو دەستکەوتانە دەوترێت کە لە مەیدانی جەنگدا دەگیرێت و ماڵ و سامان و چەك و زەخیرە دەگرێتەوە، بە کاڵا و شمەکی دەستکەوتو دەوترێت.

٢/ دەبێت ئەو دەستکەوتانە لە ئەنجامی جەنگدا بە دەست هاتبن.

٣/ دەبێت ئەو دەستکەوتانە لە کۆمەڵێکی بێ باوەڕ و دوور لە دین بە زاراوەی شەرعی کە ئەو کۆمەڵە خۆیان بە بێ دین بزانن یان لە ڕێی شەرعەوە سەلمێنرابێت کە کافرن.

ئەگەر لێکدانەوەیەك بۆ تاوانی ئەنفال بکەین کە بەرامبەر کورد کرا هیچ یەکێك لەو مەرجانەی تێدا نییە، هاوڵاتی سڤیل و بێ تاوان ئەنفال کران کە چەك بەدەست نەبوون، ئەوانەی ئەنفال کران هەموویان مسوڵمان بوون و هەندێکیان لە کاتی گرتن و زیندانی کردندا نوێژیان کردووە و بەڕۆژوو بوون.

وشەی ئەنفالی بەکارهێنا بۆ گەورەترین کۆمەڵکوژی لە مێژووی عێراق و ناوچەکە بە دوو مەبەستی سەرەکی:

یەکەم/ بە وڵاتانی ئیسلامی بڵێت من جێنشینی پێغەمبەرانم و لەسەر سونەتی ئەوان دەڕۆم و جێبەجێ کاری فرمانەکانی خوای گەورەم، لە هەمان کاتدا پێیان بڵێت گەلی کورد گەلێکی کافرە و سەر و ماڵیان بۆ ئێمە حەڵاڵە، هەر دەوڵەت و کەسێکیش پشتگیریان بکات دژی بەرنامەی خودا و پێغەمبەرە.

هەر بۆ نمایش کردنی خۆی وەکو ڕابەرێکی مسوڵمان لە سەرەتای

نەوەدەکانی سەدەی ڕابووردو سی و نۆ موشەکی بە دەوڵەتی ئیسرائیلەوەنا، داوای لە وڵاتانی عەرەبی و ئیسـلامی کرد ئەگەر ئێوەش تواناتان هەیە بیکەن بە چـــل، ئەو تەحەدایەی ســـەدام دەیکرد بووە هۆی ئەوەی وردە وردە دەوڵەتانی ئیسلامی و عەرەبی پشتی تێبکەن.

ئامانج لە ئەنفال بە مەبەســـتی ئەوەی مێژوو دووبارە بکاتەوە، چـــۆن لە جەنگی بەدردا موسـولْمانان سـەروەت و سـامانی کافرەکانیان بۆ خۆیان برد و پێیان وتن ئەو سەروەت و سامانەی هەتانە هی خوا و پێغەمبەرە.

سەدام لەوەدا هەڵەی کرد نە کورد کافرە و نەخۆشی جێنشینی پێغەمبەرە و نە کات و شـــوێنیش گونجاو بووە بۆ ڕەوایی کارەکەی، ئەو تەنها بە بردنی ســەروەت و ســامانی هاوڵاتیانی کوردســتان نەوەســتا بەڵکو مرۆڤی بێ تاوانی کردە دەســـتکەوتی ئەنفال، کاتیش گونجاو نەبوو چـــونکە جیهان بە ڕووی هەزارەی ســـێیەمدا دەکرایەوە و ســـەردەمی تەکنەلۆجیا و ڕاگەیاندن بوو، نایتوانی کارە نامرۆڤانەکەی پەردەپۆش بکات، ئەگەر توانیبێتی وڵاتانی بەناو ئیســـلام بخەڵەتێنێت لە ژێر وشـــەیەکی قورئاندا، چـــۆن دەتوانێت وڵاتانی ئەوروپی کە دەسەڵاتی غەیرە ئیسلام بەڕێوەی دەبات بخەڵەتێنێت.

بەعس ناسنامەی گەلێکی شێواند کە بەشی هەرەزۆری موسوڵمانە، هەزاران مزگەوت لە کوردســـتاندا هەبوو، بووبووە نزرگەی خواپەرســـتی و پێگەیاندنی مامۆستایانی ئاینی.

دووەم/ ڕاکێشـانی هەسـت و سـۆزی وڵاتانی ئیسـلامی و عەرەبی بۆ ئەوەی پشتی بگرن و دژایەتی گەلی کورد بکەن، چونکە ئەو بە ئەرکێکی دینی هەستاوە، لە مەیاندا تا ئاستێك سەرکەوتوو بوو چونکە وڵاتانی بەناو ئیسلام گوێیان کەڕ بوو لە بیســـتنی ڕووداوەکە و چـــاویان کوێر بوو لە بینینی ئەو تاوانە گەورە و زمانیان لاڵ بوو لە وتنی شایەتی حەق لە سەر ئەو تاوانە گەورەیە.

له کاردانه‌وه ئه‌و ڕوداوه گه‌وره‌دا که ده‌بوو دنیا بهێنێته له‌رزه، مه‌رجه‌عی دینی و ســـه‌دان هه‌زار مه‌لا و ده‌یان وڵاتی ئیســـلامی بێده‌نگیان هه‌ڵبژارد، ته‌نها وڵاتی ئێران هاته ده‌نگ به تایبه‌ت له ڕاگه‌یاندنه‌کانیه‌وه کاری له‌ســـه‌ر تاوانی ئه‌نفال و کیمیابارانی هه‌ڵه‌بجه کرد، چونکه ئه‌وکات له جه‌نگێکی درێژ خایه‌ندابوو له‌گه‌ڵ عێراق، ده‌یویســـت عێراق و ســـه‌دام له به‌ر چـاوی جیهان ناشـــیرین بکات، له‌به‌رژه‌وه‌ندی ئێراندابوو که ســـه‌دام کاری نامرۆڤانه و سه‌رکه‌شی بکات.

ئه‌مه‌ش تا ئاســـتێك بۆ گه‌لی کورد باش بوو له‌ڕێی که‌ناڵه‌کانی ڕاگه‌یاندنی ئێرانه‌وه ده‌نگی زوڵملێکراوی کورد ده‌گه‌یه‌نرایه وڵاتان، هه‌ندێك ڕووداوی وه‌ك کیمیا بارانکردنی هه‌ڵه‌بجه و کۆڕه‌وی ملیۆنی هاوڵاتی کوردســـتان دیکۆمێنت کران، له‌و کاتانه‌دا کورد له ڕووی ڕاگه‌یاندن و دبلۆماسیه‌وه له ئاستێکی باشدا نه‌بوو، هه‌رچـه‌نده تا ئاســتێك ڕاگه‌یاندنی یه‌کێتی نیشـتیمانی کوردســتان و خودی خاتو هێرۆ ئیبراهیم ئه‌حمه‌د به‌شێك له ژیانی سه‌خت و ناڕه‌حه‌تی پێش ئه‌نفال و کاتی ئه‌نفالی دیکۆمێنت کردووه.

وڵاتانی به‌ناو مرۆڤ دۆســـت و پارێزه‌ری مافه‌کانی مرۆڤ که‌ڕ و لاڵ بوون، به‌رژه‌وه‌ندی ئابووری و سـیاسـیان له گه‌ڵ سـه‌دام هه‌موویانی بێده‌نگ کردبوو له ئاسـت کۆمه‌ڵکوژی سـه‌دان هه‌زار مرۆڤی سـڤیل له پیاو ژن و مناڵ و پیر و گه‌نج، که له زێدی خۆیان هه‌ڵکه‌ندران و به‌ره‌و مه‌رگێکی نادیار به‌ڕێکران، به کۆمـه‌ڵ بـه‌زینـدویی ژێر گڵ خران مـه‌گـه‌ر تـه‌نهـا بـه ڕێکـه‌وت پیریـك یـان په‌ککه‌وته‌یه‌ك یان مناڵێك ده‌ربازی بووبێت.

شاعیری ناودار محه‌مه‌د پاکژ، له دیوانی (شه‌هید)دا به‌م شێوه تێکستێك بۆ قوربانیانی تاوانی ئه‌نفال ده‌نوسێت:

بۆنی خۆڵی بیابان

لە وەرزی...

بۆنی مێخەك و سنگی ژنا..،

بە هەناسە و بۆنکردنم؟

لە هاوینی گەرمەسێر و...

وەیشومە و لورەی با ڕەش دا..،

نازانم بۆچی بیابان لە برژانگم نزیکترە

لەکاتی نیگا کردنم؟

لە وەرزی...

پایزی مەرگ و هەڵوەریندا..،

نازانم بۆچی بیابان وەك سەگی هار

شالاو دێنێ بۆ گرتنم؟

لە زستانی...

وەرزی شێداری مردن و..

هەوری نەزۆکی باراندا نازانم بۆ

هەنگاوەکان نامبەنەوە سەر ڕۆژی

سەفەر کردنم؟

ئەی چوار وەرزی...

ساڵی ئاشوب و نەهاتی پەپوولەکان،

بە تەنافی کام سزادا تاوانی سپی..

دایکمتان هەڵواسیوە؟

لە تەلبەندی دەوری...

کام ئۆردووی ئەنفالە پرسیاربکەم
تا بزانم مەمکی ڕاستی خوشکەکەمیان
لەکوێ دیوە؟
ئەم قەل و داڵە ڕەشانە...
چۆن بوونەتە هاودەمی سەگی بیابان؟
گۆشتی نەرمی براکەمیان لای کام
جەلادە کڕیوە؟
دڕکی تیژی...
ئەم تەلبەندی ڕۆح ئاژەنە..،
من دەناسن، بە دەنگێکی ئاشنا بە گوێم
بۆ قولآیی بانگم دەکەن
خوڵی نامۆی...
ئەم بیابانی بێ گۆڕ و بێ تەڵقینە،
ئەڵێی منداڵی سواڵکەری لای خۆمانن
چنگ بە هەنگاومدا دەکەن
تراویلکەن...
شاخێکی لم دەکەمە نیشانەی ڕێگەو..
لەپڕێکدا وەك جنۆکە خۆ وندەکاو..
لەدوورەوە دەستم بۆ ڕادەوەشێنێ
سەگەکانی...
ئەو بیابانە سووتماکە زمانزانن،
ڕوو لەهەر کامێکیان دەکەی..
بە زمانێکی ڕەوانی عەگال بەسەر

حەجاجت پێدەناسێ

ئێستا منیش...
هێدی هێدی دەبمە خۆراکی سەگێك و
لەسەر چارەنووسی منیش هەزار شیعر و
شانامەم بۆ دەهۆننەوە.
هەموو ساڵێ...
لە یادی منیش کە بوومە خۆراکی سەگ..،
رستێ درۆی بێ ناوەڕۆك بۆ مناڵە..
هەتیوەکەم دەخوێننەوە.

تاوانی ئەنفال مردنی مرۆڤە بێ تاوانەکان بوو دوور لە بەها ئایینییەکان

لە ئەنفالدا مرۆڤە سڤیل و بێ گوناهەکان لە مناڵێکی شیرەخۆرەوە تا پیرێکی سەر جێگا هەموویان بە ناپاك و دژ بە دەسەڵاتی بەعس دادەنران، بۆیە دەبێت چارەنوسیان مردنێك بێت جیاواز لە مردنەکانیتر چونکە کوشتنی مرۆڤی ئەنفالکراو بێ دادگایی کردن و لێپرسینەوە کە سزای مەرگی بەسەردا دەدرا، مردنێك بوو پێش ئەوەی بمرێت بە بەرچاویەوە دایك و باوك و خوشك وبرا و هاوسەر و جگەر گۆشەکەیان لەبرسا دەکوشت یان دەرخواردی سەگە ڕەشەکانیان دەدا یان ژێر گڵیان دەخستن، مردنی ئەنفال مردنێکە دوور لە کلتور و بەها دینیەکان بە کۆمەڵ و بە پۆشاکەکانیانەوە ژێر گڵ دەخران.

ئەنفال تەنها کوشتن و لە ناوبردنی سەدان هەزار هاوڵاتی کوردی بێ تاوان نەبوو، بەڵکو هەڵتەکاندنی هەموو ئەو مرۆڤە کەم دەست و بێ کێشانە بوون کە دوور لە سیاسەت تەنها ژیانی ئاسایی خۆیان بەڕێ دەکرد ژیانێك کە تەنها

له ولاتە دواکەوتووەکاندا دەبینرا، ئەوانەی ئەنفال کران زیاتر هاولاتی گوندنشین و دووره شارەکان بوون زۆرینەیان بێبەش بوون لە خزمەتگوزای سەرەتایی وەکو کارەبا و ئاو و شەقامی باش و تەنانەت بەشێکی زۆریان خوێندنگە و نەخۆشخانەیان نەبوو، ئەوان بەو ژیانە سادەش ڕازی بوون بەلام بەعسیەکان ئەوەشیان پێڕەوا نەبینین.

مەبەست لە تاوانی ئەنفال واتە دروست کردنی ڕووداو گەلێك کە پێشتر وێنەی نەبووە لە هیچ کام لە دەسەلاتەکانی تری عێراق، ئەنفال واتە شەرعیەتدان بە کارە نامرۆڤەکانی بەعس کە خۆی کردە جێ نشینی دەوڵەتی ئیسلام و گەلی کوردی کرد بە لادەر لە دین و کافر، بۆیە لە ژێر ناونیشانی ئایەتێکی قورئاندا پرۆسەکەی ئەنجامدا.

ئەنفال لەلایەن بەعسیەکانەوە بە شێوەیەکی پلان دارێژەر ئامادە کرابوو، هەموو ئەو ناوچانەی بەر شالاوەکە کەوتبوون تەختی زەوی کران، زیاتر لە چوار هەزار گوند و ناحیە و قەزا کاول کران، مزگەوت و شوێنی پەرستگاکانی خودا وێران کران، دەیان هەزار قورئانی پیرۆز کە وشەی ئەنفالی تێدابوو خرایە ژێر زنجیری دەبابە و سوتاێنران، هەندێك لەو شوێنانە تائێستا بە کەلاوە و وێرانە ماوەنەتەوە، لە بەرنامەی بەعسیەکاندا بوو ماڵ و سامانی گوندنشینان تالان بکرێت و هەرچی زیندەوەریشە بە مرۆڤیشەوە لەناو ببرێت.

ڕوناکبیر و نوسەری کورد بەختیار عەلی دەڵێت "مردن لە ئەنفالدا مردنی تاکەکەسی نییە، بەڵکو مردنی نەتەوەیەکە بەبێدەنگی دەمرێت".

ئەوانەی ئەنفال کران مرۆڤێك بوون چەکدار نەبوون و لە جەنگدا نەگیرابوون، ئەوانە ژن و منالّ و پیر و گەنج بوون، خەونیان بە ئایندەوە دەبینی کە ئەوانیش وەکو هەموو مرۆڤێك دەبێت بژین، ئەوان بە بێدەنگی و بێدەسەلاتی ژێر خاك خران.

بەڵام ئەوەی بەسەر کوردا هات لە تاوانی ئەنفالدا تەنها تاڵانکردنی سەروەت و ســــامانی کورد نەبوو بەڵکو کۆکردنەوە و ونکردن و لەناوچـــونی یەکجاری گەلێك بوو کە زۆرینەی دانیشتوانی گوند نشین و سڤیلی بێ چەك بوون.

دکتۆر فاتح ســەنگاوی لە کتێبی (دواتر دەینێرم) بە تێکســتێکی خەیاڵاوی ئەنفالکراوان دەدوێنێت:

قوربانیەکان چیتان دەوێ؟
ئەی داربەڕووەکانی شاخم ئێوە ڕەنگتان لەم خاکەبوو
زۆر نامۆبوون بە بیابان
ئەی داروەنەکانی خاکم ئێوە نەمامی ئێرە بوون
چیتان دەکرد لە لمستان؟
ئێوە فێری دۆڵ و شاخ و خاکی سەوز و
شنەی شەماڵی ئێرە بوون
چیتان دابوو لە ڕەشبا و گڕە و گەرمای ئەو سەحرایە!
ئەی ڕەز و مێوی قەدپاڵم
چرۆی پشکوتوی بەرماڵم
گوڵاڵە سورەی بەهارم
چیتان دەکرد لەو سەحرایە
لای گەردەلول و تۆزی لم، وشکەساڵی
پوش و پەڵاش و بێ حاڵی
بەچکە شێرەکانی خاکم
هەڵۆی بەرزەفڕی ئاسمان
چیتان دابوو لەو کپییە
لەو کزی و بێ مروەتییە!!

ئەرێ هۆ دار گوێزەکانم
ئێوە هەمیشە ئاوا بوون
سێبەردار و پەناگا بوون
ئەوە چییە وا ڕووتەڵەن
بێ بەرگ و ڕەنگ و کرچۆڵەن
ئەوە چییە!!
دایکانی بەسۆزی خاکم!!!
مناڵی بێ نازی پاکم!!!
کچۆڵەی پاکیزە و چاکم
لاوی بەجەرگی خەمناکم
بۆ کزۆڵەن
بۆ گرمۆڵەن
بۆ شڕۆڵەن
بۆ بێ بەرگن
بۆ سەری بەرزتان نەوییە
لە جێی جوڵە و کار و فرمان
لە جێی جوت و خەلە و خەرمان
کەچی کپ و واق وڕماون
لە بێ دەنگیدا تاساون
یەك بەسەر یەکدا پیشاون
بەڵێ زانیم... بۆچی وەها ڕوو ژاکاون
هەمووتان پێکەوە گەلۆ
بۆ چاڵی مەرگ نێردراون
باش تێدەگەین

چاك دەزانین كە نەماون
تەنها ئێسك و پروسك ماوە
ئەویش دەسوتێ لە لاوە
تەنها گیانتانە... پاراوە
لای خودا ناوتان نراوە:
(شەهیدی ئەم خاك و ئاوە
ڕمزی ستەمی بڕاوە)

سەركێشی و لە خۆبایی بەعسیەكان گەیشتبووە ئاستێك نكۆڵیان لە بوونی نەتەوەیەك دەكرد كە مێژوویەكی دوور و درێژی لە ناوچـــەكەدا هەیە، هەزاران ساڵە لەسەر زێدی خۆیان دەژین و كلتور و زمانی تایبەت بە خۆیان هەیە.

هەرچەندە سەدام و بەعسیەكان نیازی ڕە شی خۆیان جیبەجێ كرد، بەڵام نەك نە یانتوانی گەلی كورد لە ناو بەرن، بەڵكو ڕق و كینـەی پاشمـاوەی ئەنفالكراوان بەرامبەر بەعسیەكان زیاتر بوو، بوو بەو پەرچە كردارەی كە پایە لەرزۆكەكانی بەعسی ڕوخاند.

مامۆســتا بەختیار عەلی دەڵێت: "ئەنفال پەیوەندی بە ســتراكتۆری بەعســەوە هەبوو، دووبارە كردنەوەی ئەنفال پەیوەندی بە مان و نەمانی دونیابینیەكی سیاسی تایبەتەوە هەیە كە بەر لە بەعس لە هەناوی ناسیۆنیالیزمی عەرەبیدا گەورە بوو.

ئەنفال دوا وێستگەی چەپۆكی دڕندانەی بەعس بوو بە شێوەیەكی بەرنامە داڕێژراو دەستی بەو پرۆسەیە كرد و لە خەونی بەعسیەكان و خودی سەدامدا بوو بە تاوانی ئەنفال كۆتایی بە بابەتی كورد بوون بهێنێت لە باشــوری كوردســتان، جارێكیتر گەلی كورد جورئەت ناكات باسی مافەڕەواكانی خۆی بكات.

هەســتی ناســیۆنیالیزمی عەرەبی بەشــێوەیەك بوو كە وڵاتی عێراق تەنها وڵاتی عەرەبیە و هیچ نەتەوەیەكیتر بۆی نییە خۆی بناســێنێت و دەبێت لە

بۆتەی عەرەبدا بتوێتەوە، بۆ ئەم مەبەستەش پێش تاوانی ئەنفال چەندین هەنگاوی کردەیی نا بۆ توانەوەی نەتەوەی کورد سێ کوچکەی کردەی بەعس (تەعریب، تەبعیس، تەهجیر) بۆ پاکتاوی ڕەگەزی بوو.

بەعسیەکان هەمیشە بە عەقڵیەتی ناسیۆنیالیزمی عەرەبی کاریان دەکرد مافی هاوڵاتی بوونیان تەنها بەو کەسانە ڕەوا دەبینی کە بەعسی بوون.

نوسەری گەوری کورد، بەختیار عەلی لەو بارەیەوە دەڵێت "بۆ ئەوەی جارێکیتر ئەنفال و کیمیاباران و قەتڵ و عامی کورد دووبارە نەبێتەوە دەبێت چەمکی نیشتیمان پەروەری لای عەرەب و ناسیۆنیالیزمی دینی و نەتەوەی بشکێنین".

کەواتە پێویستە هەوڵی لە بار بردنی ناسیۆنیالیزمی نەتەوەیی و دینی و مەزهەبی بدرێت بۆ ئەوەی عەقڵیەتی خۆسەپێنی ڕابووردوو جارێکیتر گەلی کورد نەچەوسێنێتەوە چونکە بە تێڕوانین لە ئەجندای کاری سەرکردەکانی حکومەتی نوێی دوای ڕوخانی سەدام هەمان عەقڵیەتی ناسیۆنیالیزمی دینی و مەزهەبی و عەرەبی یە ساڵ بە ساڵ هەنگاوەکانی کورد ڕوو لە پاشەکشەیە و هەژمونی عەقڵی خۆسەپێنی دەسەڵاتدارانی عەرەب بەرەو زیاد بوون دەچێت.

چەندین ساڵە دەستی دەستی بە ماددەی سەدوچل دەکەن کە ماددەیەکی دەستوریە بۆ ناوچە کێشە لەسەرەکان و ئاسایی کردنەوەی ئەو ناوچانە کە لە ڕووی مێژوییەوە بەشێکن لە کوردستان، بە دڵنیاییەوە کورد سودمەندی سەرەکی ئەو ماددەیە دەبوو بۆیە هەموو حکومەتە یەك لە دوایەکەکانی عێراق هەوڵی پەکخستنیان داوە.

بۆ ئەوەی ئەو کردانە دوو بارە نەبنەوە بەختیار عەلی پێمان دەڵێت:

"لە ناوچوون و هەوەسی ناسیۆنیالیزم گرنگترین ئامانجە بۆ ئێمە و زامنی پاراستنی کەرامەتی تاکی کورد و دووبارە نەبوونەوەی جینۆسایدی گەلەکەمانە بە دەست ناسیۆنیالیزمی عەرەبی و دینیەوە".

وێنەی تاوانی ئەنفالی ١٩٨٨

ئەو کەسەی ناوی لە پرۆسەی ئەنفال نا، کێ بوو؟!

لە یاداشـــتەکانی تاوانبار (نزار ئەلخەزرەجی)دا هاتووە لە لاپەڕە (٣٨١)، کە لیوای روکن (کامیل ساجد ئەلجەنابی) ناوی پرۆسەی قڕکردنی کوردانی لە ١٩٨٨ ناوناوە (الانفال)، لەوێ نزار خەزرەجی دەڵێ: کامیل پیاوێکی ئاینیی بوو، ناوی پرۆسەی ئەنفالی لە قورئانەوە بۆهات!!

ئەم دانپێدانە ئەوەمان بۆ روون دەکاتەوە کە کێ بوو بۆ یەکەمجار ناوی لە پرۆســەی ئەنفال نا، کە ئەوەش فەرماندەیەکی ســەربازی کامیل ســاجد بوو. رۆژگار هات و رۆیشــت ســەدام حسـێنی تاوانبار لە رێکەوتی ١٩٩٩/٢/٧ بە تۆمەتی ناپاکی ئەو (کامیل ساجد ئەلجەنابی)یەی لەسێدارەدا!.

خوای گەورە تۆڵەی لە تاوانباران کردەوە و پاش چـــەندین ســـاڵ ســـەدام خۆیشــی کامیل ســاجدە–ی لەسـێدارەدا، لەوەش ســەرسـوڕهێنەتر ســەدام خۆیشی هەر لەسێدارەدرا[١].

ڕای عەرەبی و نێودەوڵەتی لەسەر تاوانی ئەنفال

بۆئەو زەمەنە هەلومەرجی ناوچـــەیی و جیهانی لە بەرژەوەندی حکومەتی بەعسدا بوو، چونکە عێراق لە شەڕێکی هەشت ساڵیدا بوو لەگەڵ وڵاتی ئێرانی دراوســێ، وڵاتانی عەرەبی و ئەمریکا و بەشـێکی زۆری وڵاتانی ئەوروپی دژی سیا سەتی ئێرانی ئیسلامی بوون، لەوکاتەدا کوردی با شوریان بە هاوپەیمانی ئێران دەزانی بۆیە ئامادەیيان تێدا نەبوو پشـــتگیری ما فە ڕەواکانی کورد بکەن، بەرژەوەندی ئابووری و سیاسیان لەگەڵ بەهێزی حکومەتی سەددامدا بوو، چاویان کوێر بووبوو لە ئا ست بینینی ئەو هەموو ڕوداوە نەخوازراوانەی

[١] لە ئەرشیفی ئەسعەد جەبارییەوە وەرگیراوە.

کوردستانی گرتبووەوە، گوێیان کەڕ بووبوو لە ئاست ئاهونالەی ژن و منال و پیر و پەککەوتەی کوردستان کە هەموو جیهانی پڕکردبوو، لە کاتێکدا ئەستێرەی ئاسمانەکان لە ئاست لەرەی دەنگە بە ناو یەکچووەکانی ئەو هەموو بە ناحەق دەستگیرکراوە دەلەرییەوە.

هاوسۆزی وڵاتان بۆ کارە وەحشیگەریەکانی سەددام بوو، لەڕووی سەربازی و چەکەوە هاوکار و پشتیوانی بەعسیەکان بوون، سودی فرۆشتنی چەك هەستی لێ بڕیبوون، جبەخانەکانی حکومەتی عێراق ئاخنرابوو لە چەکی وڵاتانی زلهێزی جیهان کە خۆیان بە پێشەنگی دیموکراسی ناوزەد کردبوو، وڵاتانی عەرەبی کە خۆیان بە وارسی ئیسلام و پێغەمبەرەکەی دەزانی لە ئاست ئەو هەموو کردارە نامرۆڤانەی بەعس بێ دەنگ و کەڕ بوون.

هەروەك ئێستا کە لە سەردەمی پێشکەوتن و تەکنەلۆجیای سەردەم و جیهانگیری هەموو جیهان لە شاشەی مۆبایلەکەوە ڕاستەوخۆ دەبینرێت، بەڵام وڵاتانی بە ناو دیموکراسی و ئیسلامی لە ئاست ئەو هەموو زوڵم و زۆریەی داگیرکەران چاویان کوێر و گوێیان کەڕ و زمانیان لاڵە.

کوردانی باکور دەیان ساڵە بە دەست زوڵم و زۆری دەوڵەتی تورکیاوە ژیانیان لێ بۆتە دۆزەخ، لە کاتێکدا ئەوان داوای مافی هاوڵاتی بوون و نەتەوەیی بوونی خۆیان دەکەن گەلێکی دەیان ملیۆنی دان بە زمان و کلتور و نەریتیدا نانرێت، دەیانەوێت لە بۆتەی نەتەوەی تورکدا بیانتوێننەوە، ئەوەی جێی سەرسوڕمانە ئەوەیە کە چۆن وڵاتانی زلهێز بە ناو پێشەنگی دیموکراسی و ئازادی پشتگیری ڕە های دەوڵەتی تورکیا دەکەن و هێزێکی کاریگەر و پێشەنگی کوردانی باکور پەکەکە بە تیرۆرست دەناسێنن!

لە مانگی شەشی ساڵی ٢٠٢٢ هەردوو دەوڵەتی فیللەندا و سوید لە ژێر فشاری دەوڵەتی تورکیا ڕازی بوون دان بە تیرۆرست بوونی پارتی کرێکارانی

کوردســـتان(پەکەکە)دا بنێن ڕێگری بکەن لە هەموو چـــالاکیەکی ئەو هێزە نەتەوەییە لە ناو وڵاتەکانیان لە پێناو بە ئەندام بوونیان لە ناتۆ، چـــونکە ماوەی چەندین ساڵە تورکیای ئەندامی هەمیشەیی و سەرەکی ناتۆ مەرجی بوون بە ئەندامی بۆ ئەو دوو دەوڵەتە داناوە کە پەکەکە وەك هێزێکی یاخی و تیرۆرست بناسێنن.

لە کاتی تاوانی ئەنفالدا هەندێك لە ڕاگەیاندکارانی ســـەر بە دەســـەڵاتی وڵاتەکانیان ڕاپۆرتیان بڵاو دەکردەوە لە بەرژەوەندی عێراق و بەرگریان لە سەدام و حیزبی بەعس دەکرد کە کیمیایی دژی کورد بەکار نەهێناوە.

لە ڕۆژنامەی هاوکاری ژمارە ١٠٠٩ی ڕۆژی ١٩٨٨/٩/٢٢ ئاماژە بە گەشـتی پەیامنێرانی عەرەب و غەیرە عەرەب دەکات بۆ کوردسـتان لە بارەی پروپاگەندەکانی چـــەکی کیمیاییەوە، باس لەوە دەکات کە لە مەدرید تەلەفیزیۆنی ئیســپانیا بۆ بەرگری لە حکومەتی عێراق لە ڕیپۆرتاژێکی وێنەیدا پیشـانیداوە بارودۆخی ئاسـایی باکوری عێراق دەریخسـتووە کە شـوێنەواری بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لە ناوچەی باکوری عێراقدا نەبینراوە.

لە لەندەنیش ڕۆژنامەی گاردیانی بەریتانی وتی هیچ شـــتێك لە ئارادا نییە پەنجە بۆ ئەوە ڕابکێشێت کە گوایە چەکی کیمیایی دژ بە یاخیگەرە کوردەکان لە باکوری عێراق بەکار هێنرابێت.

پەیامنێری تایمزی لەندەنیش لە ڕاپۆرتێکی خۆیدا وتی لە گەشتەکەیدا گوندنشـــینە کوردەکانی بینیووە هەڵ هەڵەیان بۆ ژیانی بەڕێز ســـەدام حسێن لێداوە.

لە ڕۆژنامەی العراق ژمارە ٣٧٠١ ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢١ دا هاتووە:

ئۆپراســـیۆنی ئەنفال بووە جێ بایەخی عەرەبی و ئەوروپی کە کۆمەڵێك ڕۆژنامە و ئاژانسـەکانی دەنگوباس قسـەیان لەسـەر ئەنفال و سـەرکەوتنەکانی

ســـوپای عێراق کردووە، لەوانە ڕۆژنامەی (الاهرام) دەڵێ لە ئۆپراســـیۆنی ئەنفالدا سێ بنکەی بەکرێگیراوانی خۆفرۆش لە ناوچەی ژووروودا تێکشکان.

هەروەها دەنگوباســەکانی ســەرکەوتنی ئۆپراســیۆنی ئەنفال لەســەردێڕی لاپەڕەی ڕۆژنامەکانی ئەردەنی ئەو ڕۆژەدا بڵاو کراوەتەوە.

هەروەها لە ژمارە ٦٦٧٧ ی ڕۆژی ١٩٨٨/٩/٧ ی ڕۆژنامەی (الثورة)دا ئیشـــارەت بەبایەخی فراوانی ڕاگەیاندنی بڕیاری ئەنجومەنی ســـەرکردایەتی شۆڕش لە بارەی لێبوردنی گشتییەوە کە لە ئاژانسەکانی دەنگوباسدا دەکات.

لە ژمارە ٦٦٨٨ی ڕۆژی ١٩٨٨/٩/١٨ی هەمان ڕۆژنامەدا هەواڵی ســـەردانی پەیامنێران و نوێنەرانی تۆڕی تەلەفیزیۆن و ئێزگە و ڕۆژنامە و گۆڤارە بیانی و عەرەبی و عێراقیەکان بۆ پارێزگای دهۆك بڵاو دەکاتەوە.

هەروەها لە ژمارە ٦٦٨٩ی ڕۆژی ١٩٨٨/٩/١٩ی هەمان ڕۆژنامەدا بڵاو کراوەتەوە کەوا کۆنگرە ڕۆژنامەوانیەکەی جێگری فەرماندەی گشـــتی عەدنان خەیروڵڵا جێگەیەکی گەورەی لە پەخشـــانی هەواڵ و دەزگاکانی ڕاگەیاندنی عەرەبی و جیهانیدا دراوەتێ و ئاژانســـەکانی هەواڵی ڕۆیتەر و ڕۆژنامەگەری فەڕەنسی و ئەسیۆشێتدپرێس و ئەڵمانیای یەکگرتوو و چینی و کوێتی و سعودی و میسری و کەنداو و قەتەر بڕگەی دوورودرێژیان لەو کۆنگرەیەدا بڵاو کردۆتەوە.

هەر لەم ژمارەیەدا نوێنەرانی دەزگاکانی ڕاگەیاندنی عەرەبی و جیهانی کە بە ناوچـــەی ئۆتۆنۆمیدا دەگەڕێن دەڵێن کەوا بە دێهاتە کوردیەکاندا گەڕاون و هیچ شوێنەوارێکی چەکی کیمیاییان نەبینیوە.

هەروەها لە ژمارە ٦٦٨٤ی ڕۆژی ١٩٨٨/٩/١٤ی هەمان ڕۆژنامەدا چەند هەواڵێکی جیا جیا هاتووە:

– تورکیا بازاڕی هاوبەشـــی ئەورووپا دڵنیا دەکاتەوە کەوا ئەو کوردانەی تیمە پزیشکیە تورکیەکان پشکنیونی توشی لێدانی کیمیایی نەبوون.

- دوو وتەبێژی نێودەوڵەتی لە جنێف دەڵێن کەوا هیچ بەڵگەیەك بۆ بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لە لایەن عێراقەوە نییە.
- ڕادیۆی دەنگی ئەمریکا و مۆنتیکارلۆ بڵاوی دەکەنەوە کە سەرچاوەکانی خاچی سوری نێودەوڵەتی لە تورکیا ئەو پڕوپاگەندانەی توشبوون بە چەکی کیمیایی و گازی ژەهراوی ڕەتدەکەنەوە.

یاد کردنەوەی تاوانی ئەنفال لە لایەن بەعسیەکانەوە

سەدام و بەعسیەکان دوای ئەوەی هەشت ساڵ جەنگێکی ماڵ وێرانکەرەیان بەشکست بەسەردا شکایەوە و بوونە دۆڕاوی جەنگ، دەبوایە کردەیەك بکەن بوون و توانای خۆیان دەربخەن، لەبەر چـــاوی وڵاتانی هەرێمی و جیهانی پیشانی بدەن کە سوپای عێراق هێشتا لە توانایدا ماوە دوژمنەکانی لە ناوبەرێت، چونکە لە ئایدۆلۆژیای بەعسدا کورد لەبەرئەوەی ڕادەست نابێت دوژمنە، هەر لەو پێناوەشدا بیری لە خراپترین کردەی سەربازی و تاوانی گەورە کردەوە.

تاوانی ئەنفال بەرنامە و تاوانێکی بێویژدانانە و دوور لە هەســتی مرۆڤایەتی بوو بۆ سڕینەوە و لە ناو بردنی گەلی کورد، بە بەرنامە ئامادە سازی بۆ کرابوو بۆیە پانتایەکی زۆری لە هزری بەعسدا داگیر کردبوو، بە دەستکەوتێکی مەزنی دەزانی و شـــانازی بە کردە ســـەربازیەکانی دەکرد، لە کاتێکدا لە بەرامبەر سوپای ئێراندا تێك شکێنرابوو.

ســەدام و بەعســیەکان زۆر بە شــانازییەوە باســی ئەو کردە ســەربازیەیان دەکرد و خویان پێوە هەڵدەکێشــا، وایان دەزانی ئەمە دەبێتە ســەرەتایەك بۆ لەناوبردنی گەلێکی مێژو دێرین لە هەستانەوە و ئازایەتی.

لە ڕۆژنامە و ڕاگەیاندنەکانیدا ڕۆژی ١٩٩٢/٣/١٨ بەم شێوەیە یادی ئەنفالی کورد دەکاتەوە:

گەلی خۆڕاگرمان بە کورد و عەرەبەوە یادی کردەی جوامێرانەی ئەنفال دەکاتەوە..

بەغداد/ ئاژانسی دەنگوباسی عێراق

ڕۆڵەکانی گەلە خۆڕاگرەکەمان بە کورد و عەرەبەوە سـبەی ڕۆژی هەینی یادەوەری کردەی ئەنفالی جوامێرانە دەکاتەوە کە لە ئەنجامدا شـێرانی حەق لە سـەربازانی سـەرکردە سـەدام حسـێن سـەری هێزەکانی یاخیبوانیان پان کردەوە و بارەگاکانیان داگیر کرد.

پا شنیوەڕۆی ڕۆژی ١٩ی ئازاری ساڵی ١٩٨٨ هێزە چەکدارە نەبەزەکانمان لە هێزەکانی بەدر و فەوجەکانی بەرگری نیشـتیمانی هێرشـیان کردە سـەر بارەگای یاخیبوان لە ناوچەی سەرگەڵو و بەرگەڵو و زێوە و ناوچە شاخاویەکان لە سـنوری پارێزگای سـلێمانیدا، توانیان بە نەبەردێکی سـەرکەوتووانە ئەو تاقمە بە کرێگیراوە تێك بشکێنن کە لە ژێر فەرمانی بێگانەدا بوون و دوژمنی ئێرانیش بە چەك و پارە و یارمەتی پاڵپشتی دەکردن.

ئەنفال لەو کردانە بوو کە پشـتی دوژمنی شـکاند لە ڕێگای لەناوبردنی مۆڵگەکانی بە کرێگیراوان ئەوانەی یارمەتی هێزە ئێرانیەکانیان دەدا و ڕێگایان بۆ خۆش دەکردن تا بێنە ناو شار و گوندە سنوریەکانی عێراقەوە لە ناوچەی باکوردا، هەروەها کردەی ئەنفال سنورێکی بۆ بە کرێگیراوی ئەو کەسانە دانا کە خێرخوازانی گەلی کوردمان بە نەفرەتیان کردون چـونکە کەوتبونە خزمەتکردنی بێگانە، لەناو کردارە بێ ئابڕووەکانیشیاندا ڕێگا خۆشکردن بوو بۆ هێزە داگیر کەرەکان تا بێنە ناو گوندەکان و قەزای هەڵەبجەی سەر سنور لە پارێزگای سلێمانی.

هەوڵەکان بۆ ناساندنی تاوانی ئەنفال لە جیهاندا

بە هۆی کەم ئەزمونی کورد لە دیکۆمێنت کردنی مێژوو و نەخوێندەواری بەشێکی کۆمەڵگای کوردی لەو سەردەمەدا نەتوانرا وەك پێویست گرنگی بە ڕووداوە نەخوازراوەکانی کوردستان بدرێت و وەکو بەڵگە و دیکۆمێنت بمێننەوە، دەبوایە سەرکردایەتی کورد بۆ ئەو ڕووداوانە ستافی شارەزا و بە توانا بە کامێرای باش پێکبهێنایە تا ئەو ڕووداوانە دیکۆمێنت بکرێن، لەم بوارەدا کەمتەرخەمی زۆر دەبینرێت بە پێچەوانەی گەلانیتر کە زۆر گرنگیان بە مێژوو داوە.

هەندێك بەڵگە و نوسراو هەیە کە ڕژێمی بەعس وەکو شانامە لە سەردەمی ڕوداوەکاندا نوسیویێتییەوە و بەشانازیەوە باسی کردوە، گەرچی بۆ ئەو سەردەمە کە کورد لە ئاوارەیی و دەرەتاندا بووە سەر نەپەرژاوە سودی لێببینێت، دیارە بەشێکی پەیوەندی بە کەمتەرخەمی سەرکردایەتی ئەوکاتی کوردستانەوە بووە، بەڵام لە دوای ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ هەندێك بەڵگەنامە و دیکۆمێنت لەلایەن یەکێتی نیشتمانی کوردستانەوە درا بە ڕێکخراوی (مدیڵ ئێس وۆچ) وەکو سەرچاوەی ڕاپۆرت و کارکردن لەسەر تاوانی ئەنفال دژی بەعس لە وڵاتانی دەرەوە بەتایبەت ئەمریکا کاری لەسەرکرا.

لە ڕاپەڕینە میللیەکەی ساڵی ١٩٩١ لە باکوری عێراق خەڵکی مەدەنی کورد و ئەندامانی حیزبە سیاسیە کوردیەکان پەلاماری دامودەزگاکانی حکومەتی عێراقیاندا بە دامو دەزگا ئەمنی و ئیستیخباراتیە جۆراوجۆرەکانیشەوە.

پێش ئەوەی هێزەکانی عێراق پێشڕەوەی بکەن و ڕاپەڕینەکە بشکێنن، حیزبە کوردیەکان توانیان زۆربەی زۆری ئەو بەڵگەنامە دەست بەسەراگیراوانە لە شار و شارۆچکەکانەوە بگوێزنەوە بۆ سەنگەر و شوێنە قایمەکان لە چیاکاندا، لە بەهاری ساڵی ١٩٩٢ یەکێك لە دوو لایەنە گەورەکە

(یەکێتی نیشتیمانی کوردستان) ڕەزامەندی دەربڕی کە بچێتە ڕێکەوتنێکی سێ قۆڵییەوە لەگەڵ میدڵ ئیست وۆچ و لیژنەی پەیوەندیەکانی سەناتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا.

بە پێی ئەم ڕێکەوتنە یەکێتی ڕازی بوو بەڵگەنامەکانی لای خۆی بنێرێتە ئەمریکا بۆ لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەیان، لیژنەی پەیوەندیەکانی دەرەوەی سەناتیش ڕەزامەندی دەربڕی کە بەڵگەنامەکان بدرێنە بەشی تۆمارگە ڕەسمیەکانی کۆنگرێسی ئەمریکا و لە ئەرشیفی نیشتیمانی ویلایەتە یەکگرتووەکاندا بپارێزرێت.

میدڵ ئیست وۆچیش قایل بوو بە ئەنجامدانی لێکۆڵینەوە لەسەر بەڵگەنامەکان لە بواری مافی مرۆڤدا و تیاشیاندا شوێن کێشەی جینۆساید بکەوێت و بیداتە دادگای عەدلی نێودەوڵەتی لە لاهای Tha Hague.

کەرەستەی (یەکێتی نیشتیمانی کوردستان) بریتی بوو لە چواردە تەن بەڵگەنامە و کرابوونە ٨٤٧ سندووقە و تێکڕا ژمارەی پەڕەکانی بەزیاد لە چوار ملیۆن دەخەملێنرا، لە مایسی ١٩٩٢دا (یەکێتی نیشتیمانی کوردستان) دۆکیۆمێنتەکانی بەشێوەیەکی کاتی خستە لای میدڵ ئیست وۆچ و پاشان بە ئامادەبوونی بەرپۆبەری ئەو ڕێکخراوە بە فرۆکە گوێزرایەوە بۆ ویلایەتە یەکگرتووەکان، دواجار لە واشنتۆن بە ئەرشیفی نیشتیمانی ویلایەتە یەکگرتووەکان سپێردران و لە کۆگاکانیدا هەڵگیران، بەڵام هەر لە ژێر چاودێری هاوبەشی (یەکێتی نیشتیمانی کوردستان و میدڵ ئیست وۆچ)دا مانەوە.

لە کۆتایی تشرینی یەکەمی ١٩٩٢دا تیمێکی لێکۆڵینەوەی سەر بە میدڵ ئیست وۆچ دەستی دایە کاری تەتەڵەو گێژکردن و پێرست بۆ دانان و شیکردنەوەیان، دۆکیۆمێنتە بایەخدارەکان دەرهێنران، وێنەیان لەبەر گیرایەوە، وەرگێڕدران و ژمارەیەکیان کەوتوونەتە ئەم ڕاپۆرتەوە.

ڕاپۆرتدەری تایبەتی نەتەوە یەکگرتووەکانیش لەســـەر عێراق، بەڕێز ماکس ڤان دەرشـــتۆیڵ لە ڕاپۆرتەکەی مارتی ۱۹۹۳یدا بۆ کۆمیســـیۆنی مافی مرۆڤی ســـەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان ســـوودی لە هەندێك لەو بەڵگەنامانە وەرگرتبوو کە میدڵ ئیست وۆچ دۆزیبوویەوە.

بەعس لەسەر ئۆپراسیۆنەکانی ئەنفال، لە میدیاکانی خۆی بیستراو و بینراو و نوســـراودا بە تایبەت لەســـەر لاپەڕەی گۆڤار و ڕۆژنامەکان بابەتی زۆر نوســـیوە بە شێوەیەك سەروەری بۆ خۆی تۆمار کردووە، جاش و سەرکردە مەیدانیەکانی هێناوەتە گۆ و ئەوانیش بێشەرمانە و بێگوێدانە داهاتوی نادیاریان بە شانازییەوە باســـی تاوانی ئەنفال و ڕوداوەکانیتریان کردووە، ئەوەش بۆ لادانی پەردەی ڕاستی ڕوداوەکان و هەڵوێستی ناکوردانەی ئەنجامدەران زۆر باش بووە، دەبوایە تا مردن ڕویان نەیات بێنە پێشـــەوە و قســـەی زل و بریقەداربکەن، بەڵام دوای ئازاد کردنی کوردســـتان و دامەزراندنی حکومەتی هەرێم و ســـوپای کوردســـتان بەشێك لەوانە هاتنەوە گۆڕەپانی کارکردنیان لە حیزب و حکومەتدا.

بەرەی کوردســـتانی لە کاتی ڕاپەڕیندا لێخۆش بوونی بۆ ســـەرۆك جاش و جا شەکان دەرکرد، بەڵام بەو مانایە نابێت ئەوانەی دە ستیان لە کو شت و بڕینی هاونیشتیمانیانی کورد ستان هەبووە وەکو بەرزەکی بانان بۆی دەربچن و ڕێزیان لێبگیرێت بە شێوەیەك لە کەسوکاری ئەنفالکراوان زیاتر گوێیان لێبگیرێت و خزمەت بکرێن تەنها لەبەر ئەوەی ئەوانە بە پارەی خوێنی ســـەری هاونەتەوەکەیان لە کاتی ڕژێمی بەعســـدا دەوڵەمەند بوون و پێگەی جەماوەریان بۆ خۆیان دروســـت کردووە، ئەوەش بۆتە هۆی حەوانەوە و هاوکاری کردنیان لە لایەن بەشێك لە لایەنە سیاسیەکان.

مرۆڤ توشـــی ســـەر ســـوڕمان دەبێت کە دەبینرێت کوڕە شـــەهید و زیندانی سیا سی و کە سوکاری ئەنفالکراو بچێتە دیوەخان و ماڵی هەندێك مستە شار و

بەرپرسی سەردەمی بەعس، بانگەشە بۆ کاکی بەرپرس و مستەشار بکات کە ڕیش سپی و براگەورەی عێل و خێل و بنەماڵەکەیەتی!

هەندێك لایەنی سیاسی بەوەش نەوەستان، دوای پرۆسەی ئازادی عێراق بەشێك لەو بەرپرسە عەرەبانەی سەردەمی بەعس کە دەستیان بە خوێنی کورد سوور بووبوو، لە پایتەختی کوردستان ڕێزیان لێگرتن و شوێنی حەوانەوەیان بۆ دابین کردن و هاوکاریان کردن.

باشترین بەڵگە لە ڕۆژی ٢٥ی ئەیلولی ٢٠٢١ و لە کاتی هەڵمەتی بانگەشەی هەڵبژاردندا بۆ پەرلەمانی عێراق کاکەمین نەجار ئەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بەردەم هەوادارانی حبیزبەکەیی و لە کەناڵەکانی ڕاگەیاندنەوە، دانی بەوەدانا وتی بەشێك لەو کەسانەی کە کاتی خۆی دەستیان هەبووە لە ئەنفال و کوشتن و بڕینی کوردا لە دوای پرۆسەی ئازادی عێراقەوە لە هەولێر نیشتەجێ بوون، چەند جارێك لە گەڵیان دانیشتوین پەشیمانن لەو کردەوانەی لە ڕابووردوودا کردویانە، گەیشتونەتە ئەو بڕوایەی گەلی کورد گەلێکی مرۆڤ دۆست و باشە نابوو بەرامبەریان خراپ بووینایە!

جێی سەرسوڕمانە لە دەمی بەرپرسی لایەنێك ئەوە ببیستین کە خۆیان بە لایەنی یەکەم و بەرپرس دەزانن لە بەڕێوەبردنی کوردستان، سەرۆکی هەرێم و حکومەت و زۆرینەی جومگە گرنگەکانی دەسەڵاتی کوردستان بەدەست ئەوانەوەیە.

لە مانگی تموزی ٢٠٢٢ لە ڕێگەی وەتس ئەپەوە گرتەیەکی ڤیدیۆیی نزار خەزرەجی فەرماندەی گشتی سوپای عێراق لە سەردەمی ڕژێمی بەعس و بەرپرسی سەرەکی تاوانی ئەنفال بە دەستم گەیشت بەم شێوەیە باس لە دەرباز بوونی خۆی دەکات لە عێراق سەرکردەیەکی کورد هاوکاری بووە دەڵێت: "یەکێك لە دۆستەکانی خۆم نارد بۆ باکوری عێراق بۆ لای مسعود بارزانی پێی

وت، نزار خەزرەجی دەیەوێت دەربچێ لە عێراق، مسعود بارزانی ڕازی بوو، وتی بە زەمان دەری دەکەم، مسعود بارزانی لە باکورەوە منی دەرباز کرد بۆ تورکیا و لەوێشەوە بۆ ئوردن". ئەگەر سەرنج لە قسەکانی خەزرەجی بدەیت ئێستا کە هەرێمێکی ئیدارە سەربەخۆین لای ئەو بە هەمان نەفەسی سەردەمی بەعس بە ناوچەی باکور ناوی دەهێنێت و ددان بە هەرێمەکەماندا نانێت!

مرۆڤ توشـــی شـــۆك دەبێت لـە پێنـاو چـــی و بۆچـــی هـەموو کردە نامرۆڤایەتیەکانی پیاوانی ڕژێمیان بیر چـۆتەوە کە لە کۆتا چـارەکە سـەدەی ڕابوردوو بەرامبەر کورد کردیان بە عەقڵی تەسـکی نەتەوایەتی و شـۆڤێنیان، ئەگەر دژایەتییان نەکردون و لێپرســـینەوەیان لەگەڵ نەکردون بۆچـــی لە پایتەختی کوردســـتان نیشـــتەجێیان کردوون و شـــوێنیان بۆ دابین کردون، هۆکاری دەربازبوونیان بوون لە عێراق لە کاتێکدا تا ئێســـتا بەشـــێکی زۆری کەســـوکاری ئەنفالکراوان و قوربانیانی دەســـتی بەعس بێ جێگان یان ناوچـــەکانیان وەکو پێویســـت ئاوڕی خزمەتگوزاری لێنەدراوەتەوە، چـــەندین بریندانی چـــەکی کیمیایی بە ئازاری برینەکانیانەوە گیانیان ســـپارد توانای چوونە دەرەوەیان نەبوو، کەس و لایەنێك نەبوو لێیان بپرسێتەوە و ڕەوانەی وڵاتانی دراوسێیان بکات بە مەبەستی چارەسەر کردن.

هەواڵی تاوانی بەدناوی ئەنفال بە زمانی عەرەبی و کوردی لە ڕۆژانی ڕودانیدا بەشێکی زۆری لاپەڕەکانی ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی بەعسی داگیر کردبوو.

ئەنفال لە لایەن بەعســـیەکانەوە گرنگی زۆری پێدرابوو وەك کردەیەکی ئەفسـوناوی وەسـف کرابوو، بە چـەندین شـێوە وەسـف کراوە وەك (کارێکی دلێرانە، پاڵەوانانە، داستانی کەموێنە، ئۆپراسیۆنی تۆڵەستێن، لێدانێکی پشت شـکێن) ئەمانە بە گشـتی تەعبیر لە فیکر و تاوانی ڕژێمێکی دڕندە دەکات کە لە ژێر سێبەری دەقی ئایەتێك وسورەتێکی قورئاندا شەرعیەت بە کارە ناڕەوا

و نامرۆڤەکەی خۆی دەدات جینۆسایدی نەتەوەیەك بکات و لە سەر نەخشەی مرۆڤایەتی بیسـڕێتەوە، کردە نامرۆڤەکانی بەعس کەم وێنە بووە مەگەر هیتلەر و جەنگیز خان و تەیموری لەنگ بەو شـێوەیە بڕیاری کۆمەڵکوژی هاوڵاتی سڤیلیان دابێت.

ئەنفال لە ڕۆژنامەکانی بەعسدا

ئەمەی خوارەوە چەند نمونەیەکە لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی بەعسدا باسی تاوانی ئەنفال کراوە:

ڕۆژنامەی هاوکاری

لە ژمارە (٩٥٩)ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢١ دا ئەم شـەڕە تاوانکاریە بە (کارێکی دلێرانە) ناو دەهێنێت و ئەنجامی تاوانەکەش بە (سەرکەوتنێکی مەزن) هەژمار دەکرێت، بەم شێوەیە لە هاوکاریدا هاتووە: "ئەم کارە پاڵەوانیەتییە کە تێیدا ڕۆڵەکانی گەلی کورد و عەرەب بەوپەڕی دلێری و ئازایەتی و بە تواناییەوە بەشـداریيان تێدا کردووە، ئەوە دەردەخات کە وەڵامی گەلی مەزنمان دژ بە کرێگیراوان و چەتە و خیانەتکاران بەو جۆرە دەبێت ".

لە ژمارە (٩٦١)ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢٨ یشـدا جاش قەڵەمێك بە ناوی (سەلام مەحمود) دەنوسێت: "کارە پاڵەوانێتیەکەی ئەنفال پشتی خۆفرۆشانی شـکاند"، کە تێیدا دەنوسـێت: "بەڵێ ڕۆژی شـەممە ١٩ی ئازاری ١٩٨٨ دوا بنکەی خۆفرۆشەکان لە ناوچەی دۆڵی جافایەتی، سەرگەڵو و بەرگەڵو و زێوەدا لە خۆفرۆشان پاککرایەوە و ئەو دەستە چەپەڵانەیان لەو ناوچە ئازیزەدا قرتێنرا و هەواڵەی دۆزەخی گڕی ڕقی پیرۆز کران کە ئەو خاکە پاکە هەرگیزا و هەرگیز خۆفرۆشان بە خۆیەوە ناگرێت و جێ پێی چەپەڵەکانی تێدا نابێتەوە ".

باشــه چـۆن ســەلامی خۆفرۆش مەرەکەبی خیانەتی خســتە ســەر لاپەڕەی ڕە شی مێژوی خۆی، بە چ عەقڵ و مەنتقێك دەڵێ دە ست و پێیان لە ناو چەی ئازیزدا قرتێنرا! دەبێت لە کاتی نوسـینی ئەو دەسـتەواژەیەدا کەمێك ویژدانی ژەنگ هەڵاتوی نەجوڵابێت؟ یان پارە و دەسـەڵاتی خودپەرسـتی وایلێکردبێت بە عەقڵیەتی دۆگما و کورتبینانە بەو شێوە بنوسێت!.

مرۆڤی ژیر ئەگەر توشـــی هەڵەی ســیاســیش بێت بە تایبەت بەکرێگیراوی دوژمنان بێت هەوڵ دەدات کەس پێی نەزانێت و ڕووی ڕەشـــی پەردەپۆش دەکات بۆ ئەوەی بەر نەفرەتی گەلەکەی نەکەوێت!

ڕۆژنامەی هاوکاری شـــانازی بەوەوە دەکات کە پەیامنێرانی ئەو، پێش هەمووان گەیشتوونەتە بنکەی خائین جەلال تاڵەبانی لە سەرگەڵو و بەرگەڵو.

دەبێت سەرنوسەر و دەستەی نوسەرانی ڕۆژنامەکە چۆن مرۆڤێك بن وشەی خائین بەرامبەر گەورەترین ســـەرکردەی ڕزگاریخوازی گەلەکەیی و جیهان بە کاربهێنن؟! ســەرکردەیەك لە تەمەنی لاوێتیەوە لە خەبات و تێکۆشـاندا بێت، هەموو تەمەنی لە پێناو بەرگری خاکی کورد ستان و ئازادی گەلانی چەوساوە بردبێتە سەر، لە سەردەمی شاخەوە تا بوونی بە سەرۆك کۆمار واژۆی لە سەر کوشتنی کەس نەکردبێت تەنانەت دوژمنەکانیشی.

ڕۆژنامەی الجمهوریه

لە ژمارە (٦٧٦٨)ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢٧دا دەنوسێت: "ئۆپراسیۆنی ئەنفالی پاڵەوانانە توانای ڕۆڵەکانی عێراقی مەزن لە عەرەب و کورد نیشاندا و پەردەی لە ڕووی خیانەتکاران و تێکدەران و بە کرێگیراوانی ئێران و زایۆنیزم هەڵماڵی ".

لــە ژمـارە (٦٧٦٩)ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢٨ هــەمـان ڕۆژنـامــەدا هـاتووە "ئۆپراســیۆنی ئەنفال دووپاتکردنەوەی یەکێتی نیشــتیمانی ڕاســتەقینەیە لە بەرگریکردن لە خاکی نیشتیمان ".

ڕۆژنامەی الثورة

لە ژمارە (٦٥٠٨)ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢٠دا دەنوسێت "داستانی کەموێنەی داگیرکردنی بارەگای خیانەتکاران".

ڕۆژنامەی العراق

لە ژمارە (٣٧٠٠)ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢٠ دا بە فۆنتێکی گەورە مانشێتی لاپەڕە یەکی بەم وتە یە دەڕازێنێتەوە "ئۆپراسیۆنی ئەنفال لێدانێکی پشتشکێن".

لە ژمارە (٣٧١٤)ی ڕۆژی ١٩٨٨/٤/٥ دا دەنوسێت "بە شەڕێکی ئەفسانەیانە و خۆشەویستیەکی هەمیشەیی بۆ عێراقی مەزن داستانی ئەنفالی یەکەمیان بەرپا کرد".

لە ژمارە (٣٧٠٢)ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢٣ دا مانشێتی وتارەکەی (سەلاحەدین سەعید) نوسراوە: "داستانی ئەنفال ڕەنگاڵەیەکی گەشە بۆ عێراقیەکان"، لە وتارەکەیدا بەم شێوەی نوسیوە: "کوردە ئازا و بەغیرەتەکان لە پێشەوەی هێزە چەکدارە سەرفرازەکەمانەوە بوون، کە لە جۆرە ها ئازا یەتی و قارە مانێتی و هو نەر نوا ندنی شەڕدا ملی خائینە ڕیسواکانیان دەپەڕاند".

هەرچەندە بۆ بوونی بەڵگە و سەلماندنی تاوانی ئەنفالی کورد لە ئێستا و داهاتودا بوونی ئەم نوسینانە سودیان زۆرە کە بەعسیەکان دان بە تاوانی ئەنفالدا دەنێن.

بەڵام ئەوەی جێی سەرنج و تێڕامانە هاوڵاتیانی سڤیل وەك چەکدار مامەڵەیان لەگەڵ کراوە. ڕاستە پێشمەرگە بە هەموو توانایەوە بەرگری لە خاکی پیرۆزی کوردستان کردووە دژی داگیرکاری بەعس و وەکو قەڵغان دژیان وە ستاونەتەوە، بەڵام هاوڵاتیانی سڤیل بە تایبەت پیر و پەککەوتە و

منالٚ و ژن چــەك بە دەســـت نەبوون تا ڕەوایی بدەن بە لەناوبردنیان و بە خیانەتی نیشتیمانی تۆمەتباریان بکەن. بەڵکو دەرخەری ئەو ڕاستیەیە کە هەمیشە بەشێك لە دوژمنانی کورد گەیشونەتە ئەو بڕوایەی کە لای ئەوان هیچ جیاوازی لە نێوان پێشـــمەرگە و هاولاّتی بێ چـــەك نییە بۆیە باشـــترین کورد ئەوانەن کە دەبێت بمرن!

گۆڤاری الف باء

لـە ژمـارە (١٠١٧) ی ڕۆژی ٢٣ی ئـازاری ١٩٨٨ دا بـەم شـــێوەیـە دەنوســـێت "جەحفەلەکانی بەرگری نیشـــتیمانی یەکەم و هێزەکانی بەدر و قەعقاع و موعتەســـەم و فەوجەکانی بەرگری نیشـــتیمانی ئەم ئۆپراســـیۆنە تۆڵەسێنە ئازایانەیان جێبەجێکرد".

لە ڕۆژنامەی (الثورة) ژمارە (٦٥٣٦) ی ڕۆژی ١٩٨٨/٤/١٧ دا هاتووە ٧٧ جەنگاوەر لە موســـتەشـــار و فەرماندەی فەوجەکانی بەرگری نیشـــتیمانی بەشداریان لە ئۆپراسیۆنەکانی ئەنفالدا کردووە. بە پێی ئەوەی لە ڕۆژنامەکەدا هاتووە "جەنگاوەرە کوردەکان لە ڕۆڵەکانی گەلی کورد هەروەکو هەمیشـــە وابوون بەشـــدارییان لە جەنگی بەرگری لە عێراقی مەزن و ئامانج و ئاواتەکانی کردووە، هەروەکو بەشـداریيان لە زەبر گەیاندنی ڕەوای گەل بە چـڵکاو خۆر و خۆفرۆشـــەکاندا کردووە، ئەمانە خەڵکە بە ئەمەکەکەن بۆ خاکی عێراق، باشترین پاسەوانەکانی شۆڕش و بیر و باوەڕەکانی بوون، بەوپەڕی شیاوییەوە ڕەزامەندی خوا و خۆشەویستی گەل و سەرۆکە مەزنەکەیان بەرکەوت.

هەریەك لەمانە شایەنی ئەوەیە ناوەکەی بزانن بەڵام ئێمە ناوی موستەشاری فەوجەکانی بەرگری نیشـــتیمانی پاڵەوان و فەرماندەکانیان دەهێنین تا لە ڕێگەیانەوە ئاماژە بە هەموو موجاهیدەکانی ڕێگەی خوا لە هاولاّتیيە کوردەکانمان بکەین ".

ناوی مستەشارەکان لە بەر دەستدا بوون کە لەم کتێبەدا بینوسمەوە بەڵام بە پێویســـتم نەزانی، هەرچـــەند ناوی هەندێکیان لای خەڵك ئاشـــکرایە و لە هەندێك کتێب و ڕۆژنامە و گۆڤار و تۆڕەکانی کۆمەڵایەتی و نوسراوەکاندا ناویان هاتووە، هەندێکیان مردوون، لە دوای ڕاپەڕینیشـــەوە بەشـــێکی زۆریان بەرپرسیارێتیان پێدراوە بە تایبەت لە بواری سەربازیدا.

لە ژمارەی (٩٦٠) ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢٤ ی ڕۆژنامەی هاوکاریدا بەوپەڕی شـــانازیەوە چـــاوپێکەتنیان لە گەڵ عەمیدی تایبەت (عەلی حســـێن خەزعل) فەرماندەی هێزی بەدری کوبرا کردووە کە بەم شـــێوەیە باســـی شـــەڕەکان و بەشـــداری جاشـــەکان دەکات "هاریکاریکردن لە نێوان ئێمە و فەوجەکانی بەرگری نیشـــتیمانی زۆر دیار و ڕێك و پێك بوو، تێیدا فەوجەکان لە ڕۆڵەکانی گەلی کوردی خۆشەویستمان قوربانیەکی مەزنیان بەخشی".

گرتنی بارەگاکانی ســـەرکردایەتی پێشـــمەرگە بۆ ورە بەرزی ســـوپا داپڵۆســـێنەرەکەی بەعس گرنگی تایبەتی هەبوو، لە مێژە بەو ئاواتەوە بوون ســـەخترین ناوچـــە بگرن کە بووبووە جێی حەوانەوەی هێزێکی دژە عێراق و تەماس بۆ دوژمنانی عێراق.

بۆیە دوای گرتنی دۆڵی جافایەتی هەر زوو بە گرنگیەکی زۆرەوە لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکاندا بەوپەڕی شانازییەوە بڵاوی کردەوە، ئەمەش کاریگەری نەرێنی لای هاوڵاتی ئاسایی کورد هەبوو هەرچەندە لای خەڵکی شۆڕشگێر و بە ئاگا زۆر کاریگەر نەبوو، دەیانزانی حکومەتی عێراق پڕوپاگەندە و درۆ دەکات.

ڕۆژنامەی (العراق) بە زمانی عەرەبی کە لە لایەن هاشـــم عەقراویەوە دەردەچـــوو، کۆمەڵێك جاش قەڵەم بەڕێوەیان دەبرد لە زۆر ژمارەیدا باســـی تاوانی ئەنفالی کردووە، بۆ نموونە ژمارە ٣٧٠٠ ی ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢٠ لە وتەی ڕۆژنامەکەدا بە ناونیشانی (باملی خۆفرۆشە بەکرێگیراوەکان بپەڕێنرێت)

ئاماژە بە بوونی (چەردەیەك لە چڵكاو خۆری سەپێنراو بەسەر گەلەكەماندا و لە نەوەكانی خۆفرۆشی و كرێگرتەیی لە ئەشكەوتەكانی كوردستاندا دەكات).

هەر لەم ژمارەیەی ڕۆژنامی العراق و لە ژمارە ٦٧٦٢ی ڕۆژنامەی (الجمهوریە)ی ڕۆژی ٣/٢٠ و ژمارە ٦٥٠٨ی ڕۆژنامەی (الثورة)ی هەمان ڕۆژیشدا فەرماندەیی گشتی هێزە چەكدارەكان ڕاگەیاندراوی ژمارە ٣٠٨٧ لەسەر داگیر كردنی بارەگاكانی مام جەلال تاڵەبانی ڕاگەیاند ئەمەش دەقەكەیەتی:

ڕاگەیاندراوی ژمارە ٣٠٨٧ی دەرچوو لە فەرماندەیی گشتی هێزە چەكدارەكان

بە ناوی خوای بەخشندە و میهرەبان

وەكو هەموو داگیركەرێكی تەماحكار هێزەكانی خومەینی زایۆنی پشتی بەستبووە سەر هەندێك لەوانەی خیانەتیان لە نیشتیمان و گەل لە ناوچەی ژووروی عێراقدا كرد، ئەوانەی خێرخواكانی ڕۆڵەكانی گەلی كورد دەریان كردبوون و خزمەتی بیانیان دەكرد و لە كارە نابوتەكانیان ئاسانكاری لە بەردەم هێزەكانی داگیركەردا بوو بۆ چوونە ناو شارۆچكەی قەزای هەڵەبجەی سنوری كە دەكەوێتە پارێزگای سلێمانییەوە.

وەكو دەربڕینێك لە ویستی گەلی عێراقی مەزن و هێزە چەكدارە ئازاكانی لە ناو ئەوانەشدا ویستی چاكەكارانی نیشتیمانپەروەرانی بەشەرەف لە ڕۆڵەكانی گەلی كوردمان، وەكو وەڵامێك بۆ خۆفرۆشی ئەو تاقمە سەرلێشێواوە، هێزەكانی جەحفەلی بەرگری نیشتیمانی یەكی پاڵەوان و هێزەكانی بەدری قارەمان و هێزەكانی قەعقاعی قارەمان و هێزەكانی موعتەسەمی قارەمان و فەوجەكانی بەرگری نیشتیمانی قارەمان، ئۆپراسیۆنی ئەنفالیان بە سەرپەرشتی لیوا روكن سوڵتان هاشم كە سەرەڕای كارەكانی بە شێوەیەكی كاتی ئەم ئەركەی پێسپێردراوە جێبەجێ كرد، كە هێزەكانمان پەلاماری

بارەگای یاخیبوانیاندا دوای شـــەڕێکی قارەمانانە و تۆڵەســـتێنانە لەگەڵ خۆفرۆشاندا بە پشتیوانی خوا و بە هیمەتی قارەمانان لە ڕۆڵە ئازاکانی عێراق بە عەرەب و کوردەوە لە کاتژمێر یەکی نیوەڕۆی ئەمڕۆ بارەگای یاخیبوان داگیرکرا و فەرماندەی ئەو هێزەی پاسەوانی بارەگای یاخیبوونی دەکرد لەگەڵ ژمارەیەك سـەرلێشـێواوان و خۆفرۆشـان بە دیل گیران و ئەوەی کوژرا کوژرا و ئەوەی تریش دەربازی بوو.

فەرماندەی ئەو هێزەی کە ئەوان باسـیان کردووە هیچ کام لە بەرپرسـانی یەکێتی نەبووە، بەڵکو پیاوێك بوو بە ناوی کاك عوسمان دانیشـتوی گوندی مالومە یەکێك لە گوندەکانی دۆڵی جافایەتی بوو، کە نەخۆشـی دەرونی لەگەڵدابووە و لەو کاتەدا کە گرتویان، وتویانە تۆ چـیت؟ وتویەتی، من بەرپرسی ئەو هێزەبووم کە پاراستنی بارەگاکانی یەکێتیم پێسپێردرابوو.

ئەگەر بە وردی و سـەرنجەوە سـەیری ڕۆژانی پێش تاوانی ئەنفال و سـەردەمی شـۆڕش بکەین تەنها شـوێنێك کە ئامانجی سـەرانی بەعس بووە داگیری بکەن دۆڵی جافایەتی بووە، چـونکە سـەرکردایەتی گەورەترین هێزی ئۆپۆسزیۆنی عێراق(یەکێتی نیشتیمانی کورد ستان) و بە شێك لە حیزبەکانی تری ئۆپۆسزیۆنی لێبووە.

سروشت و جیپۆلۆتیکی ناوچەکە بە شێوەیەکە دوژمن بە سانایی ناتوانێت بیگرێت، ناوچەیەکی سەختە و شوێنی حەوانەوەی هەموو شۆڕشەکان بووە، لە سەردەمی شۆڕشی شێخ مەحمودەوە تا شۆڕشی نوێ.

خەڵکەکەشی هەمیشە لە ڕووی هەستی نیشتیمانی و نەتەوایەتی کەم وێنە بوون و خۆیان وماڵیان خستۆتە خزمەت شۆڕش، بە تایبەت لە کۆتا چارەکە سـەدەی ڕابوردوو بە سـەر و ماڵ لە خزمەت شـۆڕشـی نوێدا بوون. بە جۆرێك هاوڵاتیانی دۆڵی جافایەتی ئاوێتەی پێشمەرگەکان بووبوون جیاکردنەوەیان لە

یەکتر ئەســـتەم بوو، هەربۆیە لە کاتی تاوانی ئەنفالدا هاوشـــانی برا پێشـمەرگەکانیان ڕێگای سـەخت و دووری سـنوریان گرتە بەر و بە ناو بەفری زۆری ئەو ساڵەدا بەرەو وڵاتی ئێرانی دراوسێ کەوتنە ڕێ.

دەبێت لە بیرەوەری ماسییەکاندا گرنگی دەریا فەرامۆش نەکرێت!

ڕۆژنامەنوس و نوسـەری دیاری کوردسـتان کەمال ڕەئوف لە پێش ئەنفالدا پێشمەرگە بووە و ئاگاداری ڕۆڵی دڵسۆزانەی خەڵکی دڵسۆزی گوندنشینانی کوردستان بە تایبەت سنوری ژێر دەستی پێشمەرگە بووە، داوام لێکرد هەم وەکو پێشمەرگەیەکی ساڵی هەشتاکان و تێکەوتەی ناوڕوداوەکان، هەم وەکو بیرمەندێکی دیاری کوردســـتان کە هەمیشـــە فکر و پێنوســـەکەی لە خزمەت کوردا بووە بە چـەند دێڕێك باسـی ڕۆڵی گوندنشـینان بکات بەم شـێوەیە ئەم پەرگرافەی بۆ ناردم.

زۆربەی کات لە نوسـینەوەی بیرەوەریەکانی بەرپرسـانی شـۆڕش و شـاخ حەڵقەیەکی ون بوو هەیە و لە بیر دەکرێت، لە ڕاســـتیدا بە نیشـــاندانی ئەو حەڵقەیە و هەق پێدانی وەك بەشـــێکی زیندوو لە ڕووداوەکان، وەك ئەوە وایە ڕووداوەکان تەنها لە گۆشـە نیگایەکەوە بخوێنرێتەوە و نەوەکانی ئایندەشمان لەو ڕاستیەیان بێ بەش بکەین کە نیوەی ڕاستیەکان لە لای ئەوانە.

هەرچـەندە زۆربەی بیروەریەکان بە زادەی پاشـخانی سـیاسـی و حیزبی و دیدی فکری کەســەکان زاخاو دراون خۆ بەدوور گرتنی تێدایە لە وتنی هەندێك ڕاستی، هەربۆیە ئەوەی لە دوو توێی چەند بیرەوەریەك دەیخوێنیتەوە ڕەنگە ئەو بەشـــەی ڕاســـت بێت کە هەر یەکە لە دیوی خۆیەوە باســـی ئەو وێنەیە دەکات کە لێوەی دیار بووە، بەڵام ئەوەی زیاتر جێگەی سەرنجە ئەو بازنە ون بووە گرنگەیە کە هەموو دیوەکانی لە هەمووانەوە دیار بوون، بەڵام ئێســـتا

کەس خاوەندارێتی لێ ناکات و لە نوسینەوەی بیرەوەریەکانیشدا گرنگی زۆری پێنادرێت، ئەو حەڵقە ون بووەی کە باس ناکرێت بەشـــداری ڕاســـتەوخۆی خەڵکی گوندەکانە، بە ژن و منداڵ و بەســالاچـــووەکانیشـــەوە، ماندوبوون و شـــەونخونی ئەو کەســـانەیە کە ئەوســـا شـــۆڕش وەك دەریا ناوی دەبردن و پێشـــمەرگەش وەك ماســـی ناو دەریاکە، بەڵام بەداخەوە زۆر جار هەر باســـی ماسییەکان دەکرێت و دەریاکە خەریکە لە چاو و بیری خەڵکدا ون دەکرێت.

هەقی خۆیەتی لە نوســـینەوەی بیرەوەریەکاندا باس لەوە بکرێت، چـــۆن پێشمەرگە و شۆڕش بووبوونە شەریکی سفرەی نیوە خاڵی ئەو گوندنشینانەی کە خۆیان بە ســـکێك تێر و بە دەســـکیش برســـی بوون، ئاخر کەم نەبوو ئەو کاتانەی لە وەخت و ناوەختدا پێشمەرگە بە ماڵخۆیی لە دەرگای ماڵەکانی دەدان و لە گەڵ ئەواندا نانیان دەخوارد و هەر بە راخەر و پێخەفی ئەوان دەنوســـتن، زۆربـەی کـاتیش مـاڵـەکـانیـان دەبووە جێی حـەوانـەوەیـان و ژوورە بـاش و گەرمەکانیان دەخستە خزمەتی پێشمەرگە و لە منداڵەکانی خۆیان حەرام دەکردن.

لە بیرەوەریەکاندا هەقە باســـی ئەوە بکرێت گوندنشـــینەکانی نزیك شـــەقامەکان و بنکە ســـەربازییەکان چـــۆن بەبێ چـــەك دەنێردران لە پێش پێشمەرگەکانەوە بە ڕوحی خۆیان ڕێگاکانیان دەپشکنی نەبا بۆسەی دوژمنی تێدابێت ئەوســـا پێشـــمەرگە پێیدا دەپەڕیەوە، ناکرێت باســـی ئەوە نەکرێت ئەرکی خزمەتکردنی شـــۆڕش و پێشـــمەرگە بووبووە واجبی نەتەوەیی و نیشتمانی لای گوندنشینان و زۆر بە دڵسۆزانە جێ بەجێیان دەکرد، خۆیان و خاو و خێزانیان لە ژێر ئیتاعەتی شۆڕشدا بوون، دانیشتوانی گوندەکان بێجگە لە خزمەتی خواردن و خەوتن ئەوانەی تراکتۆر و وڵاخی باریان هەبوو بێ ترس لە بەردەمی تۆپ و تەیارە خســـتبوویانە خزمەت فەرمانی پێشـــمەرگەوە بۆ گواستنەوەی بریندار و شەهیدەکان و کەل و پەلی سەربازی.

دەبێت باسی دڵسۆزی گوندنشینان بکرێت سەرەڕای هیلاکی و ماندوبوونی خۆیان بە درێژایی ساڵ لە ناوەختدا پێشمەرگە ڕووی لە ماڵەکانیان کردووە، ئەوانیش بە ڕووی خۆشەوە پێشوازیان لێکردوون و خزمەتیان کردوون، ئەو ئافرەتانەی بە ڕۆژ شەکەت و ماندوی کاری ماڵ بوون هەموو کات ئامادەبوون بۆ خزمەتی برا پێشمەرگەکان وەك خوشکی خۆیان خزمەتیان کردوون، تەنانەت زۆر ماڵ هەبوو ماڵەکانیان کردبووە شوێنی حەوانەوەی برینداران و تەداویان کردوون.

دەکرێت باسی ئەوە بکرێت چۆن لە شەوە سارد و مەترسیەکانی زستاندا خەڵکی گوندەکان دەکرانە تەتەر و نامە و پەیامی پێشمەرگەیان دەگواستەوە، لە شەوە تاریکەکاندا دەکرانە ڕێبەر و دەخرانە پێش قافڵەی پێشمەرگە تا ڕێگایان لێ ون نەبێت، ئەرکی گەورە و گرانی شۆڕش بەشێکی زۆری بەسەر شانی ئەوانەوە بوو، قوربانییان دەدا و بێ ترس

ئارام هەڵەدنی و کمال ڕەئوف
مێرگەپان - ساڵی ٢٠٢٢

چەك و تەقەمەنیان لە ماڵەکانیاندا دەشاردەوە، لە لایەن ڕژێمەوە گوشاریان لەسەر دادەنرا و بە هۆی شۆڕشەوە لە خزمەتگوزاری بێبەش دەکران، گوندەکان زۆربەی جار دەبوونە شوێنی ڕووبەڕوو بوونەوەی نێوان شۆڕش و

سوپا و جاشی داگیرکەر، گوندەکان پشتیوانی لۆجستیکی بەردەوامی شەڕە قورســەکان بوون بو هۆیەشــەوە زۆرجار باخ و ڕەز و ماڵیان دەســوتێنران و بۆردومان دەکران.

لەبەردەم ئەشــکەوتێکدا چــەند ســەربازێکمان بینی لە ســەرمان ڕەق بووبوونەوە و بەسەر پەلی دارەکاندا شۆڕ بووبوونەوە

دەمتوانی وەك نوسەری ئەم پەرتوکە زۆرێك لە چیرۆکەکان خۆم بیگێڕمەوە بەڵام بە باشـــم زانی بە وتەی بەنرخی بەشـــێك لە هاوڵاتیە شـــۆڕگێڕەکانی سنورەکە پەرتوکەکە بنوسرێت.

هەرچەندە لە کاتی تاوانی ئەنفالدا تەمەنم دە ساڵان بوو بەڵام ئاگاداری زۆر لە ڕووداوەکان بووم کە بەســەرماندا هاتوون لە کیمیا باران کردن و تۆپباران و بۆردومانی فڕۆکە جەنگیەکان و تاوانی ئەنفال و کۆڕەوی دانیشـــتوانی دۆڵی جافایەتی، ماوەی دووســـاڵ دەبوو لەبەر بۆردومانی فڕۆکەکانی بەعس و تۆپە دوورهاوێژەکان لە ناو گوندەکەمان دوور کەوتبوینەوە لەگەڵ ماڵە مامەکان و خزمان چـووبووینە بناری شـاخی ژیلوان لە ناو دار وبەردا بە وشـکە بەرد هەر ماڵە و دوو یان ســی ژووری دروســت کردبوو، بە شـێوازێك بوو باش ســەرمای زستانی ناگێڕایەوە مار و دووپشك زۆر بە ئاسانی بە ژێر گوێسانکە و ناو کونە دیوارەکاندا هاتووچــۆیان دەکرد، دوای پشــویەکی چــەند مانگی حکومەتی بەعس بەردەوام لەڕێگەی فڕۆکە جەنگیەکان و تۆپە دوور هاوێژەکانی بنکەی سەربازی سوسێ و کارێزەوە بۆردومانی دەکردین و ناڕەحەتی کردین، چەندین کەس شەهید و بریندار بوون.

ئێمەش بۆ پاراســتنی گیانی خۆمان ماوەی چــەند مانگێك زیاتر لە حەوت خێزان لە ئەشــکەوتێکدا دەژیاین بە ناوی ئەشــکەوتی قوتیلە، لە بەر دڵۆپەی

ئاو و قوڕی ژێرمان ژیانمان لێ تاڵ بووبوو، ئێستا ئەو ئەشکەوتە پیشانی هەرکەسێك بدرێت و بڵێین ماوەی چەند مانگێك بە شەو و ڕۆژ بە سەرما لەوێ ماوینەتەوە باوەڕ ناکەن، ناحەقیشیان ناگرین چونکە ترسی مەرگ و ژیانی سەختی ئەو ڕۆژانە نەبێت کێ لەو شوێنە بۆ ساتێکیش دەسرەوێت!.

تاوانی ئەنفال ئەو ژیانە ناڕەحەتەشی لێتێکداین و نەیهێشت پشویەك بدەین، سەرەتای مانگی ئازار باوکم و خزمان هەستیان بە مەترسی هێزەکانی بەعس کرد بە پرس و ڕاوێژ لەگەڵ هەندێك بەرپرسی پێشمەرگە بڕیاری ڕۆیشتنمان دا بۆ ئێران، جارێکیتر ماڵ و حاڵمان بەجێهێشتەوە و بەسەڵتی ملی هەورازی شاخی ژیلوانمان گرتەبەر و بۆ شەو لە سەر چیای خەرتیز کە دەکەوێتە باشوری ڕۆژئاوای چیای ژیلوان و دەڕوانێت بەسەر گوندی چالاوا ماینەوە، لەوێ خزمانی گوندی چالاوا و گوێزیلە و یاخسەمەر و سەرگەڵو بەشێکیتری گوندەکانیتر بوونە هاوڕێی سەفەری ئاوارەییمان.

بە ناوبەفرێکی زۆردا بە دۆڵی شێخ محەمەددا بەرەو سنوری ئێران ڕۆیشتین، هەرگیز ئەو دیمەنانەم بیرنا چێتەوە لە بەردەم ئەشکەوتێکدا چەند سەربازێکمان بینی لە سەرمان ڕەق بووبوونەوە و بەسەر پەلی دارەکاندا شۆڕ بووبوونەوە، دیارە پێشتر بەفرەکە زۆر زیاتر بووە بۆ ڕزگاربوونیان چووبوونە سەر دارەکان، چەند پیرێکم بینی لە ناو بەفرەکەدا پەکیان کەوتبوو، کەسوکاریان بە دیاریانەوە لە هەوڵی ڕزگار بوونیاندا بوون، چەند وڵاخی بارم بینی لە ناو بەفرەکەدا چەقی بوون، بە ناڕەحەتیەکی زۆر گەیشتینە سەر سنور شەو ماینەوە، حکومەتی ئێران خێمەی بۆ هەڵدابووین هەرچەندە گەورەبوو بەڵام ئێمە زۆر بووین جێگامان نابووەوە، پیاوەکان تا بەیانی لە دەرەوە لەسەر بەفرەکە ئاگریان کردەوە و نەخەوتن، لە نیوە شەودا بایەکی بە هێز هەڵی کرد خێمەکەی سەرمانی تێکدا تابەیانی لە سەرماندا هەڵدەلەرزین.

بەیانی بە تەلی سیم یان پردی سەفەری کە لە چەند شۆفلێك دروست کرابوون پەڕینەوە بۆ وڵاتی ئێران و بە ئیڤای سەربازی بردیانین بۆ شاری بانەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ماوەی چەند شەو و ڕژێك لە ناو دەواجینی مریشکدا خەوتین، دواتر چووینە ئۆردوگای هەوارە خۆڵ.

گوندی هەڵەدن سەرچاوەیەکی ئاوی باشی هەبوو، چەمێك پڕاوپڕ ئاو دەچووە خوارەوە بۆیە بە زۆری بەرهەمی سپیدار بە ناوبانگ بوو، سپیدار دارێکی درێژ و لوس و بێ گرێ و ڕێك بوو بۆ دارەڕای خانوو بە کار دەهات، دواتر سەر دارەڕاکە بە گەڵای داربەڕو دادەپۆشرا و گڵی دەکرابەسەردا بەو شێوەیە سەری خانوی پێدەگیرا، سپیدار بۆ دروست کردنی تەختە و زۆر پێداویستی تر بەکار دەهات.

باش بیرمە باوکم ماوەی نزیکەی هەشت ساڵ پەڵەیەك دار سپیداری ڕواند و خزمەتی باشی دەکرد بە تایبەت لە هاویناندا هەفتەی چەند جارێك بە ئاوی جۆگە ئاوی دەدا، دارەکان باش گەورە بووبوون، بە نیاز بوو لە هاوینی ١٩٨٨ دارەکان ببڕێت و بیانفرۆشێت و داهاتێکی باش پاشەکەوت بکات بۆ دابین کردنی پێداویستی لە پۆشاك و خۆراك بۆ ئێمە، نەیزانی ئەوەی ئەو بیری لێدەکاتەوە دەبێتە خەو یان خەیاڵێکی بەتاڵ بە دەست پیاوانی بەعس پوچەڵ دەکرێتەوە، کاتێك ئەنفال کراین و ماڵ و حاڵمان جێهێشت دارە ڕێك و جوانەکانیش بوونە غەنیمەی پیاوانی ڕژێم.

لە ئۆردوگای سەرای سەقز بووین ساڵی ١٩٩٠ شەهید غەریب هەڵەدنی سەردانی باوکمی کرد، وتی لە گەڵ هەڤاڵانی پارتیزان کاتێك چووینەوە سنوری دۆڵی جافایەتی ماوەیەك لە دەوروبەری هەڵەدن و شاخی ژیلوان ماینەوە لە ڕێگەی دوربینەوە بە چاوی خۆمان بینیمان جەیش و جاش هەموو دارەکانی ئێوەیان بڕی و بە هەلیکۆپتەر گواستیانەوە بۆ سەر شاخە بەرزەکان

و ڕەبیەیان پێ دروســـت دەکرد و ئەوەی کە مایەوە بە ئیڤای ســـەربازی گواستیانەوە ناو شارەکان.

حکومەتی بەعس سەرەڕای ئەو هێزە زەبەلاحەی کە سەدان هەزار سەرباز و تانك و فڕۆکەی بەکار هێنا ترسی هەبوو سـەرنەکەوێت بەسـەر پێشـمەرگە قارەمان و هاوڵاتیە کورد پەروەرەکان، بۆیە چـــەندین تەن گازی ژەهراوی ماددەی کیمیایی مرۆڤ کوژی لەگەڵ خۆی هێنابوو بۆ ئەوەی لە هەر شوێنێك بەرگری هەبوو بەرگری کاران بە یەك سـات بکوژێت، دڵڕەقی بەعسـیەکان لە ئاســـتێکدا بوو کە بەو ماددەیە هەرچـــی گیاندارە بە مرۆڤ و حەیوانات و پەلەوەرەوە لە ناوی بەرێت و جریوەی چـــۆلەکە و قاســـپەی کەو و میوەی پ شیلە و وەڕینی سەگ و.....هتد نەهێڵێت، ڕەحم بە منالێك نەکات کە دەمی لە مەمکی دایکیدایە و دلۆپە شیرە حەڵاڵەکەی دایکی لێحەرام کرد و نەیهێشت بە گیانی بکەوێت.

گرنگی دۆڵی جافایەتی لای بەعس

کەللە ڕەقی سـەدام و داروەدەسـتەکەی بەرامبەر کورد گەیشـتبووە ئاسـتێك ئەوەی بۆی بکرێت بیکات بەرامبەر هاوڵاتی ســـڤیلی کوردســـتان، بۆ ئەم مەبەســـتەش بیریان لەوە کردەوە دەبێت ڕێگری بکرێت لە دەرباز بوونی هاوڵاتیانی کوردســـتان و کەس ڕزگاری نەبێت، بۆیە لە نەخشـــەی پلانە گڵاوەکەیاندا کۆتاخاڵی کوردستانیان کردە دەسپێکی شاڵاوەکەیان بۆ ئەوەی ڕێگری بکرێت لە هەڵهاتنی هاوڵاتیان بۆ وڵاتانی دراوسێ.

مەبەســـتێکیتریشـــیان ئەوەبوو کە بارەگاکانی ســـەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان و حیزبەکانیتر کە کەوتبوونە ناوچە شاخاویەکانی دۆڵی جافایەتی ناو گوندەکان بە تایبەت گوندەکانی ســـەرگەڵو و بەرگەڵو و هەڵەدن

و یاخسەمەر و چالاوا و مالومە، ماوەی چەند ساڵێك بوو پێگەیان قایم کردبوو، لە ڕێگەی ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستانیشەوە کە زمانحاڵی یەکێتی بوو بارەگاکەی لە بەرگەلو بوو فرمان و ڕێنمایی دەدرا بە هێزی پێشمەرگە لە هەموو ناوچەکانیتر، دانیشتوانی ناوچەکەش پێشمەرگە ئاسا هاوکار و پاڵپشتی هێزی پێشمەرگەبوون بە ماددی و مەعنەوی تەنانەت لەو ناوچەیەدا هەرگیز ڕوینەدا پێشمەرگە دەرمان خواردو بکرێت یان خەڵکی ناوچەکە پێش ڕژێم بکەون و مەفرەزەی جاش و جەیش بێننە سەر بارەگاکانی پێشمەرگە بەڵکو لە هەرشوێنێك هەستیان بە مەترسی کردبێت پێشمەرگانە بەرگریان کردووە.

بەرپرسانی یەکێتی گەیشتبوونە ئەو باوەڕەی کە باشترین شوێن لە ڕووی جوگرافی و پاڵپشتی خەڵکەکەی کە زۆر دڵسۆزی شۆڕش بن خەڵکی دۆڵی جافایەتی و شارباژێڕە، دوای نزیکی چوار دەیە بەرپرسێکی بالای یەکێتی باس لە دڵسۆزی خەڵکی ئەو ناوچەیە دەکات.

ڕۆژی ١٧ی تەموزی ٢٠٢٢ لێپرسراوی کۆمیتەی گاپیلۆن و چەند هاولاتیەکی خەڵکی گوندی گەورەدێ سەردانی کاك مەلابەختیار ئەندامی ئەنجومەنی بالا و بەرژەوەندی یەکێتی و بەپرسی پێشوی کارگێڕی مەکتەبی سیاسیان کرد کە ناوبراو لە سەرەتای دروست بوونی شۆڕشی نوێ لەو ناوچەیە بووە و تەواو شارەزای کردار و گفتاری هاولاتیانی گوند بە گوندی دۆڵی جافایەتی و شارباژێڕە لە وەسفی دڵسۆزی خەڵکی ئەو ناوچەیە بەم شێوە باسی کرد، دواتر لە پەیج و تۆڕە کۆمەلایەتیەکاندا بلاوکرایەوە.

وتی ئەگەر هاولاتیانی گوندەکانی دۆڵی جافایەتی نەبوایە لە پارێزگای سلێمانی ئێمە زۆر بە هێز نابووین، ئەو گوندانەی دۆڵی جافایەتی بوونە سەنگەری بەرگری لە هێزی پێشمەرگە و سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی

کوردستان، حکومەت دەیزانی ئەگەر دۆڵی جافایەتیمان لە دەست دەربهێنێت سەرکردایەتی دادەبڕێت لە ناوشار، خەڵکی دۆڵی جافایەتی گەورەترین شانازی بەرکەوت کە یەك پێشمەرگە شەهید نەکرا بەدەستی کەس دواتر تەسلیم ببێتەوە، یەك سەرکردە دەرمان خواردو نەکرا بە دەستی خەڵك، یەك کەسی خەڵکی ئەو گوندانە نەچوو پێش جەیش و جاش بکەوێت و مەفرەزەیەك بهێنێتە سەر پێشمەرگە، بەڕاستی من شانازیتان پێوە دەکەم کە حکومەتی بەعس زۆر مەبەستی ئەو ناوچەیە بوو بەڵام لە بەر دڵسۆزیتان نەیتوانی یەك کەس بخەڵەتێنێت".

خەڵکی ئەو ناوچەیە مێژوویەکی درەوشاوەیان هەیە لە هەڵوێستی نیشتمانی و نەتەوایەتی هەمیشە وەکو لانکی کوردایەتی وابووە بۆ حەوانەوەی هەر جوڵانەوەیەك کە سەری هەڵدابێت لە کوردستاندا، لە سەردەمی شێخ مەحمودی حەفیددا پاڵپشتی شێخ بوون ماوەیەك شێخ و بەشێك لە هێزەکەی لە گوندی هەڵەدن ماونەتەوە بە پشتیوانی دانیشتوانی ناوچەکە، یەکەم بڵاوکراوەی شێخ بە ناوی بانگی حەق لەو سنورە لە ناحیەی سورداش لە ئەشکەوتی جاسەنە بڵاو کراوەتەوە.

لە شۆرشی ئەیلولدا بەشێکی زۆری هاوڵاتیانی دۆڵی جافایەتی و دەوروبەری بوونەتە پێشمەرگە و یەکەم شەهیدی شۆرشی ئەیلول لە سەرەتای شەستەکانی سەدەی ڕابوردوو لە دەربەندی بازیان شەهید کاکە حەمەی تەلان و چەند پێشمەرگەیەکی تری ئەو سنورە بوون کە سەرەتای شۆڕشی ئەیلولی لێکەوتەوە، ماوەیەکی زۆریش شوێنی حەوانەوەی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان و سەرۆکەکەی بووە، باڵی مەکتەبی سیاسی بە سەرپەرشتی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەد سکرتێری پارتی و مام جەلال لە ئەشکەوتی مالومە بووە.

له کاتی دروست بوونی شۆڕشی نوێشدا هەر لە سەرەتاوە لە گەڵ شۆڕش بوون و یەکەم چاپەمەنی شۆڕشیش لە ئەشکەوتی مادێنەی گوندی هەڵەدن بووە کە شەهید ئارام لە ڕێگەی شەهید غەریب هەڵەدنیەوە گەیاندوویەتیە ئەو ناوچەیە و یەکەم بەیاننامەی شۆڕشی پێ چاپ کراوە.

ماڵی مام جەلال و کاك نەوشیروان، بەشێك لە سەرکردایەتی یەکیتی، بارەگای سەرکردایەتی، ڕاگەیاندن، دادگای شۆڕش و تۆپخانە، سەرکردایەتی بە شێکی زۆری حیزبەکانی با شور و ڕۆژهەڵاتی کورد ستان تا پێش ئەنفال لەو سنورە بووە.

کەواتە بۆ ئەوەی ڕێگری بکات لە ئاراستە کردنی پەیامی شۆڕش و کار و چالاکی پێشمەرگە دەبوایە یەکەم پەلاماردان و دە سپێکی ئەنفال لە سنوری دۆڵی جافایەتی یەوە بێت.

هەشت ژن و منالْ لەناو کارێزی سەرگەڵو لەیەك کاتدا شەهید بوون

حکومەتی بەعس پێش ئەنفال لە سالّی ۱۹۸٦ ەوە بەردەوام لە ڕێگەی فڕۆکەی سەربازی و تۆپ باران کردنەوە ئەم ناوچەیەی بۆردومان دەکرد.

شێخ محەمەد سەرگەڵویی ئەندامی سەرکردایەتی پێشوی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان لە گوندە شۆڕشگێڕەکەی کوردستان گوندی سەرگەڵوو لە بنەماڵەیەکی تێکۆشەر لە دایك بووە.

کەسایەتیەکی سیاسی وکۆمەلایەتی دیاری کوردستانە و لە سەر زۆر بابەتی سیاسی هەمیشە قسەی هەبووە و سەرکردەکانیش گوێیان لێگرتووە، کەسێکی کۆمەلایەتیی ناوچەکەیە و هەمیشە هەوڵی داوە پەیوەندیە کەسیەکانی لە خزمەتی ناوچەکەدا بێت بە تایبەت لە گەیاندنی ڕێگاوبان وقیرتاو کردنی شەقامی گوندەکاندا و خزمەت گوزاریدا جێدەستی دیارە.

له بەر ئەوەی بەڕێزیان خەڵکی سـنوری دۆڵی جافایەتیيە، هەم وەك كەسێكی ناوچەكە كە لە شۆڕشی ئەیلولەوە ئاگاداری دڵسۆزی خەڵكی ئەو سنورەیە لە خزمەت كردنی شۆڕشدا، هەم وەك سەركردەیەكی یەكێتی نیشتیمانی كوردستان كە نزیكەی نیو سەدە دەبێت لە ناو خەباتی كوردایەتیدایە كە یەكێتی و خەڵكی ئەو سنورە دوانەیەكی پێكەوەیی بوون لە خەباتی ڕزگاری نیشتیمانیدا بۆیە بەگرنگم زانی بەشداری بكات لە نوسینەوەی بەشێك لەم پەرتوكە بە تایبەت لە سەر پشتگیری كردنی خەڵكی ئەم ناوچەیە.

بەم شێوە باسی دڵسۆزی و كوردپەروەری دانیشتوانی دۆڵی جافایەتی كرد ئەم ناوچەیە بە شێوەیەكی گشتی لە شۆڕشی ئەیلولەوە لە ساڵی ١٩٦١ تا ئەمڕۆ پاڵپشتی شۆڕشەكانی كورد بووە، مەركەزی هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلول بووە و بارەگای هێزی ڕزگاری لە سەرگەڵو بووە، بارەگای لیژنەی ناوچە و ڕێكخراوەكان لە گوندی هەڵەدن بووە، ئەم ناوچەیە شوێنێكی زۆر ستراتیجی بووە لە بەر چەند هۆكارێك كە گرنگترینیان ناوچەیەكی دوور لە چەقی شار و دەسەڵاتی حكومەت بووە، هەڵكەوتەی جوگرافیای ناوچەكە سەخت و شاخاویە و دوژمن بە ئاسانی ناتوانێت بارەگای پێشمەرگە بدۆزێتەوە، هاوڵاتی ئەم ناوچەیە زۆر دڵسۆز و نیشتیمانپەروەرن هەرگیز لەم ناوچەیە ڕوی نەداوە خیانەت لە شۆڕش بكرێت بە زانیاری لە سەر شوێن وپلانی پێشمەرگە.

كاتێك شۆڕشی نوێ بە ڕابەرایەتی یەكێتی نیشتیمانی كوردستان هەڵگیرسا شوێنی مەفرەزە سەرەتایەكان بووە بە تایبەت لە بناری چیای ژیلوان لە سنوری گوندی هەڵەدن و بەرگەڵوو، تا هاتنی بارەگای مەڵەندی دوو كە لە ساڵی ١٩٨٢ هاتە ئەم ناوچەیە بە هاتنی مەڵبەند گەشەیەكی نەوعی باشی كرد چونكە خەڵكی ئەم ناوچەیە زۆر هاوكارمان بوون، هەر ئەوەش بووە

هۆکاری ئەوەی کە مەڵبەندی دوو ببێتە مەڵەندێکی گەشـــەکردو لە ڕوی چـەندایەتی و چـۆنایەتیەوە، هاوڵاتیانی ناوچـەکەش زۆر خۆشـحاڵ بوون بە سیستەمی حکومڕانی یەکێتی لە ڕێی مەڵبەندەوە.

ســاڵی ١٩٨٥ قۆناغێکی نوێی بە خۆوە بینی بە هاتنی بارەگاکانی سەرکردایەتی و مەکتەبی سیاسی و مقەڕی ئیزاعە و نەخۆشخانەی مەرکەزی و ماڵی خوالێخۆشـبو مام جەلال هەموو هاتنە ئەم ناوچـەیە، یەکێك لە نهێنی سەرکەوتنی مەڵبەند و شۆڕش هاوکاری کردن و پاکی خەڵکی ئەم ناوچەیە بوو کە هەمیشە پێشمەرگە ئاسا ئامادەی هەموو فەرمانێکی شۆڕش بوون.

شێخ محەمەد سەرگەڵویی و نوسەر لەکاتی چاوپێکەوتندا، سەرگەڵو — ئۆکتۆبەری ٢٠٢٢

ڕۆڵی ژنانی ئەم ناوچـەیە هیچـی کەمتر نەبوو لە پیاو، لەکاتی پشـودانی هێزی پێشـمەرگە کاتێك لە جەولە دەهاتنەوە وەکو ماڵەکانی خۆیان پشـویان دەدا و ڕێزی برایەنەیان لێدەگیرا، کاتێکیش هێزی پێشـــمەرگە پەلاماری

دوژمنی دەدا ژنانی قارەمان وەکو هێزی پشـــتیوانی بە نان و خواردن پاڵپشـتی براکانیان بوون، بەشـێك لە ژنانیش هاوکاری بریندارەکان بوون لە کاتی تەداوی و برین پێچیدا.

لە دوای ســـاڵی ١٩٨٥ بە دواوە حکومەتی عێراق بە هەموو توانا یەوە تەرکیزی خستبووە سەر ئەم ناوچەیە بەردەوام لە ژێر لێدانی تۆپ و تەیارەدا بوو، بەڕۆژ لە ڕێگەی فڕۆکە جەنگیەکانەوە بۆردومانی دەکرد، بە شـــەویش لە ڕێگەی ڕاجیمەوە تۆپباران و کیمیا بارانی دەکرد، خەڵکی ئەم ناوچەیە ساتێك بە ئیســـراحەت شـــەو و ڕۆژیان ناکردەوە، هەندێك لە دانیشـــتوانی گوندەکان ئاوارەی بناری چیاکان و ناو ئە شکەوتەکان بوون و کەم خێزان هەبوو کونە تەیارەی دەروست نەکردبێت، کاتێك دەنگی تۆپە دور هاوێژەکان یان فڕۆکە جەنگیەکان بهاتایە بە پەلە خۆیان دەکرد بە ناو ئەو کونانە تا بەر پارچە و پرپژگی تۆپ و ئەنقودیەکان نەکەون، ڕژێم بەوەش نەوەستا چەند جارێك بە چـــەکی قەدەغەکراو لە گوندەکانی دان، چـــەندین شـــەهید و بریندا بوون قوربانی پلانی گڵاوی بەعس.

باشترین نمونەش شەڕی دابان – هەلاج بوو سەرەتایەکی نوێی نەوعی بوو، دوای تێکچـوونی وتوێژی نێوان ڕژێم و یەکێتی توانرا لە شـــەوێکی زســـتانی ســـارد و بەفردا کە نزیکەی یەك مەتر بەفر باریبوو هێزی پێشـــمەرگەی کوردستان بە پاڵپشتی خەڵکی ناوچەکە توانیان لە ماوەی چەند کاژمێرێکی کەمدا دوژمن ڕاماڵن تا گرتنی مقەڕ فەوج لە هەنجیری مچـەشـانە لە گوندی هۆمەرقەوم، گرتنی زنجیرە چـــیای دابان – هەلاج زۆر گرنگ بوو چـــونکە دەیڕوانی بە ســـەر گوندەکانی ســـەرگەڵو و هەڵەدن وبەشـــێك لە دۆڵی جافایەتی کە بارەگاکانی سەرکردایەتی و مەکتەبی سیا سی و ئێزگە و زۆر بارەگای تری گرنگی لێبوو.

ئازایەتی و توانای دانیشـــتوانی گوندەکان نادیدە ناگیرێت کە وەکو برا پێشـمەرگەکانیان لە خۆبوردوانە بەو شـەوە تاریکە و بە ناو ئەو بەفرە زۆرەدا خواردن و پێداویستیەکانیان دەگەیاندە براپێشمەرگەکانیان، بە دڵنیاییەوە دڵســـۆزی و پاڵپشـــتی خەڵکی ئەم ناوچـــەیە ڕۆڵی گەورەی هەبوو لە ســـەرکەوتنی هێزی پێشـــمەرگە بەر ســـەر هێزی پڕ چـــەك و ژمارە زۆری جەیشی حکومەتی بەعسدا.

ئەم ناوچـەیە وەکو دۆڵی تەنوری مەرگ ناسـرابوو دەبوایە هەرکاتێك مرۆڤ پێیدا بڕۆیشتایە بە ڕاکردن و پەلە کردن بڕۆیشتایە، چاوەڕوانی لە ناکاوی گڕ و پارچـــە تۆپ و ئەنقودی دوژمن بوو تا وەکو خوشـــك و براکانی پێش خۆی شـــەهید نەبێت، هەر ئەوەش بووە هۆی شـــەهید بوونی بەشـێك لە هاوڵاتیان، هەر لە گوندی سـەرگەڵو لە کاتی ڕەمی کردندا هەشـت کەس کە هەموویان ژن و منداڵ بوون لە ناو کارێزێکی ئاودا شـەهید بوون کاتێك ویسـتبوویان خۆیان بشـــارنەوە لاپاڵمێك لە بەردەمی کارێزەکەی دابوو، خوێنی ئاڵیان تێکەڵ بە ئاوی کارێزەکە بوو لە هەمان کاتدا لە خوار گوندی سەرگەڵوو چەندین کەسیتر شـــەهید بوون، ئەمە یەکێك بوو لە ڕوداوە ناخۆشـــەکان لە ئەندێشـــەی تاك بە تاکی دانیشـتوانی گوندی سـەرگەڵودا دەمێنێتەوە، تەنها لە گوندی سـەرگەڵو دەیان هاوڵاتی لە ساڵانی پێش ئەنفالدا شەهید بوون.

چەندێك وەسفی دڵسۆزی و نیشتیمانپەروەری دانیشتوانی ئەم سنورە بکەم هێشتا ناتوانم مافی خۆی پێبدەم.

دیمەنی شەهید بوونی دارا و دلێری منالّ لای دانیر شتوانی چالاّوا هەرگیز بیر ناچێتەوە!

مســـتەفا قادر پیرۆت (ناســـراوە بە خالّە مســـتەفای چـــالاّوا)، ڕێکەوتنی لەدایکبوونی دەکەوێتە ســـالّی ١٩٦٢، کە هەر لەو ســـالّەدا شـــەهید مەلا ڕەسولّی هەلّەدن و محەمەد چالاّوایی لە سنوری ناوپارێز شەهید بوون. هەر لە سەر وە سیەتی شەهید محەمەد ناودەنرێت مســـتەفا. دوای ئەوەی خالّە مستەفا گەورە دەبێت هەمان ڕێبازی شـــەهید محەمەد دەگرێتە بەرو چـــەکی کوردایەتی دەکاتە شـــانی، دەبێتە پێشـــمەرگە، لە تـاوانی ئـەنفـالـدا ئـاوارەی ئێران دەبێت بەلاّم ئاوارەیی چـۆکی پێ دانادات و بەردەوام دەبێت لەسـەر خـەبات و تێکۆشـــان تـا کـاتی خانەنشـــین بوونی بەشـــداریی شەڕەکانی دژی داعش دەکات.

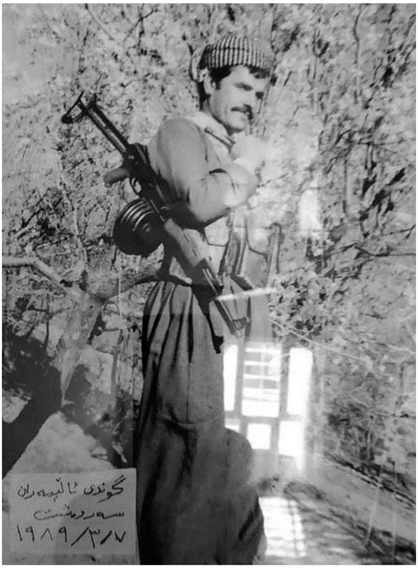

خالّە مستەفای چالاّوا

گوندی ئالّیمەران – ســـەردەشـــت – ١٩٨٩\٣\٧

خالە مســـتە فا دوو ڕووداوی مەرگەســـاتی گوندی چـــالاّوای بۆ گێڕاینەوە بەم شێوەیەی خوارەوە:

هاوینی ســـالّی ١٩٨٦ لە کاتێکدا خەلّکی دلّســـۆز و نیشـــتیمانپەروەری گوندی چـــالاّوای دۆلّی جافایەتی ســـەرقالّی کاری ئاســـایی خۆیان بوون، وەیشـمەی مەرگ نەیهێشـت یەکەم ڕۆژی مانگی تەموز بە کار و چالاکی بەڕێ

بکەن، ڕۆژی ۱۹۸٦/۷/۱ لەڕێگەی چەند فڕۆکەیەکی سەربازیەوە چالآوا ئاگر باران کرا لە ئەنجامدا چەندین شەهید و بریندار خوێنی ئاڵیان پرژا بەسەر خاك و بەردی گوندە شۆڕشگێڕەکەدا.

بە داخەوە ڕوحی پاکی مرۆڤە بێتاوان و ڕەنجدەرەکانی گوندە دڵسۆزەکەی کوردایەتی لە لاشـــەی پیرۆزیان هاتە دەر و ســـۆیەکی گەورەیان دوای خۆیان جێهێشـت، دیمەنێك کە لای دانیشـتوانی چـالآوا هەرگیز بیر ناچـێتەوە، تاوانی دلێری هەشت ساڵان دەبێت چی بێت بە ناحەق خوێنی ڕژا؟!

ئەوانەی لەو بۆردومانەدا شـــەهید بوون (مەلیحە محەمەد، دلێر جەلال ئەحمەد تەمەن هە شت ساڵ، تەها حمەئەمین و مستەفا کادیر سەرگەڵویی)، هەر لەو بۆردومانە ١٦ هاولآتی بێتاوان برینداا بوون.

لە ناوەڕاسـتی مانگی ئابی سـاڵی ۱۹۸٦ لە کاتێکدا خەڵکی گوندی چـالآوا ســـەرقاڵی خۆئامادەکردن بوون بۆ ڕنینی بەرهەمی ڕەزەکانیان کە زۆر جار بە هەرەوەزی دەچوون ترێی ڕەزەکانیان دەڕنی و دەیانکرد بە مشتاغ بۆ ئەوەی وشك ببێت و ببێت بە مێوژ تا لە پایزدا بیفرۆشن و داهاتەکەی بکەنە خەرجی پێداویســـتی مناڵەکانیان، بۆ جاری دووەم ڕۆژی ١٥ی ئابی ۱۹۸٦ دەنگی فڕۆکە جەنگییە ســـامناکەکان ســـنورەکەی پڕکردبوو خۆیان گەیاندە گوندی چـالاوا و بۆردەمانی ئەو گوندەی کردەوە دوو شـــەهید بە ناوەکانی (وەحیدە مســـتەفا عەلی و دارا تالیب عەبدولآی تەمەن شـــەش ســـاڵ) گیانی پیرۆزیان بەخشی بە کوردستان و ۳۱ هاولآتی تر بریندار بوون.

مانگی شـــەشـــی ســـاڵی ۱۹۸٦ە و وەك ســـەرجەم ســـاڵ و مانگەکانیتری ڕابردوو کورد ستان لە ژێر چەپۆکی ئاگر و ئاسنی بەعسیە ئەفلەقیەکان دوور بۆ ئاسۆ دەڕوانێت، هەر ئەم ساڵە کە زستانێکی سەختی هەبووە و بەهاری پڕ بـەروبوومی کشـــتوکـاڵیـە ڕووداو گـەلێکی دڵتـەزێن هێنـدەی تـەزیوی

چــلوورەی گوێســانکەکانی زســتانی هەڵەدن لەگەڵ خۆی یاداشــت دەکات.

ئەو ڕۆژگارانە تارای هەڵەدن و ســروشــتە دڵڕفێنەکەی ژاکابوو،ئاواییەکە بە دیار چۆڵەوانیەوە ئەژنۆی تەنیایی لە باوە شگرتبوو،خەڵکی هەڵەدن ڕوویان لە پەناگە و شــوێنە کەمتر مەترســیدارەکانی دەوروبەری ئاوایی کردبوو،ئەوان لە کێوەکانەوە چــاوەڕوانی قەدەربوون تا دەرگایەك بەڕووی خواســتی ئەوان و کورداندا بکاتەوە خۆری ئازادی بەستەڵەکی ستەم بتوێنێتەوە.

شو شە، پێش شەهید بوونی دەیوت ئای کە تر سناکن و ڕەزایان تاڵە ئەم فڕۆکانە، بۆچی دەمانکوژن؟

بە مەبەستی زانیاری لەسەر ڕۆژ و کاتی شەهیدبوونی شوشە خان، پەیوەندیم بە مامۆســتا دابان هەڵەدنییەوە کرد، کە لەســەر شــەهیدبوونی شــوشــە خانی ئامۆژنی، چەند دێڕێکمان بۆ بنووسێت. ئەویش بەم شێوەی خوارەوە نووسیویەتی:

ماڵی شوشە خان چەند ڕۆژێك بەر لە شەهیدبوونی لەگەڵ کاك ڕەوفی حاجی ڕەزا کە دەکاتە هاوســەری خوشــکەکەی ســەرقاڵی کۆکردنەوەی بەروبوومە کشــتوکاڵیەکەیان بوون لەم کاتانەدا فڕۆکە جەنگیەکانی بەعس بە ئاسمانی هەڵەدندا تێپەڕ دەبن و ئەمیش وەك ئەوەی دڵی بە ڕووداوەکانی داهاتوو تەزیبێت و چــاوەڕوانی کارەســاتگەلێك بێت کە ئەم فڕۆکانە خوڵقێنەری دەبن ترس و گومان دایدەگرێت،کاك ڕەوف دەگێڕێتەوە و دەڵێت (ئێســتاش لە دڵم دەرناچــێت کە وتی ئای کە ترســناکن! و ڕەزایان تاڵە ئەم فڕۆکانە؟! ئاخر باشە ئێمە چیمان کردووە؟! چیان لێمان دەوێت؟! خۆ هەناسەیەك لە هەوا و شوێنپێیەك لە وشکانی هیچ وڵاتێکمان داگیر نەکردووە! بۆچی وائەکەن؟!).

شــــوشــــە خانیش وەك هەموو ماڵەکانی تری هەڵەدن کونە تەیارە و ئەشــــکەوتەکانیان هەڵبژاردبوو بۆ دەســــت لەملان بوونیان بە ژیان و

خۆپاراســـتنیان لە شـــەڕەنگێزیە مەرگ هاوردەکەی بەعســـیە ئەفلەقیەکان، شوشە خان هاوسەرەکە کوڕی خاڵی خۆی بوو بۆیە ئەوان و ماڵی خەزووری و خوشـــك و براکانی هاوســـەرەکەی لە کونە گورگ نیشـــتەجێبوون،کونە گورگ دەکەوێتە بەشـــی باشـــوری ڕۆژئاوای هەڵەدن کە جگە لە چـــەمێك کە باراناوی بەهار دەیڕژیاندەوە هیچ ســـەرچـــاوەیەکی ئاوی لێنەبوو،هەر لەوێ گۆڕســـتانی بەشـێك لە مردووانی هەڵەدنی لێیە،لە دامێنی گۆڕسـتانەکەدا ئەو ئەشـکەوت و کونە تەیارانە بە سەر چەمە بەهاریەکەدا دەڕوانن کە خەڵکەکە بۆ خۆپارا ستن لەو مەرگە بەکاریان دەهێنا کە عەرەبە عێراقیەکان بە دیاری بۆ گەلی ستەمدیدەی کورد هێنابوویان.

ماڵەکانی کونە گورگ تە سلیمی بێهیوایی و مەرگ نەبووبوون بۆیە سەرجەم پێداویســـتیە ژیاریەکانی خۆیان لەوێ بنیاتنابوو،گرنگ بوو لەوێ تەنووربان هەبێت،تەنووربان ئەو شـــوێنەیە کە خانمانی کوردەواری نان و کولێرەی لێ دروســـت دەکەن،ئاخر لەو ڕۆژگارەدا هێندەی خەمی منداڵەکانیان خەمیان لە نانی پێشمەرگەکانی ئەوێ ڕۆژێ دەخوارد.

ڕۆژی ٢٤-٦ ١٩٨٦ وەك هەر ڕۆژێکیتر شـــوشـــە خانی کچـــی حاجی ئیســـماعیل و پوورە ڕێحان کە هێشـــتا لە ســـیەکانی تەمەنیدابوو بە نیازی ڕاپەڕاندنی ئەرکی ڕۆژانە لە خۆرهەڵاتنی بەیانیەوە شـــەڕواڵە کۆنەکەی هەڵدەکێشـێت،ئەم کچـی لادێیە و ئیش و کار لە دەسـتی نامێنێتەوە بۆیە زوو ســـەرەدەری تەواو لە ئیشـــەکانی ماڵەوە دەکات و نیازی کولێرە کردن دەگرێت،ئاخر بۆ ئەو ڕۆژگارە کولێرەی گەرم و چەورکراو بە ڕۆنە کەرە لەگەڵ دۆیەکی فێنك خەمی ڕۆژگار ســـوك دەکات و برســـتی پێشـــمەرگەکانیش بۆ هەڵزنان بە چیاکاندا وەبەرزی دەبات.

کات نزیکی نیوەڕۆیە شوشەخان لەسەر سەلە لە شواڕك دروستکراوەکەی

کولێران هەڵدەچنێت و هێندەی نەماوە چاوی چاوەڕوانی هەمووان بە کولێران شـــاد بکات، نزیکی بانگی نیوەڕۆ دەبێتەوە و فڕۆکەکانی بەعس دێن، هەر لە ســـەرەوە هەتا بەر دێی هەڵەدن لە ئاگری ڕقی شـــۆڤێنیانەی خۆیان نقوم دەکەن، هێندەی زرمەی یەکەم قەســـف دەگاتە گوێی خەڵکەکە ئیدی دەبێتە ڕۆژی حەشـــر، هەمووان بە دایك و باوکەوە جگەر گۆشـــەکانیان لە کۆڵ دەکەن و بەرەو کونە تەیارەکان چقڵە شینکەی کونە گورگ دەشێلن، زرمە و گرمەی تەیارە و بۆردومان بەردەوام دەبێت تا ماوەیەك، ئیدی دونیا لە تەپ و تۆزی دوای بۆردومان دیار نامێنێت، لەم کاتەدا مام حەمە چکۆل کە تەپوتۆزی دوای بۆردومان هەناســـەی گیر کردووە بەلای تەنوور بانەکەدا تێدە پەڕێت ڕووە و بەســـەر کردنەوەی خەڵکەکە و زانینی قەبارەی زیانەکان، لەســەر تەنوور بانەکە شـوشـەخان دەبینێت کە سـەروچـاوی لە خوێندا ون بووە بانگی خەڵك دەکات و بە دەســـت هەڵبڕین خەڵکەکە تێدەگەیەنێت کە بێن بەهانای بریندارێکەوە، خاڵی و ئەوانیتر کە دێنە ســەری دەبینن پارچــە لەســـەری داوە و خوێنی لێدەڕوات، لە نێو قیژە و هاوار و گریاندا حامید و خالید کە دوو برا بوون هەردووکیان برازای شـوشـە خان بوون بە هاوکاری پوورە حەلاوی خوشکە گەورەی بریندارەکە شوشـە خـان بـە کۆڵ هـەڵدەگرن تـا لای گوێدرێژەکـە و بـەپـەلـە دیفڕێنن بۆ نەخۆشـــخانەکەی بەرگەڵو کە شـــۆڕش ســـەرپەرشـــتی دەکرد، دوای چارەسەرێکی سەرەتایی بەڵام بەهۆی سەختی برینەکەیەوە خاتوو شوشە هەر لەوێ گیان لەدەســـتدەدات و بە ئوتومۆبێلێکی شـــۆڕش لە دەمەو عەسردا تەرمی شوشە دەهێنرێتەوە بۆ هەڵەدن.

لەگەڵ گەیشـــتنی تەرمەکە شـــیوەن دەســـت پێدەکات و ئاگری جەرگی سوتاوی دایك و خاڵی شوشە هەڵەدن نقومی ئازار دەکات.

شـوشــه هەر لەو گۆڕسـتانەی كە لە دامێنەكەیدا ئەو ئەشـكەوتانە هەن كە بەســـەر چـــەمە بەهاریەكەی كونە گورگدا دەڕوانن و خەڵك خۆیان تێدا حەشارداوە بە خاك دەسپێردرێت.

خاڵی شـوشــە كە لە هەمان كاتدا خەزووریشـی بوو بە حەسـرەتی جوانە مەرگ بوونی خوشـــكەزاكەی هەر كاتێك گوێی لە دەســـتەواژی "جوانە مەرگ"دەبوو گریانێك دایدەگرت كە مەگەر تەنها ئازاری لە دەستدانی شوشە بە دوای خۆیدا بیهێنێت.

شـەهید شـوشـە كە لە سـیەكانی تەمەنیدا بوو لەدایك بووی ١٩٥٦ بوو و چـــەند ســـاڵێك بوو لـە گـەڵ كوڕە خـاڵـەكـەی خۆی(قـادر عبـدالرحمن احمد)هاوســـەرگیری كردبوو لە دوای خۆی كوڕێك بە ناوی (شـــەماڵ قادر عبدالرحمن) جێدەهێڵێت و وەك وەفایەكی بچوك بۆ ئەو كوڕەی كە هێندە تێر نەبوو لە بینینی ڕوخســـاری دایكە شـــەهیدەكە تا ئەمڕۆ وێنەیەكی ئەو لە یادگەیدا بمێنێتەوە لەلایەن دەزگای شەهیدانەوە لە لیستی تۆماری شەهیدانی كوردستاندایە.

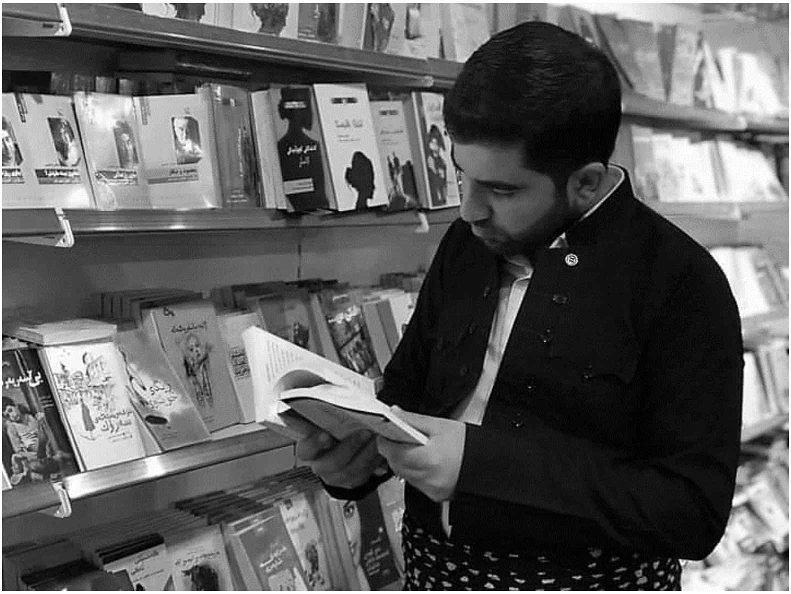

مامۆستا دابان مستەفا عەبدولڕەحمان هەڵەدنی

ڕژانی خوێنی ڕەسوڵی هەشت ساڵ بۆ؟!

دوای گوندی چالاوا بۆ ڕۆژی دواتر بەهەمان شێوە پەلاماری گوندی هەڵەدن درا، لە دوانیوەڕۆی ڕۆژی ١٦ی ئابی ١٩٨٦ لە کاتێکدا من و محەمەد و کارزان کوڕانی خوالێخۆشبوو مامە ڕسوڵم یاری منداڵانەمان دەکرد لە پڕێکدا چەند فڕۆکەیەکی جەنگی جۆری سیخۆ بە ناپاڵم گوندی هەڵەدنیان بۆردومان کرد و لە بەردەم ماڵەکانی ئێمە کەوتنە خوارەوە بە چاوی خۆمان بینیمان مام خدر فەتحوڵا قادر و ڕەسوڵ حاجی ئەحمەدی هاوڕێی منداڵیمان کە هەردوکیان خزممان بوون و خەڵکی گوندەکەش بوون لە تەپۆتۆزی گەرمای چلەی هاویندا خوێنیان تێکەڵ بە خۆڵ کرا و ناوسکی ڕە سوڵ هاتە دەرەوە، مام خدری بە تەمەن و ڕەسوڵی هەشت ساڵان لە چاوەڕوانی مەرگدا بەرەو

نەخۆشــــخانەی شــــۆڕش لە بەرگەڵو بران بە داخەوە مام خدر شــــەهید بوو، ڕەسول نەشتەرگەری بۆ کرا دوای چەند مانگ تەداوی چاك بووەوە.

کاتێك ناپاڵمەکان کەوتنە خوارەوە ئێمە لە ترســاندا گریاین و هاوارمان کرد و بەرەو ماڵی مامە ڕە سوڵم ڕامان کرد، زینەت خانی ئامۆزام کە ئەوکات لە تەمەنی بیســـت ســـاڵاندا بوو ئێمەی گرتە باوەش و دڵخۆشـــی دەداینەوە خۆ ئەگەر ئەو نەبوایە لەوانەیە لە ترساندا بمردینایە یان توشی نەخۆشی دەرونی ببوینایە.

ڕەسوڵ بە بریندارى، چارەسەرکردنی لە نەخۆشخانەی بەرگەڵو، ساڵی ١٩٨٦

باوکم وتی کاتێك گوێم لە دەنگی ناپاڵمەکان بوو وەکو دیوانەم لێهات بە ڕاکردن هاتم بۆ شـــوێنی لاپاڵمەکان نەمزانی کێ بەرکەوتووە، بانگی ئێوەم دەکرد چونکە دەمزانی پێشتر لەو دەورە بوون هیچ هەواڵتان نەبوو بە ڕاکردن بەرەوخوار گوندی هەڵەدن ڕۆیشـــتم هەرکەســـێکم دەبینی دەموت کێ ئەو

منالآنەی ئێمەی بینیوە کەس زانیاری پێنەدام زۆ ناڕەحەت بووم بە خەیاڵی خۆم وتم جارێکیتر بە زیندویی کوڕ و برازاکانم لە باوەش ناگرمەوە، لە پڕێکدا کاك حسـێنی ئامۆزام بانگی کردم وتی حەمەڕەشـید وەرە ئارام و محەمەد و کارزان ماون وا لە ژێرخانی ماڵی کاك ڕەسوڵی براتن، منیش کەمێك ئاسودەیی بە دڵمدا هات بەڵام کاتێك هەواڵی شـەهید بوونی مام خدر و بریندار بوونی ڕەسولم بیست تەواو بێتاقەت بووم.

حاجی ئەحمەد لەسەر تاتە نوێژەکەی بنچناری هەڵەدن شەهید کرا

پێش ئەنفال گوندەکان شـەمعەی ئاو و بیریان نەبوو، ئاو تەنها لە کانی یان کارێزەوە بە تەنەکەی سەرشانی ژنان دەگەیشتە ماڵەکان، بە شێك لە پیاوان وەکو هاوکاریەك بۆ ژنان و کەمکردنەوەی بارگرانی لەسـەریان لە بەکارهێنانی ئاو بۆ دەسـت نوێژ و نوێژ کردن و خۆ شـۆردن ڕوویان دەکردە مزگەوت یان کانی و کارێز کە تەنها پیاو بۆی دە چوو، گوندی هەڵەدن دوو سەرچاوەی ئاو و چەندین کانی ئاوی سروشتی هەبوو، لە هاوین و پاییزیشدا وشکیان ناکرد، لە سەر چەمی بە شی باکوری ڕۆژهەڵاتی هەڵەدن شوێنێك هەیە پێی دەوترێت بنچـنار، لەو شـوێنەدا چـنارێکی گەورە هەبوو تەمەنی سـەدان سـاڵ دەبوو تیرەی چـنارەکە زیاتر لە هەشـت مەتر دەبوو، خەڵکی گوند بە چـیمەنتۆ سـەکۆیەکی گەورەیان لە ژێریدا دروسـت کردبوو بۆ نوێژ کردن ودانیشـتن، زۆر ڕۆژ دوای نیوەڕۆیانی دەچـوون لەو شـوێنە کۆدەبوونەوە بۆ نوێژ کردن دواتر بە قسـەی خۆش کاتەکەیان بەڕی دەکرد، بەشـێك لە گەنجانیش بۆ بەسەربردنی کاتەکانیان لە ژێر تووە گەورەکە کە تەمەنی سەر و سەد ساڵ دەبوو بیست مەتر دوور لە چنارەکە یاری هەڵماتێنیان دەکرد، بەڵام بەهۆی بۆردومانی فڕۆکە جەنگیە کان و تۆپبارانی ڕۆژانە لەلایەن بەعسـەوە

دانیشـتوانی گوندی هەڵەدن گوندەکەیان چـۆڵ کردبوو، چـووبوونە دەرەوەی گوندەکە بۆ ئەوەی گیانیان پارێزراو بێت.

ڕۆژی ١٢/ ١١/ ١٩٨٦ عەســـرێکی پایز، حاجی ئەحمەد ئیســـماعیل هەڵەدنی وەك هەموو ڕۆژەکانیتر دەچـێت بۆ ئەو شـوێنە تا پشـویەك بدات لە سـێبەری چـنارە گەورە و نوێژی عەســـر بکات، بەڵام لە دووری دەیان کیلۆمەترەوە بەعس ڕێگری لێکرد لە تەواو کردنی نوێژەکەی و کردیە دوا وێزگەی ژیانی ئەم دنیا.

مام حاجی دەســـت نوێژ دەگرێت و دەچـــێتە ســـەر تاتەنوێژەکە بۆ ئەوەی کڕنوشی تاك پەرستی بۆ خودای گەورە ببات، بێ ئاگا لەوەی کە لە لایەن سەرانی بەعســـەوە فەرمان بە فڕۆکە جەنگیەکان کراوە کون و کەلەبەری ئەو گوندانە بۆردومان بکات کە سەرکردایەتی شۆڕش و بەشێك لە ماڵی بەرپرسانی لێیە.

لەو کاتەدا گوێی لە دەنگی فڕۆکە جەنگیەکان دەبێت کە بە ئاسمانی هەڵەدندا دەسوڕێنەوە، هەرگیز بیر لەوە ناکاتەوە کە ئەو شوێنە بەر بۆردومان بکەوێت شـوێنێکی چـڕ بە دار و درەخت تەنانەت ئاسمانیش باش نابینرێت و زیاتر لە نیو کیلۆمەتر دوور لە ماڵەکانی گوند، بەڵام بڕیاری ڕژێمی بەعس بوو کە بست بە بستی گوند وەك بێژنگ کون کون بکات.

لەگەڵ کەوتنە خوارەوەی تەقەمەنیە مرۆڤ کوژەکان دەنگێکی بەرز لە مام حاجی بەرز دەبێتەوە، هەنێك لە خەڵکی ئاوایی کە لەناو گوندا مابوونەوە بەرەو بنچنار ڕادەکەن کاتێك دەگەنە شوێنی ڕوداوەکە لاشەی پیرۆزی مام حاجی لەســـەر تاتە نوێژەکە کەوتووە، پارچـــەیەك بەر ســـەری کەوتووە و خوێنی بەسەر تاتە نوێژەکەدا ڕژاوە لەو هەموو کەس و کارە بەغەریبی دوو چاوەکانی لە چاوەڕوانی هەردوو کوڕەکەی کاك سەلیم و کا جەلیل و خزمان لێك نەنا، تەنانەت کەســـێك نەبوو لە ســـەرەمەرگا قومێك ئاوی شـــیرینی

هەڵقوڵاوی کانی ژێر تاتە نوێژەکەی بداتێ، کەسێك نەبوو گوێ لە وەسیەتی کۆتایی بگرێت تا پەیامی ئامۆژگاری بۆ کوڕ و خزمان بنێرێت ئاگاداری خۆتان بن ئەم حکومەتی بەعسە زۆر بێویژدانە بە هەرشێوەیەك بێت ئێمە دەکوژێت، ئەو لە سەرەمەرگیشدا بیری لەوە ناکردەوە یەکێك لە دوو کوڕەکەی وەکو باوکی بە چەکە مرۆڤ کوژەکانی بەعس لە شوێنێکیتری کوردستان شەهید دەبێت.

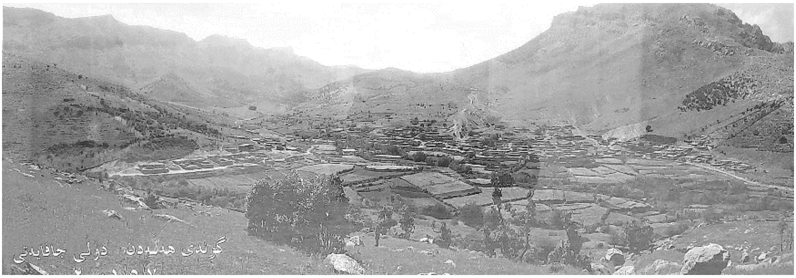

وێنەی هەڵەدن

دوای ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ بە چەند مانێگ حکومەتی بەعس هێرشی پێچەوانەی کردەوە بۆ کوردستان و داگیری کردەوە، خەڵکی کوردستان وەك نارەزاییەك و ترس لەو ڕژێمە داپڵۆسێنەرە ئاوارەی ئێران بوون، کوڕانی مام حاجیش کە وەکو هەموو خەڵکی کوردستان ئاوارەی سەر سنوری عێراق و ئێران دەبن، ڕۆژی ١٩٩١/٧/٢٧ لە ڕۆژێکی گەرمی هاویندا شەهید جەلیل کوڕی دووەمی مام حاجی دەیان کیلۆمەتر دوور لە زێدی لە دایك بوونی خۆی دوور لە بەشێك لە خزمان بە ئاوارەیی لە سەر سنوری عێراق – ئێران لە ناوچەی پێنجوێن بەسەر لوغمدا دەکەوێت و شەهید دەبێت، ڕوحی پیرۆزی بەرەو لای باوکی دەچێت.

دانیشـتوانی هەڵەدنماڵی خۆیان بە جێهێشـت و ڕوویان کردە گوندەکانیتر یان بناری شاخەکان، ئێمە چووینە گوندی چالاوا بۆ ماڵی خاڵەکانم و لە یەکەم ساڵی خوێندن دابڕام.

یەکەم پرۆسەی کیمیا بارانکردنیش هەر لەم ناوچەیە بوو کە ڕۆژی ١٥ی ئایاری ١٩٨٧ گوندەکانی (هەڵەدن و یاخســـەمرو کانیتو، چـــنارنە)ی کیمیاباران کرد.

سەعید وەستا ڕەحمانی هەڵەدن لە کاتی نان خواردنی ئێوارەدا شەهید بوو!

ڕۆژی ٢٧ی شوباتی ١٩٨٨ لە کاتی نانی ئێوارە چەند تۆپێکی کیمیایی لە سەرو گوندی هەڵەدن کەوت لە کاتێکدا ماڵی خوا لێخۆشبوو وەستا ڕەحمانی هەڵەدن کاك قادر و شـــەهید ســـەعیدی براگەورەیی و پورە ئامینی دایکی لە چاوەڕوانی خوانی ئێوارەدا بوون.

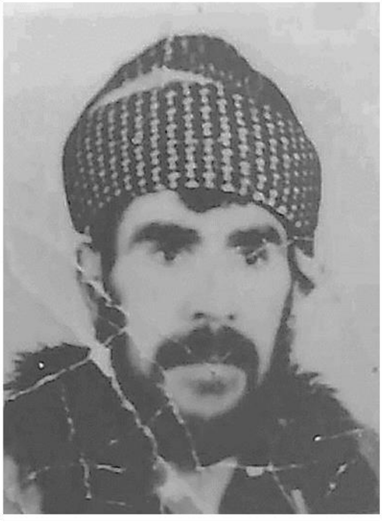

شەهید سەعید وەستا ڕەحمان

نزیك کاژێر شەشی ئێوارە گەردە کیمیاییەکان بوونە میوانی ســـەر سفرەی ماڵیان.

قادری وەستا ڕەحمان بەم شێوە باسـی شـەهید سـەعیدی برای کرد وتی لـە بـەر تۆپ و تـەیارە نـاو گوندەکەمان جێهێشتبوو چووبووینە ســـەرو گـونـدەکـەمـان کـە پێی دەوەرێت کونە گورگ دەمەو ئێوارە لە سـەعات شـەشـداچـەند تۆپێك لە نزیك ماڵی ئێمەیدا کە ســـەیرم کرد

گویّ درێژەکەمان یەکسـەر گیانی دەرچـوو، سـەیری دایکم و کاکە سـەعیدم کرد بە تەقلە و هاوار هاوار لەو ناوە کەوتون و کاکە سـەعید لە دەم و لوتیەوە کەف دەردەکرد.

لەگەڵ کاك محمدی مام ڕەشـید چـوین بۆ گردە گەورەی نێوان هەڵەدن و یاخسەمر تراکتۆرێکمان هێنا بۆ ئەوەی شەهید سەعید بەرین بۆنەخۆشخانەی بەرگەلّو بەداخەوە تاهاتینەوە شـەهید بووبوو بەشـێك لە خزمان هاتن بە دەنگمانەوە بە خاکمان سـپارد ، لەبەردەم ماڵی کاك حاجی سـورانی مام سوارە شۆفێری تراکتۆرێك بەسەر تراکتۆرەکەوە شەهید بووبوو تراکتۆرەکە جادەکەی گرتبوو هەرچۆنێك بێت لاماندا.

شـەو زۆر ناڕەحەت بووم دواتر بورابومەوە بەیانی کە هۆشـم هاتەوە لە نەخۆشخانەی بەرگەڵوو بووم بینیم دایکم لە تەنیشتمەوەیە وتی ئەی سەعید کوا وتم بردویانە بۆ ئێران دڵم نەهات پێی بڵێم شەهید بووە.

ماوەی ٣٤ساڵە بە ئازاری کیمیایەوە شەو و ڕۆژ دەکەمەوە.

سـرووەی منالّ و ئاینده نادیار بەچـەند مەترێك لە نزیك باوکی لاشـەی پیرۆزی بەرە و سارد بوونەوە دەچووا!

محەمەد عەبدولقادر حاجی نا سراو بە محەمەد هەڵەدنی پێشمەرگەی دێرین و پارتیزان، لە ناوەڕاستی ساڵی هەشتاکان دەبێتە پێشمەرگە، ئێستا بە پلەی عەمید خانەنشین کراوە، باس لە کیمیا بارانکردنی گوندی هەڵەدن و یاخسەمەر دەکات لە سەرەتای تاوانی ئەنفال.

شـەوی ٢٥ لەسـەر ٢٦ی شـوباتی ١٩٨٨ لە کاژێر یەکی شـەو حکومەتی بەعسی عێراق بۆردومانی بەشێك لە گوندەکانی دۆڵی جافایەتی کرد بە چەکی کیمیایی، لە کاتێکدا هاوڵاتیان لە ژوورە بچـکۆلەکاندا کە ماوەی سـاڵێك زیاتر

بوو بە وشکە بەرد دروستیان کردبوو لە خوار گوندی هەڵەدن لە خەوێکی قوڵدا ڕاچڵەکین و خەوی خۆش و پشودانی شەویان لێبوو بە شین و ڕۆڕۆ، بارەگای ئێمە لە گوندی هەڵەدن بوو، گوێبیستی دەنگی تەقەی کلاشینکۆف و هاواری هاوڵاتیان بووین، ئێمەش بە پەلە بەرەو بەشـــی خوارەوەی گوندی هەڵەدن چووین، کاتێك گەیشتینە ئەوێ وتیان کاك یاسین و ژن و منداڵەکانی دیار نین، لە کاتی گەڕان بە شوێنیاندا دیمەنێکی زۆر تراژیدیم بینی، دیمەنێك هەرگیز لە یادم ناچێتەوە! کاك یاسین ماڵیان لە ناو بەردەڵانەکەی خوار بن کێل بوو کاتێك گوێ بیستی دەنگی تۆپباران دەبێت خۆیی و ژن و منداڵەکانی ڕادەکەن بۆ ناو چەمەکەی خوار خۆیان دەیانەوێت بپەڕنەوە بۆ شاخەکەی بەرامبەریان، بەڵام لە کاتی ڕۆیشتندا گەردە کیمیاییەکان دەبنە مۆتەکەی ڕوح کێشانیان، کاك یاسین و سروەی کچی شەهید دەبن.

دیاربوو سروە تا کاتی شەهید بوونی باوکی دەستی گەرم و ناسکی لە ناو دەستی باوکیدا بوو، سرووەی منداڵ و ئایندە نادیار بەچەند مەترێك لە نزیك باوکی لاشەی پیرۆزی بەرە و سارد بوونەوە دەچوو، بە چاوی پڕ فرمێسك لاشەی پیرۆزی هەردوکیانم خستە سەر باوەشی خۆم هەرئەوەش بووە هۆی بەرکەوتنی من بە چەکی کیمیایی، تەندروستیم بەرەوخراپی دەچوو بۆیە شەهید غەریبی برام بڕیاری دا من ڕەوانەی وڵاتی ئێران بکات، کاك یاسین لە بنەڕەتدا دانیشتوی گوندی حاجیتان بوو بە ژێر دەستەیی حکومەتی بەعس ڕازی نەبووبوو ماوەی چەند ساڵێك بوو بە خێزانی هاتبووە گوندی هەڵەدن لەوێ چایخانەیەکی دنابوو بۆ بژێوی منداڵەکانی کاری دەکرد، گوندی هەڵەدن چەندین ماڵە فیرار و ئاوارەی شاری سلێمانی و گوند و ناوچەکانی تری کوردستانی لێبوو کە لە ناو شارەکانەوە هاتبوون ڕازی نەبوون بە زوڵم و زۆرداری بەعس. هەر ئەو شەوە بە چەکی کیمیایی لە گوندی یاسخەمەری

دابوو نۆ شـــەهید چـــەندین وبریندارى لێکەوتەوە، یەکێك لە شـــەهیدەکان کاك حمەتـاڵ حمەسەعید کوڕى پورم بوو.

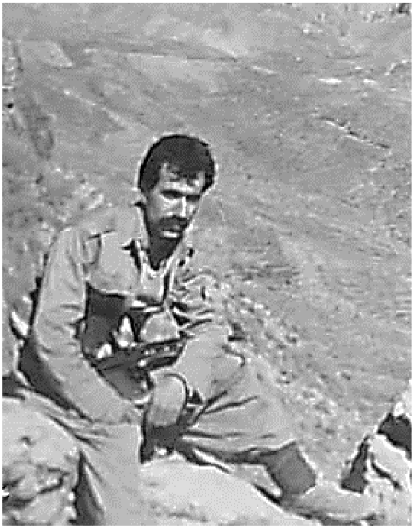

محەمەد هەڵەدنی

دواى ڕاپەڕین کاتێك چـوینەوە گوندى هەڵەدن ماوەى ســاڵێك زیاتر گیانلەبەرى کێوى بەکەمى دیار بوون مرۆڤ تەواو هەستى بە بێتاقەتى دەکرد وڵاتێکى چۆل و بێدەنگ لە قولەى چـــەقەڵ و واقەواقى ڕێوى و قاسپەى کەو و جریوەى چـــۆلـەکـە....هتـد، ئەوەش نیشـــانەى ئەوە بووە بەشـــێکى زۆریان بە کیمیایى و چـەکە مرۆڤ کوژەکان کوژراون.

برایەك و سێ ئامۆزام لە ماوەى سى خولەکدا بە تۆپ شەهید بوون

حاتەم قادر عەلى ناســـراو بە حاتەم گوێزیلەیى ســـاڵى ١٩٦٣ لە گوندى گوێزیلەى دۆڵى جافایەتى لە دایك بوو، تا شـــەشـــى ســـەرەتایى خوێندووە، ســـاڵى ١٩٧٨ گوندەکەیان بەرڕاگواســـتن کەوتووە و ئاوارەى ئۆردوگاى سیروان و دوجەیلە بوون، ساڵى ١٩٨٠ ئۆردوگا زۆرەملیەکەیان بەجێهێشت و بە فیرارى ماڵى ئەوان و بەشـێك لە خزمان هاتونەتە گوندى هەڵەدن، سـاڵى ١٩٨٥ چـونەوە گوندەکەى خۆیان، سـاڵى ١٩٨٢ چـەکى پێشـمەرگایەتى کردووەتە شانى لە کاتى تاوانى ئەنفالدا ئاوارەى ئێران بووە، سێ جار برینداا

بوو دوو جاریان بە چـــەکی کیمیایی، جارێکیان لە ئۆردوگای هەوارە خۆڵی شاری بانەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

بە پلەی نەقیب خانەنشـین بووە و ئەندام لقی شـاربازێڕ–دوکانی کۆمەڵەی پێشمەرگەدێرینەکانی کوردستانە، ئێستا وەك ڕابەر سیاسی تیپی پارێزگاری کە لە بەشـێکی پێشـمەرگە دێرینەکانی سـنوری دۆڵی جافایەتی پێکدێت بۆ هەر حاڵەتێکی پێویســت ئامادەی پارێزگارییە لە خاکی پیرۆزی کوردســتان، بەشداری بەرگریەکانی کوردستانی کردووە لە کاتی شەڕی داعشدا.

بەم شێوەیە باسی شەهید بوونی برایەکی و دوو خزمیتری گوندی گوێزیلە دەکات کە لە ئەرکی پێشمەرگایەتیدا بە تۆپی ڕژێمی بەعس شەهید بوون

شـــەهیدان (عوسمان قادر عەلی، مەجید عەبدولا یاســین، خالید عەبدولا محەمەد ئەمین) لە ئەرکی پێشـمەرگایەتیدا بوون لەســەر دۆشـکەی شـۆڕش بوون لە ســـەر مەرجەبەکەی ئەشـــکەوتی گوێزیلە دژی فڕۆکە جەنگیەکانی بەعس هەرکاتێك هێرشی بۆ ئەو ناوچەیە بکردایە ئەوان بەر گڕی گوللەکانیان دەدا و زۆر جار فیشـــەکی دۆشـــکەکانی ئەوان ڕێگر بوو لە پێکانی ئامانجە سەربازیەکانی ڕژێم.

تۆپێك لە کارێزەوە بەردەوام ڕەسەتی لە سەر سنوری دۆڵی جافایەتی بوو ترس و دڵەڕاوکێی خسـتبووە ناو دانیشـتوانەکەیەوە، ماوەی سـاڵ زیاتر بوو بەشـــێکی زۆری دانیشـــتوانی گوندەکانی یاخســـەمەر و گوێزیلە و هەڵەدن ئاوارەی بناری شـاخی ژیلوان بووبوون هەرچـەندە خانویان بە وشـکە بەرد دروســـت کردبوو بەڵام لە بەر تۆپ و تەیارە زۆربەی کاتەکانی ڕۆژ لە ناو ئەشکەوت و کونە تەیارە و ژێر بەرد ژیانیان بەڕێ دەکرد.

ڕۆژی ٢٥ی ئابی ١٩٨٧ لە کاتێکدا ئێمە لە گەڵ چەند ماڵە خزمێکی گوێزیلەیی و هەڵەدنی و یاخسەمەری لە ئەشکەوتەکەی سەرو گوندی گوێزیلە و ژێر بەرد و کونە شاخەکەدا بووین کاژێر نۆی بەیانی گوێمان لە دەنگێکی زۆر بەهێز بوو، پورە سەلمە

حاتەم گوێزیلەیی

هاوسەری کاك حەمەزیاد چووبوو بۆ کۆڵە دار بۆ بەرامبەر شوێنی دۆشکەکە، زۆر بە هێز قیژاندی و هاواری کرد ئەی هاوار چاوی کوێرم لە دۆشکەکەی داوە و هەموویان شەهید بوون، منیش بە خێرایی بە ئاراستەی شوێنی دۆشکەکە ڕامکرد سەیرم کرد خوالێخۆشبوو کاك حاجی محەمەدی برام گەیشتبووە لایان و هاواری دەکرد کوێربم بۆتان هەرسێکیان شەهید بوون، کاتێك گەیشتمە شوێنی دۆشکەکە سەیرم کرد کاك عوسمانی برام شەهید بووە، بەڵام کاك مەجید بە حاڵ هەناسەی دەدا ئەوم لە ناو تەپوتۆزدا هێنایە دەرەوە، شەهید خالیدیش بە حاڵ هەناسەی دەدا بە پەلە چومە سەر شاخەکە و بانگی خزمانم کرد تکایە فریامان بکەون شەهید و بریندار هەیە بەتانی لەگەڵ خۆتان بهێنن با بیانگوازینەوە بۆ خوارەوە، ژن و پیاو زۆر بە خێرایی گەیشتنە لامان وتم خزمینە کاك عوسمان شەهید بووە و دوانەکەیتر بریندارن، دووبریندارەکەمان بە پەلە خستە ناو بەتانی و بەرەو خوار بردیانن، شەهید عوسمانیشمان

خسته ناو بەتانی و بردمان بۆ خوارەوە، زۆر بەداخەوە دوای نیو سەعات کاك مەجید و کاك خالیدیش شـــەهید بوون، لە خوار ئەشـــکەوتەکە بە نەریتی ئیســـلام خوالێخۆشـــبوو کاك حاجی حەمەچـــکۆلی هەڵەدن شـــۆردنی ئێمەش گەڕاینەوە بۆ شـــوێنی دۆشـــکەکە هەندێك ولّمە گۆشـــت و پارچـــەی لەشـــی پیرۆزیان لەو ناوە کەوتبوو خستمانە عەلاگەوە هاتینەوە بۆ لای شەهیدەکان لەگەڵ ڕوفاتی پیرۆزیان بە خاکمان سپاردن.

دیمەنێکی هێندە تراژیدی بوو هەرگیز بیرم ناچێتەوە برایەکم و دوو ئامۆزام لە ماوەی سی خولەکدا شەهید بوون و هەریەکەیان هاوسەر و دوو منالّی یەك سالّ و سێ سالّ و چوار سالّیان بەجێهێشت، ئەوان سێ پێشمەرگەی ئازاو بەتوانابوون سلّیان لە تۆپ و تەیارەی بەعس ناکردەوە.

سروشتی دۆڵی جافایەتی

هەڵکەوتەی جوگرافیای دۆڵی جافایەتی شـێوەیەك و سـروشـتێکی جوانی هەیە، ناوچەیەکی شاخاوی و دارستانی چڕە بە لوتکە و شاخی بەرز دەورە دراوە، دیمەنی جوان و دڵگیری هەیە لە زستاندا بەفر تارای سپی بەسەر شاخ و دار و بەردی ناوچـەکەدا دەدات، لە بەهاریشـدا یەکپارچـە پۆشـاکی سـەوز و زەرد و سـور و ڕەنگەکانیتر دەپۆشـێت هەروەکو ڕەنگی کۆلکە زێڕینە دەرخەری چەندین ڕەنگی جوان و بریقەدارە کە مرۆڤ بە بینینی دڵی دەکرێتەوە.

ئاو و هەوای مامناوەندیە و زســـتانی ســـارد و بارانلویە، لە زۆر شـــوێنی کوێســـتانەکاندا بەفرێکی زۆر دەبارێت هەمان ســـروشـــتی قەندیل دوبارە دەکاتەوە چـــلورەی لاگوێســـانکە زۆر جار دەگاتە زەوی، هەرچـــەندە هاوینی باشور کوردستانی تا ئاستێك گەرم و وەڕزکەرە بەلاّم هاوینی ئەم دەڤەرە زۆر گەرم نییە و ژیان لە هاویندا ئاساییە.

ژیانی دانیشتوانەکەی بە شێوەیەکی سەرەکی لە سەر باخی ڕەز و چواڵە و ترش و دانەوێڵە و ئاژەڵدارییە بە تایبەت بزن کە لە شـوینی سـەخت و چـڕدا ژیان گوزەر دەکات، خۆراکی ســـەرەکی مەڕومالات لە هاویندا گەڵای تەڕی دارستانە چڕەکان و پوشە، لە زستانیشدا کا و گیای وشك و گەڵای وشکەوە بووی دار بەڕووە کە بەشێوەی گەڵ هەڵگیراوە.

گەڵ بەوە دەوترێت لە کۆتایی مانگەکانی هاویندا گەڵای تەڕی داربەڕو، دارمازو دەبڕن و بە شـێوەی ســەفتە دەیخەنە ناو پەلی داری گەورەوە یان لە شوێنێك کۆی دەکەنەوە بە شێوەی قوچەکی بازنەیی یان چوارگۆشەیی دای دەنێن بە بەرزی دوو مەتر زیاتر و پانیەکی بنکە فراوان، لایلۆن یان شتێکیتری دەخەنە سەر بۆ پاراستن لە تەڕبوون، وشك دەبێت و لە زستاندا لە کاتی بەفر باریندا دەرخواردی حەیواناتەکانیان دەدەن و لە برسێتی ڕزگاریان دەکەن.

دەوڵەمەندە بە باخی ترێ (ڕەز) ترێی دۆڵی جافایەتی بە ناوبانگە بە جوانی و شـیرینی، بەرهەمەکانی مێوژ و دۆشـاو و شـەربەت و باسـوق و سـجوقی لێ دروســـت دەکرێت و ڕەوانەی بازاڕی شـــارەکان دەکرێت و کڕیارەکان دڵخۆش دەکات، ترش و چـــواڵە و هەندێك میوەی تر بەرهەم دێت، دانەوێڵەی دۆڵی جافایەتی ڕێژەی بەرهەمهێنانی کەمە لەبەر ئەوەی ناوچەکە بەردەڵانە و خاکی دە شتەکی کەمە تا ئێستاش بە کەرە سە کۆنەکانی وەکو داس درەو دەکرێت، کێڵانیش لە هەندێك شـوێنی بەردەڵان بە جووتی گا و هێسـتر و کەر و پاچـە کۆڵە دەکرێت کە کەرەســـتەی کۆنن بۆ ئەم ســەردەمە ئەســتەمە، کەمپاین و تراکتۆر ناتوانێت لە هەموو شوێنێکدا کار بکات بۆیە گەنم و جۆ و نیسك و نۆك و جۆرەکانیتر بە کەمی دەکرێت.

لە ڕووی پێکهاتەی کۆمەڵایەتیەوە زۆرینەی دانیشـــتوانەکەی ســـەر بە عەشیرەتی جافن هەربۆیە ئەو نازناوەشی وەرگرتووە، هەرچەندە چەندین هۆز و

خێڵێتری لێیە کە جاف نین وەکو شێخ و بەگزادە و مسکێن و ئاغا و گۆران و هیتر.

دۆڵی جافایەتی ئەم گوندانە لەخۆ دەگرێت (قەیوانی سەرو، قەیوانی خوارو، گەورەدێ، سنگر، مێولاکە، چوخماخ، گاپیلۆن، باڵخ، ولاغلو، گەڕەدێ (بەرزەدێ)، مالومە، یاخسەمەر، گوێزیلە، هەڵەدن، چالاوا، بەرگەڵو، سەرگەڵو، سەرمۆرد، سێکانیان، قۆمرغان، مەولانا، شاقوڵی، قەرانگوێ، یاخیان، گۆمەزەڵ، دۆڵەبی، سێدەر، کوێرەکانی، دۆڵمازەڵە، شارستێن، قەلەمپاشا، جوبلاخ، خوڕخوڕە، هەوارەبەرزە، هەنجیرە).

جگە لەم گوندانە ئەو شوێنانەش دەگرێتەوە بەرەو بناری شاخی ئاسۆس و مەرگە و بنگرد و لە دیوی پشتەوەش لە گوندی گەلاڵەوە تا سەر سنوری ئێران.

شاخە بەرزو بەناوبانگەکانی (دابان، چەرماوەند، هەلاج، قەرە سرد، سارا، ئاسنگەران، ژیلوان، گۆجاڕ، ئاسۆس، بەبۆ، سەرتەزێن).

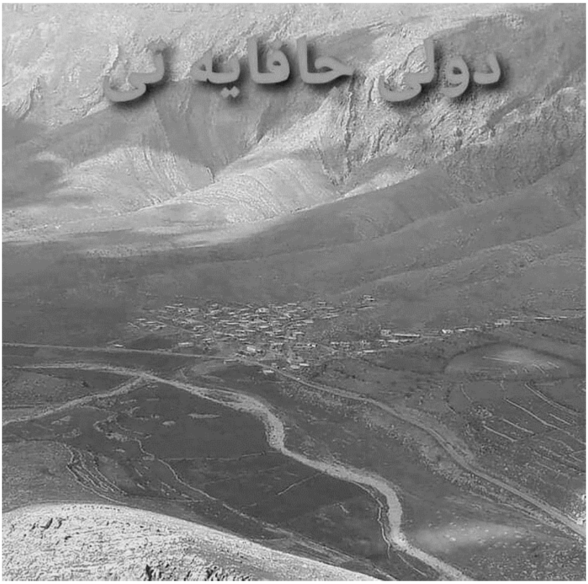

وێنەی بەشێك لە دۆڵی جافایەتی

لەبەر چڕی ناوچەکە و میواندۆستی و دڵسۆزی دانیشتوانەکەی بۆ شۆڕش و کوردایەتی، لە هە شتاکانی سەدەی ڕابوردوو سەرکردایەتی شۆڕش و بە شێك لە حیزبە کانی باشـــور و ڕۆژهەڵاتی کوردســـتان و هاتنە ئەو ناوچـــە یە ســـەرکردایەتی و ڕاگەیاندن و ئێزگەی گەلی کوردســـتانی یەکێتی و بارەگای سەرکردەکان بە تایبەت ڕەوانشاد مام جەلال و کاك نەوشیروان لە یاخسەمەر و هەڵەدن و بەرگەڵو و سەرگەڵو بوو درێژی سنوری بارەگاکانی سەرکردایەتی یەکێتی بە (٧٢) کیلۆ مەتر چوار گۆشە مەزندە دەکرا.

حکومەتی بەعس لە هێرشـــی ئاسمانی و زەمینی و تۆپباران بەردەوام بوو بۆ ســەر ناوچــە قەدەغە کراوەکان، دۆڵی جافایەتی زۆرترین پەلامار درا بەڵام خۆڕاگری هێزی پێشـمەرگە و جەماوەری ناوچــەکە کە دەجەنگان دژی زوڵم و زۆری بەعسیەکان، عەلی حە سەن مەجید و هاوبیرانی نەیانتوانی بە ئا سانی بە ئە نجام بگەن، بۆیە بڕیاری تاوانی ئەنفالیان دا، ماوەی نزیکەی یەك مانگ هێزی پێشـــمەرگە بەرگری کرد ئەوەش بووە هۆی ئەوەی کە بەشـــی زۆری هاوڵاتیانی ســنوری دۆڵی جافایەتی ڕزگایان ببێت و بەرەو وڵاتی ئێران بڕۆن و بەردەستی ڕژێم نەکەون.

تاوانی ئەنفال سەدان چیرۆکی تراژیدیای هەیە، ئەنفال تەنها ئەنفالکراوانی نەکردە قوربانی و ناڕەحەتی ژیان، بەڵکو پێشـــمەرگە ئازاکانی ئەوێ ڕۆژێش لە کاتی بەرگری کردندا بوونە قوربانی ئەو تاوانە قێزەونە.

چیرۆکی لاوە قارەمانەکانی سەدەی ڕابوردو دەبێت نەوە دوای نەوە وەکو ئەفســانە باس بکرێت، ئەو لاوانەی کە لە ڕیزی هێزی پێشـــمەرگەی یەکێتی نیشتیمان کوردستاندا لە ڕۆژانی سەختی خەباتدا بە گژ گەورەترین دەسەڵاتی دیکتاتۆر و خۆســـەپێنی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاســـتدا چـــوونەوە، زۆرێك لەو فیداکارانەی کوردســتان وەکو ئەفســانە باســی ڕۆژانی پێش تاوانی ئەنفال و

کاتی ئەنفال و دوای ئەنفال دەکەن، بەڵام ئێمە تەنها تەرکیز دەخەینە سەر چەند نمونەیەك کە لە کاتی تاوانی ئەنفالدا بۆ سەر دۆڵی جافایەتی و دەوروبەری گیانفیدایانە بەرگریان دەکرد لە خاکی پیرۆزی کوردستان.

دۆڵی جافایەتی دۆڵی حیزبەکان

عارف حەمەوەیس سوسێیی، پێشمەرگەی دێرین و پارتیزان لە خوێندنی ئامادەیی دەستی هەڵگرت و رێگای کوردایەتی گرتەبەر، ساڵی ١٩٨٣ بووەتە پێشمەرگە لە ڕیزەکانی یەکێتی، لە کاتی تاوانی ئەنفالدا ڕابەرسیاسی کەرت بووە، بە پلەی عەمید خانەنشین کراوە، ئێستا لە سلێمانی نیشتەجێیە پیاوێکی ڕۆشنبیر و بە توانا لە نوسیندا بەشی زۆری ڕوداوی ڕۆژانەی ئەو سەردەمەی لە ڕۆژژمێری بەرباخەڵدا تۆمار کردووە، لە گێڕانەوەی ڕۆژانی تاوانی ئەنفالدا بە چەند بە شێك باس لە نابەرابەری جەنگ و هێرشی بەربڵاوە ڕژێمی بەعسی ڕوخاو دەکات کە چۆن دەستی بەسەر دۆڵی جافایەتیدا گرتووە، بەم شێوە باسی تاوانی ئەنفالی سەر دۆڵی جافایەتی کرد:

وەك شایەد حاڵێك و پێشمەرگەیەك ئەگەر بەدرێژی و خاڵ بەخاڵ باسی هێرشەکانی ئەنفالی یەك بکەم بۆ سەر سەرکردایەتی و دۆڵی جافایەتی و دەوروبەری ئەوا چەندین پەرەگراف و لاپەڕەی دەوێت، هەرچەندە من ڕوداوەکانی ئەو ڕۆژگارە و ئەو هێرشانەم بە ئەندازەی جوگرافیای ناوچەکە و ڕوداوە کانی دەوروبەری خۆمان ڕۆژ بەڕۆژ لای خۆم تۆمارم کردون، ئەویش لەڕۆژ ژمێرێکی بەر باخەڵدا واتا ڕۆژ ژمێری (هاوسەر)، سێ حەفتەی بەردەوام بەرگری و فیداکاری هێزی پێشمەرگەی کوردستان لە هەموو قۆڵەکانەوە لەو زستانە سەختەی ئەو ساڵەدا و لە هەمبەر ئەو هەموو سوپا بێ شومارو پڕ چەکەی ڕژێمدا هەروا کارێکی ئاسان نەبوو، هێرشەکان لە هەموو قۆڵەکانەوە

چـرِوپرِو بێ وەسـتان بون بۆسـەر سـەنگەرەکانی پێشـمەرگە، لە قۆڵی لای ئێمەشـەوە واتا لە قۆڵی سـورداش و کلکەی چـیای پیرەمەگرون و گوندی شـەدەڵەشـەوە دوژمن فشـارێکی زۆری لەسـەر سـەنگەرەکانی پێشـمەرگەو زنجیرە چـیای دابان و چـەرماوەند و گوندەکانی ئەو دەوروبەرە دروسـت کردبوو، ئەو زنجیرە شـاخەش بە قەڵغان و بڕبڕەی پشـتی سـەرگەڵو و سـەرکردایەتی و بەشـێکی گرنگی دۆڵی جافایەتی ئەژمار دەکرا، ئێمەش ئەو کاتە لەسـەری دابان بوین کەرتێك بوین سـەر بە تیپی تۆپ خانەی شـۆرِش و مەڵبەندی دوو، بە کەرتی دۆشـکەکان ناسـرابوین، بارەگای سـەرەکیشـمان لەسـەری دابان بوو، دۆشـکە یەکی ١٢ ملم و نیوە و چـەند دۆشـکەو دیمترۆفێکیشمان لەدەورو بەری گوندی سەرگەڵو هەبوو ئەوانە زیاتر بۆ بەرگری بوو لە فرۆکە جەنگیەکانی دوژمن، ئەوانەی ناو سـەرگەڵو مەفرەزەکەی کاك ئەحمەدی مینە حەلێ دەیان برد بەڕێوە، ئەوان ١٠ – ١٥ پێشمەرگە بوون.

هێرشەکان لە قۆڵی لای ئێمەوە واتا بۆ سەر شاخی دابان لە ٢٨ی شوباتدا چـڕ بۆوە ئەویش زیاتر بەتۆپ باران و ڕاجیمە بارانی بێ وچـان، هاوکات لە کاتژمێر ٨ – ٩ی سـەرلەبەیانی هەمان ڕۆژدا گوندی شـەدەڵەش بەتەواوی دە ستی بە سەردا گیرا لەلایەن سوپای دوژمنەوە، ئێمەش هەر ئەو ڕۆژە دوای وە شاندنی دوا فیشەکی دۆشکەکەمان بەڕووی دوژمندا.. نا چار دۆشکەکەمان گواسـتەوە بۆ قەرەتیکان، لەبەر ئەوەی ناو شـەدەڵەی نەدەگرتەوە، ئەو دۆشـکەیەی ئێمە بۆ ناو شـەدەڵە دانەمەزرابوو، چـونکە تا ٢٨ی شـوباتی ١٩٨٨ شـەدەڵە بەدەسـت خۆمانەوە بووە، سـەری دابان ڕوتەن بوو بەرامبەریشـمان کە دوژمن بوو شـوێنیان لەهی ئێمە بەرزتر بوو واتا لە کلکەی پیرەمەگرون و قوڵە پوشـینەوە دەیانڕوانی بەسـەر داباندا، ڕۆژێك پێش گرتنی شەدەڵە دەستیان بەسەر شاخی قوڵە پوشینەشدا گرتبوو، قەرەتیکان لوتکە

شــاخ و ڕکه شــاخی هەبوو دەلاقەیەکی باشــی تیابوو، دۆشــکەکە لەوێوە زۆر باش ناو شەدەڵەشی دەگرتەوە، خۆشمان زیاتر پارێزراو تر دەبوین لە هێرشی تۆپەکان، سەنگەری دۆشکەکە لەسەری دابان تەنها وشکە کەڵەکێك بوو، ئێمە هەر ٣٠٠ – ٤٠٠ مەترێك لەســــەری دابان دور کەوتبوینەوە، تا چــــەند ڕۆژێکیش دابان و دەوروبەری دابانمان بەتەواوی چــۆڵ نەکردبوو، تا هێزێکی دەشــتی هەولێر هاتن لەو ناوەو لەبن ڕکە شــاخەکانی دابان، ســەری دابان و شــوێن مقەڕەکەی ئێمە شــوێنێکی دیارو کەشــف بوو بەردەوام تۆپ بارانی خەستی لەسەر بوو جادەکەش چونکە بەوێدا دەڕۆیشت دوژمن زیاتر تەرکیزی کردبووە ســەر ئەوی شــوێنە، هەر چــەندە بەڕیز هەموو زنجیرە شــاخەکەی دەکولاند، تۆپ بارانەکە هێندە چــڕو زۆر بوو هەموو پەناگەو پەســێرێکی دەگرتەوە، هەر بۆیە دانیشــتوانی گوندەکانی مەیدانی شـەڕگەکە و ئەوانەشــی کەنزیکی مەیدانی شــەڕگەکان بون لە ٥ – ٦ی مانگی ئازارەوە دەســتیان بە کۆچ ڕەوی کرد بەرەو سنورو ئێران، کۆچێك بەناو شـەختەو بەفرو سـەرمادا، کە هیچ گوزارشــتێك ناتوانێ پێناســەی بکات، چــەندین ژن و منداڵ و پیر لەو ڕێگاو بانانە ڕەق بونەوە.

دەمەو عەســرێکی ١١ی ئازاری ١٩٨٨، لەگەڵ کاك ئاواتی شــێخ ڕەزای هاوڕێم لە پیر ئەنگۆزەوە شۆڕ بوینەوە بۆ ناو دێی سەرگەلۆ، بەلای کانیەکەی سەر ڕێگای هەلاج و سێکانیاندا ڕەت بوین، لامان دایە سەرکانیەکە مەنجەڵێکی ڕەشــــی ئاو گەرم کردن لەســــەر ئاگردانێك بوو ئاوەکەی هەر شـــلەتێن بوو، قاتێکی بۆری پیاوانەش لەو ناوەدا وتبوو، حەتمەن پێش ئێمە دەبێت چ پێشــمەرگەیەك هاتووە کوڵی کردووە، چــونکە لە پێشــمەرگە زیاتر کەس لەو دەڤەرە نەمابوو، ئاوات قاتە جلەکەی ئەم دیواودیو کرد، وتی وەڵا ئەمە زۆر لە قاتەکەی بەرم تازەترو باشــترە، بێ وەســتان کردیە بەری و تاقی کردەوە،

ڕێك بەبەری تەواو بوو، منیش وتم مادام وایە قاتەکەی خۆت لەهەمان شـــوێن دابنێ ڕەنگە کەسێکی تریش سود لەو قاتەی تۆ ببینێ، خۆشی وتی وەڵا هەر نیازی ئەوەم هەبو مادام ئەم قاتە چـاکەم دەســت کەوتووە! دوای ئەوە من خۆم پشـیلە شـۆر کرد و بەڕێ کەوتین بەرەو لای بازاڕ و دوکانەکان، چ بازاڕ و دوکانێك؟! دەرگای دوکانەکان هەموو لەســەر پشــت و واڵابوو، هەموی پڕ لە کەلوپەل و پێداویســـتیەکانی ڕۆژ، بەبێ ئەوەی یەك نەفەر یەك گیان لەبەر بەدەرەوە بێت، تۆپەکان چــەند خولەکێك بوو لە گرمەو ناڵە کەوتبون، ئەو شــارەدێ گەورە و قەرەباڵغە لە شــاری شــەبەح و مردووەکان دەچـوو، تەنها گوێمان لە چــرپەی پێی خۆمان بوو کە بە کۆڵانی ڕاســـتە بازاڕەکەدا ڕێمان دەکرد بەرەو خوار، بڕواتان بێت گوێمان لە فڕەی چـۆلەکەش نەبووە هەمووی تار بووبوون، لەبێ دەنگی و چۆڵی گوندەکە سەراپا سام و دڵ تەنگی مرۆڤی دادەگرت! لە دوکانێك پارچــەیەك بنێشــتی ســەهم و دەســتەیەك گوێزانی لۆردمان هەڵگرد، ئەویش زۆر بە شـــەرمەوە وامان دەزانی هەموو خەڵکی ســەرگەڵو لەســەربان و درزی دەرگاکانەوە ســەیرمان دەکەن، دواجار چـوینە دوکانەکەی کاك یاسـینی کوێخا سـەلیم، دوکانەکەی چـەندین تۆپە قوماشـی پیاوانەی تیابوو لۆك بە نایلۆنەکانیەوە مەکینەی خەیاتیەکەی مقەســـتەکەی لەســـەربوو، هەموو ئەمانە بەجێ مان و تاڵان و بڕۆ کران لەلایەن ســوپای داگیرکەری عێراق و جاش و بەکرێ گیراوانیەوە.

هێزی پێشـــمەرگەی کوردســـتان لە عەســری ١٧ی ئازارەوە دەســـتی بە ئامادەکاری و پاشەکشە کرد، تا ئەو ساتەش دوژمن لە قوڵی لای ئێمەوە نەیتوانی لە شـەدەڵە بترازێ هەرچـەندە چـەندین جار بە پاڵپشـتی تۆپ بارانی چڕ و کیمیا بارانیش خۆیان تاقی کردەوە بەڵام هەموو جارەکان توشـــی شـكســت دەبوون، چەندین سەربازیش بەدیل گیران لەلایەن هێزی پێشمەرگە و تیپی ٢٩ی کەڵکەسماقەوە.

له وڵاتی بەناو دۆستەوە هیچی وامان بەدەست نە دەگەیشت، ئەوەشی بەهەزار دەردی سەر دەگەیشت بە پشتی وڵاخ و لەڕێگا سەخت و هەڵدێرەکانەوە بوو، بەفر و سەرمای زستان و ئەو ڕێگایانەشی ئاستەنگ کردبوو، پێشەوەشمان هێرش و ئابلۆقەی سەربازی دوژمن بوو، ئیتر هەر ئەوەندە دەتوانرا بەرگری بکرێت، هێز و توانا و چەکی پێشمەرگە تەنها بۆ جەنگی پارتیزانی گونجاو بوو، نەك بۆ شەڕی جەبهەیی، بەڵێ عەسری ١٧ی ئازار هەواڵەکە بە ئێمەش گەیشت، خۆمان کۆ کردەوە و بەڕێ کەوتین بەرەو گوندی هەڵەدن، ئێمە تا ئەو کاتە هەموو حەوت کەس مابوینەوە بۆ ئەرك و واجب، یەکترمان ئاڵوگۆڕ دەکرد، ئەوانەی خێزاندار بوون ناچاربون پێشتر بڕۆن تا ماڵ و منداڵ ڕزگار بکەن، یەك دوو برادەریشمان بریندارى پێشتر بوون تواناى ئەرك و واجبیان نەبوو.

گابەردێکی لێ بوو لە دۆڵەکەی خوار دابانەوە، گابەردەکەی نێوان هەڵەدن و سەرگەڵو (بەردی ئاڵداش) لەوێوە ڕۆیشتین بەرەو گوندی هەڵەدن، ئەوەی کە تائێستاش لای من ناخ هەژێنە و بیرم ناچێت چەند دیمەنێکی ئەو کاتەیە کە لەکاتی پاشەکشەکەدا بینومن چیرۆکێکی تراژیدیم بینی لە ناو گوندی هەڵەدن کە هەرگیز بیرم ناچێتەوە، سەر لەئێوارەی ١٧ی ئازار ئێمە گەیشتینە ناو گوندی هەڵەدن، بەڵام کام گوند؟ گوندێك کە جریوەی چۆلەکەشی تیا نەدەبیسترا، چۆڵ و هۆڵ و خامۆش هەروەك شاری تەرمیەکان (شەبەح) وابوو بەڵام یەك بەرخی ساوا لەو کاتەدا بوو بەجێگای سەرنجمان، بەرخێك تەمەنی لە ٢ – ٣ ڕۆژ زیاتر تێنەپەڕی بوو، ئێستا ناوکی هەر تەڕبوو، ئەو بەرخە ساوایە هێندەی باڕاندبوو هێندە هاواری لە عەرشی عەزیم کردبوو بۆ دایکی و بۆ چۆڕێ شیر دەنگی تەواو نوسابوو بە ئاستەم گوێت لە باڕەو دەنگی دەبوو، سەری دەهێنا بۆ لای ئەژنۆمان و بۆنی پێوە دەکردین

وەك ئەوەی بۆ گوانی دایكی بگەڕێت، بەڵام نە دایكی دیاربوو نە یەك ئاژەڵی تریش، پێ دەچــوو دایكیشـــی لە برســاندا یا بەكیمایی و تۆپ باران مردبێت بەرخێكی ساوا لەبرسا سەری دەكرد بەناو قاچی هەمواندا، چیمان پێ دەكراو چیمان دەسەڵات بوو بێجگە لە ئاخ هەڵكێشان!.

چۆڵكردنی ناوچـەكە و ڕۆیشـتن بەرەو وڵاتی غەریبی بۆ ئێمە زۆر ناڕەحەت بوو زۆر نـاخۆش و بـەئـازار بوو بۆ هـەموان و بۆ تـەواوی ئـازادی خوازانی گەلەكەمان و ناوچـەكەش، چـونكە تا چـەند حەفتە و چـەند مانگێكیش پێش دەســپێكی هێرشـــەكانی دوژمن ئەو دەڤەرە و دۆڵی جافایەتی، پەنا گەیەكی ئارام بوو بۆ چەندین ئەحزابی عێراقی و ئێرانی و كوردستانی و خەڵكانی سەر بەخۆو ئازادی خواز، بێجگە لەوەی بووبوو بە شوێنی حەوانەوەو بنكەی دەیان ســەربازی هەڵهاتوی ژێر دەسـتی ڕژێم. هەر لە سـالّی ١٩٨٣و ١٩٨٤وە ئەو ئەودەڤەرە بووبوو بە پەناگایەكی ئارام بۆ چـــەندین ئەحزاب و دەیان خەڵكی ئازادی خوازو بیرو ڕا جیاواز، تا ئەو ڕادەیەی ناویان لێ نابوو (وادی احزاب) واتا دۆڵی حیزبەكان، لە دڵســـۆزی و نیشـــتیمان پەروەری هاوڵاتیە كورد پەروەرەكانی و حیكمەتی شـۆڕشــی نوێدا لەو دۆڵەداو لە تەواوی ناوچـە ئازاد كراوەكانی ژێر دەســـتی شـــۆڕش گورگ و مەڕ پێكەوە ئاویان دەخواردەوە، تەشــتی زێڕت لەســەر ســەرت دابنایا هیچ باس نەبوو دنیا ئەمین و ئامان بوو كەمترین تاوان ئەنجام ئەدرا.

بەڵام بەداخەوە تاوانی ئەنفال هیچی نەهێشت و هەموی برد لەگەڵ خۆیدا، وەها شیرازەی گوندەكان و كوردەواریشی تێك دا كە تاكو ئێستاش پێوەی دەناڵێنن.

كاتی تاریك بوون گەیشـــتینە ناو گوندی چـــاڵاوا، جمەی دەهات لە پێشـــمەرگەی دەســـتە و تیپەكان و مەڵبەندەكان لە پێشـــمەرگە زیاتر هیچ كەسـێك لەو گوندەشــدا نەمابوو، كاژمێر شــەشــی ئێوارە هەموو بەهەورازی

خەرتیزدا هەڵنزاین هەروا بە نزیکەی کاتژمێرێك گەیشتینە سەر شاخەکە، لە ناو گوندەکەوە تا سەرشاخ ڕەشانی بوو بەفری لێ نەکەوتبوو بەڵام سەر شاخ ساف و لوس بووبوو لە بەفردا، لەسەر شاخەوە هەتا ناو گوندی گەلاڵەی شینکایەتی ئێمە بەناو ئەو بەفرە ئەستورەدا ڕێمان کردووە، کوێستانەکانی دۆڵی شێخ محەمەدو سیرەمێرگ لە ئاستی قەندیل دان، جا وەرە بەو وەرزە و بەو کاتە بەو دۆڵ و کوێستانانەدا ڕێ بکەیت، ١٤ کاژمێری تەواو بەفرمان شێلاوە بەس ئەو شەوە کەشو هەوا بۆ ماوەی یەك کاتژمێر بیگۆڕیایە لێمان هەمووسان دەبووین بە چلورە، ئێمە بۆ کاژمێر ٩ ی بەیانی ١٨ی مانگ گەیشتینە ناو گوندی گەلاڵە، ناو گەلاڵەش پڕ لە بەفر بوو، سوپای ئێران لەناو گەلاڵەدا جێگیر بووبوون، ئێران لەو قۆڵەوە تا گەلاڵە پێشڕەوی کردبوو، بەدرێژای ئەو ڕێگایەش ناو بەناو کەل و پەل و پەتۆو بەتانی و کارو بەرخ و مانگا و گوێرەکە و ماڵاتی مردارەوەبوو کەوتبوون، لەگەڵ بوکەڵە و پەڕۆ و شتی منداڵان دەبینران.

١٨ی مانگیش کاتێ لە چەمی هەرزنە پەڕینەوە فڕۆکە جەنگیەکانی عێراق لێیان داین، ژمارەیەك بریندار و شەهیدیشمان لێ کەوتەوە، یەکێك لەو بریندارانەش کاك سمایلی مەلا عەبدول جێگر تیپی ئێمە بوو، کە تائێستاش ئاسەوار و کاریگەری ئەو برین و پارچانەی پێوە دیارە.

ئەوەی ماوە لێرەدا باسی بکەم دیمەنی ئەو دوو هێسترە بوو کە لە بەفردا چەقیبون، ئێوارەی ١٧ی مانگ کاتێك لەپشتی چاڵاواوە بە هەورازی خەرتیزدا سەرکەوتین، کاك غەریب سەعید (غەریب عەسکەری)م بینی، پێشتر یەك دوو ساڵ سەرتیپی خۆمان بوو لە تیپی مەڵبەندی دوو بەڵام لەوکاتەدا سەرتیپی ٢٣ی سورداش بوو، لەو هەورازەدا ئەوم بەسواری هێسترێکەوە بینی، کاتێ گەیشتینە سەرشاخ هێسترەکە هەر چوار پەلی لە بەفردا چەقی بوو تا بن

دەســـتی، ناچـــار لێی دابەزی و وازی لێهێنا، چـــونکە گەرماو گەرم بوو ئەو هێســـترە هەر تەکانی دەدا تا بێتەدەرەوە بەڵام لەگەڵ هەر جوڵەیەکدا زیاتر ڕۆدەچوو، هێسترێکی دیکەش لەولای ئەو هێسترەوە بە هەمان شت لە بەفردا ڕۆچووبوو، ئەو هێسترەیان بڕستی لێ بڕابوو پێ دەچوو سێ چوار کاژێر بێت ئاوها مابێتەوە چـــونکە جاروبار ســـەرێکی بەرز دەکردەوەو قەپێکی لەکورتانەکەی دەگرت و ســـەری بەتوندی ئەدرایەوە بە بەفرەکەدا، ئەو هێســـترە کورتانەکەی بە قەپ پچـــڕی بوو پوشـــی کورتانەکەی هێنابووە دەرەوە چـــەند بکەوتەیا بەر دەم و ددانەکانی پوشـــەکەی دەپچـــڕی و دەیخوارد، ئای لەو دیمەنەش چـــەند بە ئازارو ناخ هەژێن بوو! لەوێش هیچـــمان پێ نەکراو هیچ دەســـەڵاتێکمان نەبوو بەرامبەر ئەو ڕوداوە.

عارف حەمەوەیس

بەشـێك لە دیلە سـەربازەکانی دوژمنیشـــمان لەگەڵدا بوو زۆریان لەو شـــەڕانەدا بەدیل گیرابون، کەبۆ کوشـــتن و ئەنفال کردنی ئێمە هاتبون، کەچـی لەگەڵ ئەوەشـدا ئەوەی توانی بەپێی خۆی دەربازبێ و یەکی نەکەوێ بردمانن، ڕێزیشیان لێ گیراو مامەڵەی مرۆڤ دۆستانە شیان لەگەڵدا کرا، لەپای ئەو ڕەفتارە مرۆیانەی پێشـــمەرگەکاندا دواتر بەشـێك لەوانە خۆشـیان بونە پێشـمەرگە، زۆریش لەو دیلانە لەگەرمەی هێرشـەکاندا ئازاد کران بەشـێکیان

قاچیان لە ناو بەفردا ڕەش بووبووەوە، شۆڕش وەك ئەرکێکی مرۆڤ دۆستانەی خۆی ئازادی کردن، هەرچەندە ڕژێم زۆر نامرۆڤانە بۆ خۆی ئەوانەی گولەباران کردن بە تۆمەتی ترسنۆکی و خۆبەدەستەوەدان.

ماتەم دایگرتم کاتێك پۆ شاکی خو شك و براکانی هەڵەدنم بینی لە ژێر کەلاوە ڕوخاوەکاندا بە بەرچاوی ئاسمانەوە!!

دکتۆر بێستون سابوراوایی

ئەندامی سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان ساڵی ١٩٧٦ پەیوەندی کردووە بە کۆمەڵەی مارکس لینینی کوردستانەوە، ساڵی ١٩٨٠ بووە بە پێشمەرگە لە ناو یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، بەردەوام بووە لە پێشمەرگایەتی، پارتیزان بووە لە سنوری ڕەتڵی سورداش، پێش ئەوەی ببێتە پێشمەرگە پەیمانگای تەکنیکی سلێمانی تەواو کردووە، دوای ڕاپەڕین بەردەوام بوو لە سەر خولیاکەی کە خوێندنی زانکۆیە، توانیوێتی بەکالۆریۆس لە ئابووری بخوێنێت، کۆڵی نەداوە تا تەواو کردنی دکتۆرا لە ئابووری و وەك مامۆستای زانکۆ خزمەتی کردووە.

باسی ڕوداوێکی کرد کە بە چاوی خۆی بینیوێتی تا ئێستاش کاریگەری لەسەر بەجێهێشتووە.

کاتێك بە پارتیزانی بە ناو گوندی هەڵەدندا تێپەڕین بینیم گوندێکی وێرانە و ڕوخاوە و دار و بەردی بەسەر یەکتریدا دراوە، ئەوەی زیاتر ئازاری دام لە ژێر کەلاوە ڕوخاوەکاندا پۆشاکی ژن و منداڵ و پیاوم بینی، لەو کاتەدا دەستم بۆ یەزدان بەرز دەکردەوە خودایە تا کەی پۆشاکی ئێمە بکەوێتە ژێر دار و پەردوی بەسەریەکدا دراو، تا کەی پۆشاکی کورد بکەوێتە دەستی داگیرکەران؟!

لەو کاتەدا ماتەم دایگرتم و گەڕامەوە بۆ ڕابوردوو بۆ ســـاڵی ١٩٨٣ کاتێك پێشـــمەرگە بووم ماڵم لە گوندی هەڵەدن بوو، دۆســـت و خزمانی هەڵەدن زۆر ڕێزیان لێگرتین ئێمە وەك هاوڵاتی گوندەکە وابووین، یەکێك لە بیرەوەریەکان

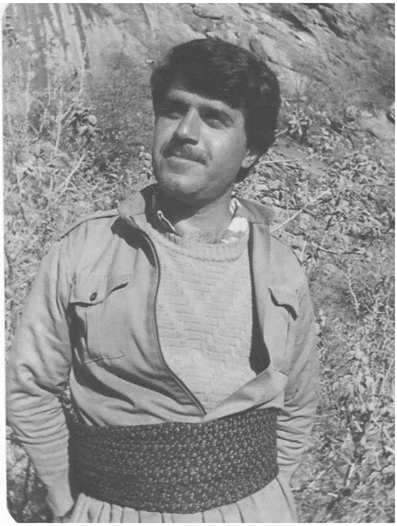

بێستون سابوراوایی

ها تەوە یادم، ڕۆژێك کیژۆڵە یەکی شەش ساڵان کتریەکی بە دەستەوە بوو لە گەڵ دایکی دەچـوو بۆ ســەر کانی هاوکاری دایکی دەکرد تا پڕی کتر یە کە ئاو بهێنێت بۆ خواردن و شــت شـۆردن، گوندی هەڵەدن ئاوی زۆر بوو دوو ســـەرچـــاوە و چـــەند کانیەکی هەبوو ئاوی هەمیشـــەییان دەدا، ژنان و کچـــانی گوندەکان بە تەنەکەی ســـەر شـــانیان زۆر بە زەحمەت ئاویان دەهێنا بۆ ماڵەوە، بەڵام هەسـتی نیشـتیمان پەروەریان زۆر بـــەرز بـــوو، کـــاتـــێـــك بـــرا پێشـــمەرگەکان ڕووی لە ماڵەکانیان بکردایە بە دڵێکی گەورە فەرموویان دەکردن و خواردن و چاییان دەدانێ.

کاتێك پۆشـاکەکانم بینی دەموت خودایە تۆ بڵێی ئەو دایك و کچـە نەبووبنە قوربانی پلانی تاوانی ئەنفال؟! هیوا دارم بە سەلامەتی دەرچووبن و ئێستا لە ژیاندا مابن.

دیمەنێکی تری هاوڵاتیانی کورد پەروەری گوندەکانی یاخسەمەر و چاڵاوا و هەڵەدن و ســـەرگەڵو و گوندەکانی تر هەرگیز لە بیرم ناچـێت، پێش ئەنفال و

سـەروبەندی ئەنفال کاتێك ئەو گوندانە بە چـەکی کیمیایی ڕژێمی بەعس بۆردومان کران، دەمانبینی لە ناو عەرەبانەی تراکتۆر چـەندین هاوڵاتی بەرکەوتەی چەکی کیمیایی بەسەر یەکدا کەوتون و لە دەمیانەوە کەف دەهات و هاناسەیان توند و کۆکەیەکی زۆر بە مەبەستی چارەسەرکردن دەیانهێنان بۆ نەخۆشخانەی شۆڕش لە بەرگەڵوو.

باوکێك منداڵەکەی لەسەر شاخێك لەدەست بەربووە و بەجێی هێشت

ئەنوەر عەبدوڵا تەلانی پێشـمەرگەی دێرین و پارتیزان لە سـاڵی ١٩٨٧ بۆتە پێشمەرگە لە ناو ڕیزەکانی یەکێتی بێ دابڕان، یەکێك بووە لە پێشمەرگە پارتیزانەکانی ڕەتڵی سـورداش، بەشـداری ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ کردووە ئێسـتا خانە نشـینە بە پلەی عەمید و ئەندام مەکتەبە لە مەکتەبی کۆمەڵایەتی، دوای ئەوەی داوام لێکرد لەسـەر ئەنفال چـەند دێڕێکم بۆ بنوسـێت بەم شـێوە بۆی نوسیم:

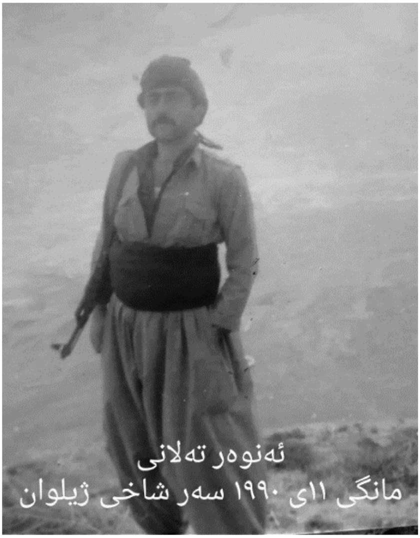

ئەنوەر تەلانی، لە سەر شاخی ژیلوان، مانگی ١١\١٩٩٠

دوای بەرگریەکی زۆر لە کاتی تاوانی ئەنفالی دوڵی جافایەتی، پاشـە کشـەمان کرد و چـووینە ڕۆژهەڵاتی کوردسـتان ماوەی حەوت مانگ پشوماندا.

دواتر بە بڕیاری سـەرکردایەتی لە مانگی تشـرینی یەکەمی سـاڵی ١٩٨٨ وەکو یەکەم مەفرەزەی پارتیزانی ڕەتڵی سورداش کە ١٤ پێشمەرگەبووین بە فەرماندەیی شەهید غەریب هەڵەدنی گەڕاینەوە بۆ سنوری دۆڵی جافایەتی.

لە بەری بێتوشـەوە پەڕینەوە سـنوری باشـوری کوردسـتان بە ناوچـەی خەندەکەدا هاتین، لەسـەری خەندەکە دیمەنی زۆر تراژیدیمان بینی زۆرێك لە مەڕ و ماڵات لە ناو بەفردا لە برسان و سەرما ڕەق بووبوونەوە، هەرچی پوشی ناو کورتانەکانیان بوو خواردبوویا

تەنها ئێسك و پروسکیان مابوو.

دواتر بەڕێکەوتین بۆ سـنوری دۆڵی جافایەتی بە شـاخی ژیواندا گەیشـتینە سـەرو گوندی گوێزیلە ماوەی شـەو و ڕۆژێك لەوێ پشـوماندا تا کەمێك ماندوی ڕێگای دور و سەختمان بحەسێتەوە.

دوانیوەڕۆیەك من و فەریق هەڵەدنی و مامۆستا جەلال تەلانی و محمد حاجی کریم هەڵەدنی چـوینە خوارەوە بۆ سـەر ئاوی کانی گوێزیلە تا کەمێك ئاو بهێنین زۆر بە وریایی ڕۆیشـتین چـونکە لە کۆتەڵی مالومە کە دەکەوێتە نێوان مالومە و گوێزیلە ڕەبایەی حکومەتی عێراقی لێبوو.

دیمەنێکی زۆر ناڕەحەتمان بینی، گوێدرێژێکمان بینی دەشـەلی لێی نزیك بووینەوە بینیمان قاچـی دواوەی چـووتە ناوقوتویەك و بەتەواوی قاچـی بڕیوەتەوە تاسـەر ئێسـقان، بەڕاسـتی دڵمان ژانی کرد وتمان خودایە ئەم تاوانانە لە بەعس قبوڵ نەکەیت، ئەگەر خەڵکی ناوچـەکە نەڕۆیشـتنایە ئێرە چۆل نەبوایە حەیوانەکانیش توشی ئەو جۆرە ڕوداوانە نابوون.

هەرچـۆنێك بێت گوێدرێژەکەمان گرت و بە چـەقۆ قوتوەکەمان بڕیەوە و برینەکەمان بۆ پاك کردەوە و پێچامان.

ئەنوەر تەلانی و هەڤالانی پارتیزان، لە کاتی خۆ ئامادەکردندا بۆ گەڕانەوەیان بۆ باشوری کوردستان، ئۆردوگای پیر شێخ – سەردەشت، مانگی ۱۰\۱۹۸۸.

ئینجا بە چـیای ژیلواندا بەرەو لای گوندی چـالاوا ڕۆیشـتین، ئەوەی جێی سـەر سـوڕمان بوو حەیوانە ماڵیەکان بووبوونە کێوی کاتێك ئێمەیان دەبینی ڕایان دەکرد بەهیچ شـێوەیەك لێمان نزیك نەدەبوونەوە، دوو مەڕمان بینی ئێمەش بەرەو ڕویان چـووین بەڵام بە ڕاکردن لێمان دوور کەوتنەوە لە چـاو تروکاندنێکدا لێمان ون بوون.

کاتێك گەیشتینە سنوری چالاوا بە لای ئەو خانوانەدا ڕۆیشتین کە لە دەرەوەی گوندەکە دروسـت کرابوون لە ترسـی تۆپ و تەیارە ماوەی سـاڵ زیاتر بوو خەڵکی چالاوا لە ناویاندا دەژیان، بەڵام هەموویان بەسەر یەکدا ڕوخابوون جل و بەرگ و پێڵاوی ژن و منالً و پیاو تێکەڵ بە داروپەردوی کەلاوەکان کرابوون، نان و ئازوقەی خواردن ڕژابوونە ناو خۆڵی ژێر کەلاوەکان.

کاتێك ئاگر لە کەلاوەکان بەردرابوو گەنم و ئارد و ئازوقە سـوتێنرابوون، هەموو ئەو دیمەنانە ناخی ئێمەی هەژاند، بەوەش نەوەسـتابوون کاتێك گەیشتینە گوندی سەرگەڵو و شێخ باخ بینیمان دارگوێز و چنارەکانیان سپی کردبوون بۆ ئەوەی وشـك ببن . بینینی هەموو ئەو دیمەنانە زیاتر ڕقی ئێمەی ئەسـتورتر کرد و هەسـتی نیشـتیمان پەروەری و باوەڕبوون بە خەبات و تێکۆشان پتەوتر بوو لە دەرونماندا.

ڕوداوێکیتر کە هەرگیز بیرم ناچـێتەوە هەڤاڵانم بۆیان گێڕامەوە لە کاتی ئەنفالدا کاتێك خەڵك بە سـنوری گوندی کانتیتودا ڕۆیشـتون بەفرێکی زۆر باریبوو نزیکەی هەشـتا کەس لە سـەرمادا ڕەق بوونەوە بە شـاخی کوڕکوڕدا سەرکەوتبوون باوکێك مناڵەکەی لەدەست بەربووبووە کەوتبووە ناو کاوێك لە ناو شـاخەکە، مناڵەکە هەر هاواری کردبوو باوکە من ماوم فریام بکەون، باوکەش نەیتوانیبوو بۆی بچـێت، مناڵ لە چـاوەڕوانی دەرهێنانەوەی گیانی سپارد، باوکەش تەنها گریان و هاوار دڵ و دەرونی گەرمی سارد دەکردەوە

چەند ناخ هەژێن بوو مناڵێکی ساوا مەمکی دایکە شەهیدەکەی دەمژی

پێشـمەرگە و فەرماندەی ڕۆژانی ئەنفال سـابیر کۆکەیی لە سـاڵی ١٩٧٣ پەیوەندی کردووە بە ڕێکخسـتنەکانی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانەوە،ساڵی ١٩٨٠ چـەکی پێشـمەرگایەتی کردۆتە شـانی، لە کاتی تاوانی ئەنفالدا جێگری لێپرسـراوی تیپی ٢٣ی سـورداش بووە، پیاوێکی خوێندەوار و ڕۆشـنفیکرە، ئێسـتا ئەندام مەکتەب و لێپرسـراوی بەشـی ڕاگەیاندنی مەکتەبی کۆمەڵایەتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستانە، لە چەند پەرەگرافێکدا بە وردی باسی قۆناغەکانی تاوانی ئەنفال و بەرگری هێزی پێشـمەرگەی کردووە، تەنها چـەند دێڕێك لە سەربوردەکانی ڕۆژانی ئەنفال دەنوسین کە ئەو لە ناو ڕووداوەکاندا بووە و بە

چاوی خۆی بینیوێتی، بەم شێوەی خوارەوە باسی تاوانی ئەنفالی کرد:

لە قۆناغی چواری تاوانی ئەنفالدا هەموو کەرت و مەفرەزەکانی تیپی ٢٣ی سورداش لە گوندی شۆڕناخ کۆبووینەوە هەریەك لە کاك(عەبدوڵا بەکرەجۆیی، کەریم باخی، عەبدول کانی عەرەبانی) کە لێپرساوی کەرت بوون لە گەڵ لێپرساوی مەفرەزەکان ئامادەی کۆبوونەوەکە بوون، بڕیارماندا هێزەکەمان بەرین بۆ گوندی گەورەدێی سنوری ئاغجەلەر تا بەرگری بکەین و ڕێگە نەدەین هێزی بەعس ئەو سنورە ئەنفال بکات.

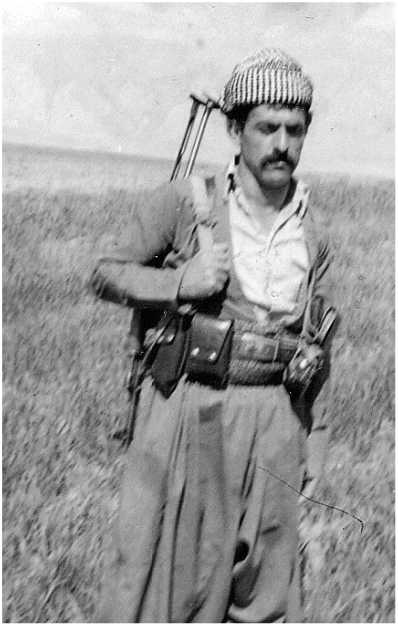

سابیر کۆکەیی، گوندی شۆڕناخ لە قەزای دوکان، ١٩٨١

سەر لە ئێوارەی ڕۆژی ١٩٨٨/٥/٢ دوو فڕۆکەی جەنگی عێراقی بۆ ماوەی پازدە خولەك بە ئاسمانی سنورەکانی قەڵاسێوکە و خاڵخاڵان و بەری کۆیە دەخولانەوە، دواتر دەرکەوت ئەو دوو فڕۆکە بە مەبەستی وێنە کێشانی گوندی گۆپتەپە و عەسکەر بووە، بۆ ئەوەی ئامادەکاری بکەن بۆ دەسپێکی قۆناغی چوار و هەڵبکوتنە سەر گوندەکانی گۆپتەپە و عەسکەر.

بۆ ڕۆژی دواتر کاژێر چوار بۆ پێنجی ئێوارە هەڵیانکوتایە سەر ئەو دوو گوندە دڵڕەقانە وەکو لێزمەی باران قومبەلەی کیمیاییان بەسەردا باراند،

هەردوو گوندەکە تەختی زەوی کران، سێ سەد و پەنجا هاوڵاتی بێ تاوان بە ژن و منداڵەوە و چەندین پێشمەرگە شەهید کران.

بارەگای ئێمە لە گوندی شۆڕناخ بوو، ئەو ئێوارەیە لە کاتژمێر پێنجی ئێوارەدا بۆنی میوەمان دەکرد، فرمێسک بە چاوماندا دەهاتە خوارەوە، هەستمان کرد کیمیاییە.

پێشمەرگەیەك بە ناوی ئەحمەد جوتیار ناردم بۆ گوندی گۆپتەپە، کاتێك گەڕایەوە بۆ لامان لێم پرسی دەنگوباس چییە؟ باسی کارەساتی گۆپتەپە و عەسکەری بۆ گێڕامەوە و چی بەسەر ئەو دوو گوندەدا هاتووە، جارجاریش دەگریا و دەیگوت یاخوا ئەوەی من بینیومە کەس نەیبینێت، وتی لە گۆپتەپە تا شێوەکەی ئەو دیومانەوە بە سەدان مەڕوماڵات بەکیمیایی مردار بوونەوە، گوندی عەسکەر یەك کەسی تێدا دەرنەچووە، ژنێکم بینی بەر کیمیایی کەوتبوو شەهید بووبوو، مناڵێکی ساوا مەمکی دایکی خستبووە ناو دەمی و دەیمژی ئاخ چەند ناخ هەژێن بوو هەرگیز ئەو ڕوداوە ناخۆشەم بیر ناچێتەوە!.

دایك و باوكەكە بە ناچاری مناڵەكەیان فڕێدایە سەر بەفرەكە

لیوا عمر کەلەباشی پێشمەرگەی دێرین، ساڵی ١٩٧٩ پەیوەندی کردووە بە ڕێکخستنەکانی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان، لە ساڵی ١٩٨٣ بووە بە پێشمەرگە و بێ دابڕان، ئێستا جێگری لیوایە لە لیوای ١٣٠ لە شارۆچکەی دوکان دادەنیشێت، لە کاتی تاوانی ئەنفالدا لێپرسراوی مەفرەزە بووە لە کەرتی ٤ی تیپی ٤٣ی ئاسۆس، بە باشم زانی کاك عومەریش وەکو بەشێك لە هاوڕێکانی بەشدار بێت لە گێڕانەوەی ئەو ڕووداوە ناخۆشانەی لە کاتی تاوانی ئەنفالدا بینیوێتی، دوای ئەوەی پەیوەندیم پێوەکرد بە

خۆشـحاڵیەوە وەڵامی دامەوە و وتی زۆر ڕوداوی ناخۆشـم بینیوە لە کاتی ئەنفالدا بەڵام هەندێکیان باس دەکەم.

حکومەت لە هەموو لایەکەوە هێرشـی کردە سـەرمان ئێمە لە حاڵەتی بەرگریدا بووین، بەڵام زۆری بێشـوماری هێزی بەعس وایکرد نەتوانین هێزەکە بشـکێنین، برادەرانی سـەرەوە ئاگاداریان کردینەوە کە ئەوانەی خێزاندارن بڕۆنەوە ژن و منداڵەکانیان دەرباز بکەن، پێشـتر ماڵی ئێمە لە گوندی سـێدەر بوو دواتر چـووبوونە گوندی دۆڵەبی، لەوێوە ماڵی خۆم لەگەڵ باوکم و براکانم چووینە ئە شکەوتێك بە ناوی خاوێ لای گوندی یاخیان، مەڕوماڵاتێکی زۆرمان هەبوو ئەوەشمان برد، وتمان بەڵکو بتوانین لەو سـنورە بمێنینەوە و حکومەت نەیات بەرەو ئێرە، دوو شـەو ماینەوە ویسـتم بچـمەوە بۆ لای هەڤاڵانم بەڵام هێزی دوژمن زیاتر هێرشـی بۆ هێناین، کەشـوهەواش تا بڵێی ناڕەحەت بوو بەفر و باران دەباری و زۆر سارد بوو، بۆیە نەمتوانی بچمەوە بۆ لای هەڤاڵانم.

وتیان دەبێت بە زوترین کات لێرە بڕۆن بەرەو وڵاتی ئێران، ئێمەش ملی ڕێگای وڵاتێکی دراوسـێمان گرت بۆ ناو خوشـك و برا کوردەکانمان کە بە دە ستی زلهێزان و داگیرکەرانی کورد ستان سنوری دە ستکرد ڕێگربووبوو لەو بەشـەی خاکی کوردسـتان ببینین. بۆ ئێمە ڕووداوێکی زۆر ناخۆش بوو لەبەر ئەوەی زێدی لە دایك بوون و سـەروەت و سـامانی دەیان سـاڵەی باوك و باپیرانمان بەجێهێشت و بەرەو وڵاتێك دەچووین کە یەکەمجارە دەیبینین.

بە ناچـاری ڕێگامان گرتەبەر سـەرەتا چـووینە گوندی گۆمەزەل، بە دۆڵی شـێخ محەمەددا ڕۆیشـتین بەفرێکی زۆر باریبوو ڕێگا سـەخت و دژوار بوو، بە بەردەوامی لەڕێگای فڕۆکە جەنگیەکان و تۆپە دوورهاوێژەکان بۆردومان دەکراین، چـەندین شـەهید و بریندار بوونە قوربانی، وەکو ڕۆژی حەشـر وابوو کەس ئاگای لە کەس نەبوو ئەوانەی پیر یان منداڵیان پێبوو زۆر پەرێشـان

بوون، زۆر کەس هەبوو دایك یان باوکە پیر و نەخۆشـەکەی لە کۆڵ دەکرد یان سـواری وڵاخی دەکرد یان بۆی هەڵنەئەگیرا و بە ناچـاری بەسـەر بەفرەکەدا ڕایدەکێشـا. حکومەتی ئێران کۆپتەری نارد ئەو ژن و پیاوە پیرانەی شـەکەت بووبوون هەڵی گرتن و بردیانن، باپیرم یەکێك بوو لەوانە پاسـداره‌کان لە ئێمەیان وەرگرت وتیان خەمتان نەبێت دەیبەین بۆ ئێران.

ڕووداوێکی زۆر ناڕەحەتم بینی کە هەرگیز بیرم ناچـێتەوە، لە دۆڵی شـێخ محەمەد ژن و پیاوێکم بینی منالێکیان پێبوو، بۆیان هەڵنەدەگیرا، لە ناچـاریدا بە چـاوی پڕگریانەوە منالەکەیان فڕێدایە نـاو بـەفرەکـە، ئێمـەش زۆرمان لەگەڵ کردن کە هەرچۆنێك بێت منالەکەتان هەڵبگرنـەوە، ئەوانیش بە قسـەیان کردین و منالەکەیان لە ئامێز گرتەوە.

شـەهید مەحمود سـێدەری، عومەر کەلەباشی

بەرەو سەفرە و زەرون و گەلالە ڕۆیشـتین، گەیشـتینە سـەر پردی بەربەر ترسمان هەبوو لەسـەر پردەکە حکومەتی بەعس لێمان بدات، بە خێرایی پەڕینەوە، چەند خولـەکێك دوای ئێمـە فڕۆکـەی جـەنگی بـەعس لـە پردەکـەی دا چـەند هاولاتیەك شـەهید و بریندار بوون و کەوتنە ناو چەمەکە.

دەیان هاولاتی لە چیای کوڕکوڕ

پشــتی کانی توو ڕەق بوونە و کاتێك ویســتیبویان بە چــیاکەدا ســەربکەون و بەرەو گەڵاڵە و ســـەفرە بڕۆن کەشـــوهەوایان لێگۆڕابوو بەفر و بای ســـارد هەڵیکرد و شەکەتی کردن و شەهید بوون.

دوای ئەوەی ماڵ و مناڵەکەمان گەیشـــتە دیوی ئێران من گەڕامەوە بۆ لای هەڤاڵانم لە گوندی یاخیان و خوڕخوڕە لەوێش بە فڕۆکەی جەنگی لێمان درا چـــەند هەڤاڵێکم بریندار بوون، کە زانیمان بەرگری ناکرێت ڕۆیشـــتین بەرەو ئێران چوینە شاری بانە مناڵەکانمان بینییەوە، چوینە ناو مزگەوتەکان خەڵکی شـــاری بانە بەرەوپیرمان هاتن و نان و خواردەمەنیان بۆ هێناین، هەندێکیش ماڵێك یان دووان یان زیاتری دەبردەوە بۆ ماڵی خۆیان. دواتر چـــووین بۆ ناوچەی سەردە شت لەوێ حکومەتی ئێران بۆ هەر خێزانێك خێمە و هەندێك ڕاخەر و پێداویســتی تری دابین کرد. یەکێتی نیشــتیمانی کوردســتانیش بۆ هەر خێزانێك بڕی ســـێزدە هەزار تمەنی پێداین. ئینجا مقەڕمان دانایەوە لە ســـنوری قاسمەڕەش و بلەکێ و ناوزەنگ و موچـــەمان بۆ دابین کرا، بە فەرمانی ڕەوانشاد مام جەلال موچە بۆ هەموو ئەوانە بڕایەوە کە لە ناو هێزی پێشمەرگەدا خۆیان ناونوس کرد.

وێنەی دانیشتوانی دۆڵی جافایەتی لە تاوانی ئەنفالی ١٩٨٨

بەناو بەفردا بۆ ئێران ڕەو دەکەن

تـازە بوکێك خزیبووە نـاو دۆڵێکەوە زاوای نـامـوراد خـۆی بۆ فرێـدابوو هـەر دووکیـان ڕوحی سپیـان لە نـاو بەفردا جێهێشتبوو!!

عەبدولکـەریم هەڵـەدنی پێشـمەرگەی دێـرین و کـادیری سیاسـی یـەکێتی نیشتیمانی کوردستان، پێش تاوانی ئەنفال لێپرسراوی ڕێکخسـتنەکانی کۆمەڵـە بووە لە تیپی ٢٣ی سورداش، نوسەرێکی باشە لـە چـەندین ڕۆژنامـە و گۆڤـار و سایتی ئـەلیکترۆنی نوسـینی هەیـە، ماوەیـەك لـە ئـەوروپا بـووە و ماوەیـەکش بەڕێوەبەری گشتی شەهیدان و ئەنفالکراوانی سلێمانی بووە، لـەو پۆستەشـدا هەوڵی داوە خزمەتی کەسـوکاری ئـەنفالکراوان و شـەهیدان بکـات، ئاگایـەکی باشی لە سەر تاوانی ئەنفالی دۆڵی جافایەتی و دەوروبەری هەبووە هەم وەکو خەڵکی ناوچەکە، هەم وەکو کادیری سیاسی و پێشمەرگەی کاتی ئەنفال.

ساڵی ١٩٩٩ لە گۆڤاری ڕەهەند بابەتێکی چەند لاپەڕەیی دابەزاندبوو بـە ناونیشانی (لە ئەنفالەوە بۆ ئـەنفال) ، ڕەهەنـد گۆڤـارێکی وەرزی بـووە لـە سـاڵەکانی دوای ١٩٩٦ بـە دواوە لـە ئـەوروپا دەرچـووە، لـەکاتی بڵاوکردنـەوەی ئـەم بابەتـە بـەڕێزیان لـە سـوید نیشـتەجێ بـوون، لـە وڵاتـی غەریبی و دووری کوردسـتانیش خـەم و بـیری لای ڕۆژانـی ئـەنفال بـووە، بـۆ ئەوکاتەش کە ١١ ساڵ بە سەر تاوانی ئەنفالدا تێپەڕیبوو ڕووداوەکان باشـتر لە زهنی هەڵەدنیدا مابوونەوە، بۆیە زۆر بە وردی و دیقەتـەوە نوسـیویەتیەوە و لەو گۆڤارەدا بڵاوی کردبووەوە بەشێوەی مەلزەمە بۆی هێنام بەشـێکم لـێ هەڵبـژارد و کردمـە هـەوێنی تـەواوی نوسـینە بـە پێزەکـەی، بـەم شـێوەی خوارەوە نوسینەکانی وەك خۆی دامبەزاند.

ئەنفال برینێکی قوڵە بە جەستەی مێژووی گەلەکەمانەوە، یاداشت کردنـی بیرەوەریەکانی ئەنفال تۆمار کردنی ڕوویەکی ئەو کارەساتە سامناکە و تیشك خستنە سەر هەندێ لە هۆ و ئاکامە سیاسیەکانییەتی بۆ مێژوو.

ئەم یاداشتە هەندێ لایەنی زۆر بچوکی ئەو کارەساتە دەخاتە ڕوو کە من وەك پێشمەرگەیەك تیا ژیاوم، ئەوەش لێرەدا هاتووە بەسەرهاتێکی پێشمەرگانەی کارەساتەکە گوزارشت دەکات.

هێزی ئەنفال لەوەدا نەبوو پێشمەرگە هەتا سەر خۆی لەبەردا بگرێ، نەك تەنها لە بەر ژمارەی بێ شوماری هێزی زەبەلاحی دوژمن، بەڵکو بە هۆی بەکارهێنانی هەموو تەکتیکێکی جەنگەوە بە شێوەیەکی خەست و بەر فراوان، بە هێزی ئاسمانی و تۆپی دوور هاوێژ و کاتیۆشا و چەکی کیمیایی قەدەغەکراویشەوە.

لە بەرەی شەڕی کڵاوەسپی لە بەرزایەکانی بەردە دووکون، شەوێکیان دوژمن تۆپبارانی کیمیایی سەنگەرەکانی پێشمەرگەی کرد، ناچار پێشمەرگەکان سەنگەرەکانیان چۆل کرد، گەر دوژمن پێشڕەوی بکردایە بەرگری لەبەردا نەبوو، پێشمەرگەکان زۆربەیان بە هۆی کاریگەری کیمیاییەوە نابینا یاخود کەم بینا بوون. دوژمن لە هەموو قۆڵەکانی شەڕەوە، لە کارێزە و دۆڵەڕوت و سورداش و گوند و بەرزایەکانی دەوروبەریانەوە تا دەگاتە دوکان و مەرگە و کانیتو و بەرزایەکانی دەوروبەریانەوە، هێرشەکانی چڕتر و فراوانتر کرد، لە هەموو ناوچەکاندا دوژمن بە فڕۆکەی جەنگی و کاتیۆشا و تۆپە دوور هاوێژەکانیەوە گازی کیمیایی بەکار دەهێنا.

دەیان هاوڵاتی شەهید و بریندار بوون، لە هەندێك جێگە دوژمن پێشڕەوی کرد بە تایبەتی هێزەکەی دوژمن توانیبووی بۆ سەر چیای ئاسۆس سەر بکەوێت، دەست بەسەرا گرتنی چیای ئاسۆس لە لایەن دوژمنەوە مەترسی ئابلۆقەدانی خەڵك و ناوچەکەی خستە ئەمری واقیعەوە، لە ئەنجامی پاشەکشەی خەڵك و پێشمەرگە لە دۆڵی مەرگە و کانیتو و دەوروبەریان نزیکەی سەد کەس لە کاتی کشانەوەدا لە کوێستانەکانی ئەو ناوچەیە لە بەفردا ڕەق بوونەوە، هەندێکیش دەست دەوژمن کەوتن و ئەنفال کران.

ئەگەرچی سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان چەند ڕۆژێك پـێش ئەوە خـەڵکی ئامـادە کردبـوو بـۆ پاککردنـەوەی بـەفر و بەسـتەڵەکی ڕێگـای کشـانەوە، بـەڵام بـاو بـاران جـارێکیتر ڕێگاکـەی پـڕ دەکـردەوە ئـەوەش زەحمەتیەکیتر بوو بۆ دەرباز بوون بەو ڕێگایەدا.

ڕەق بوونەوەی ژن و منداڵ و پیر و جوان لە نـاو ڕنوەبەفرەکانـدا جـۆرێکی پڕ ئازار و بەسوێ بوون لە مەرگ، تازە بوکێك خزیبووە نـاو دۆڵێکـەوە زاوای ناموراد خۆی بۆ فڕێدابوو هەر دووکیان ڕوحی سپیان لە ناو بەفردا جێهێشتبوو.

منداڵ تلور بووبووەوە ناو بەفر و دایك خۆی بۆ ئامبـاز دابـوو، ڕوحـی پەپولـەی منداڵ و جـەرگی بەسـۆزی دایکـە کـەس نازانێـت چـۆن و دوای چـەند سـەعات لـە جەستەی سەرما بردویان جیـا بووبـووەوە، بـاوك پشـتێنی پێشـمەرگەی گرتبـوو هەر لەوێدا کچەکەی خۆی بداتێ و لە دەستی مەرگ دەربازی بکات.

لەڕاسـتەوە: عـەبدولکـەریم هەڵـەدنی، شـەهید سەربەسـتی تیپـی ٢٣ی سورداش، شێخ فەرهاد. چەمی ڕێزان، ١٩٨٣

دەربازبوونی پێشمەرگەیەکی بریندار لە ئەنفالدا

لیوا ڕزگار ئەحمەد جاسەنەیی، پێشمەرگەی سالّی هەشتاکانی یەکێتی بووە و یەکێك لە لە پارتیزانەکانی ڕەتلّی سورداش بوو، ڕزگاری لاو لە گەلّ هاوڕێ پارتیزانەکانی بۆ ڕزگاری کوردستان تەواوی شاخ و دۆلّ و دەشت و گوندە وێرانکراوەکانی پەی کردووە تا بە سەرانی بەعس بلّێت کورد زیندووە هەرگیز نامرێت.

ئەو لە کاتی تاوانی ئەنفالی یەکدا لەگەلّ هەڤالانی بوونە قەلّغان بۆ ڕێگری لە سوپا زەبەلاحەکەی دوژمن، هەر ئەوش بووە هۆکاری ڕزگار بوونی بەشێکی زۆری خەلّکی ناوچەکە بۆ ولاتی ئێرانی دراوسێ.

لە کاتی بەرگری کردندا یەکێك لە هەڤالّەکانی بە ناوی محەمەد بە سەختی بریندار دەبێت، برینداربوونی ئەو هەڤالّەیان هورەی ڕزگار و هەڤالانی تری ناڕوخێنێت بەلّکو بەهێزتر دەبن، بەم شێوەیە باس لەو چیرۆکە تراژیدیایە دەکات کە مرۆڤ ناتوانێت لە ئاستیدا خۆی ڕابگرێت، ڕووداوێك ئەگەر توانا و بیر و باوەڕی پێشمەرگەکانی ئەوێ ڕۆژێ نەبێت ئەستەمە باوەڕی پێبکرێت.

ڕۆژی ١٤ی ئازاری ١٩٨٨ لەگەلّ هەڤالّ سعید حمدان کلّێسەیی ناسراو بە شەپۆل، بووینە هۆی ڕزگار بوونی هەڤالّ محەمەد ئەحمەد عەلی ناسراو بە وەستا محەمەد، کە دوای بریندار بوونی لە شەڕەکانی ئەنفال لە گوندی قەمچوغە بە سەختی بریندار بوو.

بڕیارماندا بە هەرشێوەیەك بێت بیبەین بۆ نەخۆشخانەی بەرگەلّو، چەندین کیلۆمەتر ڕێگا بە ناو شاخ و دۆلّی پشتی قەمچوغە و سێکانیان و سەرگەلّو ڕۆیشتین زۆر بە ناڕەحەتی گەیشتینە بەرگەلّو، لەبەر ئەوەی برینەکەی سەخت بوو یەکسەر ڕەوانەی ئێران کراین، چوونمان بۆ ولاتی ئێران یەکجار ناڕەحەت بوو تەنها بە گێڕانەوە ئاسانە دەیان کیلۆ مەتر بە ناو شاخ و دۆلّ و

هەورازونشێودا بەناو بەفرێکی زۆر ترسناك کە چرکە دوای چرکە چاوەڕوانی مەرگێکی نادیارمان دەکرد، هەردوکمان زۆر شەکەت و ماندو بووین، بریندارەکەشمان لەسەر پشتی هێستر تا گەیشتینە هەوارەکانی سیرمێرگ و دۆڵی شێخ محەمەد، بەفرێکی زۆر باریبوو هەرچەندە بەفرەکە شکێنرابوو پێشتر هاولاتیان پێیدا ڕۆیشتبوون بەرەوئێران، بەڵام لە بەر ئەوەی هێسترەکە قورس و قاچی بچوك بوو تا بن دەستی دەچووە بەفرەکەوە و دەرنەدەچوو، ناچار هێسترەکەمان بەجێهێش.

چ کارەساتێکی ناخ هەژێن بوو ئەو هێسترەی فریاد ڕەسی کاك محەمەد بوو لە ناو بەفر چەقی و نەمانتوانی دەربازی بکەین، ئەویش وەکو هەموو ئەو وڵاخانەیتر کە پێش ئێمە لە ناو بەفرەکە بەجێیان هێشتبوون بووە خۆراکی گەلە گورگ و داڵە ڕەشەکان، سامناکی ئەو ڕۆژانە ئەستەمە لە بیر بکرێت کە چەندین سەربازی عێراقی لە ناو ئەشکەوتدا بە زیندویی ڕەق بووبوونەوە.

ڕاکێشانی بریندار بەناو بەفردا

بریندارەکەمان خستە ناو کیسە خەوێك و لەسەر بەتانیەك درێژمان کرد و لەسەر بەفرەکە ڕامانکێشا هەتا ئەو شوێنەی پێی دەڵێن سەری کونە سە، کە شۆڕ دەبێتەوە بۆ گەلاڵە

سەرەوخوار بوو زۆر ناخۆش بوو، ئەگەر بە وریاییەوە نەڕۆیشتینایە لە سەر بەفرەکە دەخزین، لەوانەبوو بریندارەکەمان توشی ناڕەحەتی زیاتر ببوایە، لە ناو گەلاڵە نەخۆشخانەی سوپای پاسدارانی لێبوو لێیان وەرگرتین و بردیان.

دوای ئەوەی ئێمەش لە شاناخسێ بەر چەکی کیمیایی کەوتین، ڕەوانەی نەخۆشخانەیەکی شاری تەبرێزیان کردین، لەوێ جارێکیتر کاک محەمەدما بینییەوە زۆر خۆشحاڵ بووین.

بڕیارماندابوو شەڕی مان و نەمان بکەین

پێشمەرگەی دێرین لیوا زاهیر سێدەری ساڵ ١٩٦٢ لە گوندی سێدەری دۆڵی جافایەتی لە دایك بووە، گوندی سێدەر دەیان شەهید و ئەنفالیان هەیە، ساڵی ١٩٨٠ لە تەمەنی مێرمنداڵیدا هەستی نیشتیمان پەروەری هاندەری بووە تا دژی زوڵم و زۆری بەعس بووەستێتەوە بۆیە بڕیار دەدات ببێتە پێشمەرگە بەردەوام بووە تا ئەنفال و دواتریش یەکێك بووە لە پارتیزانەکان و بەشداری کارای کردووە لە ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١، ئێستا پلەی لیوایە و بەڕێوەبەری بەڕێوەبەرایەتی بەرگری فریاکەوتنی قەزای دوکانە.

لیوا زاهیر لە سەروبەندی تاوانی ئەنفالدا فەرماندەی کەرتی ٣ لە تیپی شەهید مەحمود سێدەری بووە بەم شێوەیە باسی لە بەرگری هێزی پێشمەرگەی کوردستان کرد لە کاتی تاوانی ئەنفالدا.

لە کاتی تاوانی ئەنفالدا بارەگای کەرتەکەمان لەسەر شاخی گوندی شارستێن بووین، ڕۆژی ١٥ی شوباتی ١٩٨٨ حکومەتی بەعس تۆپبارانی خەستی گوندەکانی سێدەر و شارستێن و ناوچەکەی کرد، خەسارەتێکی

گەورەی لە گوندەکانی سێدەر و شارستێن دا زیاتر لە سەد سەر حـەیوان لـە مەڕ و بـزن و مانگـا کـوژران، شـەوی ١٨ی شـوبات کەرتەکـەمان لـە گونـدی دۆڵەبی بوو هەرچەندە کاك نەبەزی خولەی جگەر سەرتیپ بوو بەڵام چـووبوو بۆ ئێران بۆیـە کـاك عوسمـان شارسـتێنی کـە جێگـر تیـپ بـوو سەرپەرشـتی تیپەکـەی دەکـرد، کاغـەزێکی بـۆ مـن نوسـی داوای لێکـردم بـە خـۆم و پێشـمەرگەکانی کەرتەکەمـەوە بچـم بـۆ شارسـتێن، بـۆ ئێـوارە گەیشـتینە شارسـتێن، کـاك ڕابـەری سـەید بـرایم لـەوێ بـوو کۆبوونـەوەی فەرمانـدەی کەرتەکانیان پێکردین، دووکەرتی تیپـی شـەهید مـەحمود سـێدەری (کـەرتی سـێ، کـەرتی شـەهید عەبـدوڵا مەرگـەیی) و کـەرتی تیپـی بیسـت و یـەك و کەرتێکی تیپی بیست و پێنجی خاڵخاڵان و تیپی حـەفتاو هەشـتی کـاروخ) و چەند کەرتێکیتر لەوێ بووین.

هێـزە ئەنفالچـیەکانی حکومـەتی بـەعس بـە ڕۆژ لـە گونـدی هـەنجیرەوە هێرشـێیان کردبـوو بـۆ سـەر کەپکـە قـەل کـە بەسـەر گونـدی هـەنجیرەدا دەڕوانێت، ئەو مقەڕەیان گرتبوو بـە داخـەوە لـە کـاتی بەرگریـدا فەرمانـدەی کەرتەکە شەهید بووبـوو، کاتێـك کۆبوونەوەکـەمان کـرد بـۆ داڕشـتنی پلانـی هێـرش کردنـە سـەر دوژمـن لـە ئێـوارەدا تـا مقەڕەکـە بگرینـەوە و تـەرمی شەهیدەکە ڕزگار بکەین، کەرتەکـەی ئێمـە لـە گـەڵ کـەرتی بیسـت و پێنجـی خاڵخـاڵان لـە بـانوی شـکانەوە هێرشمـان کـرد، کـاك عوسمـان سـێدەری و جەماعەتێکیتر بۆ کەپکـە قـەل هێرشـیان بـرد، کـاك عوسمـان شارسـتێنی و تیپەکەی لە دۆڵەڕەشەوە هێرشیان کـرد، هێرشـێکی زۆر چـڕ و پـڕ و بـە هێـز بـوو، کـاك عوسمـان سـێدەری و جەماعەتەکـەیان توانیـان تـەرمی پـیرۆزی فەرماندەی کەرتەکە ڕزگار بکەن، ئێمەش توانیمان تا سـەر شـەقامی گونـدی کوێرەکانی جەیشی عێراق ڕاوبنێین و پاکی بکەینەوە، بە داخـەوە یـەکێك لـە

پێشمەرگە قارەمانەکان کە لە دەستەی تایبەتی خۆم بوو بە ناوی محەمەد مستەفا ڕەسوڵ جوبلاخی شەهید بوو، ئەوەی جێگای سەر سوڕمان بوو قارەمانێتی پێشمەرگە بوو کە بڕیارمان دابوو تا شەڕی دەستەویەخە و شەهید بوون بۆ بەدی هێنانی ئامانجەکەمان نەوەستین، هەر بۆیە لەکاتی هێرشدا فەرمانندەی قارەمان کاك عوسمان شارستێنی لەگەڵ جوندیەکی عێراقی باوەش بەیەکدا دەکەن جوندیەکە قەناسەیەکی بەدەستەوە بوو ڕووی لولەکەی کردبووە کاك عوسمان و قۆناغەکە لای خۆی بوو ئەگەر یەکێك لە پێشمەرگەکان نەبوایە کە لە دواوە جوندیەکەی کوشتبوو لەوانەیە کاك عوسمان شەهید ببوایە.

زاهیر سێدەری

بۆ بەیانی کە ڕۆژ بووەوە دەبوایە ئێمە پاشەکشە بکەین بۆ گوندی شارستێن بەڵام بۆ من زۆر ناڕەحەت بوو چونکە تەرمی پیرۆزی شەهید محەمەد دەبوو بەرینەوە ئەوەبوو لە گەڵ کاك حەمەی کاکە سورە کە فەرماندەی کەرت بوو توانیمان تەرمی شەهید محەمەد لەگەڵ خۆمان بەرین، ماوەی چەند ڕۆژێك لە شاخەکانی دەوری سێدەر و شارستێن و کەپکە قەل و کێلە پڵنگ شەڕی سەختمان کرد بەداخەوە شەهید عەبدوڵا فەرماندەی کەرت لە تیپی ٤٣ ی ئاسۆس شەهید بوو، دوای حەوت

شەو و ڕۆژ بەرگری سەخت لە دەوری گوندی شارستێن پاشەکشەمان کرد بۆ گوندی هەوارەبەرزە شەو ماینەوە سێ کەمینمان دەرکرد بەڕووی کانیتو و کونەقاژ کە بەسەر شارستێندا دەڕوانێت و چل بەرد کە گوندی بیویکەی لێدیارە.

بەیانی کە دنیا بەرە و ڕوناکی دەچوو سەیرمان کرد هەرچوار دەورمان گیراوە، کاك عوسمان شارستێنی بانگی کردم وپێی وتم هەرچوار دەورمان گیراوە جەیش بە زیندوی خورخورە و دیوی کانیتودا دەیەوێت بۆ بۆ سەری هەوارەبەرزە سەرکەوێت، ئەگەر سەری هەوارە بەرزە گیرابێت دەبێت شەڕی مان و نەمان بکەین، ئەگەر نەگەیشتبنە ئەوێ ئەوە دەتوانین ڕزگار ببین، پێش پێشمەرگەکان کەوتم و زۆر بە خێرایی بەرە و قوچی هەوارەبەرزە ڕۆیشتین کاتێك گەیشتین بانگی کاك عوسمانم کرد کە جەیش نەگەیشتۆتە ئێرە هەرچەندە هەوڵی گەیشتنیان دەدا بۆیە توانیمان بە ناڕەحەتیەکی زۆر ڕزگارمان ببێت.

مانگایەکمان بینی قاچی بڕابووەوە فرمێس بە چاوەکانیدا دەهاتە خوار!

خەلیل عمر محمد ناسراو بە خەلیل یاخسەمری

ساڵی ١٩٥٧ لە گوندی یاخسەمری لانکەی شۆڕش لەدایك بووە، هەر لە تەمەنی لاویەوە خولیای کوردایەتی و شۆڕش بووە، ساڵی ١٩٧٦ لە گەڵ دروست بوونی یەکەم مەفرەزەی یەکێتی لە دۆڵی جافایەتی دەبێتە پێشمەرگە.

یەکێك بووە لەپێشمەرگەکانی کارەساتی هەکاری لە گەڵ ڕەوانشاد شەهیدی سەرکردە علی عسکری.

لە کاتی بەرگری ئەنفالی یەکی دۆڵی جافایەتی هاوشاای هەڤاڵانی تا دوا

سات بەرگری کرددوە.

یەکێك بووە لە پێشمەرگە پارتیزانەکانی ڕەتڵی سورداش.

دوای ئەوەی لە مانگی ئازاردا باشوری کوردستانیان بەجێهێشت، لە مانگی مەی ١٩٨٨ لەگە مەفرەزەيك( )

هاتینەوە بۆ باشوری کوردستان بە پیر کاك علی بچکۆلەوە، بە ناو جەیشی عێراقدا بە دوڵی شێخ محمددا تێپەڕین بینیمان سیل سلیلە شاخی ژیلوان و گۆجاڕ جەیشی عێراقی لێبوو دە بوو زۆر بە وریایی بڕۆین بەرەو گوێزیلە و سنوری هەڵەدن.شەهید غەریب خۆی ڕوت کردەوە بۆ ئەوەی ئەگەر بینیشیان هەست پێنەکەن کە مرۆڤە، چوو بۆ کەشف کردنی ڕێگاکە وتی ڕێگام دۆزیوەتەوە بابڕۆی

گەیشتینە سەر کانی بن زەرد لە سەرو گوێزیلە پێشتر ئاغای ڕەحیمی فەرماندەی سەربازی ئێران وتی لە سەر ئەو کانییە معەلەبات و هەندێك خواردنی لە قوتونێراوم بەجێهێشتوو.

دوای ئەوەی گەیشتینە سەرکانیەکە پشوماندا بەیانی کە هەستاین سەیرمان کرد لای گوێزیلە و هەڵەدن بە جەیش تەنراوە.

ماوی دە شەو و ڕۆژ لە ناو دەوەن و بن بەرددا خۆمان شاردەوە.

ئەو ماوەیە تەنها نانیوردمان بە ئاوەوە خوارد کە پێشتر وردمان کردبوولە ناو عەلاگەدا و لە کۆڵە پشتەکانماندا هەڵمان گرتبوو.

مانگایەکمان بینی قاچی دواوەی بڕابوەوە گولکە ساوایەکی لەگەڵدا بوو، لە گەڵ کاك شەکرەی یاخسەمر بردمانە ناو یەکێك لەخانووەکانی کانی پەڵك کە هی خزمانی گەورە دێ بوو، مانگاکە کە ئێمەی بینی فرمێسك بە چاوەکانیدا دەاتە خوارەوە زۆر کاریگەری تێکردین بەردەوام بیری لێدەکەمەوە.

لە ناو خانووەکاندا ئازەوقەی جێماو بەسەر یەکدا ڕژابوو.

له ساڵی ١٩٩٩ لـه ڕێگـای سـەرکردایەتیەوە داوامـان لێکـرا سـێ کەسـی هۆڵەنـدی کـە لـە ڕێگـەی ڕێکخسـتنەکانی شـارەوە بـە دەسـتمان دەگـات لـە کۆتەڵی سورداشەوە بگوازینەوە بۆ ئێران تا ڕزگاریان بکەین لە دەستی ڕژێم، توانیمان بیانگەیەنینە ئێران لەوێسەوەبۆ وڵاتی خۆیان.

یـەکێکیان لێپرسـراوی بەشـی کەشـفی کیمیـایی کوێـت و عێـراق بـوو، دوانەکەی تریش دیبلۆمات بون لە بەغدا.

خـەلیل یاخسـەمەری لـە کـاتی وەرگرتنـی مـەدالیای پـارتیزانی لەلایـەن ڕەوانشاد مام جەلال–ەوە.

منداڵێك لە لە ڕێگا مرد باوکی تەرمەکەی بە کۆڵ برد بۆ ئێران تا دەست جاش و جەیش نەکەوێت!

عەمید حمەئەمین خدر حەمەئەمین ناسراو بە مەلامین هەڵەدنی، لە گوندی هەڵەدن لە دایك بووە، ساڵی ١٩٨٠ لەتەمەنی لاوێتیدا بووە بە پێشمەرگە بەبی دابڕان بەردەوام بووە، لە شەڕەکانی بەرگری ئەنفالدا لە گەڵ هەڤاڵانی لە تیپی پارێزگاری بەشداری کاریگەری کردووە، لە ڕاپەڕینەکەی بەهاری ١٩٩١ تا ئازاد کردنی کەرکوك لە گەڵ هەڤاڵەکانی بووە هەرچەندە بە پلەی عەمید خانەنشین کراوە بەڵام بەشداری بەشێك لە شەڕەکانی بەرگری کوردستانی کردووە دژی داعش لە دوای ساڵی ٢٠١٤ لە ئێستاشدا وەك خۆی وتی ئامادەی هەر فەرمانێکم لە کاتی پێوستدا بۆ بەرگری کوردستان.

بەم شێوە باسی هێرشی حکومەتی عێراقی کرد لە کاتی تاوانی ئەنفالی دۆڵی جافیەتی و بەرگری هێزی پێشمەرگە

ئێمە مەفرەزەیەك بووین لە پێشمەرگەکانی کەرتی یەکی تیپی پارێزگاری، شەهید غەریب وەك فەرماندەی کەرت پێی وتین ئەوانەی کە خێزاندارن دەتوانن خێزانەکانیان بەرن و بڕۆن بۆ سەر سنوری ئێران ئەوانەش کە سەڵتن دەمێنینەوە بۆ شەڕ و بەرگری، ئێمە مەفرەزەیەك ماینەوە کێشەی ژن و منداڵمان نەبوو تەنها کاك غەریب خێزاندار و منداڵی هەبوو وابزانم تا ١٥ی ئازار ماینەوە، حکومەتی عێراق زۆر بە فراوانی هێرشی بۆ سەر سنوری سەرکردایەتی هێنا ئێمە لە بناری شاخی ژیلوان بووین جەیش و جاش نزیك بووبوونەوە لە گوندی هەڵەدن، بۆیە بڕیارماندا بچین بۆ گوندی گۆمەزەڵ بە ناو بەفر و سەرمای سەر شاخی ژیلوان و سەری خەرتیزدا دوای ماندوبونێکی زۆر گەیشتینە گوندی گۆمەزەڵ کە نزیك بوو لە سنوری ئێران، چەند ڕۆژێك لەوێ ماینەوە، دوای پشوویەك لە سەر داوای سەرکردایەتی بەشداری شەڕی

شارستێن و خوڕخوڕەمان کرد کە قورسترین شەڕی بەرگری بوو، جەیشی عێراق هاتبوونە سەر گردی بەینی خوڕخوڕە و دۆڵەبی ئێمە لە دواوە لێماندان و ڕاومان نان بەرەو شارستێن، دوای شەڕەکە تیپێکیتر هاتنە شوێنی ئێمە و گەڕاینەوە بۆ گوندی گۆمەزەڵ.

حکومەتی عێراق لە ڕێگەی کۆپتەرەوە جەیش و جاشی دابەزاندە سەر شاخی گۆڕەشێر بەو ناوەدا بڵاو بوونەوە کە زانیمان بەرگری کردن سودی نەماوە بەرەو ئێران ڕۆیشتین چونکە لە پلانی بەعسدا بوو لە هەرشوێنێك زانی بەرگری سەخت هەیە بە چەکی کیمیایی لە پێشمەرگە بدات، چوینە گوندی شاناخسێ سەر سنوری ئێران، بەداخەوە لە ئەنجامی بۆردومانی فڕۆکە جەنگیەکانی بەعس بە چەکی کیمیایی چەندین هەڤاڵمان شەهید و بریندا بوون، لە هەڤاڵانی کەرتەکەی ئێمە کە بریندار بوون فەریق هەڵەدنی و عەبدوڵای برام و تەهای مەلاعوسمان و چەندینی تر.

لە کاتی ڕۆیشتنماندا بە شاخی ژیلوان و دۆڵی شێخ محەمەددا زۆر ڕوداوی تراژیدیامان بینی کە هەرگیز بیرم ناچێتەوە، مەڕ و ماڵاتی زۆرمان بینی لە سەرماندا لە ژێر بەفرەکەدا ڕەق بووبوونەوە، دڵم ژانی دەکرد بە بینینی ئەو دیمەنانە گوێ درێژ و هێسترم دەبینی هەر چوار قاچی چەقیبووە ناو بەفرەوە و ڕەق بووبووەوە.

دەبێت چی لەوە ناخۆشتربێت تەرمی پیرێژن و پیرەمێرد بە جێبمێنێت نەمانتوانی ژێر خاکیان بخەین، پورە سەوزە خەڵکی گوندی چاڵاوا بوو لە ڕێگاشەهید بووبوو کەسوکارەکەشی نەیانتوانیبوو تەرمەکەی ڕزگار بکەن بە ناچاری لە ژێر چەند چینکۆیەك جێیان هێشتبوو، ئێمەش نەمانتوانی تەرمەکەی ژێر گڵ بخەین.

ڕوداوێکیتر کە ناتوانم هەرگیز لە خەیاڵی خۆمدا دەری بکەم کاك ناسر عەزیز مام بابکر هەڵەدنی لە کاتی ڕۆیشتندا بە ڕێگای بەفر و سەختدا کوڕێکی هەشت نۆ ساڵانی لە کاتی ڕۆیشتندا بە ناو بەفردا هیلاك دەبێت و دەوەستێت برسی بوون و سەرمای ناو بەفرەکە توشی نەخۆشی دەکات، باوکی دڵگەرم و چاو بە فرمێسك لەو ڕێگا سەختە هیچ چارێکی نابێت تەنها پاڕانەوە لە خودا کە بتوانێت کوڕەکەی بە زیندویی بگەیەنێتە وڵاتی ئێران، بەڵام خۆزگە و ئاواتەکەی نەهاتەدی کوڕەکەی شەهید دەبێت، باوکی دڵ بە خەم چاوی وەك لێزمەی باران ئاوی پێدا دەهاتە خوار و سەر گۆنای کۆڕەکەی پێ تەڕ دەکرد بڕیاری دا تەرمی پیرۆزی کوڕەکەی بە مردویی بەرێت بۆ وڵاتی ئێران تا بەر دەستی جەیش و جاش نەکەوێت، یان لاشەی ناسك و پیرۆزی نەبێتە خۆراکی داڵە گۆشت خۆر و حەیوانە دڕندەکان.

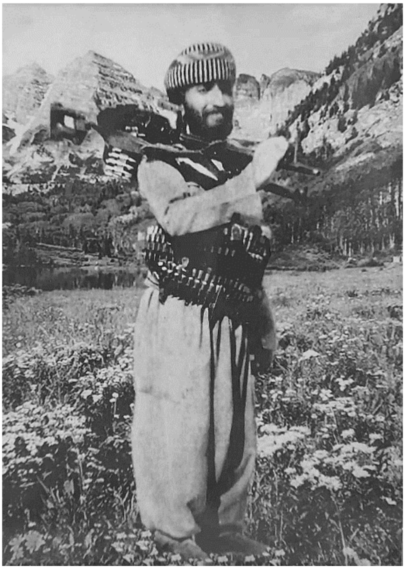

مەلامین هەڵەدنی

ڕوداوی زۆر ناخۆش و ناڕەحەتمان بینی دەیان حاڵەتی دڵتەزێنمان بینی کە هەرگیز بیرمان ناچێتەوە، ئەگەر بە وردی هەموو ئەو ڕوداوانە بنوسرێنەوە دەیان پەرتوکی دوێت.

به بینینی چەند پیر و پەککەوتەیەکی جێماو لە مێرگەپان خەمێکی قوڵ دایگرتین!!!!

سەروەت هەڵەدنی پێشمەرگەی دێرینی پارتی دیموکوراتی کوردستان لە ناوەڕاستی هەشتاکاندا بۆتە پێشمەرگە، پیاوێکی هوشیار و ڕۆشنبیرە دەیان نوسین و بابەتی لە سایت و ڕۆژنامەکاندا هەیە کەسوکاری ئەنفالە و یەکێکە لەو مرۆڤانە هەمیشە لە سەر تاوانی ئەنفال چ بە نوسین چ بە قسە هاوشانی هاوڕێیانی کەسوکاری ئەنفالکراوان کاری کردووە و جێدەستی دیارە.

وەکو خۆی وتی دوای چەندین ساڵ لە پێشمەرگایەتی پاداشتی ئەو هەموو خەبات و ژیانە سەختەی پێشمەرگایەتی خانەنشین نەکراوە، ئێستا فەرمانبەرە لە وەزارەتی کارەبا باس لە بینینی چەند دیمەنێکی تراژیدی تاوانی ئەنفال دەکات.

لەیەکەم تاوانی ئەنفالی دۆڵی جافایەتی مەفرەزەیەکی چوار پێشمەرگەیی یەکێتی و پارتی لە دۆڵی مێرگەپان مابووینەوە چواردەورمان گیرابوو، پێش ڕۆیشتن و بەجێ هێشتنی سنورەکە، ئێوارەیەك بەسەر دیمەنێکی زۆر ناڕەحەتدا کەوتین، بە بینینی چەند پیر و پەککەوتەیەك کە گەیەنرابوونە ماڵەجافەکانی مێرگەپان خەمێکی قوڵ دایگرتین ئەو ماڵانە لە بنەڕەتدا هەموویان خەڵکی گوندی هەڵەدن بوون، پێدەچوو کەسوکاریان نەیانتوانیبێت ڕزگاریان بکەن بە بیری خۆیان ڕژێم ڕوو ناکاتە مێرگەپان و بەردەستی ڕژێم ناکەون.

ئێمە ڕزگاربوونی ئەو پەککەوتانەمان بە کارێکی پیرۆز و خەباتێکی گەورە دەزانی بۆیە بڕیارماندا ڕزگاریان بکەین تا نەکەونە دەست پیاوانی بەعس، بەیانیەکی زوو هەر چوار پیر و پەککەوتەکەمان بە هیلاکی و ماندوبونێکی زۆر بە باران و سەرمایەکی ناڕەحەت گەیاندە گوندی سوسێی سەیدان و

گەڕاینــەوە، هــەر ئــەو شــەوە لــە گەڕانەوەمانــدا چــەند کەســێکیتر کــە لــە سلێمانییەوە هاتبوون بوونـە هاوڕێمـان دەچـوون بـۆ گونـدی مالومـەی دۆڵـی جافایەتی بە هانـای کەسـوکارەکەیانەوە، بـۆ ئیـوارەی دواتـر ئێمـەش بـەڕێ کەوتین بۆ سنوری نێوان عێراق و ئێران، کاتێك گەیشتینە گونـدی یاخسـەمەر بینیمـان زۆرینــەی بارەگاکـانی یـەکێتی نیشـتیمانی دەتەقینــەوە و ئاگریـان تێپـەردرابوو، دەیـان ئـاژەڵ و پەلـەوەرمان دەبینـی کـە بـە هۆکـاری چـەکی کیمیایی و بۆردومانی ناوچەکە مردبوون، ئەو دۆڵە کش و مـات بـوو لـە دۆڵـی مردووکان دەچـوو، بـەبینینی دیمەنـەکان ناڕەحـەت بـووین ئـاخ و فرمێسـکی حەسرەتی نیشتیمان قورگی گرتبووین، هێزی ئەژنۆمان نەمابوو چۆن بتوانین بەسەر دار و بەردی وێرانـەی ئـەو گوندانـە ڕەو بکـەین کـە ڕۆژگارێـك شـوێنی حەوانەوی هێزی پێشمەرگە و هەموو حیزبە کوردیـەکانی باشـور و ڕۆژهـەڵات بوون، زۆر بە ناڕەحەت ڕزگامان بوو چونکە ڕژێم ناوچەکەی گرتبوو.

گەیشتینە دۆڵی شێخ محەمەد دیمەنی هاوڵاتیـان کـە چـۆن بـە ناڕەحـەتی ڕێگای سەخت و پڕ بەفریان دەگرت لە ژێر ویـزە ویـزی فڕۆکـە بیلاتۆزەکـانی ڕژێـم، چــەندین ســەربازمان بینــی لــە ئەشــکەوت و ژێــر ڕەوەزەکانــدا ڕەق بووبوونەوە، هەرچۆنێك بێت گەیشتینە نزیك گوندی شاناخسـێ سـەر سـنور، لەمبــەر پردەکــەوە ئۆتۆمـۆبێلێکی سـەربازی ئێـران بـۆی ڕاگـرتین یـەکێك لـە برادەرانمان زۆر شەکەت و مانـدو بووبـوو بـەناوی کـاك یوسـف شـێخ عزیـزی شــەدەڵە ئــەومان ســوار کــرد و خۆمــان بــە پیــادە ڕۆیشــتین، نزیـك پردەکــە بووینەوە بەدەنگی بە هێزی فڕۆکە و بۆمبـاران ڕاچڵەکین دوکـەڵ و تـەپۆتۆز ئەو ناوەی تەنی و بـۆنێکی زۆر نـاخۆش بـە ناوچـەکەدا بڵاو بویـەوە، کاتێـك گەیشتینە ناو گوندی شاناخسێ بە سـەر ڕوداو و کارەسـاتێکی زۆر ناخۆشـدا کەوتین، بینیمان چەندین پێشمەرگە و هاوڵاتی شـەهید و برینـدار بـوون کـاك

یوسفی هاوڕێمان یەکێك بوو لە شەهیدەکان، بە داخـەوە لـەو چـوار هەڤاڵـەی کە لەگەڵمان بوو بەناوی ئەحمەد کاکە بلەی هەڵەدن، سێ سـاڵ دوای ئـەنفال لە ڕاپەڕینی ساڵی ١٩٩١ لە شاری کەرکوك شەهید بوو.

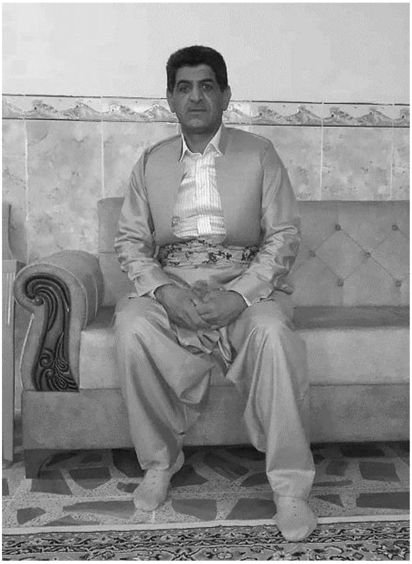

سەروەت هەڵەدنی

ئـــەم چـــیرۆکانەی ســـەرەوە مشـــتێکە لـــە خـــەرواری ڕوداوە تراژیدیـەکانی ئـەنفال، زۆرێـك لـە پێشـمەرگە دێرینـەکان بـە شـێوەی نامیلکـە، کتێـب یـان لـە سـایت و ڕۆژنامـــەکان و ئـــەکاونتی خۆیـــان باسی ڕۆژانی ئەنفالیان کـردووە کـە چـیان بـە چـاوی خۆیـان بینیـوە، ناکرێـــت هـــەموو ئـــەو چـــیرۆکانە بخەینـــە نـــاو دووتـــوێی ئـــەم پەرتوکـەوە. ئـەو باسـانەی ئـەوان گێڕاویانەتـــەوە تـــەنها چـــەند نمونەیەکـە لـە تاوانـەکانی بـەعس بەرامبەر گەلی کورد.

ڕژێمی بەعس دەیزانی ئەگەر دۆڵی جافایەتی کۆنترۆڵ بکات وەك ئـەوە وایـە هـەموو ناوچـە ئازادکراوەکـانیتر لـە ژێـر دەسـتی خۆیـدا بێـت، بیرکردنـەوە و بەرنامـەی بەعسیەکان وا دەرچـوو دوای ئـەنفال ماوەیـەك هـەموو کوردسـتانی خسـتە ژێـر دەسـتی خـۆی، بـەڵام زۆری پێنەچـوو سـەرکردایەتی بەرنامەیـەکی باشی دانا بۆ گەڕانەوەی بەشێك لە هێزەکەی بۆ چیاکانی کوردسـتان و گونـدە خاپور کراوەکان.

گێڕانەوەکانی مام عەلی بچکۆل و لیوا محەمەد سنگری ڕاستی ئەوەمان بۆ ڕوون دەکەنەوە کە بەرگری هێزی پێشمەرگە نەبوایە ژمارەی ئەنفالکراوان زیاتر دەبوو.

تاوانی ئەنفال هەموو ئەو ناوچانەی گرتەوە کە خرابوونە بازنەی سوری قەدەغەکراو، بەڵام دەسپێکی هێرشەکە دۆڵی جافایەتی بوو چونکە سەرکردایەتی یەکێتی و بارەگای حیزبەکانیتر لەوێ بوون و هاوسنوری ئێرانی دوژمنیشی بوو.

بەپێی گێڕانەوەی خلیل سەرکانی پێشمەرگەی دێرین، کە ئەوکات فەرماندەی تیپێکی یەکێتی بووە، زیاتر لە (٢٥٠٠) پێشمەرگە لە سنوری دۆڵی جافایەتی کۆ کرابوونەوە بۆ بەرگری لە هەر نیازێکی خراپی دوژمن و بە چەکی سوك و مام ناوەند و چەند چەکێکی قورسی وەك کاتیۆشای دوانزە لولەیی بچوك و هاوەن و دۆشکەی هەمەجۆر.

سوپای عێراق بە بەرنامەیەکی تۆکمە و ئامادەگیەکی باش پەلاماری دۆڵی جافایەتی دا، سەرەتا بە چەکی کیمیایی بۆردومانی کرد بۆ ئەوەی بن دار و بەرد و ئەشکەوت و کونجێکی ناوچەکە بێبەش نەبێت لە بارینی ژەهری ڕژێم و هەرچی زیندەوەرێك هەیە بە گەورە و بچوکەوە لە ناوی بەرێت و ببێتە سەرەتای ترساندنێکی باش بۆ هەموو کوردستان، چونکە بە گرتنی ئەو سنورە مەرامی گڵاوی بەعسیەکان دێتە دی و شۆڕش و پێشمەرگە چاو ترسێن دەبن.

ناوچەکەش زۆر چڕ و سەختە و دەست بەسەردا گرتنی زۆر زەحمەتە، بێجگە ئەو ژمارە پێشمەرگە زۆرەی کە لەو سنورەدابوون هاوڵاتیانیش پێشمەرگە ئاسا توانای ڕووبەڕوو بونەوەی هەر پێشهاتێکی مەترسی داریان هەبوو و بڕیاری مانەوە و بەرگرییان دابوو بە پێشمەرگە کە دەبێت خوێنی هاوڵاتی و پێشمەرگە تێکەڵ بە یەکتر ببێت و خاکی ناوچەکەی پێ بنەخشێنن.

هێڵی بەرگری هێزی پێشمەرگە نەبوایە قوربانیانی ئەنفالی یەك زۆر دەبوو

عەلی بچکۆل یەکێك بووەلە هەڤاڵانی گروپی زیندان لە گەڵ خاڵە شیهاب و هەڤاڵانی، ئەندامی پێشوی سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان و لێپرسراوی مەڵبەندی دوو، ئەندامی دەزگای پێشمەرگایەتی، سەرکردەیەکی مەیدانی بوو، کەسێکی کۆمەڵایەتییە، لەکاتی تاوانی ئەنفالدا ئەندامی مەکتەبی عەسکەری بووە و سەرپەرشتی قۆڵی مەرگەی ڕۆژئاوای دۆڵی جافایەتی کردووە.

مام عەلی ئێستا لە وڵاتی نیوزەلەندا دادەنیشێت جارجاریش دێتەوە کوردستان لە سلێمانی بە دیداری هاوسەنگەران و کەسایەتیەکان شاد دەبێت، بەڵام هەمیشە لەسەر هێڵە بۆ ئاگاداری ڕوداوەکان بە تایبەت کوردستان، پەیوەندی باشی ماوە لەگەڵ بەشی زۆری هاوڕێیان و دۆستانی دێرین، لە خۆبوردوانە بێ گوێ دانە تەمەن کە نزیکی هەشتا ساڵە لەسەر بەشێك لە مێژوی شۆڕش و کوردایەتی سەردەمی خۆی جارجار دەنوسێت و بیر و هزری نوسینی باشە، بەم شێوە باسی ڕۆژانی ئەنفال و بەرگری هێزی پێشمەرگەی کرد.

یەکەم ئەنفال لە دۆڵی جافایەتی ڕویدا من سەرپەرشتی قۆڵی مەرگەم دەکرد هەتا توانیمان بەرگریمان کرد، هێڵی بەرگری هێزی پێشمەرگە نەبوایە ژمارەی قوربانیانی ئەنفالی یەك زۆر زیاتردەبوو، دوای ئەوەی بڕیاری پاشەکشە درا ئێمەش چوینە کانیتو لەوێوە بۆ خوڕخوڕە و یاخیان ئێمە لە کانیتوماینەوە، بەر زریانەکەی کانیتو کەوتین کە بووە هۆی ڕەق بوونە وەی نزیکەی حەفتا پێشمەرگە و هاوڵاتی بی تاوان، هەوڵماندا ئەوانەی زیندون ڕزگاریان بکەین، دواتر هاتمە هەوارە بەرزە و خوڕخوڕ و یاخیان بە دۆڵی شێخ محەمەددا چوینە ئێرانەوە.

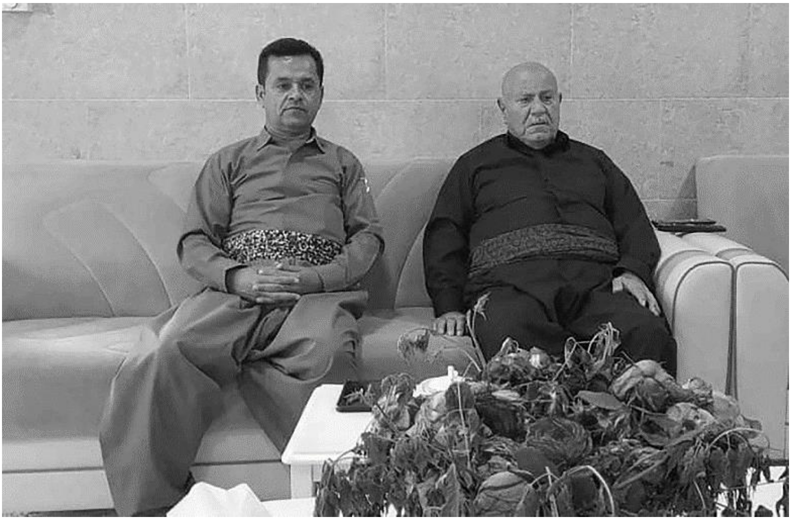

عەلی بچکۆل، ئارام هەڵەدنی

شەڕی بەرگری نزیکە یەك مانگی خایاند

لیوا محەمەد سنگری لە هەشتاکانی سەدەی ڕابورد و لە ناوڕیزەکانی یەکێتی نیشتیمانی کوردستاندا چەکی کوردایەتی کردۆتە شان، بەشداری شەڕەکانی ئەنفالی کردووە دژ بە بەعسی داگیرکەر، یەکێك بووە لە پێشمەرگە پارتیزانەکان، دانەبڕاوە لە هێزی پێشمەرگەی کوردستان، بە هورە و هێزی سەردەمی شاخ وەکو کێویێکی خۆڕاگر بەشداری بەرگریەکانی کوردستانی کردووە دژی تیرۆرستانی داعش و هەمیشە لە هێڵی بەرگریدا بووە، ئێستا جێگری لیوای ١٢٢ ی بیتوێن لە هێزەکانی ٧٠ درێژەپێدەری ڕێبازی کوردایەتیە، لە هەمان کاتدا کەسێکی پڕ زانیاریە لە سەر ڕوداوەکانی سەردەمی ئەنفال بەم شێوەیە باسی پێکهاتەی هێزی پێشمەرگەی کوردستان دەکات دژی سوپای بەعس لە کاتی ئەنفالی دۆڵی جافایەتی.

لـه تـەواوی میحـوەری شـەڕەکانی ئـەنفالی یەکدا ئەوەنـدەی مـن ئاگـادارېم بەشـی هـەرە زۆری کـادیر و فەرمانـدە و پێشـمەرگەکانی هەرسـێ مەڵبەنـدی یـەکێتی بەشـداربوون، واتـا مەڵبەنـدی یـەك، دوو، سـێ، هێـزی پێشـمەرگە بـۆ بەرەنگاری سوپا بەهێز و نابەرابەریەکەی بەعس تا ڕێگـربن لـە تـاوانی ئـەنفال. پێکهاتەکـەی بریتیبـوو لـە مەڵبەنـدی یـەك، تیپـەکانی ٥١ی گـەرمیان، ٥٣ی شێروانە، ٥٥ی قەرەداغ، ٥٧ی سەرگرمە، ٥٩ی حـەمرین، ١٥ی شـارەزوور، ١٧ی زمنـاکۆ، ٣٩ی خەنجـەرە، تیپـی تایبـەتی مەڵبەنـدی یـەك، تیپـەکانی مەڵبەنــدی دوو پێکهــاتبوون لــە (٢١ی کــەرکوك، ٢٥ی خاڵخاڵــان، ٢٣ی ســورداش، ٢٧ی تۆکمــە، ٢٩ی کەڵکــە سمــاق، ٣١ی ســلێمانی، ٣٧ی شاربازێڕ، ٤٧ی پیرەمـەگروون، ٤٣ی ئاسـۆس، ٤٩ی سـارا، ٤٤ی چـەکوچ، ٦٣ی جوتیـاران، ٦٨ی مامەنـدە، تیپـی سـادر و تیپـی مەڵبەنـد). تیپـەکانی مەڵبەنـدی سـێ (١٩ی کـۆڕك، ١٢ی سـۆران، ٧٨ی کـاروخ، ٨٣ی هـەورێ، ٩١ی ســەفین، ٩٣ی کۆیــە، ٩٩ی بیتــوێن، ٨٨ی دەشــتی هــەولێر، ٨٧ی قەرەچوغ، ٥٦ی گوڵاڵە، تیپی باواجێ، تیپی بەرانەتی و تیپـی تایبـەتی مەڵبەنـد). هاوشانی هەڤاڵانیان تیپی پارێزگاری ڕەوانشاد جەنابی مام جـەلال و بەشـێکی زۆری کەرتــەکانی ڕێکخســتنی کۆمەڵــە و ناوچــەکانی شۆڕشــگێڕان و بەشــەکانی کۆمەڵایەتی و پێشمەرگەکانی هـەردوو ناوەنـدی کۆمەڵـە و شۆڕشـگێڕان و هێـزی بەرگری بەشداری کاریگەرانەیان هەبوو، ئەگەر هێڵی بەرگری هێزی پێشـمەرگە نەبوایە کارەساتێکی گەورەی مرۆیی ڕوویدەدا و قوربانیانی ئـەنفالی یـەك زۆر لەم ژمارەی ئێستا زیاتر دەبـوو، چـونکە مـاوەی شـەڕی بـەرگری دژی هێـزی بێ شوماری سوپای بەعس نزیکەی یەك مانگی خایانـد، ئـەوەش بـووە هـۆی ڕزگـار بـوونی بەشــی زۆری دانیشــتوانی دۆڵــی جافایــەتی و دەوروبــەری و هاوسەر و منداڵی بەشێك لە پێشمەرگەکان بۆ دیوی ئێران.

هەرچەندە لە بەرگریکردن دژی تاوانی ئەنفال زەرەروزیان بەر سوپای عێراق کەوت بەڵام زۆری ژمارەی سوپا کە لە ژمارە ناهات و چەکە پێشکەوتووە گەورەکانی دەستی بەعس لە ئاست بەرگری هێزی پێشمەرگەدا بەراورد نەدەکرا، بۆیە دواجار هێزی پێشمەرگە و هاوڵاتیانی ناوچەکە پاشەکشەیان کرد بۆ وڵاتی ئێران و ناوچەکە بەتەواوەتی چۆڵکرا و بەعسیەکان بە مەرامی چەند ساڵەی خۆیان گەیشتن.

سوپای عێراق بە هەموو توانایەوە و بە چەکی قورس بە تانك و تۆپ و فڕۆکەی جەنگی و کاتیۆشای ١٣٣ ملم بە چاوساغی دەزگای هەواڵگری و فەوجەکانی جاش کە زۆرینەیان کورد بوون و شارەزای سنورەکە بوون هێرشی بەرفراوانی بۆ سەر ناوچەکە کرد بە فراوانی و پانتایی ٧٢کم چوارگۆشە.

سەرکردەی هێرشەکە فەریق ڕوکن (سوڵتان هاشم ئەحمەد) بوو ناوبراو سەرکردایەتی هەردوو فەیلەقی یەك و پێنجی دەکرد.

بەشداربوانی هێرشەکە پێکهاتبوون لە ٢٠ لیوای فەیلەقەکانی (١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧) و لیوای هێزی تایبەتی قوات خاصە کە هێزێکی نیزامی مەشق پێکراو و دڵڕەق بوون، هەر فەرمانێکیان پێکرابایە جێبەجێیان دەکرد.

قوات خاصەی (٦٥، ٦٦) سەرکردایەتی گشتی هێزی چەکداری لیوای مغاویری فەیلەقی (٢،٤،٦) لیوای (٤٤٥،٤٣٨،١١٦،٧٢،٣١،١٩) فەوجی مغاویری فەیلەقی (٤،٥) تێدابوو نزیکەی ٣٠ فەوجی یەدەگ، هێزەکان تەواوی فەوجی چەکدارە بەکرێگیراوەکان جاشە سوکەکانی کوردیان لەگەڵ بوو، وەکو ڕێنوێن بووبوونە سوری بەر لەشکر لە پێناو دەستکەوتی ماددی و شاباش کردنیان ئامادەی هەموو جۆرە هاوکاریەکی ڕژێم بوون.

سەرانی بەعس پێی وتبوون هەرچیتان کەوتە بەردەست لە شمەك و ماڵی ئەنفال کراوان وەك دەستکەوت بۆ خۆتان، ئەوانیش زۆر بێویژدانانە سەرەتا

کەوتنە تالآن کردنی ماڵ بە ماڵی هاولآتیانی کورد پەروەر، هەرچی حەیوان و پەلەوەرێکیان بکەوتایە بەردەست بە تالآن دەیان برد، هەموو شمەکەکانیان دەکردە ناو تراکتۆر و ئۆتۆمۆبێل و درەختی وەکو سپیداریشیان لەسەر ئەرزەوە دەبڕی و دەیانکردە غەنیمەی جەنگی سەپێنراو و دەیانبرد.

محەمەد سنگری و هەڤاڵەکانی (کۆمەڵێك پێشمەرگەی پارتیزانی – ڕەتڵی سورداش)، زنجیرە شاخی ئاسۆس – کەڵکی گوێزێ، ساڵی ١٩٩٠.

ڕۆڵی پارتیزانەکان

پارتیزان هێزێکی شۆڕشگێڕی گیانفیدا بوون دوای تاوانی ئەنفال پێکهات بە مەبەستی هاتنەوە بۆ باشوری کوردستان و مانەوەیان لەسنوری چیا سەختەکانی پیرەمەگروون و چیاکانیتر و ناوچەکانی تری کوردستان، بە مەبەستی چالاکی سەربازی بەرامبەر ڕژێمی بەعس تا پەیامی مانەوەی هێزی پێشمەرگە بگات بە حکومەتی عێراق کە کورد بە پلانی تاوانی ئەنفال لەناو ناچێت.

ڕۆڵەکانی دۆڵی جافایەتی لەوەشدا بوونە پێشەنگ و یەکەم مەفرەزەیان پێکهێنا، بە فرمانی سەرکردایەتی شەهید غەریب هەڵەدنی وەك فەرماندەی

ڕەتڵی سورداش لە گەڵ هەڤاڵانی گەڕانەوە سنوری دۆڵی جافایەتی و پەیامی مانەوەی هێزی پێشمەرگەیان بە گوێی حکومەتدا، کە هێزی پێشمەرگە هێزی بیر و باوەڕە لەناوچونی ئەستەمە، هەر ئەوانیش بوونە پردی پەڕینەوەی هێزە پارتیزانەکانی ناوچەکانی تری کوردستان و ڕایەڵەی نێوان ڕێکخستنەکانی شار و سەرکردایەتی بوون.

لیوا عوسمان سێدەری پێشمەرگەی دێرین سەرەتای ساڵی هەشتاکان بووەتە پێشمەرگە، بەردەوام بووە بێ دابڕان، چەندین شەهیدی بنەماڵەکەیان هەیە دیارترینیان شەهیدی فەرماندە مەحمود سێدەری ئامۆزای، لە کاتی تاوانی ئەنفالی دۆڵی جافایەتی لەگەڵ هەڤاڵانی بەرگرییان کردووە، ئەوکات لێپرسراوی مەفرەزەیەکی پارتیزانی بووە لە سنوری دۆڵی جافایەتی، ئێستا ئەندامی پەرلەمانی کوردستان و ئەندامی ئەنجومەنی باڵای پێشمەرگە دێرینەکانی کوردستانە.

عوسمان سێدەری

لە بیرەوەریەکانی خۆیدا کە کردویەتی بە پەرتوك بە ناونیشانی (بیروەریەکانی عوسمان سێدەری) لە نوسینی ئازاد سەراوی بەم شێوە باسی پلانی پارتیزانی و هاتنە خوارەوە بۆ دۆڵی جافایەتی دەکات:

هێزی پێشمەرگەی کوردستان گەڕابوونەوە سنورەکان، ڕوونتر بڵێین پاشەکشەیان کردبوو بۆ سەر سنور و شارەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە بلەکێ و چیوەرۆ و کۆمەڵێك شوێنیتر

بارەگایـان دانـابوو. سـەرکردایەتی شـۆڕش بەرنامـە و پلانـی پێکهێنـانی مـەفرەزە پارتیزانـەکانی گەڵاڵـە کردبـوو، تـا بـە شـێوەی مـەفرەزەی بچـوك بگەڕێنـەوە ناوچـە چۆلکراو و دێهاتـە وێرانکراوەکـان، بـۆ ئـەو مەبەسـتەش دەورەی تایبــەت بــە پــارتیزانی و چــۆنێتی خــۆ پاراســتن و دانــان و هەڵگرتنەوەی لوغمیان بینی تا بتوانن درێژە بە ژیانی پارتیزانی بدەن.

لـە گێڕانەوەکانیـدا باسـی ئـەوەی کـردووە، پـێش ئـەوەی مـەفرەزەی پارتیزانـەکان بگەڕێنـەوە باشـوری کوردسـتان چـەند جارێـك مـەفرەزەیان ناردۆتـەوە سـنوری دۆڵـی جافایـەتی بـۆ پشـکنینی سـنورەکە تـا بـزانن لـە چ ڕێگەیەکەوە بێنەوە و کوێ بکەنە شوێنە حەوانـەوەی خۆیـان، تـا دواجـار بڕیـاری پێکهێنانی مەفرەزەی پارتیزان دەدەن و دەگەڕێنـەوە سـنوری دۆڵـی جافایـەتی و چیای پیرەمەگروون، بنکەی سەرەکیان لە چیای پیرمەگروون دەبێت.

لـە ڕێگـەی جیهـازەوە بـەردەوام پەیوەنـدیان بـە سـەرکردایەتیەوە هـەبووە هەم پەیام و ڕێنمایی سەرکردایەتیان دەگەیانـدە ڕێکخسـتنەکان، هـەم زانیـاری نـاو حکومــەت کــە لــە ڕێــی ڕێکخســتنەکانەوە پێیــان دەگەیشــت دەیانگەیانــدە سەرکردایەتی.

زۆر بە بوێری و وریایی ژیانی پارتیزانیـان بـەڕێ کـردووە، چـونکە حکومـەت بیزانیایـە لـە کـوێن ئەگـەر بـە هێرشـی زەمینـیش نەیتوانیایـە ئـەوا لـە ڕێگـەی فڕۆکەی جەنگییـەوە پـەلاماری دەدان، جـار جـار لـە شـوێنی حەوانـەوەیان لـە چیای پیرەمەگروونەوە دابەزیون بـۆ سـەر شـەقامی سـەرەکی نێـوان دوکـان – سلێمانی بۆ ئەوەی چالاکی ئەنجام بدەن و ترس و دڵە ڕاوکێیان خسـتبووە نـاو هێزەکــانی بــەعس، یــان دەچــوونە نــاو ئۆردوگــای پیرەمەگروونــەوە بــۆ بەسەرکردنەوەی ڕێکخستنەکانیان و دابین کردنـی پێداویسـتی و خـۆراك، بـەڵام زۆر بە وریایی ئەو کارانەیان ئەنجام دەدا.

گەرمای هاوین و بەفر و سەرما و سۆڵەی زستان و برسی و تینوێتی نەیتوانی ڕێگربێت لە جوڵە و تواناکانی کوڕە قارەمان و چاو نەترسەکان، بەردەوام لە ئەرکدا بوون وەکو پڵنگ ڕادەپەڕین، هەرچەندە حکومەت هەستی بە جوڵەی پارتیزانەکان کردبوو، چەند جارێکیش لە ڕێگەی چاو ساغەکانیانەوە ویستبووی هێرشیان بۆ بەرێت بەڵام شکستیان هێنابوو، بە داخەوە یەکێك لە پێشمەرگە ئازا و قارەمانەکان بەهاری ئازادی نەبینی، سێدەری بەم شێوە باس لە شەهیدبوونی هەڤاڵێکیان دەکات، لە کۆتایی کانونی دووەمی ساڵی ١٩٩١ مەفرەزەکەمان

پارتیزانەکانی ڕەتڵی سورداش

کەوتە بەر دەستڕێژی گوللەی ڕەبایەکانی سەرو کەلێنی لۆتەر لە ئەنجامدا شەهید ڕزگار یاخیانی بە خوێنی ئاڵ و پیرۆزی دار و بەردی سور کرد و پەیامی گەیاندە هەڤاڵە شەهیدەکانی کە ڕاپەڕینی باشوری کوردستان بە ڕێوەیە.

پارتیزانەکان بوونە هۆکاری گەیاندنی پەیامی شۆڕش بۆ ناو ڕێکخستنەکانی شار و خۆ سازدان بۆ ڕاپەڕینە مەزنەکەی بەهاری ١٩٩١ و دەرکردنی یەکجاری حکومەتی عێراق و کۆتایی هێنان بە دەسەڵاتی خۆسەپێنی چەندین ساڵەی بەعسیزم، ئەنجامەکەی دامەزراندنی پەرلەمان و حکومەتی هەرێمی کوردستان لێ بەرهەم هات.

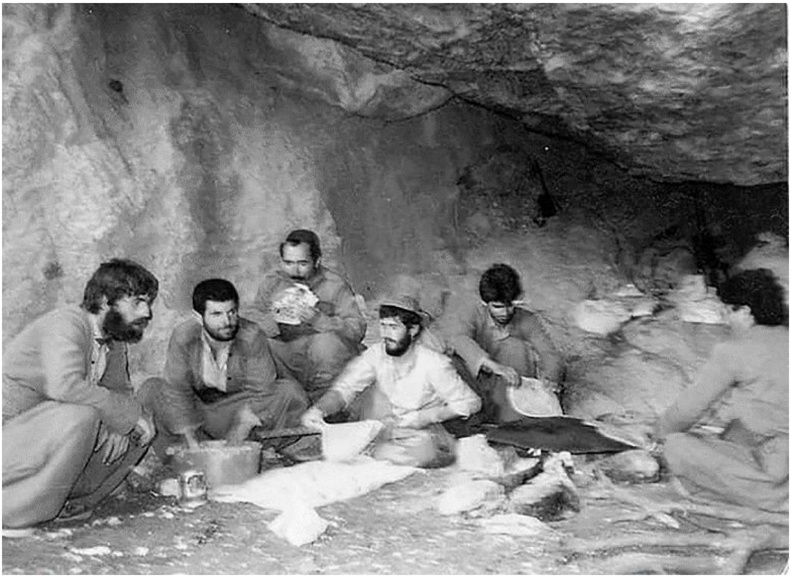

پارتیزانەکانی ڕەتڵی سورداش

چیای پیرەمەگرون

چیای پیرەمەگروون گرنگییەکی تایبەتی هەیە لە ڕووی هەڵکەوتەکەیەوە یەکێکە لە چیا بەرزەکانی کوردستان و زۆر شوێنی نادیاری هەیە تەنها کەسانی شارەزا دەتوانن بیدۆزنەوە، لە ئاستی ڕووی دەریاوە بەرزە و دوژمن ناتوانێت بە ئاسانی بۆی سەربکەوێت، لە ڕووی جوگرافیشەوە شوێنێکی ستراتیجی گرنگە دەتوانرێت وەکو چەقی هەموو باشوری کوردستان پەیوەندی لەگەڵ هەموو شوێنەکانی کوردستان ببەسترێت.

قەزای دوکان دەکەوێتە ڕۆژئاوایەوە لەوێشەوە بۆ ناوچەکانی قەزای کۆیە و ڕانیە، شاری هەولێری قەڵا و منارە و دهۆکی دەلال، لە باشوریشەوە دەڕوانێت بەسەر ئۆردوگای پیرەمەگروون و تاسلۆجە و لەوێشەوە بۆ بازیان و چەمچەماڵ و گەرمیان و کەرکوك، لە ڕۆژهەڵاتیشەوە دەڕوانێت بەسەر شاری هەڵمەت و قوربانی شاری سلێمانی، عەربەت و سەیدسادق و شاری هەڵەبجەی شەهید، لە باکوریشەوە هێڵی پەیوەندی نێوان سەرکردایەتی و پارتیزانەکان بوو تەنها ناوچەی دۆڵی جافایەتی و شاخی ژیلوان لە نێوان چیای پیرەمەگروون و وڵاتی ئێراندا هەیە سەرکردایەتی لە شارەکانی کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا بوو.

هەموو ئەو گرنگیانەی چیای پیرەمەگروون بووە هۆکاری ئەوەی بەشێکی زۆری پارتیزانەکانی ناوچەکانی تری کوردستان وەك ڕایەڵەیەك سود لە پارتیزانەکانی ڕەتڵی سورداش کە شوێنی مانەوەی سەرەکیان لە سەرچیای پیرەمەگروون بوو وەربگرن، بەشێك لە پارتیزانەکانی ناوچەکانیتر کە دوای ئەمان هاتنەوە کوردستان لەم سنورەوە بە ڕێنمایی پارتیزانەکانی ڕەتڵی سورداش دەڕۆیشتن بۆ شوێنەکانی خۆیان، لە هەمان کاتدا ئەمان بووبوونە ڕایەڵەی پەیوەندی نێوان سەرکردایەتی و ڕێکخستنەکانی ناو شار و شارۆچکەکانی دەوروبەری سلێمانی.

زۆر مێــژوونووس باســی گرنگــی چــیای پیرەمــەگروونیان کــردووە و زۆر گێڕانەوە لەسەر مێژووەکەی و ناونانەکەیەوە هەیە، لـەناو هەموانـدا نوسـینێکی ڕۆژنامـەنوس نـەزیرە حـارس لـە سـایتی مـەودا میـدیا هاتـە بـەر چـاوم، بـەم شێوەیە کورتەیەکی لەسەر مێژوو و جیپۆلۆتیکی پیرەمەگروون نوسیوە:

پیرەمەگرون (پیر عومـەر گـورون)، هـەروەها چیا ئەفسووناوییەکەشـی پـێ دەوترێت. دەکەوێتە بـاکووری ڕۆژئـاوای شـاری سـلێمانی. ئـەم چـیایە لەلایـەن کورد بەگشتی و خەڵکی ناوچەکە بەتایبەتی بە پیرۆز سەیر دەکرێت.

پیر، لە کوردەواریدا بە کەسێك وتراوە کە وەکوو دەمڕاسـت یـان سـەرگەورە و ڕابەری ئـایینی دەوری بینیـوە، ئـیتر لەسـەر هـەر بیروباوەڕێـك یـان ئایینێـك بووبێت. دەوترێت کە (پیر عومـەر گـورون) پیرێکـی یارسـانیی بـووە و مەزارەکـەی لەســەر چـیاکەیە نزیـك گونـدی زێـوێ. بـرای (پـیر مەنسـورە) کـە مەزارەکـەی لـە گەڕەکی پیرمەنسوری سلێمانییە (پیرمەنسور لە پیر منصور وەرگیراوە).

کـۆنترین نـاوی چـیای پیرەمــەگرون، (کینپــە/ کینیا)یــە، لــە بنچـینەدا لۆلۆییـەکانی خـەڵکی ڕەسـەنی ناوچـەکە ئـەو ناوەیـان لـێ نـاوە. لـە داسـتانی گلگامێشـدا ئامــاژە بـۆ چـیاکە کـراوە، کــە لــە کــاتی لافــاوە گەورەکــەدا کەشتییەکەی نوح بە هەموو سەرنشـینەکانییەوە بـەو چـیایەوە گیرسـاوەتەوە. هەرچەندە هەندێك ڕایـان وایـە کـە کەشـتییەکەی نـوح لەسـەر چـیای (جـودی) گیرسـاوەتەوە نـەك پیرەمـەگرون. ئـەوان بـە چـیای نیمـۆش ناویـان بـردووە، نیمۆش ئەو ناوەیە کە لە بابلیدا بۆ ناوە ڕەسەنەکەی (کینپە) دانراوە.

لە سەرچـاوە دێرینـەکانی میزۆپۆتامیـادا، ئـەو بۆچـوونەی ڕوون کراوەتـەوە کە زیاتر لە ٢٩٠٠ سـاڵ بـەر لـە ئێسـتا، پاشـای ئاشـوور (ناسـیرپاڵ) هێـرش دەکاتــە ســەر ناوچــەی شــارەزوور، ئامــاژە بــە چــیای پیرەمــەگرون دەکــات و دەڵێت "چیای (نیمۆش) ئەو چیایەیە کـە لۆلۆییـەکان پێـی دەڵـێن (کینپـە)".

بینـینی چـیایەکە گرنگییـەکی زۆری هـەبووە بـۆ فراوانکردنـی دەسـەڵاتەکەی، چـونکە پێگەیـەکی ئـایینی بـەرزی هـەبووە لـەو سـەردەمەدا، هـەر بۆیـە لـە نووسینێکدا دەڵێت "من یەکەم پاشای ئاشووریم کە چـیای ڕزگـاریی نـوح بابـل دەبینم کە کەشتییەکەی لێ گیرساوەتەوە".

ئەدمۆنسی حاکمی سەربازیی بەریتانیا، لە سەرەتای سـەدەی بیسـتەمدا کـە بە کوردستاندا گـەڕاوە، باسـی لـەوە کـردووە کـە چـیای پیرەمـەگرون لەلایـەن خەڵکەکەیەوە بەناوی پیرێکی یارسانییەوە ناونراوە.

لــە دیــوی قەرەچــەتان بــۆ ســەر چــیای پیرەمــەگرون، پەرســتگایەکی زەردەشتیی لێیە، لە چیاکەدا وێنەی زەردەشت و هێماکەی هەڵکەنراوە.

ســەرەڕای ئــەوەش هەنــدێك بیروبۆچــوونی تــر هەیــە کــە دەڵــێن "ئــەو پەرستگایە، پەرستگای یارسانییەکانە". مێـژووی پەرسـتگاکە دەگەڕێتـەوە بـۆ سەرەتای ساڵەکانی زایینی، کە لە ڕاسـتیدا وێنـەی دوو پاشـای ناوچـەکە (مـیر قوڵی، ڕەبەنە)یە و شوێنەوارەکەیان هەتا ئێستا ماوەتەوە.

بە بەردی ناوچەکە، چەندین شورای بەردین بە پانییەکی زۆر لەسـەرەوە بـۆ خـوارەوەی چـیاکە دروسـت کـراون، دەوترێـت لـە کـاتی هێرشـی فتوحـاتی ئیسلامدا بۆ سەر ناوچـەکە، خـەڵك بـۆ بـەرگریکردن لـە خۆیـان و دینەکـەیان و بەرەنگاربوونەوەی سوپای ئیسلام دروستیان کردوون.

چیای پیرەمەگرون، سێیەم بـەرزترین چـیای ناوچـەی سلێمانییە لـە دوای چیای قەندیل و چیای کونە کۆتر، هەروەها دەیەم چیای بـەرزی کوردسـتانە. چیاکە، لـە زنجیرەیـەك لووتکـە و دۆڵ پێـك دێـت، لای خـوارووی بـە دۆڵێکـی شێوە سێگۆشەیی کۆتایی دێت کە پێی دەوترێت دۆڵی زێـویێ. ئـەم دۆڵـە لـە ڕووی ڕۆژئـاواوە بــەهۆی دەربەنــدی زێویێــوە دەبەســترێتەوە بــە ڕێگــەی دوکانەوە و لە خوارووییەوە دەبەسترێتەوە بە دێی یاڵـانقۆزەوە. لـە بـاکوور و

ڕۆژهەڵاتیشەوە سنووری چیاکە بریتییە لە دۆڵی قزلەر و مێرگەپان و تێکەڵ دەبێتەوە لەگەڵ چیای سورداش.

لووتکەکانی چیای پیرەمەگرون:

لووتکەی پیرەمەگرون ٢٦٢٤م لە ئاستی دەریاوە و ١٤٩٤م لە ئاستی ناوچەکەوە بەرزە، لە ناوچەی زێوێ پێی دەڵێن لووتکەی (گەڕی کڵاو).

لووتکەی ڕومار ٢٠٧٨م لە ئاستی دەریاوە بەرزە.

لووتکەی باوگردان ٢٠٥٠م لە ئاستی دەریاوە بەرزە.

لووتکەی میرکوری ١٧٣٩م لە ئاستی دەریاوە بەرزە.

لووتکەی ڕەبەنە ١٦٣٦م لە ئاستی دەریاوە بەرزە.

چیای پیرەمەگرون بەشێوەیەکی قۆقزی چەماوەتەوە، ئەم قۆقزییە بە درێژایی ٢٥کم لە باشووری ڕۆژهەڵاتەوە بەرەو باکووری ڕۆژئاوا درێژ دەبێتەوە و دەڕوانێت بەسەر ناوچەی مێرگەپاندا.

پیرەمەگرون، چیایەکی بورکانییە. بەهۆی ئەوەی کە بەردەوام پلەکانی گەرما لە چیاکە زۆر نزمە، بەدرێژایی ساڵ بەفری لێ نابڕێت. زۆرێك لە بەردەکانی ڕزیون و لە کاتی سەرکەوتن پیایدا لەژێر قاچ دەردەچن و مەترسی دروست دەکەن.

پیرەمەگرون، بە یەکێك لە چیا گرنگەکان دادەنرێت لە رووی جۆری رووەك و گژوگیاوە. بەپێی لێکۆڵینەوە و سەرچاوەکانی زانکۆی سلێمانی، نزیکەی ٥٤٣ جۆری رووەك لەو چیایەدا هەیە، کە چەند جۆرێکیان تەنها لەوێ هەن و لە عیراق و ناوچەکەدا بۆ یەکەم جار تۆمار کراون. هەندێکیشیان لە ڕووی زانستی و چارەسەری گیاییەوە گرنگیی زۆریان هەیە.

سەبارەت بە ئاژەڵی کێوی، ژمارەیەکی زۆر کەم ئاژەڵی کێویی لێ دەژی، زۆرێکیان بەهۆی ڕاو و گەیشتنی دەستی مرۆڤ بە ناوچەکە لەناوچوون، ئەمە

جگـە لـە هۆكـاری تێكچـوونی ژینگـەی ناوچـەكە بـەهۆی شـەڕ و بـەكارهێنانی هەندێك كەرەستەی زیانبەخش لە كاتی شەڕەكاندا.

كـە لـە سـلێمانییەوە سـەیری پیرەمـەگرون دەكـەیت، شـێوەی دەموچـاوی كەسێك نیشان دەدات كە ڕووی بۆ سەرەوە بێت.

وێنەی چیای پیرەمەگروون

چیای پیرەمەگرون، لە سـەرەتای دروسـتبوونی شارسـتانییەتەوە گرنگییـەكی زۆری هـەبووە بـۆ خـەڵكی ناوچـەكە. لـە دوای هێرشـەكانی فتوحـاتی ئیسـلام و كـوژرانی ئـەو كەسـایەتییە (پـیر عومـەر گـورون) و ناشـتنی تەرمەكـەی لەسـەر چیاكە ناوەكەی گۆڕاوە بـۆ پیرەمـەگرون. بـوونی مـەزاری ئـەو كەسـایەتییە لـەو شوێنەدا، گرنگیی زۆری بۆ خـەڵكی ناوچـەكە هەیـە، بـە چـاوێكی پـیرۆز سـەیری

دەکەن و سەردانی دەکەن. مەزارگەکە لەلایەن خەڵکی ناوچەکەوە خزمەت دەکرێت، هەندێك کەلوپەل و پێداویستیی ڕۆژانەی تێدا دانراوە بۆ ئەوانەی سەردانی دەکەن دەتوانن بەکاریان بهێنن. سەرگوزشتەیەکی خەیاڵیی هەیە لەوبارەیەوە گوایە هەر کەسێك ئەو کەلوپەلانە بەکار بهێنێت و نەیانگەڕێنێتەوە ئەوا بەر نەفرەت دەکەوێت و کەلوپەلەکان خۆیان دەگەڕێنەوە.

چیای پیرەمەگرون لە هۆنراوەی زۆرێك لە شاعیرە کۆنەکاندا ناوی هاتووە، بۆ نموونە، ئەم پارچە هۆنراوەیەی بەختیار زێوەر:

پیرەمەگرون موقەدەسی
دۆستی دائیمی کوردی
بەو دیمەنە شیرینەوە
دافعی سەد نەوع دەردی
دامەنی سەوزی تۆ
قامەتی بەرزی تۆ
نیشانە و ڕەمزی تۆ
باعیسە بۆ سەرکەوتنی وەتەن

ئەنفال تاوانێکی لە بیر نەکراو

ئـەنفال تـاوانێکی زۆر گەورەیـە و کاریگـەری نـەرێنی لەسـەر دەرونـی تـاکی کورد بەگشتی و کەسوکاری ئـەنفال کـراوان و دەربـازبوانی ئـەنفال بـە تایبـەت بەجێهێشتووە، ڕوداوێکی هێنـدە بـێ ویـژدان بـووە بەرامبـەر هاونیشـتیمانیانی سڤیل کە ئەستەمە لە زهن و بیری مرۆڤ دەربکرێت.

وەکو نمونەی هەموو ئەوانەی خۆیان یان کەسوکاریان ئـەنفال کـراوان وتـەی چەند کەسێك دەنوسین کە هەندێکیان شایەتحاڵی ڕۆژانی ناو زیندانـە ناڕەحـەت و مەرگەساتەکانی ئەنفالکراوان بوون.

پیرۆزت بێت ئەو قەفەسە سەدام حسێنی دیکتاتۆری عێراق

غـەفور سـێدەری خـەڵکی گونـدی سـێدەری دۆڵـی جافایەتییـە، ئێسـتا لـە ئۆردوگای پیرەمەگروون دادەنیشـێت و فەرمانبـەرە لـە وەزارەتـی پـەروەردە و خێزاندارە، دوای زیـاتر لـە سـی سـاڵ دابـڕان لـە خوێنـدن ئێسـتا لـە ئامـادەیی دەخوێنێت بە ئومێدی تەواوکردنی زانکۆ. تەمـەنی دە سـاڵان بـووە کـە دایـك و دوو خوشکی ئەنفال کـراون پێشـتریش بـاوکی وەفـاتی کـردووە، مـاوەی چـەند ساڵێکە وەکـو کـادیرێکی خۆبـەخش و دڵسـۆزی کەسـوکاری ئـەنفالکراوان لـە سنوری قەزای دوکان و دۆڵی جافایەتی هاوشانی چەند خۆبەخشـێکیتر خزمـەت بـە کەیسـی ئـەنفال دەکـەن، یـەکێك بـووە لـە شـایەتحاڵەکانی داگـایی سـەدام حسێن و عەلی حەسەن مەجید، ڕاستەو خۆ لە ناو قەفەسـی زینـدان لـە بـەردەم دادوەرەکان ڕوو دەکاتە سەدام پێی دەڵێت پیرۆزت بێـت ئـەو قەفەسـە سـەدام حسـێنی دیکتـاتۆری عێـراق، ئـەو وتەیـەی تـا ئێسـتاش لـە زۆرینـەی تۆڕەکۆمەڵایەتیـەکان بـە ڤیـدیۆ هەیـە، بـەم شـێوە بـاس لـە نەهامەتیـەکان و کاریگەریەکانی تاوانی ئەنفال بۆ کەسوکاری ئەنفالکراوان دەکات.

باسی لە کاریگەری نیگەتیڤی ئەو تاوانە گەورەیە کرد لەسەر خۆی، وتی کاریگەری خراپی کردۆتە سەر پەیوەندیم لەگەڵ هاوڕێن و منداڵەکانم، بەڕاستی زۆر ناڕەحەتە ئەگەر کەسێکی خێزانەکەت لەبەر چاوت بمرێت تا چەندین ساڵ بۆی ناڕەحەت دەبیت کە مردنەکەشی دیارە و لەناو کەسوکار و دۆست و هاوڕێکانیدا بە خاك دەسپێردرێت، ئەی ئەگەر خۆشەویسترین کەس کە دایك و خوشکە بگیرێن و سوکایەتیان پێبکرێت و دوا چەندین مانگ زیندانی بێ نان و ئاو ژێر خاك بدرێن و لاشەی پیرۆزیان دەرخواردی سەگ بدرێن و چەندین ساڵ لە چاوەڕوانی چارەنوسیاندا بیت چۆن ناڕەحەت نابیت؟!

غەفور سێدەری لەسەر ڕوفاتی ئەنفالکراوانی دۆڵی جافایەتی لە قەزای دوکان

ئێمە بۆ ماوەی زیاتر لە پانزەساڵ لە چاوەڕوانی چارەنوسی ئەواندا شەو و ڕۆژمان دەکردەوە، هەر چاوەڕوان بووین ڕۆژێك دێت و بە ڕێکەوت لە دەرگامان دەدرێت و دەرگا دەکەینەوە دایك و خوشکەکانمان دەبینین بە

زینـدویی هاتونەتــەوە، بــەڵام ئــەو خــەوەمان نەهاتــە دی و بـۆ دواجـار نــەمان بینینــەوە، بەڕاسـتی کاریگــەری زۆر ناڕەحــەتی بــەجێ هێشـتووە لــە سـەرمان هەمیشە لـە خـەیاڵی ئەوانـدا دەژیـن، دەبیـنین خـەڵك دایکی لەگـەڵ دەژی و نازی دایك و باوکی هەیە بـەڵام ئێمـە بێبـەش کـراین، ئـارەزوی خۆشـیەکانی ژیانمـان نییـە زۆر جـار بێتاقـەت دەبـین و حـەز بـە گۆشـەگیری دەکـەین کـە ئەمـەش کـار دەکاتــە سـەر پەیوەنـدی خێزانیمـان و وەك پێویسـت نـاتوانین مافی ئەوان بدەین.

کچان پاکیزەیەکی ئەنفالکراو

محەمەد عومـەر بـەگ لـە دایـك بـووی گونـدی هەڵەدنـە، ئێسـتا لـە شـاری سـلێمانی نیشـتـەجێیە، ئەنــدازیاری ڕێگاوبانــە و لێپرســراوی بەشــە لــە بەڕێوەبەرایـەتی ڕێگاوبـانی سـلێمانی، وەك هەسـتکردن بـە بەرپرسـیارێتی و دڵسۆزی بۆ سنوری قەزای دوکان و دۆڵی جافایەتی و شارباژێڕ زۆرجار هۆکار بووە بۆ گەیاندنی خزمەتگوزاری ڕێگاوبان لەو سنورە.

کاك محەمەد یەکێك بوو لە منداڵە زیتەڵ و زیرەکەکانی گوندی هەڵەدن، بە منداڵی زۆر خولیای هونەری شـانۆ و گـۆرانی بـوو دەنگێکـی خۆشـی هـەبوو، پێش تاوانی ئەنفال کاتێك خوێندکاری سەرەتایی بوو لە خوێندنگای هەڵـەدن کـە ئـەوکات مامۆسـتاکانی شـۆڕش دەرسـیان پێدەوتنــەوە، ئەنـدامی تیپـی هونــەری خوێندنگاکــە بــوو بەشــداری کاریگــەری هــەبوو لــە وتنــی ســرودە نیشتیمانیەکان و شانۆگەریدا، ئەوان بە ڕەوشت و هەستی کوردایەتی لـە لایـەن مامۆستایانی شۆڕشگێڕ و خانەوادە کورد پەروەرەکەیان پەروەردە کرابوون.

مـن منـداڵ بـووم تـازە چـووبوومە خوێنـدنگای سـەرەتایی هەڵـەدن کـاك محەمەد لە پۆلی شەشەمی سەرەتایی بوو، دووجار بینــەری شـانۆگەری کاکـە

حەمە و هاوڕێکانی بووم لە گوندی هەڵەدن و مالومە، ئەوەی تا ئێستاش لە ئەندێشەمدا خول دەدات تواناکانی ئەو مێرمندالآنە بوو، کە چۆن توانیان بزە بخەنە سەر لێوی وشك هەلاتوی جەماوەری ناوچەکە کە لە ژیانێکی مەئەساتدا بوون بەدەست ئەو بارگرانیەی تێی کەوتوبوون لە ئابلۆقەی ئابووری ڕژێمی بەعس و تۆپباران و بۆمبابارانی فڕۆکەجەنگیەکان.

دەنگە خۆشەکەی محەمەدی لاو و هاوڕێکانی دەزرینگایەوە لە نیوان چیاکانی ژیلوان و بەبۆ و دابان و نسێ و ئاسنگەران، سرودە نیشتیمانیەکان بووبووە هەوێنی دڵە پڕ جۆش و خرۆشەکەی جەماوەری شۆڕشگێڕی ناوچەکە.

وەیشەمەی ئەنفال هەموو ئەو خۆشی و چێژەی لە محەمەدی لاو وەرگرتەوە و دایبڕی لە جیهانی شانۆ و گۆرانی، ئازیزترین کەسی ناو خانەوادەکەی بۆ دواجار بێ ماڵئاوایی لێی دیدار ئاخر بوو، بەردەوام لە خەمی کەسوکارە ئەنفالکراوەکەیدا بوو کە جگە لە خانەوادەکەی خۆی چەندین ئامۆزای ئەنفال کراون.

دوای ئەوەی داوام لێکرد کورتەیەك لە سەر خوشکە پاکیزە ئەنفالکراوەکەی بۆم بنوسێت تا منیش لە پەرتوکەکەمدا بە چەند دێڕێك بیکەمە نمونەی هەموو کچانەکانی کورد کە چۆن بوونە قوربانی دەستی ڕەشی بەعسیەکان، بە دڵێکی فراوان داواکەی وەرگرتم لە چەند دێڕێکدا بەم شێوەیە باسی خوشکە پاکیزە ئەنفالکراوەکەی کرد:

زارای خوشکم کە بە کچان ناسرا بوو سەرەتای چرۆی ژیانی لە سەرەتای بەهاردا هەڵوەری، ناوی (زارا عمر محەمەد) بوو باوکم خوای گەورە لێی خۆشبێت لە خۆشەویستی ئەودا چونکە منالێکی هێمن و لەسەرخۆ و ڕوح سوك بوو بە ناوی کچان بانگی دەکرد، ئەو ناوەی بەسەردا دابڕا ئێستا خزم و کەس و هاوگوندیانمان هەر بە کچان ناوی دێنن.

هەمیشە بەوهیوایەین کە ڕۆژێك دەبێت دەگەڕێتەوە ناومان و لە دەرگای ماڵمان دەدات و لە ئامێزی دەگرین و چیرۆکی دڕندەیی بەعسیەکان و ژووره تەنگ و تاریك و ناڕەحەتیەکانی دەستی جەلادەکانمان بۆ دەگێڕێتەوە.

دوای ئەوەی دانیشتوانی گوندەکانی دۆڵی جافایەتی لە ترسی دڕندەیی هێزە وەحشیەکانی بەعس بە ناڕەحەتی و بە پێ و بە ناو بەفر و باران و سەرما لە ژێر بۆردومانی فڕۆکە و تۆپبارانی ڕژێم پەنایان بۆ وڵاتی ئێران برد، وتیان لە مەرگێکی نادیار ڕزگارمان بوو، دوای ئەوەی لە ئێران لە ناو ئۆردوگاکان جێگیر بوون، پاش ماوەیەك پڕوپاگەندە و دەنگۆی ئەوەیان بڵاوکردەوە کە ڕژێمی بەعس لێخۆشبوونی گشتی دەرکردووە، ئەگەر بگەڕێنەوە بۆ عێراق ژیانیان پارێزراو دەبێت، بە داخەوە ژمارەیەك مستەشار و ئامر فەوجی خۆفرۆشی کورد کە لە سەر سنور و ناوچەی قەلادزێ بوون دەستیان هەبوو لە بڵاوکردنەوەی ئەو دەنگۆیانە، بەشێك لە ئاوارە گەڕاوەکان گەڕانەوە ناو خاکی عێراق، مستەشارەکان سەرجەمیان گرتن و ڕادەستی بەعسیەکانیان کردن لە پێناو دەستکەوتی ماددی و مەعنەوی خۆیان.

کچانی ئەنفالکراو، گوندی هەڵەدن
— ساڵی هەشتاکان

لە ناو ئەوانیشدا کچانی خوشکم و هاوژینەکەی کە کوڕی ماممانە بە ناوی

(جلال عەلی محەمەد) و منالێکی بە ناوی (شوانە) تەمەنی ساڵ و نیـو بـوو، لە گەڵ ژمارەیەکی تری خزمانی هەڵەدن و ناوچەکە ئەنفال کران و ئـیتر بـۆ ئەبەد نەمانبینینەوە !

دایکـی ڕەحمـەتیم بـە هـۆی ئـەنفالی کچـە پـەری ئاسـاکەی و بەشـێکیتری خزمانی هەڵەدن کە زۆرینەیان هاوتەمەنی خۆی بوون کاریگەری زۆری لێکرد، هەمیشە خەیاڵی لای چارەنوسی نادیاری کچە نازدارەکەی بوو، لە دەستدانی کچان کاریگەری نەرێنی لە سەر دەرونی دروست کرد و هەمیشە ناوی کچـانی لەسەر دەم بـوو، چـاوی لـە تروسـکایی ئـەو هیوایـە بـوو کـە ڕۆژێك کچـان و هاوسـەر و منالـە چاوگەشـەکەی و خزمـان دێنـەوە و پێیـان شـاد دەبێـت و عەسرە چایەکی بەر ئاگردانـە قوڕینەکـەیان لـە گـەڵ نـۆش دەکـات، وەلێ بـە داخەوە هەر بـەو ناسـۆر و خەفەتـەوە سـەری نایـەوە سـاڵی ١٩٩٤ هـەموو هیواکانی خستە ژێر گڵ و زامی ئێمەی قوڵتر کرد.

دایکم بە دووگیانی ئەنفال کرا

شەوی ٢٠١٧/١٠/٢٧ بە بەمەبەستی چاوپێکەوتن لەسـەر تـاوانی ئـەنفال سەردانی هەریەك لە کاك ئاوات و مام سەعدونم کـرد لـە گونـدی مالومـەی دۆڵـی جافایەتی. ئاوات قادر مالومەیی کە دایك و بـاوك و دوو بـرای لـە خـۆی بچـوکتر ئـەنفال کـراون تەمـەنی تـەنها حـەوت سـاڵ بـووە، ئێسـتا ئەفسـەرە لـە هێـزی پێشـمەرگەی کوردسـتان، لــە گونـدی مالومــەی سـنوری دۆڵــی جافایــەتی دادەنیشێت و خێزاندارە، ئـەویش هاوشـانی کـاك غـەفور کـار دەکـات لـە سـەر تاوانی ئەنفال، مرۆڤێکی چاکەخوازە هەمیشە بـەدەنگ خـەڵکی سـنورەکەوەیە بـە تایبـەت کەسـوکاری ئـەنفالکراوان، بـەم شـێوە بـاس لـە کاریگـەری تـاوانی ئەنفال و نەمانی دایك و باوکی دەکات:

تاوانی ئـەنفال ناخۆشـترین ڕووداوە ئێمـەش حـەزمان دەکـرد وەك منـاڵانیتر کە دایك و باوکیان هەبوو لـە ئامێزیـان دەگـرتن و پیاسـەیان لەگـەڵ دەکـردن و جـەژنیان لـە گـەڵ دەکـردن و خوێنـدنیان پـێ تـەواو دەکـردن هـەمان ژیـانی ئەوانمان هەبوایە، بەڵام بێبەش بوین لە هەموو ئەو نازانەی کـەدایك و بـاوك بـۆ منالّی فەراهەم دەکرد، ئەرکی قورسمان کەوتـە سـەر شـان هـەر ئـەوەش بـووە هـۆی ئـەوەی نـەمتوانی درێـژە بـە خوێنـدن بـدەم ئـەوەتا دوای دابڕانێکـی زۆر ئێستا دەخوێنم بە ئومێدی تەواوکردنی ئامادەیی و چوونە زانکۆ.

دایکم کاتێـك ئـەنفال کـرا دووگیـان بـوو بێویـژدانی و دڕنـدەیی جـەلادەکانی بـــەعس هـــیچ ویـــژدانیان نەجولاَبوو بـەو حالّـەوە دایکـم ئـەنفال کـرا، کاتێـك ڕوفـاتی بەشێك لە ئـەنفالکراونی دۆڵـی جافایـــــەتی گەڕایـــــەوە کوردسـتان سـەرۆکی هـەرێمی کوردسـتان لـە سـەر روفـاتی دایکم کڕنوشـی ڕێـزی بـرد بـۆ هەموو ئەنفالکراوان.

ئاوات قادر مالومەیی و نووسەر

چـیرۆکی کـاك ئـاوات بـەم چەند دێرە تەواو نابێـت تـەنها کورتەیـــــەك بـــــوو لـــــە گێرانەوەکانی.

تاوانی ئەنفال ئەو ڕاچڵەکینە گەورەیە بـوو وەکـو بومەلەرزەیـەك لـە شـکۆی کۆی مرۆڤایەتی درا و هەمووانی خسـتە لـەرزە و مەسـجێکی دا بـە مرۆڤایـەتی،

که لە هەموو قۆناغێکدا دیکتاتۆرەکان ڕووداو دروست دەکەن و خولقێنەری تاوانن و نابێت لە بەرامبەریان بێدەنگ ببین.

کاتێک مرۆڤ گوێ بیستی گێڕانەوەی ڕۆژە ڕەش و سەختەکانی ئەنفال دەبێت کە چۆن لە بیابانە گەرمەکانی جنوبی عێراق و بە گەرمای هاوین سزای نەفسی و جەستەیی دراون، زۆر ئەستەمە دڵ و دەرونی مرۆڤی خاوەن ویژدان لە ئاست ئەو ڕووداوە گەورە بسرەوێت و ئارام و بێدەنگ بێت.

وێنەی ئەنفالکراوان

ویێنەی ئەنفالکراوان

کچێك بە بەرچاوی باوکی و ئێمەوە لە برساندا مرد!

مـام سـەعدونی بەتەمـەن، گۆچـان بەدەسـت ڕوخسـاری پـڕ چـرچ و لـۆچ بەدەست ناڕەحەتی ژیان و خەمەکانی دنیـا، خـەڵکی گونـدی مالومـەی دۆڵـی جافایەتییـە خـۆی و بـە شـێك لـە خانەوادەکـەی ئـەنفال کـران، دوای چـەند مانگێك ئەو ئازاد کرا زۆر دیمەنی ناڕەحەت و تراژیدی بە چاوی خـۆی بینیـوە لە کاتی زیندانیدا.

کاتێـك چـوینە مـاڵی مـام سـەعدون بەتـەنها لـە ژووری میوانـە خـانووە مسەلەحەکەی دانیشـتبوو زۆر بـە ڕێـزەوە بـەخێر هـاتنی کـردین بـەڵام ئـەوەی سەرنجی منی ڕاکێشا مام سەعدون هەمیشـە لـە چاوەڕوانی ئەوەدایـە کـە وەك ئـەنفالکراو موچـەی مانگانــەی بـۆ ببڕدرێتــەوە، وتم مـام سـەعدون ئەمــەوێت هەندێك قسەم بۆ بکەیت لەسەر ئەنفالکردنی خۆت و کوڕەکانت و مناڵەکانیان.

مام سەعدوون، دوو کوڕ و هاوژینی کوڕێکی و کوڕزای ئـەنفال کـراون، خـۆی لەبەر ئەوەی وەك بەتەمەن ئـەژمێر کرابـوو دوای زیـاتر لـە هەشـت مـانگ ئـازاد کراوە بەڵام کوڕ و بوك و کوڕەزای بۆ دواجار نەبینییەوە.

هەرچەندە ئێستا تەمەنی سەرو هەشتا ساڵە بـەڵام لـە قسـە کـردن و بـیری ڕابوردو زۆر باشە بەم شێوە باسی چەند دیمەنێکی ئەوکاتە دەکات.

کاتێك ئێمە لە زیندانی قەڵا بە دیوا و تـەل گیراوەکـەدا بـووین زۆرمـان تینـو بوو داوای ئاومان دەکرد بۆیان ناهێنـاین، باشم لە بـیرە پیاوێـك بـەناوی حـاجی عومەرەوە داوای ئاوی کرد لـە بـری ئـەوەی ئـاوی بـدەنێ بردیانـە دەرەوە بـەو گەرمایـە لـە عـەمودیان بەسـت و لێیـان دەدا، مـن ویسـتم ئـاوی بـۆ بـەرم وتـی مەیهێنە باتۆش سزا نەدەن.

زۆر کەسم بینی لە برساندا دەمردن بـەڵام نامناسـین تـەنها کچـێکی خـەڵکی سەرمۆردم دەناسی کە بەبەرچاوی ئێمە و باوکیەوە مرد.

دوای مردن بە عەرەبانەی دەستی دەیانگواستنەوە بۆ ناو چاڵێك و گڵیان بەسەردا دەکردن، بەڵام گڵەکە کەم بوو سەگەل بۆیان دەهاتن و دەریان دەهێنانەوە و دەیانخواردن.

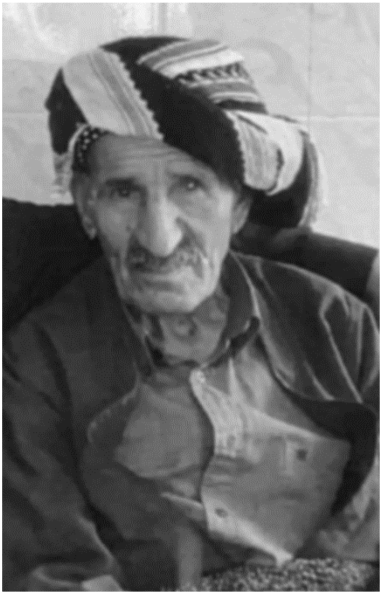
مام سەعدون

ڕوخساری مام سەعدون پێمان دەڵێت ئەنفال تەنها لەناوبردنی نزیکەی دوو سەد هەزار مرۆڤی بێتاوانی کورد نەبوو، بەڵکو دوای تاوانی ئەنفالیش کاریگەری ئەو ڕۆژانە بە سیمای کەسوکاریانەوە دیارە.

کاتێك دەتەوێت ڕزگار بوویەکی ئەنفال بدوێنیت و باسی ئەو تاوانە گەورەی لێبپرسیت هەرچەندە زیاتر لە سی ساڵی بەسەردا تێپەڕیوە، بەڵام بێ بیر کردنەوە دەگەڕێیتەوە بۆ ئەو ڕۆژانە کە چۆن جەلادە درندەکانی بەعس زۆر نامرۆڤانە ڕەفتاریان لەگەڵ کردون.

لەبەر چاوی خۆم لە برساندا لەسەر پلیکانەی قادرمەکان کەوت و وەفاتی کرد

قادر سەرمۆردی خەڵکی گوندی سەرمۆردی دۆڵی جافایەتییە، ئێستا لە شارۆچکەی پیرەمەگروون دادەنیشێت، تەمەنی ١٠ دە ساڵان بووە لەگەڵ بەشێك لە کەسوکارەکەی ئەنفال کراوە، لەبەرئەوەی منداڵ بووە دوای چەند مانگێك ئازاد کراوە، ساڵی ١٩٩٣ لە تەمەنی ١٥ ساڵیدا چەکی

پێشمەرگەیاتی کردە شانی لەناو ڕیزەکانی یەکێتیدا تائێستا بەردەوامە و بەشداری بەرگرییەکانی کردووە لە کاتی هاتنی داعشدا. بەڵام دیمەنە ناخۆشەکانی زیندانی بیر ماوە بەم شێوە باس لە هەندێك تاوانی بەعسیەکان دەکات کە خۆی بینیوێتی لە کاتی زینداندا.

قادر سەرمۆردی

چ دیمەنێك لەوە ناخۆشتر و ناخ هەژێنترە کە بەبەر چاوتەوە هاوزمان و هاودین و هاوشاری و هاوگوند و خۆشەویستت بمرێت نەتوانیت بچیت بیشاریتەوە بەڵکو دەرخواردی سەگە ڕەشەکانیان دەدان. ئەمسەراو سەری قەڵا دوو دەرگای هەبوو کەس بۆی نەبوو بچێتە دەرەوە حەرەسی پۆلیسی هەبوو، ناوقەڵاش بە دەست بەعسی و ئیستیغباراتەکانەوە بوو، لە پۆلیسی دەرگای دەرەوەی قەڵامان بیست کە وتیان سەگەکان لاشەی مردووەکان هەڵدەدەنەوە و دەیخۆن چونکە کەمێك لمیان بە سەردا کردبوون.

جارێکیان ژنێکی خەڵکی گوندی سەرمۆرد کە دەکاتە نەنکی کاك سەلاح کۆچی دوایی کرد، بردمانە دەرەوە نەیانهێشت چاڵی بۆ هەڵکەنین تەنها هەندێك لممان خستە سەر لاشەی پیرۆزی کە بە دڵنیاییەوە دوای ئێمە سەگە دڕندەکان لاشەی پیرۆزیان خواردووە.

بە ڕوداوێکیتر زۆر ناڕەحەت بووم ژنێك لەناو قەڵادا منداڵی بوو دیارە لەبەر

کەمی بەرگری لەشی ژنەکە لەبەر برسی و تینوێتی بەداخەوە کۆچی دوایی کرد پیاوەکەی دەگریا مردنی ژنەکەی بیر چووبووەوە بە دەنگێکی زۆر زەلیلانە دەیوت خوایە گیان من چی لەم منداڵە بکەم کێ شیری بداتێ؟ ئەی پۆشاکی لەکوێ بۆ پەیدا بکەم؟ خوایە من و ئەویش بکوژە وەڵا مردن بە ئاوات دەخوازم!

دیمەنێکی تری زۆر نارەحەتم بینی کە هەرگیز بیرم ناچێتەوە پیاوێکی دۆڵەبیی بە ناوی کاك قادر لەبەر چاوی خۆم لە برساندا لەسەر پلیکانەی قادرمەکان کەوت و وەفاتی کرد، هەموومان بۆی گریاین چونکە لە برساندا ئەو پیاوە جوان و بەتوانایە بەجێی هێشتین دوا خۆی کۆمەڵێك منداڵی وردی بەجێهێشت.

ژێر زەمینێك لە خوار ئێمەوە بوو پڕبوو لە زیندان، گوێمان لە ناڵە و هاواری زیندانیان بوو کە لێیان دەدان، دڵنیام ئەوانە لە ژێر ئەشکەنجە و برسێتی و تینوێتی وەفاتیان کردووە.

ئەمانە هەمووی ڕوداوی ناخۆش و کارەساتبار بوون چۆن لە بیرمان دەچێتەوە، ئێستاش شەوی وایە لە بیرکردنەوەی ئەو ڕوداونە خەوم لێ دەزڕێت و ناتوانم بە ئاسودەیی بخەوم.

تەرمی ئەنفالکراوێك لەبەردەمی سەگە ڕەشەکە

بەعسیەکان وا وێنای خۆیان دەکرد کە قـەدەری ژیـانی مرۆڤـی کـورد لـە دەستی ئەواندایە

بەعسـیەکان بـە شـەق و زللـە ئـەنفالکراوانیان لێـك جیـا کردونەتـەوە و کردویانن بە چەند بەشێك.

بەشێکیان کچە پاکیزە و تازە پێگەیشتوەکان لەبەر چاوی دایك و باوك و برا بە ڕاکێشانی قژ لە کەسوکاریان دایانبڕین، بێ گوێدانە هاوار و گریانیـان کـە قیـژە و ناڵـەیان دەگەیشـتە ئاسمـان و ئەسـتێرەکانی هێنـابووە جوڵـە و سرەوتیان نەمابوو بۆ ئەو بێ ڕێزیەی بەرامبەر مرۆڤە پاکەکان دەکرێت.

زۆر ئەستەم بوو ئەو ڕەفتارە نامرۆڤانەیە قبوڵ بکرێت لە لایـەن کەسـوکاری پاکیزەکانەوە، بەڵام کەسوکارێك کە خۆشی زینـدانی دەسـتی جـەلادەکان بێـت و لەگەڵ هەر هاوار و هەڵوێستێکدا بە شەق و زوللـە و تـێلا لێـی بـدرێت دەبێـت دەسەلاتی چیبێت؟!

کچی کورد هەمیشە وا پەروەردە کراون کـە تـا پێکهێنـانی ژیـانی هاوسـەری لە دایك و بـاوك و کەسـوکار دانـەبڕێن و بـەبێ زانینـی ئـەوان بـۆ هـیچ شـوێنێك نەڕۆن، بەڵام ڕۆیشتنی ئەمجارەیان بێ پرسی دایك و باوك بوو، تەنانـەت نـەیان هێشت خواحافیزیش لە یەکتر بکەن.

بەشـێکی تریـان کـوڕە گەنجـەکان بـوون کـە سـەرەتای ژیـانێکی نـوێ چاوەڕوانی دەکردن، ئەوان لە خەون و خەیاڵی ئەوەدا بـوون کـەی ڕۆژێـك بێـت بگەن بە ئاواتەکانیان و وەکو هـەموو لاوانـی جیهـان ئـەوانیش بتـوانن چێژ لـە ژیان ببینن، بتوانن بگـەن بـە بـەرزترین ئاسـتی خوێنـدن و خزمـەت بـە گـەل و نیشـتیمان بکـەن، بـە شـوێن ئەویندـاری خۆیانـدا بگـەڕێن و ژیـانی هاوسـەری پێکبهێنن، یان وەکو برا پێشمەرگەکانیان خزمـەتی کوردسـتان بکـەن و چـەکی شەرەف بکەنە شانیان بۆ بەرگری لە خاکی پیرۆزی کوردستان.

بۆ ئەوان هـەموو چـرکە سـاتێك مـردن بـوو، لـە هـەڕەتی لاوی و توانـای بـە هێزیان زیندان بکرێن و بەعسیە ترسنۆکەکان سوکایەتیان پێبکـەن بـە لێدان و هەڕەشە، تەنانـەت لـە بەرچـاویان دایـك و بـاوك و خوشـك وبرایـان بـێ ڕێزیـان پێبکرێت ئەمان هیچ دەسەڵاتێکیان نەبێت بۆ بەرگری کردن.

لاوی کورد هەرگیز دەستەمۆی داگیر کـەران و بـێ ڕێـزان نـەبووە، هەمیشـە وەکـو چـیا بـەرزەکانی کوردسـتان بەربەسـتێك بـووە بـۆ پاراسـتنی شـکۆی مرۆڤایەتی و تاکی کورد، هەر ئەو هەڵوێسـتەش بـووە دوژمنـانی کـوردی بـەگیر هێنـابوو بـە دەسـت توانـا و ئازایـەتی لاوە خـوێن گەرمـەکان، کوردسـتان بـۆ دوژمنانی داگیرکەر بووبووە گۆڕستان.

ئەگەر خائینانی ناوخۆ و چڵکاوخۆرەکانی بەعس نەبووایە کـێ زاتـی دەکـرد دەست بهێنێتە بەردەم هورەی پۆلاینی تێکۆشەرانی خوێن گـەرم، بەعسـیەکان و دارودەسـتەکەی وا وێنـای ژیـانی دوای تـاوانی ئـەنفالیان دەکـرد کـە بـە لەناوچـونی هـەزاران لاوی کـورد کورسـتان بـێ جوڵـە دەمێنێتـەوە و هەرچـی بییانـەوێت بۆیـان دەچـێتە سـەر، هەرچـەندە بـە بیرکردنەوەیـەکی هەڵـەدا گوزەریان دەکرد، ئەو جۆرە ڕفتارە نەشـیاوە زیـاتر ڕق و کینـەی لاوەکـانیتری پاشمـاوەی ئـەنفالی بـە هێـز کـرد و سـەرئەنجام بـووە هـۆی هـەرەس هێنـانی دەسەڵاتی فاشیزم.

بەشـێکی تـری هـەڵاوێردان و جیاکردنـەوەی ئـەو دوو هاوژینـە و بـوون کـە تەمەنێکی زۆریان بە یەکەوە بەسەر بردبوو نە گەرما و سەرما و نـە تۆپبـاران و کیمیاباران و دەنگی فڕۆکە سەربازیەکان نەیتوانی لێکیان جیا بکاتـەوە، ئـەوان بڕیاریان دابوو تا دوا ساتەکانی ژیان هاوژینی یەك بن و لە خۆشـی و ناخۆشـیدا بە یەکەوە هەناسەکانی ژیان بەڕێبکەن!

بەڵام وەیشمەی ڕەشی بـە عسـیەکان بـووە مۆتەکـە و لێکـی جیاکردنـەوە و

نەیهێشـت جـارێکیتر گاڵتـە و گـەپ بکـەن و بەرنامـە دابنـێن بـۆ ئاینـدە و بـە ئاسودەیی منداڵە چاوگەشەکانیان لە ئامێز بگرن.

خێزانی کورد وا ڕاهاتبوو کە ژەمەکان لـە سـەر یـەك سـفرە کۆ ببنـەوە، بـە دەم نان خواردنەوە دەمە تەقێ بکەن و ڕابوردوو وەکو سەرگوزشـتە بگێڕنـەوە بۆ منداڵەکانیان، باس لە ئایندەیەکی نادیار بکـەن و دنیایـەك خـەون و ڕوئیـای ڕەنگـا و ڕەنـگ بـۆ منداڵـەکانیان دەسـتەبەر بکـەن، بـەڵام ئـەمجارە زینـدانی زۆرەملێی بەعسیەکان سفرەی هـەموویانی دڕانـد و پـەردەیـەکی ڕەشـی خسـتە بەردەم بیناییان و نەیهێشت ئاواتەکانیان بەدی بێت.

بەشـێکی تریـان دایـك و بـاوك و باوەگـەورە و دایەگـەورە و بـە تەمەنـەکان بوون، ئـەوان تەمـەنێکی زۆریـان بـەڕێ کردبـوو لـە ژێـر سـایەی داگیـر کـەرانی کوردستان، تاوانەکانی داگیرکەرانی کوردستان بـە تایبـەت دەسـەڵاتی عێـراق و عوسمانیـەکان و ئینگلیـزی داگیرکـەریان وەکـو خـەون دەهاتـەوە بەرچـاو، کـە چۆن لە کاتی منـاڵی ئەوانـدا بـێ ڕێـزی بـە خـاکی پـیرۆز و خـەڵکی کوردسـتان کرابـوو، ئـەوان بـەرگری ئەفسـانەیی بـەردە قارەمـان و شەشـی ئـەیلولی سـاڵی ١٩٣٠ بەردەرکی سەرای سلێمانی و پێشمەرگە گیـان فیـداکانی کوردسـتان و بەرگری لە کۆماری مەهابات و شەڕی شاخ و دۆڵەکانی کوردستانیان بیر ناچۆوە.

ئەوان سەرەتاکانی حکومەتە یـەك لـە دوا یەکـەکانی عێراقیـان بـاش لـە یـاد بـووە کـە چـۆن سـەرەتا بـەڵێنی باشـیان بـە کـورد دەدا بـۆ خزمـەتکردنی کوردسـتان و جیـاوازی نـەکردن لـە نێـوان گـەلانی عێـراق، بـەڵام هـەرکاتێك حکومەت خۆی بگرتایە وەکو گورگی برسـی دەمیـان دەکـردە لاشـەی پـیرۆزی کوردستان و خەڵکەکەیان دەچەوساندەوە.

دوای بینینـی ئـەو هـەموو درامـا نـاخۆش و ناڕوونـە ئـەوان دەیـانڕوانی بـۆ ژیانێکی نوێ بـۆ خۆیـان و نـەوەکانیان، کـە لـە سـێبەری حـوکمێکی یەکسـاندا

بحەسێنەوە، ئەوان هەرگیز چاوەڕوانی ئەوەیان ناکرد بەو تەمەنە زۆر و ناخۆشیەی بەسەریاندا هاتووە زیندان بکرێن و بێ ڕێزیان بەرامبەر بکرێت و بە بەرچاویانەوە نەوەکانیان بە زیندویی ژێر گڵ بخرێن!.

قەدەری ئەوان جیاواز بوو هەندێکیان هەر لە ناو زیندان بۆ دواجار ماڵئاوییان لە کەسوکار و هاوڕێیان و کوردستان کرد، شانسی ئەوەیان نەبوو سەربوردەیەکیتر بخەنە سەر حیکایەتەکانیتر، مەرگ دەرفەتی گێڕانەوەی سەربوردەی زیندانی پێنەدان، بەڵکو بوونە خۆراکی سەگە ڕەشەکانی دەوری زیندان.

هەندێکیشیان بۆ خەفەت و ناڕەحەتیەکانی ژیان چارەنوسیان مانەوە بوو لە ژیانی دوای تاوانی ئەنفال، دوای نزیکەی ساڵێك جارێکیتر گەڕانەوە ناو کەسوکار و خاکی کورستان، بەڵام بە بێ ڕێزی بەبێ جل و بەرگی باش و برسی لە سەر شەقامەکانی شارەکانی کوردستان فڕێدران.

ئەوان شەو و ڕۆژ چاو بە فرمێسك و خەیاڵیان لای هاوڕێکانی زیندان و جەلادە ناشیرینەکانی بەعس بوو، کە چۆن سوکایەتی بە کەسوکاریان کراوە و ئەمانیش لە بێدەسەڵاتیدا تەنها گریان فریاد ڕەسی دڵ و دەرونی لە جۆشیان بوو.

هەرچەندە ئەوان ڕزگاریان بوو لە مەرگێکی نائاسایی، بەڵام هەمیشە خوازیاری مەرگ بوون هەموو ڕۆژێکیان زیندان و مەرگە و چاو بە فرمێسکن بۆ دیداری کەسوکاریان.

لە بیرەوەری ئەواندا ماوە و بۆمان دەگێڕنەوە کە چۆن لە ژورێکی تەڕ و پیسدا چەندین کەس زیندانی کرابوون و خواردنی یەك ڕۆژیان تەنها یەك سەمونی ڕەق و کۆن بوو. بە چاوی پڕ فرمێسکەوە بۆمان دەگێڕنەوە کە شەو و ڕۆژ بە بەرچاوی ئەوانەوە هاورێ و کەسوکاریان دەمردن و فڕێ دەدرانە دەرەوەی هۆڵی زیندانەوە، کەمێك لمی گەرمی بیابانیان بەسەردا دەکردن،

دوای چەند ساتێك سەگە ڕەشەکان لمەکەیان لادەبرد و لاشەی پیرۆزیان لەت لەت دەکرد، تەنها ئێسقانەکانیان دەبووە پاشماوەی سەگە دڕندەکان، سەگەکانیش وەکو بەعسیەکان دڵڕەق و بێبەزەیی بوون و قەدری لاشەی پیرۆزی مرۆڤە پاکەکانی کوردستانیان ناگرت.

چیرۆکی کەسوکاری ئەنفال کراوان تەنها لەم چەند دێڕەی سەرەوەدا کورت ناکرێتەوە زۆر زیاتر هەڵ دەگرێت.

بیهێنە بەر چاوی خۆت چەند ناخۆش و دڵهەژێنە ژن و پیاوێك دوای چەندین ساڵ بە یەکەوەبوون و هاوڕێ بوونیان کە هاوژینی یەك بوون لە هەموو خۆشی و ناخۆشیەکانی ژیاندا لێك دانەبڕاون، بە هاوبەشی منالّیان بە خێو کردووە و خۆیان کردۆتە قوربانی منالّەکانیان، بۆ ساتێکیش نەبوونە دیلی قەدەر و ئامادەیی بەجێهێشتنیان نەبوون، بەلاّم قەدەری ئەم جارە لە دەستی مرۆڤدا بوو، مرۆڤ گەلێك کە وەکو ڕۆبۆت کۆنترۆڵی جوڵەیان لە دەست خۆیاندا نەبوو بەڵکو بە دەست سەرکردە بێ ویژدان و دڕندەکانی بەعسەوە بوو، وا وێنای خۆیان کردبوو کە ژیان و مردنی هەموو هاولاّتیانی عێراق لە دەستی ئەواندایە.

ئەمجارە مرۆڤە بێ ویژدان و دڵڕەقەکان بوونە هۆی لێك دابڕانی هاوژین و منالّەکانیان بە بەرچاوی یەکترەوە لێکیان دابڕین و خستیاننە ئۆتۆمۆبێلی سەر قەپات و بۆ شوێنێکی نادیاریان بردن و کردیاننە قوربانی حەز و ئارەزووی بەعسیەکان.

دڕندەیی و نامرۆڤانەیی بەعسیەکان گەیشتبووە ئاستێك کە گوێیان بە هیچ یاسا و ڕێسایەکی ئەرزی و ئاسمانی نادا، هەموو یاساکانی تایبەت بە مافی مرۆڤیان پێشێل کردبوو، ئەگەر لەخۆبایی بوونی سەرانی بەعس نەگەیشتایە ئاستی نامرۆڤی چۆن دژی هەموو یاساکانی مافی مرۆڤ دەبوون!

لـه خـاڵی پێنجـی جاڕنامـەی مـافی مرۆڤـدا هـاتووە (هـیچ کەسـێك نـابێ ئەشـکەنجە بـدرێت یـان بەشـێوەی زاڵمانـە سـزا بـدرێت یـان ڕووبـەڕووی هەڵسوکەوتی دژە مرۆڤ بێتەوە یان بچەوسێنرێتەوە).

قوربانیەکان هیچ دەسەڵاتێکیان نەبوو تەنها هاوار و گریان نـەبێت بـۆ حـاڵی خراپی خۆیان، کە بۆچی بـەو شـێوە نامرۆڤانەیـە ڕەفتاریـان لەگـەڵ دەکرێـت، ئاخر دەبێـت تـاوانی کـورد بـوون ئەوەنـدە گـەورەبێت؟! خـۆ کـوردیش وەکـو هەموو گەلانی جیهان مافی ئـازادی و پێکـەوە ژیـانی هەیـە و خـوای گـەورە بـە گەلێکی سەربەخۆ دروستی کردووە.

بە هەڵڕشتنی ئـاوی فرمێسـکی چـاویان و بـە تیلـە چـاو نیگایـان دەکـرد بـۆ جـەلادەکان، کـە چـۆن وەکـو دڕندەیـەکی بـێ ویـژدان کەڵبـەی نامرۆڤانـەیان دەگـرن لـە جەسـتە و دەرونـی منالـە پـاکیزە بـێ گـەرد و پاکـەکان کـە هـیچ کردەیـەکی خراپیـان نـەبووە تـەنها کـورد بـوون نـەبێت، هەرچـەندە کـەمێك ئومێدیان هەبوو لە وێستگەیەکیتری ژیـان بـە دیـداری منالـەکانیان و هـاوژین و خوشك و براکانیان شاد دەبنەوە بەڵام ئەوە بوو بە خەیاڵ، نـەبوو بـە ڕاسـت و تا ئێستاش لە چاوەڕوانی ئەو وێستگەیەن.

کوشتن لە تەواوی ئاینـە ئاسمانیـەکان و جاڕنامـەکانی مـرۆڤ یاسـاغە و هـیچ پاسـاوێك نییـە بـۆ کوشـتنی مـرۆڤ، بـەڵام سـەدام و داروودەسـتەکەی هـەموو سـنورێکی مرۆڤایـەتیان تێپەڕانـد، بـەبێ دادگـایی کـردن گرتـوانی سـڤیل کـە زۆرینـەیان منـاڵ و ژن و پـیر و پەککەوتـە بـوون دوای ئەشـکەنجەی دەرونـی و جەستەیی هەر بەزیندویی زیندە بەچاڵی کردن.

دەبێت ویژدانی جەلادەکان چۆن نـەجوڵابێت کاتێـك لمـی گـەرمی بیابـان لـە مانگە گەرمەکانی هاوین بەسەر لاشەی پیرۆزی منـاڵێکی شـیرەخۆری دابـڕاو لـە نازی دایك و باوکدا کرابێت!

ئاخر چۆن بتوانین تاوانی کوشتن و زیندەبەچاڵکردنی نزیکەی دوو سەد هەزار مرۆڤی سڤیل لە تاوانی ئەنفال لە یاد بکەین، ڕاستە ئەنفال بوو بە مێژوی ڕەشی مرۆڤ کوژەکان، بەڵام ئەنفال ئایندەشە بەردەوام دیکتاتۆرەکان بیر لەوە دەکەنەوە چۆن نەیارەکانیان ئەشکەنجە بدەن و بیانکوژن، تاوانی ئەنفال هێندە فراوان و گەورە بوو نەتوانرا وەکو تاوانەکانیتر بەبێ دەنگی تێەپەڕێت بۆیە بەشی زۆری نوسەرانی هێنایە دەنگ و گومان لە دەسەڵاتداران، هەربۆیە نوسەری گەورەی کورد بەختیار عەلی بەم شێوە وەسفی دەکات (ئەنفال ڕابوردوو نییە! بەقەد ئەوەی تا زهنیەتی تراژیدیا مابێ لە پێش هەموو کەسێکمانەوەیە ڕۆژێك لە ڕۆژان دووبارە دەبێتەوە).

شاعیری نیشتیمانپەروەر و شۆڕشگێڕی کورد شێرکۆبێکەس بۆ تاوانی ئەنفال تێکستێکی گەورە دەنوسێت.

خەو نەبوون، کیژۆڵە خەون نەبوون
ئەوە ڕەزبوون و ئەمردن
ئەوە ئاوبوون و ئەخنکان
ئەوە بەرد بوون و شل ئەبوون
ئەوە گۆم بوون و ڕەق ئەبوون...
خەون نەبوون کیژۆڵە خەون نەبوون
ئەوە دەستی سەرگورزشتە و
خەیاڵ نەبوو کیژۆڵەکەم..
ئەوە دەستی نیوەی دونیا و
نیوەی دەوڵەت و قانوون بوو
کە ئەهات و تۆی ئەخستە زیلێکەوە و
دوور ئەیبردی

.. ئەوە نیوەی بلیمەتی و نیوەی عەقڵ و
نیوەی زانای جیهانیٚ بوو
بەیەکەوە لەگەڵ (مونتەسیر بیللا)دا
بای بۆگەنیان بۆ هەڵکردی
خەون نەبوون کیژۆڵە..خەون نەبوون
کلۆ خەڵوزە ساردەکە
ئەوە مەمکێکی دایکت بوو
تۆپەڵە سورو گەرمەکە
ئەوە دەماغی باوکت بوو
خەون نەبوون کیژۆڵە..خەون نەبوون
....
خەو نەبوون کیژۆڵە خەو نەبوون
وەکوو پرچ و زەردەخەنەو گوارەکانت
حەقیقەت بوون
خەو نەبوون هەرگیز خەو نەبوون
ئەی بە چاوی خۆت نەتبینی
گوڵەکان چۆن لە ترساندا ڕایان ئەکرد
بنچکەکان هەڵئەهاتن
ئەی بە چاوی خۆت نەتبینی
کەروێشێك خۆی ئەکرد بە پەیکەر
هەتاو خۆی ئەکرد بە سێبەر
ئەی بە گوێی خۆت گوێت لیٚ نەبوو
لەو ئێوارە بەسامەدا

سەگەکەمان کەوتە قسەو

بەڵام مەرد بوو

وتی چی ئەکەن با بیکەن

بەڵام من نابم بە بەعسی

خەون نەبوو کیژۆڵەکەم خەون نەبوو!

سکاڵانامەی سەربازێکی عێراقی بۆ سەدام حسێن

تاوانی ئەنفال بە شێوەك بوو هەرچی کوردزوبان بوایە دەیگرتەوە، ئەگەر کەسی ناو خانەوادەکە لە خزمەتی سەربازی یان فرمانەکانی حکومەتیشدا بوایە، عاسی مستەفا ئەحمەد لە کاتی جەنگی عێراق — ئێراندا سەربازی عێراق بووە و لە لایەن ئێرانەوە گیراوە و زیندانی کراوە، کاتێك دێتەوە هەواڵی ژن و منداڵەکانی پێڕادەگەیەنن کە بەر تاوانی ئەنفال کەوتون، سکاڵانامەیەك ئاراستەی سەرۆکی عێراق سەدام حسێن دەکات بە ئومێدی شاد بوونەوە بە خانەوادەکەی.

بە ناوی خوای بەخشندە و میهرەبان.

سەرۆك و سەرکردەی سەروەر، بەڕێز سەدام حوسێن (خوا بیپارێزێ)، سەرکۆمار و سەرۆکی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش:

هەڤاڵی تێکۆشەر سڵاوت لێدەکەم و وەك هاوڵاتیەکی دڵسۆز خۆمت پێدەناسێنم.

بە ناوی دادپەروەری بەعسەوە لێت دەپاڕێمەوە گوێ لە کێشکەم بگری، چونکە شەو و ڕۆژ خەوی لێزڕاندوم، لەبەر ئەوەی هیچ هیوایەکم نەماوە و لە ئێوە بەولاوە کەسی ترم نییە پەنای بۆ ببەم، وا ئەم کێشەیەم دەخەمە بەر دەمتان بە ئۆمێدی ئەوەی بایەخێکی پێبدەن.

من عاسی مستەفا ئەحمەد، کە لە خوارەوە ئیمزام کردووە، لە ٢٤ی ئابی ١٩٩٠ دا وەك دیلێکی جەنگ گەڕاومەتەوە، سەربازێکی ئیحتیاتم لە ساڵی ١٩٥٥ دا لە دایك بووم، لە شەڕی قادسیەی سەدامی شکۆداردا لە کەرتی شوش بەشداریم کرد و لە ٢٧ی مارتی ١٩٨٢ دا بە دیل گیرام، تا ئەو ڕۆژەی بڕیاری گۆڕینەوەی دیلەکانی جەنگ دەرچوو، بە دیلێتی مامەوە.

پاشان گەڕامەوە بۆ نیشتیمان و خاکی نیشتیمانی دایکی خۆشەویستم ماچ کرد و لە بەردەم وێنەی سەرکردەی سەرکەوتوماندا سەرۆك سەدام حوسێن کڕنوشم برد، لە دڵی خۆشمدا هەستم بە پەرۆشیەکی بێ پایان دەکرد بگەڕێمەوە ناو خێزانەکەم، ئەوان دڵخۆش دەبن بە بینینم و منیش خۆشحاڵ دەبووم بە دیداریان و هەمووman نوقمی خۆشی و شادیەك دەبووین ئەوسەری نەبێتەوە و لە باسکردن نەیات.

بە هەرحاڵ گەڕامەوە ناو ماڵی چۆل و هۆڵ، ژنەکەم و مناڵەکانم لەوێ نەبوون، ئای لەم کارەساتە دڵ تەزێنە! ئای کە چ زوخاوێکە! پێیان وتم تەواوی خێزانەکەم لە عەمەلیاتی ئەنفالدا کەوتونەتە دەست هێزەکانی ئەنفال، کە لە ناوچەی باکوردا، بە فەرماندەیی هەڤاڵ عەلی حەسەن مەجید ئەنجامدرا، من هیچ شتێك دەربارەی چارەنوسیان نازانم و کەسانی خێزانەکەم ئەمانەن:

١/ عەزیمە عەلی ئەحمەد لە دایك بووی ١٩٥٥ خێزانمە.

٢/ چرۆ عاسی مستەفا لە دایك بووی ١٩٧٩ کچمە.

٣/ فەرەیدون عاسی مستەفا لە دایك بووی ١٩٨١ کوڕمە.

٤/ ڕوخۆش عاسی مستەفا لە دایك بووی ١٩٨٢.

بەم شێوەیە ئەم سکاڵایە دەخەمە بەر دەستت، ئومێد دەکەم بەزەییەکت پێمدا بێتەوە و چارەنوسیانم پێڕابگەیەنیت.

خوا سەرتان بخات و بتانپارێزێت

سوپاس و ڕێزمان

ئیمزا

دیلی جارانی جەنگ، سەربازی ئیحتیات

عاسی مستەفا ئەحمەد

بێ ماڵ و بێ داڵدە، پارێزگای سلێمانی/چەمچەماڵ

گەڕەکی بێکەس/مزگەوتی حاجی برایم

٤ی تشرینی ١٩٩٠

وەڵام

بە ناوی خوای بەخشندە و میهرەبان

کۆماری عێراق

دیوانی سەرۆکایەتی

ژمارە: ش ع/ب/٤/١٦٥٦٥

ڕۆژ: ٢٩ی تشرینی یەکەمی ١٩٩٠

بەڕێز/ عاسی مستەفا ئەحمەد

پارێزگای سلێمانی/قەزای چەمچەماڵ/گەڕەکی بێکەس/مزگەوتی حاجی برایم

سەبارەت بە سکاڵانامەکەت لە ٤ی تشرینی یەکەمدا، ژنەکەت و منداڵەکانت لە ماوەی عەمەلیاتی ئەنفالدا، کەوا ساڵی ١٩٨٨ لە ناوچەی باکوردا ئەنجامدرا، بزر بوون.

دڵسۆزتان

ئیمزا

سەعدون عەلوان مصلح

سەرۆکی دیوانی سەرۆکایەتی کۆمار

ڕەوشی دەروونی کەسوکاری ئەنفالکراوان

ئـەو ڕەوشـەی لـە ئێسـتادا بەسـەر کـوردا دێـت لـە پێشـێل کردنـی داوای مافەکانی و بە ڕەوا نەزانینی وەك گەلێکی سـەربەخۆ و خـاوەن مێـژوو و کلتـور و نەریتی خۆی جۆرێکە لە ئـەنفال، چـونکە بـە بـەردەوامی لـە ژێـر هەڕەشـەی تەماحی زلهێزاندایە و مامەڵەی ئابووری بە چارەنوسی کوردەوە دەکرێت.

کەسـوکاری ئـەنفالکراوان دەرونیـان نائـارام و پـڕ خەمـە و بـەردەوام لـە ژیانی تراژیدیای ڕابوردودا دەژین، ئەنفال نەبوو بەو مێـژووە کـە لـە ئاسـت خـەبات و قوربانیـدانی گەلێکدا بێـت کـە بـە درێـژایی مێـژوو کۆمـەڵ کـوژ دەکرێـت، وەرچـەرخاندنی ئـەم تاوانـە مرۆییـە بـە سـودی دۆزی نەتـەوەی کورد نەبووە.

تاوانی ئەنفال جینۆساید کردنی گەلێکی بێ تاوانە، کاریگەریـەکانی زۆر قـوڵ و مەرگەسـاتبارن نـاتوانین بەسـانایی گوزارشـتی لـێ بکـەین، کەسـوکاری ئـەنفالکراوان لـە خـەمێکی بـێ کۆتـان پێوسـتە لەگـەڵیان هاوبـەش بـین و ئاگاداریان بین، ئەوان دڵخۆش نین بـە زەماوەنـد و خۆشـیەکان و بـیری قوڵیـان لای تراژیدیایەکە کە ئەستەمە بیریان بچێتەوە.

پێکهاتەی مێشکی مرۆڤ بە شێوەیەکە کارەسات و ڕووداوە ناخۆشـەکانی بـۆ چـەندین سـاڵ لـە یـاد دەمێنێـت، هەسـت و سـۆزی مـرۆڤ لـە ئاسـت ڕووداوی نـەخوازراو کـە بەسـەریدا دێـت خۆڕانـەگرە، هـەر بۆیـە کاتێـك مـرۆڤ توشـی ڕوداوێکی ناخۆش دەبێت وەك مردنی کەسێکی نزیـك ناتوانێـت بـە سـانایی لـە یادی بکات بۆ ماوەیەك توشی تێکچونی دەرونی دەبێت و بـەردەوام لـە زهنیـدا دەمێنێتەوە و جۆرە ترس و دڵەڕاوکێ لە دەرونیدا دروست دەبێت.

دەروونناس سـولیڤان (Sullivan) ١٨٩٢–١٩٤٩ پێیوایـە دەروندروسـتی ئـــەو حاڵەتەیـــە کـــە تـــاك لـــە ژیانیـــدا لـــە ڕووی عـــەقڵی و دەرونییـــەوە

پێداویستیەکانی پڕکرابێتەوە، لە دەرئەنجامی باشی توانا کاریەکانی وەك مرۆڤ بە دەستهێنانی گەلێك سەرکەوتن لە ژیانیدا.

ئەریك فرۆمیش پێیوایە ڕەهەندێکی کۆمەڵایەتییە کە دەروندروستی دروستی دەکات لەو ڕووەی تاك لە گەڵ ژینگەی دەرونیدا ڕێك و گونجاو بێت و لە ناو هەمان ژینگەشدا تاك دەروندروستی باش بێت، ئەمەش بەرهەمی ئەوەیە کە هەست بە نامۆیی لە ڕوی دەرونی و هاولاتی بوونەوە لە نیشتیمانەکەی خۆیدا نەکات.

لە کاتێکدا پێی دەوترێت دەروندروستی کە مرۆڤ هەست بە باشی باری دەرونی بەرامبەر خودی خۆی و چواردەورەکەی بکات، کە لە ڕووی دەرونیەوە پێویستی بە توانای گونجاو و پەیوەندی کۆمەلایەتی لە ژینگەی دەوروبەریدا هەیە.

بۆ ئەوەی وەك مرۆڤێکی ئاسایی بێت دەبێت توانای ڕاگرتن و هاوسەنگی جەستەیی و دەرونی باش بێت، ئەو ژینگەی مرۆڤ تێیدا دەژی کاریگەری ئەرێنی و نەرێنی لە سەر دەرون باشی مرۆڤ دەبێت.

تاوانی ئەنفال تا ئاستێك کاری کردۆتە سەر دەرونی کەسوکاری ئەنفالکراوان ژیانی ئاساییان تا ڕادەیەك تێکچووە کە ناتوانن وەکو مرۆڤەکانی چواردەوریان گفتار و ڕەفتار بکەن هەمیشە لە بیری ڕۆژانی تاوانی ئەنفالدا دەژین ئەوەش کاریگەری نەرێنی لەسەریان دروست کردووە.

ئەنفال زیاتر لە پیاوان کاریگەری نەرێنی کردبووە سەر ژنان لە ڕوی کۆمەلایەتیشەوە کاریگەری نەرێنی بەجێهێشتووە و دەرونی ژنان ناجێگیر و خەمناك کردووە ئەوەش ئەگەری گوێزانەوەی لە دایکەوە بۆ منالْ هەیە.

تاوانی ئەنفال بێبەرنامە نەبووە و بە شێوەیەکی هەرەمەکی ئەنجام نەدراوە بەلکو پلان داڕێژراو بووە، وەك فرۆید دەلێت: هەموو تاوانێك

کەپلانی بۆ دادەنرێت مەبەست لێی فشار دروستکردنێکی درێژماوە و قوڵە بۆ مانەوە بە پێی هەلومەرجە سایکۆلۆجیەکان.

ئەنفال بەو شێوەی کە بەعسیەکان دەیانویست تا کاریگەری نەرێنی و ڕوخێنەر لە سەر تاکی کورد دروست بکات، ئەگەر دلۆپێك لە دەریای تاوانی درندەکانی بەعس هەڵێنجین و بیخەینە بەر دیدەی خوێنەر بۆمان دەردەکەوێت کە ویستی پیاوانی ڕژێم تەنها کوشتن و زیندە بەچاڵ کردنی مرۆڤی کورد نەبووە، بەڵکو شێوازی ڕەفتاری نا مرۆڤانەیان بەشێوەیەك بوو کە بەردەوام لە خەیاڵ و ئەندێشەی ڕزگاربوانی ئەنفال یان شایەتحاڵەکاندا بمێنێتەوە و نەوە دوای نەوە ئەو چیرۆکە تراژیدیایانە بگێڕدرێتەوە و لە پەرتوکی مێژوی ڕەشی داگیرکاری کوردستاندا بنوسرێتەوە، ئەمەی خوارەوە چەند نمونەیەکە لەو ڕوداوانەی بەسەر دەرونی ڕزگاربووانی ئەنفالدا هاتووە، خۆشەویستانیان لە بەرچاویان بەشێوەی دڕندانە دەکوژن، بۆ ئەوەی دەرونی خۆیشیان بە نائارامی بهێڵنەوە بە شێوەیەك بێت شەو و ڕۆژ بە خەیاڵی ئەو چیرۆکە پڕ ستەمە ساتەکانی ژیانیان بەڕێ بکەن.

ئەگەر بمانەوێت کەسوکاری ئەنفالکراوان بدوێنین چیرۆکەکانی ژیانی پڕ ئازاریان بە دەیان پەرتوك کۆتایی نایات، ئێمە لەم پەرتوکەدا تەنها چەند کەسێك دەدوێنین و دەیکەینە نمونەی هەموو کەسوکاری ئەنفال کراوان.

باوکم لە چاوەڕوانی هەواڵی خانەوادەکەیدا سەری نایەوە

کاوە حەسەن خەڵکی گوندی تەلانی قەزای دوکانە خێزاندارە و لە شاری سلێمانی نیشتەجێیە، لەخێزانێکی سێزدە کەسی تەنها خۆیی و باوکی دەرباز بوون و ئەنفال نەکران باوکیشی بە چەکی کیمیایی بریندار بووە چەندین ساڵ بە دەم ئازاری جەستەوە لە چاوەڕوانی هاوژین و منداڵەکانیدا چرکەکانی تەمەنی دەژمارد تا بەو ئاواتەوە سەری نایەوە و کاوەی تاقانەی ئەنفالی بەجێهێشت.

کاک کاوە لە دوای تاوانی ئەنفال لە تەمەنی لاوێتیدا بوو، چەکی پێشمەرگەیاتی کردە شانی لە ناو ڕیزەکانی یەکێتی نیشتیمانی کوردستاندا خەباتی چەکداری و سیاسی دژ بە پلانی گڵاوی حیزبی بەعس دەست پێکرد، لە ئێستادا ئەندام مەکتەبە لە مەکتەبی ڕێکخستنی یەکێتی.

وتی دەبێت لەوە ناخۆشتر چیبێت لە خێزانێکی ١٣ کەسی لە ئێستادا تەنها خۆم ماوم، هەمیشە بەدڵ لای ئەوانم هەرگیز بیرم ناچنەوە، زۆر جار خەویان پێوە دەبینم، تەنات هەندێك جار ناویان دێنم و بانگیان دەکەم.

زۆرجار حەز دەکەم بە تەنها لە شوێنێك بم کەس لە دەورم نەبێت بۆ ئەوی بە دڵ یادی ڕۆژانی پێش ئەنفال بکەمەوە کە چۆن کاتەکانم بە خۆشی بەسەر دەبرد لەگەڵ خوشك و براکانم، دەمەوێت لای منداڵەکانم ئەو دڵتەنگی و ناڕەحەتییە بشارمەوە بۆ ئەوەی هەست بە ناڕەحەتی من نەکەن.

باوکم تا کۆچی دوایی کرد بەردەوام سەیری هەواڵی تیڤیەکانی دەکرد و گوێ بیستی هەواڵێك بوو بۆ زانینی ڕاست و دروستی مەرگی هاوسەر و منداڵەکانی چاوی ئاوی لێبڕابوو، ترپەکانی دڵی ڕۆژ بە ڕۆژ زیادی دەکرد، ئەو ئاواتەی بردە ژێر گڵ هیچ هەواڵێکی دڵخۆشکەر نەبوو!.

کاوە حەسەن تەلانی لەنێوان دوو هەڤاڵی پێشمەرگەیدا

بینیم تەرمی کوڕەکەمیان خستە بەردەم سەگە ڕەشەکە

فەوزیە مەحمود یەکێکە لە ژنە ڕزگاربووەکانی تاوانی ئەنفال لە نوگرە سەلمانەوە گەڕاوەتەوە بەکورتی باسی یەکەم ڕۆژ دەکات کە گەیشتۆتە تۆپزاوا، وتی سەرەتا گەنجەکانیان لێ جیا کردینەوە، کاکە ملکۆی کوڕمیان لێسەندم بردیان بۆ شوێنێکیتر پاشان هاوسەرەکەمیان برد، کارەساتێکی هێندە ناخۆش بوو وێنەی نەبوو، دوای سێ ڕۆژ بردیانین بۆ نوگرە سەلمان جەهەنەمێکی ڕاستەقینە بوو، دوای دوو مانگ کوڕە پێنج ساڵیەکەم مرد بەچاوی خۆم بینیم تەرمی کوڕەکەم لەگەڵ تەرمەکانیتر خستیانە بەردەم سەگە ڕەشەکە، خاتو فەوزیە ئەوەندە تاوانی نابەجێی بینیوە دەڵێت ئەمە دڵۆپێکە لە دەریا !

پوره ئەسمەر لە تاوانی ئەنفالـە بەدناوەکـەی ڕژێمـی بـەعس بـۆ سـەر دۆڵـی جافایـــەتی خـــۆیی و دوو کـــوڕی و دوو کـــوڕەزایی و خوشـــك و برایـــەکی و خوشکەزایەکی بە حەوت سەرخێزانەوە و هەندێك خزم و دۆسـتی تـر دەسـتگیر کـراون تـەنها خـۆیی و بـراو خوشـکەکەی ئـازاد کـراون لەبەرئـەوەی تەمـەنیان هەبووە و بەساڵاچووبوون دواتر براو خوشکەکەشی وەفاتیان کردووە.

پوره ئەسمەر بە خەیاڵ چووبوەوە هەمان ئەو ڕۆژانەی کە ساتەکانی ژیانی بە ناڕەحەتترین شـێوە بـەڕێ کـردووە، باسـی شـوێنی مانـەوەیانی دەکـرد، وتـی ژیانمان مەرگەسات بـوو لـە ژوریێکدا بـووین نـاوی پڕبـوو لـەئاو و پیسـایی، بـۆنی پیس شێتی کردبووین نزیکەی بیست و پێنج کەس لە ژورێکـی چـوار بـە پێـنج دا بووین له ژیانێکی دژواردا بووین بەتـەواوەتی برسـیان کردبـووین، شـەو و ڕۆژ دوو سەمونی ڕەقیان پێدەدان سەگ بۆی نەدەخورا بەڵام لەبرسانا ناچار دەمانخوارد.

برسـێتی و تینـوێتی و ناڕەحـەتی جێگـا و گـەرمای بـەتینی بیابـان تـەواو شەکەتی کردبوین، شەو و ڕۆژ چەندین کـەسمان لـێ دەمـرد، لاشـەی پیرۆزیـان بـەبێ ڕێـز دەشـاردەوە بـە شـۆفڵ چـاڵی بچـوکیان هەڵدەکەنـد و ژێـر گڵیـان دەخســتن بــەڵام بــاش داناپۆشــران، سەگەڕەشــەکان هــەڵیان دەدانــەوە و دەیانخواردن، ئێمەش بەبینینیان زۆر بە پەرۆش بووین و زۆر دەگریاین!.

ئەگـەر پسـپۆڕانی دەرونزانـی و کۆمەڵناسـی لێکۆڵینەوەیـەکی ورد بکـەن لـە سەر ئەم جۆرە ڕووداوانە، ڕەنگە بگەنە ئەو ڕاستیەی کە دەرونی خـاتو فەوزیـە و پـوره ئەسمـەر هەمیشـە لـە نائارامیدایـە و پێویسـتیان بـە چـاودێری هەیـە و دەبێـت کەشـێکیان بـۆ فەراهـەم بکـەن تـا کـەمێك ڕابـوردوی پـڕ مەرگەسـاتی نادروست لە بیر بکەن.

ئاخر دەبێت چ حاڵەتێك لەوە ناخۆشتر بێت مناڵێك نۆ مانگ بە سـکی برسـی و ترس و لەرزی زروفـی نالـەبار و نائاسایشـی کوردسـتان و عێـراق هـەلگریت و

دواتر بە ناڕەحەتی ژیان لە یەکەم ڕۆژی لە دایك بوونیەوە گەورەی بکەیت، بەڵام لە پڕ هەڵاوی قورگی ناپاکانی وڵات ئەو دڕندانەی کە تەنها چێژ لە مەرگی مرۆڤە پاك و بێگەردەکان وەردەگرن، هیچ هەستی مرۆڤیان تێدا نەبێت و بچنە ئاستی دڕندەکانی دارستان و هەرچی بکەوێتە بەر دەمیان کەڵبەی ژەهراویان لێدەدەن؟.

فەوزیە چۆن ئەو ڕۆژەی بیر دەچێتەوە کە بێ پرس و وەرگرتنی ڕای ئەو کوڕە لاوەکەی دەبەن بۆ چارەنوسێکی نادیار، دەبێت تاوانی ئەو کوڕە چیبێت جگە لەوەی لە خێزانێکی هەژاری کورد زوبان لە دایك بووە، دەبێت ئەو ساتەی فەوزیە منداڵێکی ئازیزی لە دایك دەبێت و دوای حەوت ڕۆژ شەوارە گرتن لە سەری و کۆڕی خزمایەتی، بە چ ئاواتێکەوە ناوی نابێت ملکۆ، مەلای ئاوایی بە نەریتی ئیسلام و کوردانە بە گوێی ڕاست و چەپیدا سەدای دابێت و بانگی ئیسلامی پێ ئاشنا کردبێت؟.

ملکۆ بۆیە بانگی بە گوێدا نەچرکا تا بەعسیەکان لە ژێر ناوی ئایەتێکی قورئان و لە ژێر وشەی (الله اکبر)ی سەر ئاڵای وڵات بە زیندویی و بەوپەڕی نامرۆڤانە دوور لە هەموو نەریتێکی ئاینی بیخەنە چاڵێکەوە، پێش ئەوەی چاوە ڕەشەکانی پڕبکرێتەوە دەست و قاچی بە بارستایی لمی گەرمی بیابان جوڵەی لێببڕێت و دواجار هەموو لاشەی پیرۆزی بخرێتە ژێر لمەوە.

دەبێت لەو ساتە وەختەی کە وردە وردە لم بەرەو داپۆشینی هەموو لاشەی پیرۆزی دەچوو چۆن لە ماوەیەکی کورت گرتە ڤیدیۆیەکانی ژیانی هاتبێتەوە بەرچاوی لە یاریە کوردەواریەکانی وەك هەڵماتێن و هەلوکێن و چاو شارکێ و چەندین یاری تر؟!

ئەی چۆن فەوزیە شەو و ڕۆژ لە بازنەی خەیاڵی ئەوەدا ناسوڕێتەوە کە کوڕە جوان و چاوگەشەکەی لەبرسان دەمرێت دەسەلاتی ئەوەی نییە

خواردنێکی بۆ ئامادە بکات؟! ئەو پێش تاوانی ئەنفال بەیانیان زۆر بە هێواشی و بێدەنگی کارەکانی ماڵەوەی ڕادەپەڕاند و دواتر نانی بۆ منداڵەکانی ئامادە دەکرد و ئینجا بە ماچ و ناوباوەشی گەرم بەخەبەری دەهێنان بەڵام لە کاتی مەرگەساتدا لەبەرچاوی دڕندەکانی ڕژێم زۆر بێویژدانانە لاشەی پاك و پیرۆزی بە کەمێك لمی گەرمی بیابان دادەپۆشن دواتر سەگە ڕەشەکە دەری دەهێننەوە و دەیخۆن بێجگە گریان و ئاخ هەڵکێشان هیچ دەسەڵاتێکیتری نییە.

پورە ئەسمەر، ئارام هەڵەدنی

بیرکردنەوە لەو ڕۆژانەی مەرگ پورە ئەسمەر و فەوزیە و هاوشێوەکانیان والێکردووە هەمیشە دڵ بەخەم و پەژارە بن ئەوان ڕقیان لە شەوە چونکە تاریکایی و ڕەشە ناتوانن وەك هەر مرۆڤێکی ئاسایی بێ خەیاڵ شەو بخەون، شەوانە چەندینجار بەبیر کردنەوە و خەیاڵی ئەو ڕۆژانە بە چاوی پڕ فرمێسکەوە ڕادەچڵەکێن و بە خەبەردێن.

کەسوکاری ئەنفالکراوان تووشی نەخۆشیەك بوون چارەسەری ئەستەمە ئەویش گرفتی دڵەڕاوکێیە ئەم حاڵەتە لە مرۆڤدا دیاردەی دەروونییە، مرۆڤ بەردەوام لە گومان و ترس و تۆقاندندایە لە ئەنجامی کارەساتی ناخۆش یان هەواڵی ناڕەحەت، هەندێك کەس هەن بە بچوکترین حاڵەت دووچاری دڵەڕاوکیە

دەبنەوە، ئەوانە هەر لە منالّیەوە جۆرێك لە ڕەشبین بوون واتە پێشبینی شتی خراپ و نابەجێیان کردووە، یان لە ژینگەیەکدا ژیاون کە کارەساتبار و ڕووداوی ناخۆشی تێدا ڕوداوە، بۆیە کاریگەری نەرێنی کردۆتە سەریان و هەمیشە لە ترس و دلّەڕاوکێدا ژیاون و بوونە کەسێکی ڕەشبین و گۆشە گیر.

دایکانی ئەنفالکراو بەردەوام گوێبیستی لێدانی تەقەی دەرگان بەلّکو یەکێك لە لێدانەکانی دەرگا جگەرگۆشەکەی بێت و لە ناکاو بگەڕێتەوە ناو باوەشی پڕ سۆزی دایکی.

دایکێك لە زینداندا و لەبەرچاوی خۆی منالّەکانی لەژێر ئازار و ئەشکەنجەی لێدان و دواتر لە ئامێزیدا لە برساندا بمرن، یان لێی جیابکرێنەوە و بەرەو چارەنوسێکی نادیاریان بەرن چۆن نابێتە کەسێکی نائومێد و ڕەش بین؟!

ئەو وێنانە لە مێشکیدا بەجۆرێك خەزن بووە سڕینەویان ئەستەمە.

لەبەر چاوی دایکیان منداڵەکوردەکانمان دەکوشتن دەستیان دەگرت بە سەریانەوە!

هاوڕێم هێرش بەرزنجی ڕۆژنامەنوس هەرچەندە ئێستا لە سلێمانی دادەنیشن بەلاّم خەلّکی دوزخورماتون، لە بنەمالّەیەکی کورد پەروەر گەورە بووە چەندین کەسی ناو خانەوادەکەی شەهیدی دەستی بەعسیەکانن، برازای شەهیدی فەرماندە عەلی بیکەیسییە، لە پەیجەکانەوە گرتەیەکی ڤیدیۆیی وەرگرتبوو لە سەر زیندەبەچالّکردنی ژن و مندالّی کورد لە کاتی تاوانی ئەنفالدا لە گێڕانەوەی ئەفسەرێکی سەردەمی بەعس، منیش بە باشم زانی وەکو بەلّگەیەکی مێژویی دانپێدانراو لەم پەرتوکەدا بینوسمەوە.

سەربازێکی حکومەتی عێراق لە کاتی تاوانی ئەنفالدا پلەی سەربازی نەقیب بووە بەم شێوە باسی تاوانی ئەنفال و زیندەبەچالّکردنی ژن و مندالّی کورد دەکات:

هەزاران کوردی بێ تاوانمان زیندە بەچاڵ کرد گوایە ئەمان کوردن و تێکدەرن، کەسێکم لابوو ناوی ئیبراهیم بوو پێموایە خەڵکی قەزای حەویجەی سەر بە پارێزگای کەرکوك بوو پلەی ملازمی یەك بوو، من ئەو کات لە بەغدا بووم هاتەلام دەستی کرد بە گریان وتم چییە وتی گەورەم ناخم وێرانە وتم بۆ؟ وتی ئەمڕۆ چەندین منداڵمان ڕەمی کرد کە بێ تاوان بوون، هەندێك جار لە بەر چاوی دایك و باوکی ڕەمیمان دەکردن، هەندێك جاریش لە پێشدا دایك و دواتر باوك و کەسوکاریانمان دەکوشتن،، ئەمە چیرۆکی ئەنفالکراوانە کە یەکێك لە ئەفسەرەهاوڕێکانم بۆی گێڕامەوە ئەوکات من ڕۆیشتبوومەوە ماڵەوە بۆ بەغدا.

من کە ئێستا ئەم چیرۆکە دەگێڕمەوە دڵم پڕپڕە ناتوانم بە جوانی باسی ئەو تاوانکاریە گەورەیە بکەم کە خۆم بەشێکم لەو تاوانە کە چۆن لەبەر چاوی دایکیان منداڵەکوردەکانمان دەکوشتن و دەستیان دەگرت بە سەریانەوە، نەفرەتی خودا لە هەموومان بێت پەنا دەگرم بەتۆ پەروەردگار ئێمە تاوانبارین.

با گوێ لەم چیرۆکەم بگرێت تەحەدای تاهیر حەبۆشی دەکەم ئەگەر بڵێت قسەکانت وانییە ئەگەر دەتوانێن ئینکاری قسەکانم بکات، هەندێك پێمدەڵێن بۆچی ئێستا ئەمە باس دەکەیت خێرە چەندین ساڵە بێدەنگیت ئێستا هاتویت دەنوسیت یان قسە دەکەیت!

بەڕێزان پێتان وانەبێت کە من هەوڵم نەدابێت بەڵکو زۆرم هەوڵ داوە بەڵام هەندێك کات لەبار نەبووە وەك ئێستا بە ئاسانی دەنگمان نەدەگەیشت من لە ئەمریکا دەژیم.

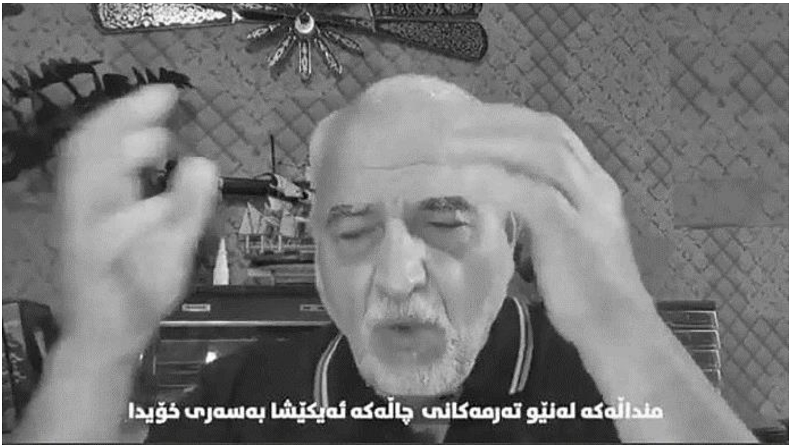

وێنەی نەقیبەکە

بەڕێز دکتۆر حەمید پێشنیاری بۆ کردم و دەرفەتی بۆ ڕەخساندم کە ئەم گرتە ڤیدیۆیە بڵاوبکەمەوە، دووبارەی دەکەمەوە ئەگەر حەبوش ئینکاری قسەکانم بکات ئامادەم لە هەردادگایەکی نێودەوڵەتی یاخود عێراقی بێت سکاڵا دژی ئەو ئینسان کوژانە تۆمار بکەم کە هەزاران ئافرەتی کوردمان فرۆشت یاخود ئەنفالمان کردن و بەزیندوویی خستماننە ناو چاڵەکانەوە، ئێمە بەشێك بووین لەو ستەمکاریەی کردمان بەرامبەر بە کورد.

ڕاستە ئێمە بەشێك بووین لە جێ بەجێکردنی تاوانی ڤێزەونی ئەنفال بەڵام لە ڕاستیدا هەرگیز جێبەجێکاری ڕاستی نەبووین بەلام بێ دەسەڵات بووین بەردەوام بە ئێستاشەوە بیرکردنەوەی تاوانی کۆکوژی کورد دێتەوە یادمان کە کردمان.

ئەشکەنجە و لێدان و تاوانی نامرۆڤانە بەرامبەر منداڵ و کوشتن بە شێوەیەکی نائاسایی پێچەوانەی هەموو یاساکانی پەرتوکە ئاسمانیەکان و مافی مرۆڤی جاڕنامەی جیهانییە، بە پێی یاساکانی جاڕنامەی مافەکانی منداڵ

و بڕیاری کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یـەکگرتووەکان بـە ژمـارە (٤٤/٢٥) کـە لـە ٢٠ی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٩ دەرچـوو، کـە لـە (٤١) مـاددە پێکهـاتووە، هــەموو جـۆرە هەڵسـوکەوتێکی تونـد بەرامبــەر منــداڵان ڕەتکراوەتــەوە، لــە مـادەدی (٣٧)دا هـاتووە (هـیچ منـداڵێك نابێـت ئەشـکەنجە بـدرێت یـان بـە شێوەیەکی نایاسایی قۆڵبەست بکرێت، نابێ ستەمکارانە لەگـەڵ هـیچ منـداڵێك مامەڵە بکرێت، وەك تاوانبارێك هەڵسوکەوتی لەگەڵدا بکرێـت، لـە سـێدارەدانی منـداڵان و زینـدانی هەتاهـەتایی، دەبێـت بـە یـەکجارەکی لـە سـەر منـداڵان هەڵبگیرێت و نەمێنێت).

کەسوکاری ئەنفالکراوان لە مامەڵەی ڕۆژانە و هەڵسوکەتیاندا جیـاوازن لـە کەسانیتر ئەگەر بە دیقەتەوە سەیری ڕوخساریان بکرێت نائومێدی لـە ژیـان و ڕەشبینیان تێدا بـەدی دەکرێت، بۆیـە دەبێت هاوکارییـان بکرێـت تـا لـە هەڵچــونی دەرونیـــان کەمبکرێتـــەوە، ئەگـــەر بۆماوەیـــەکی کـــاتیش بێـــت کارەساتەکەیان لە بیر ببرێتەوە.

بەشێکی زۆری کەسوکاری ئـەنفالکراوان توشـی نەخۆشـییەکانی خـەمۆکی و دەروونی بوون، ئەوەش بووەتە گرفتێکی گـەورەی تەندروسـتی بۆیـان، لـە نیشـانە دیارەکـانی خــەمۆکی کــە پسـپۆڕانی دەرونزانــی ئاماژەیـان پێـداوە دڵتەنگیە، واتە ئـەو کەسـە بـەردەوام دڵـی ناڕەحەتـە و دڵـی بـە هـیچ شـتێك ناکرێتەوە، لە هەموو بۆنە و کۆبوونەوەیەك لەگەڵ خزمـان و دۆسـتانی تـەنها بە لاشە لەوێیـە و هـۆش و بیرکرنـەوەی لـە لای کەسـوکارێتی تـۆ بڵێـی کـەی بیانبینێتەوە..

کـاك بـایز ڕەزا پـیرۆت هەڵــەدنی ســەرەتای ســاڵی هەشـتاکان دەبێتــە پێشـمەرگە، خانەنشـینی پێشـمەرگەیە لـە گونـدی هەڵـەدن دادەنیشـێت. لـە ئەنفالە بەدناوەکەی دۆڵی جافایەتی، لە خێزانێکی بیست کەسی تـەنها خـۆی و

بـاوكی ڕزگاریـان بـووه. لـەدوای تـاوانی ئـەنفال بـە پـارتیزانی دێتــەوه بـۆ كوردسـتان و لـە سـنوری قـەڵادزێ دەسـتگیر دەكرێـت تـا دوای ڕاپـەڕین و لـە سـاڵی ١٩٩٥ ئـازاد دەكرێـت، هاوسـەرگیری دەكـات خێزانـداره، بـاس لـە حاڵــەتی نائاسـایی دەروونــی و بێتاقــەتی و بیرچــوونەوەی خــۆی دەكـات، دەڵێت زۆر جار كە لەناو خزمان و بـرادەران و دۆسـتانمدام كاتێـك قسـەم بـۆ دەكـەن هـیچ ئاگـام نییـە لـە وتـەكانیان و تـەنیا هەسـت و بیركردنـەوەم لای دایـــك و خوشـــك و بـــرا و هاوســـەر و مناڵـــەكان و خێزانـــە گـــەوره ئەنفالكراوەكەمدایـە، تـەنها بـە لاشـە لـە نـاو كۆمەڵدام ئـەوەش بۆتـە هـۆی گلەیی كردنی كەسانی بەرامبەر لە ساردی هەڵسوكەوتم.

بـۆ ئــەوەی ڕزگــاربوانی ئــەنفال و كەسـوكاری ئـەنفالكراوان لـەو بـاره دەروونیــە نــاجێگیره دەربــاز بكــرێن یــان كــەمێك لــە ئــازاری ناڕەحــەتی دەرونیان كەمبكرێتـەوه، دەبێـت خۆشەویسـتی دەوروبـەر و كۆمەڵگـەیان بـۆ دەسـتەبەر بكرێـت و ژینگەیـەكی ئـارام و ئومێدبەخشـیان بـۆ بڕەخسـێت، ئـەبراهام ماسـلۆ پێداویسـتیەكانی مـرۆڤ لـە حـەوت خاڵـدا كـورت دەكاتـەوه سەرەكیترینیان خۆشەویستییە.

ئەنفال زامێکی بەردەوامە

لـە دوای دروسـت بـوونی دەوڵـەتی عێراقــەوە هـیچ کاتێـك هێنـدەی سـالآنی هەشـتاکانی سـەدەی ڕابـوردوو پـڕ تـاوان و کارەسـاتبار نـەبووە بـۆ نەتــەوەی کورد، بەڵام گەورەترین تاوان ئـەنفال بـوو. ئـەنفال بـووە شوناسـی دیکتـاتۆری بەعسیەکان لای گەلی کورد و جیهان، ئەنفال بۆ سـڕینەوەی نەتـەوی کـورد بـوو چـونکە پـەیامی بـەعس بریتیبـوو لـە (امـة عربيـة واحـدة ذاتـة رسـالة خالـدة)، دەسەڵاتێك ئەوە ڕوئیا و پەیامی بێت، تەنها نەتـەوەی عـەرەب بـە سەردەسـتە و شایستەی ژیان بزانێت و بیەوێت هەموو نەتەوە و ئایـدیاکانی تـر بتوێنێتـەوە لـە نـاو چوارچـێوەی نەتـەوەی عەرەبدا، بـیری بەعسـی بـوون بکاتـە پێـوەری دڵسۆزیی وڵات و عێراقی بوون، دڵسۆزی و نیشتیمان پـەروەری تـەنها لـە بـیری بەعسـیزمدا ببینێـت، دەسـەڵاتێك کـە ئـەوە پـەیامی بێـت دەبێـت تاوانـەکانی (ئەنفال و کیمیاباران و کوشتنی بەکۆمەڵ و.....هتد)ی لێ چاوەڕوان بکرێت.

هەرچـەندە بەرژەوەنـدی زلهێزەکـان و وڵاتـانی عـەرەبی و ئیسـلامی لەگـەڵ بەعس لە ئاستێکدا بـوو کـە بەرامبـەر ئـەو تاوانـە بێـدەنگیان هەڵبـژارد، بـەڵام تاکوتـەرا هەسـتی کەسـانی بەویـژدانی جوڵانـد، بـە جۆرێـك نوسـەری گـەورەی عێراقی (کەنعان مەکییە لـە کتێبـی (القسـوە والصـمت) لـە لاپـەڕە (١٦٥) لـە دەرئـەنجامی تـاوانی ئـەنفال دەڵێـت "هەسـتم بـە شـەرمێکی قـوڵ کـرد کـە تەعبیری لێناکرێت بە خۆم شەرم بوو کە لە وڵاتی عێراقدا لەدایك بووم".

بـەعس تـاوانی ئـەنفالی گـەلی کـوردی کـردە دوا پـەیامی دڵـی ڕەشـی خـۆی بەرامبــەر هاونیشــتیمانیانی وڵاتەکــەی، پێشــتر بــە بەرنامــەی داڕێــژراو کــاری کردووە لەسەر (تەهجیر و تەعریب و تەبعیس و جینۆساید)ی نەتـەوەکانی تـری غەیرە عەرەب بە تایبەت کـورد، ئـەنفالی سـاڵی ١٩٨٨ درێـژکراوەی پرۆسـەی جینۆساید کردنی گەلی کورد بوو.

ئۆردوگا زۆره ملیەکان له بەرنامەی تاوانی ئەنفالدا

ڕژێمی بەعس پێش تاوانی ئەنفال چەندین ئۆردوگای لە نزیك شەقامی گشتی نێوان شارەکان و لە دەرەوەی شارەکان کردەوە، پێش تاوانەکە بەشێکی زۆری گوندەکان لە ڕێگەی فڕۆکەی جەنگیەوە بۆمباران کران یان لەڕێگەی تۆپی دوورهاوێژەوە تۆپباران کران، هەموو ئەو خێزانانەی کە لەترسی تۆپ و فڕۆکەی ڕژێم ماڵ و حاڵیان بەجێ دەهێشت لەو ئۆردوگایانەدا کۆدەکرانەوە.

لە ڕێگەی پیاوانی بەعسەوە خەڵك ناونووس دەکران بۆ ئەوەی بچنە ئۆردوگا زۆره ملیەکان، دوا بەرواری ناونوسین ٢٢ی حوزەیرانی ١٩٨٧ بوو دوای ئەو بەرواره به پێی بڕیاری نوسینگەی باکوری حیزبی بەعس کوشتن و زیندانی کردن چووه بواری جێبەجێکردنەوە.

ڕۆژێك پێش تەواو بوونی ئەو ماوەیە له بەرواری ٢١ ی حوزەیرانی ١٩٨٧ بە بڕیاری ژمارە (٤٠٠٨) ی نوسینگەی باکور لە ڕێگەی (تاهیر تۆفیق العانی)یەوە به سەر هەموو یەکەکانی سوپا و ئەمن و موخابەراتدا گشتێنرا و بڵاو کرایەوە کەوا ڕۆژی ٢٢ی حوزەیران دوا ڕۆژه خەڵك بچێت بۆ ئۆردوگاکان.

ئۆردوگاکان بە شێوەیەك بوون کە چواردەوریان تەلبەند کرابوون تەنها چەند دەرەچەیەکیان هەبوو بۆ هاتوچۆی هاوڵاتیان لە ژێر چاودێری وردی پیاوانی ڕژێمدا بوون.

ئۆردوگاکان له دەرەوەی شارەکان بوون بە تایبەت ئەو شوێنانەی سەرو یان خواروی شەقامی گشتی کە بە ناوچەی قەدەغەکراو دانرابوون، هیچ هاوڵاتیەك بۆی نەبوو بێ پرسی پیاوانی ڕژێم بچێتە ئەو ناوچانە، ئەگەر سنوری قەدەغەکراوی تێپەڕاندایە بە تاوانبار دادەنرا، دەگیرا و ڕەوانەی زیندانە چارەنوس نادیارەکان دەکرا و دەخرایه ژێر لێدان و ئەشکەنجەدانەوە.

ئــەو کەسـانەی لــە تـاوانی ئەنفالـدا ڕزگـار بـوون و نــەگیران خزێنرانــە ئــەو ئۆردوگایانەوە، ئەوانەش کە دوای ماوەیەك لە زیندانـەکان بـوون و دواتـر ئـازاد کران ڕەوانەی ئۆردوگاکان کران.

لە ئۆردوگاکاندا تـەنها کـەمێك خزمـەتگوزاری سـەرەتایی وەك ئـاو و کارەبـا هەبوو، بە هۆی نەبوونی خوێندنگا لە ناو ئۆردوگاکاندا بۆ مـاوەی چـەند سـاڵێك منداڵان لە خوێندن دابڕان، نەبوونی نەخۆشـخانە و خزمـەتگوزاری سـەرەتایی و دووری ئۆردوگاکان لە شارە گەورەکان ژیانی دانیشتوانەکەی سەخت کـرد بـوو، بۆیــە بەشــێکی زۆری منــداڵان بــۆ دابــین کردنــی بــژێوی ژیــانی خۆیــان و خانەوادەکەیان ڕویان کردە کـارکردن، لـە ئەنجامـدا ڕێژەیـەکی زۆر لـە منـداڵان نەیانتوانی خوێندن تەواو بکەن و بڕوانامە بەدەست بهێنن.

ئەو پلانەی ڕژێمی بەعس پێچەوانەی جاڕنامەی مافەکانی منداڵـە کـە بـەپێی بڕیـاری کۆمەڵـەی گشـتی نەتەوەیـەکگرتووەکان بـە ژمـارە (٤٤/٢٥) کـە لـە ٢٠ی تشرینی دووەمی ١٩٨٩ دەرچووە بەم شێوەیە باس لـە مـافی منـداڵان دەکات تەنانەت لە کاتی جەنگیشدا:

لــە مـاددەی (٦) دا دەڵێـت "هــەموو منـداڵێك مـافی ژیـانی هەیـە، ئـەرکی دەوڵەت و دەسەڵاتیشە بـە هـەموو توانایـەوە مـافی ژیـان و گەشـەی سروشـتی منداڵان دابین بکات و بیپارێزێت".

دانیشـتوانی ئۆردوگاکـان لــە ڕووی دەروونییــەوە زۆر ناڕەحــەت و نـاجێگیر بوون، هەم لەترسی پیاوانی حکومەت کە چەندین کەسیان کردبـووە بـەرپرس و سـیخوڕ بـە سـەر خەڵکەکـەوە هـەموو جوڵـە و کردەیـەکیان لـە ژێـر چـاودێریی پیاوە بەکرێگیراوەکانی ڕژێمدا بوو، هـەم زینـدانێکی گـەورەی بـە تـەل گیرابـوو کە هیچ جۆرە ئازادیەکی تێدا نەبوو.

لــە ڕوی کۆمەڵایەتیشــەوە گرفتــی دروســت کردبــوو، چــونکە ڕوخانــدنی

گوندەکان و بە زۆر ناردنیان بۆ ئۆردوگاکان، کە هەر ئۆردوگایەك لە چەندین گوند پێکهاتبوو کە پێشتر یەکتریان باش نەناسیبوو شارەزایی نەریت و کلتوری یەکتر نەبوون و فێری یاسا توندەکانی ڕژێمی بەعس نەبوون.

جگەی لەوە زۆر ناڕەحەت و دڵ تەنگ بوون بۆ ئەو موڵك و ماڵەی دەیان ساڵ بوو لە باب و باپیرانیانەوە بۆیان جێ مابوو هەموویان بەجێ هێشتبوو تەنها خۆیان ڕزگاریان بووبوو، هەندێك خانەوادە دایك و باوك یان منداڵ یان چەند کەسێکی خانەوادەکەیان ئەنفال و شەهید کرابوون، هەموو ئەو ڕووداوانەی بەسەریاندا هاتبوو گرفتی دەرونی بۆ دروست کردبوون، ئەوەش کاریگەری نەرێنی لە سەر پەیوەندی نێوان خانەوادەکان دروست کردبوو، دواجار گەلێك لایەنی نەرێنی بەجێهێشت کە تا ئێستاش کاریگەری لە سەر کۆمەڵگای کوردی بە جێهێشتووە و کێشەکانی قوڵتر کردووە.

بە پێی یاساکانی ئاسمان و زەوی مرۆڤ ئازادە لە ژیاندا و نابێت هیچ کەس و دەسەڵاتێك ئازادی لێ زەوت بکات، یان بە زۆر بیخاتە سەر فکری حیزبی یان دەستەمۆی دەسەڵات، تەنانەت مرۆڤ ئازادە لە دیاری کردنی دینی خۆی، خودای گەورە بە دەقی ئایەت مرۆڤی ئازاد کردووە دەفەرموێت (لا اکراه في الدين قد تبين الرشد من الغي) واتە باوەڕ هێنان بە ئاین هیچ زۆرە ملیەکی تێدا نییە و نابێت بە زۆر بێت، خودا ڕێگای ڕاستی لە ڕێگای چەوت جیا کردۆتەوە، خودای گەورە لە سورەتی یونس دا دەفەرموێت (أفأنت تكره الناس حتى يكونوا مؤمنين) واتە لە دینی ئیسلامدا بە هیچ جۆرێك زۆر و خۆسەپێن نییە.

لە خاڵی سێی جاڕنامەی گەردوونی مافی مرۆڤدا هاتووە (هەموو کەس مافی هەیە ژیان و ئازادی و ئاسایشی شەخسی هەبێت).

ئەگەر چاوێك بە مێژوی عێراقی قۆناغی بەعسیەکاندا بخشێنین دەگەینە

ئـەو ڕاسـتیەی کـە هـاوڵاتی عێـراق بـە تایبـەت کـورد بێبـەش بـووە لـەو سـێ چەمکە، چەشتنی تاڵی و سوێری ژیان بەشی کورد بـووە، زۆرینـەی گونـدەکان بێبەش بوون لە خزمەتگوزاری ئـاو و کارەبـا و شـەقامی بـاش و خانووەکانیـان بە دار و بەرد و قوڕ دروست کردبوو، بەردەوام لە ڕەنج و کاردا بـوون بـە ئـامێر و کەرەستەی دواکەوتو بۆ بە دەستهێنانی بژێوی ژیانیان.

دەرهاویشتەکانی جەنگی گەورەی عێراق-ئێران

حکومەتی عێراق جەنگێکی فراوانی بەرپاکرد لە گەڵ وڵاتـی ئێرانـی دراوسـێ کـە بـە یـەکێك لـە گـەورەترین جـەنگ دادەنرێـت لـە ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـت لـە سەدەی ڕابوردوو، لە جەنگی ئێران – عێراقـدا زیـاتر لـە یـەك ملیـۆن سـەرباز و هــاوڵاتی ســڤیلی هــەردوو وڵات کــوژران، زەرەری چــەندین ملیــار دۆلار بــە ئابووری هەردوو وڵات گەیشت ئەوەش بووە هۆی داڕوخانی ئابووری وڵات.

شــەڕی عێـراق – ئێـران مــاوەی هەشـت سـاڵی خایانـد، ئـەیلولی ١٩٨٠ دەستی پێکرد و تا ئابی ١٩٨٨ بـەردەوام بـوو. شـەڕێکی گـەورەی چـەکداری بـوو بـە جـەنگی یەکـەمی کەنـداو دەناسـرێت، ئـەم جەنگـە جـەنگێکی درێـژی ڕووبـەڕووی نێـوان دوو دەوڵـەتی سـەدەی بیسـتەم بـوو، دووەمـین درێـژترین جەنگ بوو دوای جەنگی ڤێتنام.

ئێران ناوی نابوو (بەرگری پیرۆز، شەڕی سەپێنراو، بە فارسـی پێـی دەوتـرا دفاع مقدس، جنگ تحمیلی)، عێـراق نـاوی نـابوو (جـەنگی قادسـیەی سـەدام)، عێراق دەیویست زەویەکانی ڕۆژهـەڵاتی شـەتولعەرەب دەسـت بەسـەردابگرێت، هاتنە سـەر دەسـەڵاتی دەوڵـەتێکی شیعە مەزهـەب لـە ئێرانـی دراوسـێ تـەواو سـەرانی بەعسـی نیگـەران کردبـوو چـونکە نیـوەی زیـاتری دانیشـتوانی عێـراق شـیعەن، سـەرانی بـەعس ترسـیان هـەبوو ببنـە پاڵپشـتی شـیعەکانی عێـراق،

سەدام دەیویست پێش ئەوەی دەوڵەتی خومەینی جێ پێی قایم بکات کە ساڵی پێشوو بە کودەتا هاتبووە دەسەڵات تەفروتونای بکات، بە پاڵپشتی جودا خوازانی عەرەب لە پارێزگای خوزستان.

ئێرانیش دەیویست حکومەتی بەعسی سەدام بڕوخێنێت یان هێزی سەربازی عێراق لەناوبەرێت، بە پاڵپشتی هێزە جوداخوازە شیعەکانی عێراق و کوردەکان تا بتوانێت لە عێراقدا دەوڵەتێکی سێبەر دروست بکات، چۆن دوای ڕوخانی بەعسیەکان لە ساڵی ٢٠٠٣ ئەو ئامانجەی هاتە دی.

هەردوو وڵات پێش شۆڕشی ئێران و هاتنی جمهوری ئیسلامی ئێران نێوانیان زۆر باش نەبوو ١٠٤ جار جەنگ لە نێوانیاندا ڕوویدابوو.

سەرەتای جەنگەکە لە لایەن عێراقەوە هەڵگیرسا بە هێرشی ئاسمانی هێزەکانی عێراق بۆ سەر دە فڕۆکەخانەی مەدەنی و سەربازی ئێران، هێرشی زەمینی بۆ تەواوی سنورەکانی وڵات دەستی پێکرد، هەرچەندە عێراق تۆمەتی دەست پێکردنی جەنگی دەخستە پاڵ ئێران.

بەهۆی دەستپێشخەری لە ناکاوی هێرشەکەوە عێراق توانی چەند شارێکی گەورەی ئێران بگرێت و دیلێکی زۆر دەستگیر بکات، وەك شاری خوڕەمشەهر، بەڵام ساڵانی دواتر ئێران توانی هێزەکانی عێراق دەربکات، لە چوارەم ساڵی جەنگیشدا خوڕەمشەهر بگرێتەوە و جەنگەکە لە خاکی خۆی بەرێتە دەرەوە.

لە ساڵی ١٩٨٥ هێزەکانی ئێران ویستیان جەنگ بەرنە ناو خاکی عێراقەوە، لە گۆماوەکانی سنور بپەڕنەوە، نزیك بوونەوە لە هەردوو شاری گەورەی عێراق بەسرە و بەغداد، لەگەڵ پەڕینەوەی سوپای ئێران، هێزە عێراقیەکان بە چەکی کیمیایی و بارگاوی کردنی ئاوی گۆماوەکە بە تەزوی کارەبا، نزیکەی ٤٠ هەزار سەربازی ئێرانیان لەناو برد و شکستیان بە

ئۆپراسیۆنەکە هێنا.
لـە ٨ی حـوزەیرانی سـاڵی ١٩٨٧ ئۆپراسـیۆنی کەربـەلای پێـنج دەسـت پێکرد بۆ گرتنی شاری بەسرە دووەمین گەورەشـاری عێـراق بـەڵام سـەرکەوتوو نەبوو، عێراق دووبارە دەستی برد بۆ بەکارهێنانی چـەکی کیمیـایی قەدەغـەکراو، زیـانێکی زۆری بـە هێزەکـانی ئێـران گەیانـد لـە ئـەنجامی ئـەو هێرشـە شکسـت خواردووە ٦٠ هەزار سەربازی ئێرانی و ٢٠ هەزار سەربازی عێراقی کوژران.
پێکهاتەی هێزە شەڕکەرەکانی هەردوو وڵات بەم شێوەیەبوو:
هێـزی شـەڕکەری عێـراق ٢٢٢ هـەزار سـەرباز، لـە کۆتـا سـاتەکانی شـەڕدا گەیشتە یەك ملیۆن چەکدار و خۆبەخش.
هێزە شەڕکەرەکانی ئێران سەرەتا ٢٤٠ هەزار سەرباز بوون، لـە سـاڵەکانی کۆتایی جەنگ بوونە یەك ملیۆن و پێنج سەدهەزار چەکدار و خۆبەخش.
زیانە گیانیەکانی جەگەکە:
زیانی گیانی هێزە عێراقیەکان
٣٤٠ هەزار کـوژراو، ٧٠٠ هـەزار برینـدار، ٤٠٠ هـەزار ئـاوارە و پەنابـەر، ٧٠ هەزار بە دیل گیراو.
زیانی گیانی هێزە ئێرانیەکان
٧٣٠ هەزار کوژراو، یەك ملیۆن و ٢٠٠ هـەزار برینـدار، ٢ ملیـۆن ئـاوارە و پەنابەر، ٤٥ هەزار بە دیل گیراو.
زیـانی مـاددی نزیکـەی ترلیۆنێـك و ٢٠٠ ملیـار دۆلار بـوو، خـاپور کردنـی سـەدان گونـد و شارۆچـکە و ناوچـەی ئـاوەدانی، لـە ناوچـوونی دەیـان ملیـۆن درەخـت و هــەزاران ناوچــەی شــوێنەوار و دارســتان، پــیس بــوونی هــەزاران کیلۆمەتر زەوی بە مین و پاشماوەکانی تەقەمەنی.
هەردوو وڵات بۆ ئەوەی سـەربکەون لـە جەنگدا پارەیـەکی زۆریـان تـەرخان

کرد بۆ کڕینی چەك و تەقەمەنی، تا پێشکەوتوترین و بە تواناترین چەك بکڕن، وڵاتانی جیهانیش بێ گوێ دانە مافەکانی مرۆڤ و جێکەوتە خراپەکانی جەنگ، لە پێناو بەرژەوەندی ئابووری خۆیان دەرگایان بۆ هەردوو وڵاتی شەڕکەر والاّ کرد تا بە بەپێی داواکاری خۆیان چەك بکڕن.

عێراق بۆ کرینی چەك و تەقەمەنی ڕوی کردە وڵاتانی (یەکێتی سۆڤیەت ڕوسیای ئێستا، ئەمریکا، چین، میسر، فەڕەنسا، بەریتانیا، ئیتالیا، سعودیە، ئەردەن و کوێت).

وڵاتی ئێرانیش دەستەوەستان نەوەستا پەیوەندی لە گەڵ چەند وڵاتێك بەست بۆ کڕینی چەك و تەقەمەنی لەوانە (سوریا، لیبیا، کۆریای باکور، چین، ئیسرائیل، یەکێتی سۆڤیەت و ئەمریکا).

ئەو جۆرە چەکانەی بەکار هاتن بریتیوون لە چەکی بچوك و مامناوەند، چەکی گەورە، هاوەن، مین، تۆپ، موشەك، تانك، زرێپۆش، فڕۆکە، هێلیکۆپتەر، چەکی کیمیایی و چەکی لێزەر، ئەو وڵاتانە بە ناڕاستەوخۆ بەشداربوون لە جەنگی نێوان ئێران و عێراقدا، لە یەك کاتدا چەك و تەقەمەنی وڵاتێکی دیاری کراو دەنرا بە سنگی جوندیەکی عێراقی و سەربازێکی ئێرانی، واتە وڵاتانی چەك پێدەر دەبوونە بکوژی سەربازانی هەردوو وڵات.

هەشت ساڵ شەڕکردن لەگەڵ وڵاتێکی گەورەی دراوسێی وەکو ئێران، عێراق ڕووبەڕووی قەرزێکی زۆر بووە لە سایەی سیاسەتی شەڕەنگێزی سەدام، قەرزەکانی ڕۆژئاوا و ژاپۆن لەسەر عێراق گەیشتە ٢٥ تا ٣٥ بلیۆن دۆلار، یەکێتی سۆڤیەت (ڕوسیای ئێستا) ١٠ بلیۆن دۆلار، وڵاتانی کەنداو بە تایبەت سعودیە و کوەیت زیاتر لە ٥٠ بلیۆن دۆلار، کۆی گشتی قەرزەکانی سەر عێراق گەیشتە ١٠٠ بلیۆن دۆلار.

لە ماوەی شەڕدا داهاتی تاکی عێراق دابەزی بۆ ئاستی نیوەی ساڵی

١٩٨٠، لەوە زیاتر چاککردنەوەی ژێرخانی عێراق مەزندە دەکرا پێویستی بە گەڕخستنی نزیکەی ٢٠٠ بلیۆن دۆلار بێت.

سەدام جەیشێکی گەورەی یەك ملیۆنی دروست کردبوو بە بێ ئەوەی ئەرکێکیان هەبێت، بۆیە ئەو جەنگانەی هەڵگیرساند تا سەرقاڵیان بکات و بیر لە کودەتای سەربازی نەکەنەوە، هەرئەوەش بوو کە کۆمەلێك ئەفسەری باڵا بە تۆمەتی کودەتا لە پلەی سەربازی دوور خرانەوە، لەناوبردنی عەدنان خەیروڵای کوڕەخاڵی و ژنبرای جێگای گومان بوو کە سەدام کوشتبێتی کاتێك کۆپتەرەکەی لە هەلومەرجێکی نادیاردا ساڵی ١٩٨٩ تێك شکا، لە ساڵانی پێش کۆتایی دەسەڵاتیدا حسێن کامیل و براکەی کە زاوای سەدام بوو لە تاراوگە دەژیان بە فێڵ و درۆ هێنانیەوە عێراق، پاش ماوەیەکی کورت هێزێکی نارده سەریان و لە ماڵەکەی خۆیاندا کوشتنی.

لە ساڵی ١٩٨٧ ڕژێمی بەعس بە چەکی کیمیایی هێرشی کردە سەر وڵاتی ئێران و شاری سەردەشت لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان کیمیاباران کرد، کە بووە هۆی شەهید بوونی ١١٠ سەدو دە هاوڵاتی و بریندار‌بوونی هەشت هەزار هاوڵاتی سڤیل.

سەدام و بەعسیەکان دەیانویست جەنگ بووەستێت و ئاوڕێکی بێ ڕەحمانەی خۆیان لە کورد بدەنەوە، کە بە پاڵپشت و ڕێنوێنی هێزە ئێرانیەکانیان دەزانین. ساڵی ١٩٨٧ ئەنجومەنی ئاسایش بڕیاری ژمارە ٥٩٨ ی دەرکرد، هەردوو وڵات دوای ١٣ مانگ پابەند بوونیان بە ڕێکەوتننامەکە ڕاگەیاند، هەرچەندە بەلای ئێرانیەکانەوە جەنگ ڕاگرتن خۆ کوشتن بوو چونکە هاوسەنگی هێز گۆڕابوو هێزی ئێران بە تواناتر دەردەکەوت، ئیمام خومەینی ڕێبەری شۆڕش و جمهوری ئیسلامی ئێران جەنگ ڕاگرتنی چواند بە کوپێك ژەهری خۆکوژ بەڵام ڕازی بوو.

هێزی ئاشتی پارێز لەسەر سنوری هەردوو وڵات جێگیر کرا، بە پێی

ناوەڕۆکی بڕیارەکە هەردوو وڵات جەنگ ڕابگرن و بگەڕێنەوە سەر سنوری خۆیان، گۆڕینەوەی دیلەکان، دەستکردن بە گفتوگۆی ئاشتی، ئاوەدانکردنەوەی هەردوو وڵات بە هاوکاری نێودەوڵەتی.

ساڵێك پێش وەستانی شەڕی عێراق - ئێران، فڕۆکەکە نیشتوەتەوە ژمارەیەك بریندار بگوازێتەوە. شاربازێڕ - گوندی ئیساوێ، ساڵی١٩٨٧.

جەنگی عێراق - ئێران

سەرکەشیەکانی سەدام بەردەوام بوو

پێش کۆتـایی هـاتنی جـەنگی عێـراق – ئێـران ڕژێمـی بـەعس بـە بەرنامـە کاری دەکرد بۆ کۆمەڵکوژی گەلی کورد لە ڕێگای کوشـتنی تـاك و بـە کۆمـەڵ لـە ژێـر ئەشـکەنجەدا تـا دواجـار هەسـتا بـە جێبـەجێکردنی بەرنامـەی سڕینەوەی کـورد بـە کیمیابـاران و تۆپبـاران کردنـی کوردسـتان، هـەر لـەو سـەروبەندەدا لـە ڕۆژی ١٦ی ئـازاری سـاڵی ١٩٨٨ بـە چـەکی کیمیـای قەدەغەکراو لە ڕێگەی فڕۆکە جەنگیەکانـەوە هێرشـێکی فراوانـی کـردە سـەر شـاری هەڵەبجـە لـە مـاوەی چـەند کاژێرێکـدا پێـنج هـەزار هـاوڵاتی سـڤیلی شەهید کرد، دەیان هەزاری تری بریندار کرد کـە تـا ئێسـتاش هەنـدێکیان بـە ئازار و ناڕەحەتی کاریگەریـەکانی کیمیاییـەوە دەنـاڵێنن، سـاڵانەش چـەندین هاوڵاتی بە کاریگەری ئەو چەکەوە گیان لەدەسـت دەدەن. بـەوەش نەوەسـتا تاوانی ئەنفالی ئەنجامدا، بۆ ئەو مەبەستەش ئالۆگۆڕی سەربازی کـرد لـە ناوچـە کوردستانیەکان و گەورەترین دڕنـدەی کۆتـا سـەدەی بیسـتەم، عـەلی حەسـەن مەجید، کە نازناوی عەلی کیمیاییە کردە لێپرسراوی مەلەفی ئەمنی کوردستان.

بـە بڕیـاری ١٦٠ ی ئەنجومـەنی سـەرکردایەتی شـۆڕش لـە ٢٩ ی ئـازاری ١٩٨٧ لە کۆبونـەوەی سـەرکردایەتی شۆڕشـدا بڕگـەی (ڕ) لـە مـاددەی (٤٢، ٤٣)ی دەسـتور و بـە واژۆی خـودی سـەدام حسـێنی سـەرۆکی عێـراق و هێـزە چەکدارەکان نزیکترین کەسی خـۆی کـە متمانـەی تـەواوەتی پێـی بـوو چـونکە دوودڵ نەبوو لە هەر فرمانێك کـە جێبـەجێی بکـات، (عـەلی حەسـەن مەجیـد)ی ئامۆزای کردە دەسەڵاتداری یەکـەم و بـێ ڕکابـەر لـە بـاکوری عێـراق (هـەرێمی کوردسـتان)، دواتـریش پۆسـتی بەرپرسـی یەکـەمی ڕێکخسـتنەکانی حیزبـی بەعسی پێدرا و کرا بە ئەمینداری گشتی نوسینگەی باکوری ڕێکخسـتنی حیـزب هەموو هێزەکانی ئەمن و سوپا و موخابەرتیشی خرایە ژێر دەست.

عەلی کیمیایش هەر زوو دەستوبردی کرد بۆ ئەوەی بە بەرنامەیەکی ورد گرفتی کوردبوون لە عێراق چارەسەر بکات، بە لەناوبردن و هەڵتەکاندنی بنکە سەرکیەکانی سەرکردایەتی پێشمەرگە کە کەوتبوونە دۆڵی جافایەتی، ویستی لێدان لەو ناوچەیە بکاتە دەسپێکی لە ناوبردنی هەموو گەلی کورد، کوردستان لە سەر نەخشەی عێراق بسڕێتەوە.

حکومەتی بەعس سەرەتا بە بەرنامە کاری کرد بۆ ئەوەی دانیشتوانی ناوچە شاخاویەکان کە بووبوونە پەناگەی پێشمەرگە بگوازێتەوە بۆ ناو شار و ئۆردوگا زۆرە ملیەکان بۆئەوەی جوڵە و کار و قسەیان لە ژێر فەرمان و کۆنترۆڵی خۆیدا بێت.

هەر کوردێکیش بەوە ڕازی نەبوو چارەنوسی لەناوبردن و دەرکردنە لە خاکی عێراق هەرچەندە بە پێی بەرنامەی ڕژێم ئەوانەی لە ئۆردوگاکانیش بوون ئەگەر نەبنە ئەندامی حیزبی بەعس و خۆیان نەنووسن لە هێزەکانی جەیشی شەعبی و فەوجەکانی خەفیفە دەبێت بە دوژمن سەیر بکرێن و لەناو ببرێن.

هەر بۆ ئەو مەبەستە عەلی حەسەن مەجید لە ١٥ی نیسانی ١٩٨٧ و لە یەکەمین کۆبونەوەی لەگەڵ سەرانی بەعس (ئەفسەرانی پلە بەرزی سوپا و بەپرسانی ئەمنی و پاریزگارەکان) بە ڕونی نیاز و مەبەستی وێرانکاری کوردستان و کۆمەڵکوژی کوردان و سیاسەتی حیزبی بەعسی پێ ڕاگەیاندبوون کە دەیانەوێت چی لە گەلی کوردستان بکەن.

بە پێی بەرنامە بەعس هەموو ئەو هاوڵاتیانەی کە لە گوندەکان مانەوە و ڕازی نەبوون بچن بۆ ئۆردوگا زۆرە ملیەکان بە خائین و بەکرێ گیراوی ئێران دادەنران، وەك پێشمەرگە سەیر دەکران و دەخرانە ناو بازنەی سوری بەعسەوە، دەسەڵاتی تەواو درابوو بە هێزە سەربازی و ئەمنیەکان هەرچی بەردەستیان کەوت لە ناوچەی یاساغ بیکوژن.

مەرگەساتی ئۆردوگای هەوارە خۆڵی بانە

حکومـــەتی عێـــراق هـــەنگاو بـــە هـــەنگاو چـــاودێری هاوڵاتیـــە دڵســـۆز و تێکۆشەرەکەی دۆڵی جافایەتی دەکرد، لە کاتی کۆڕەوی مانگی ئازاردا لە ڕێگەی فڕۆکەی پیلاتۆز و سیخۆوە تا ئاودیوی کوردستانی ڕۆژهەڵاتی کردین چاودێری وردی کردین و نەیهێشت بێ ترس بڕۆین.

کاتێك گەیشتینە ناو شاری بانە هەندێك بەسەر ماڵەکانی برا کوردەکان دابەش بووین، دواتر حکومەت بە شێوەی کۆمەڵ خستینیە چەند دەواجینێك (جوجەکەشی) و هەندێکیش لە ناو شاری بانە خانویان بەکرێ گرت، دوای ماوەیەك لەسەر داوای خوالێخۆشبوو مامە محەمەد سوارە هەڵەدنی لێپرسراوی پێشمەرگە و ڕیش سپی دۆڵی جافایەتی لە ڕێگەی حیزبەوە داوای لە بەرپرسانی حکومی شاری بانە کرد ئۆردوگایەکمان لەلایەن حکومەتی ئێرانەوە بۆ کرایەوە لە سنوری گوندی هەوارە خۆڵی شاری بانە.

خێمە و پێداویستیەکانی تر لە ڕاخەر و پۆشاك و قاپ و قاجاغمان بۆ دابین کرا ماوەیەك پشوماندا، باوکم و بەشێك لە خزمان پێشمەرگە بوون پەیوەندیان کرد بە یەکەکانی خۆیانەوە.

دیارە لە ڕێگەی سیخوڕەکانی بەعسەوە چاودێری ورد خرابووە سەر ئۆردوگاکە کە زیاتر لە هەزار کەسی تێدابوو، بە شێوەیەك لە ئاوارەیی و ژیانی سەختی گەرمای هاوین لە ناو خێمەدا دەژیاین، بەعسیەکان ئەو ژیانە سەختەشیان پێ ڕەوا نەبینین، نەیانهێشت پشوو بدەین ئەو ژیانە ناڕەحەتیەشیان لێکردن بە دۆزەخ.

چەند ڕۆژێك پێش کارەساتەکە لە ڕێگای چەند فڕۆکەیەکی سەربازی عێراقەوە کە بە ئاسمانی سەر ئۆردوگاکەدا دەڕۆیشتن ترس و دڵەڕاوکێیان خستە ناومانەوە، لەسەر ڕێنمایی لێپرسراوی ئۆردوگاکە جارێکیتر ئاوارە

بووینەوە و چووینە دەرەوەی ئۆردوگا بۆ ژێر دار و بەرد، ئۆردوگا چۆل کرا هەندێك كەس مانەوە، جارجاریش دەبوایە بۆ هەندێك پێداویستی بچوینایەوە ناو ئۆردوگا.

باوكم لەگەڵ خوالێخۆشبوو مامم محەمەد سوارە و هەڤاڵەكانیاندا، ڕۆژهەڵاتی كوردستان، ساڵی ١٩٩٠.

لەگەڵ هەڵهاتنی خۆری بەیانی و سەرەتای ڕۆژێكی نوێدا لە بەرەبەیانی ڕۆژی ١٩٨٨/٧/١٠ بە چەندین فڕۆكەی سەربازی و هەڵگری بۆمبی كیمیایی پەلاماری دانیشتوانی ئۆردوگاكەیان دا و دەیان كەسمان شەهید و بریندار بوو یەكێك لە شەهیدەكان بە ناوی ئاراس ئەحمەد حەمەئەمین هەڵەدنی تەرمەكەی بەردەستی كەسوكاری نەكەوتەوە و نازانرێت ڕوفاتی لە كوێیە.

تائێستاش هەندێك لەو بریندارانە بە ئازاری برینەكانیانەوە دەناڵێنن خۆم یەكێك بووم لە بەركەوتوان لە ئێستادا توشی هەناسە توندی وكۆكەی

بەردەوام بووم، لە ماوەی چەند ساڵی ڕابووردوشدا چەندین بریندداری ئەو ڕوداوە بە هۆی سەختی برینەکانیانەوە شەهید بوون.

ماوەی زیاتر لە ٣٤ ساڵە بە دەم ئازاری کیمیاییەوە کاتەکان بەڕێ دەکەین

ئامۆژنە گەوهەرم هاوژینی مامە سەعیدی ڕەحمەتیم یەکێکە لە بەرکەوتوانی کیمیایی هەوارە خۆڵ ئێستا لە ژیانێکی زۆر ناڕەحەتدا چرکەکانی تەمەن بەڕێ دەکات هەرچەندە لە بەر کۆکە و ئازار توانای قسەکردنی کەمە چونکە زۆرینەی کاتەکان ئۆکسجینی بەسەرەوەیە هەرچۆنێك بێت توانیم کەمێك بیهێنمە گفتوگۆ.

وتی چەند ڕۆژێك پێشتر دوو فڕۆکەی سەربازی عێراق بە سەر ئاسمانی ئۆردوگاکەدا تێپەڕین، حکومەتی ئێران ئێمەی ئاگادار کردەوە کە ئۆردوگا چۆل بکەین بۆیە چووبینە بەرامبەر ئۆردوگاکە بۆ ناو دارستانێك لەوێ بۆ ماوەی چەند شەو و ڕۆژێك دەماینەوە، کامەرانی کوڕم کە تەمەنی بیست ساڵان بوو ئەو ڕۆژە لە گەڵ شەهید هەمزەی ئامۆزای لەگەڵمان نەهاتن و لە ناو خێمەکاندا مانەوە، تازە خۆر کەوتبوو چەند فڕۆکەیەك هاتن و ئۆردوگاکەیان بۆردومان کرد، منیش ئاگری جگەر هەڵی گرتم و بەرەو ئۆردوگا ڕامکرد بۆ هەواڵی کامەران و هەمزە چوم بۆلای خێمەکانی خۆمان، وەکو ڕۆژی حەشر وابوو تەپوتۆز ئەو ناوەی تەنیبوو خێمەکانمان سوتابوون من نەمزانی کیمیاییە دەگەڕام بەدوای ئەواندا هەستم بە بۆنێکی نا ئاسایی کرد ناڕەحەتی کردم هەناسەم توند بوو، هەواڵی کامەران و هەمزەم بیست کە ماون نەمزانی برینددا بوون، بە داخەوە هەمزە و توانای کوڕم و چەندین خزمیتر شەهید بوون لە گۆڕستانی گوندی سەرچاوەی سەقز لە ناو ئامێزی خوشك وبراکانی ڕژهەڵاتی کوردستاندا بەخاکمان سپاردن، بەڕاستی ڕۆژێکی

ناڕەحەت و مەئەسات بوو، من و کامەران و چەندین خزمی تر ماوەی زیاتر لە ٣٤ ساڵە بە دەم ئازارەوە کاتەکان بەڕێ دەکەین، هەرچەندە دوای ئەو ڕوداوە خوای گەورە کچێکی پێبەخشیم بەڵام کاریگەری ئەو چەکە کاری کردە سەر ئەویش و دوای سێ چوار ساڵ کەوتنە جێگا گیانی سپارد.

ئامۆژنە گەوهەر و خزمانی لەسەر مەزاری شەهیدان هەمزە و توانا، ڕۆژهەلاتی کوردستان - گۆڕستانی سەرچاوەی سەقز، ١٩٨٨\٨\٢٥.

ناخۆشترین کات کە هەرگیز لە بیرم ناچێتەوە هەواڵی کوێر بوونم بوو!

عمید عوسمان حاجی مەحمود یاخیانی پێشمەرگەی دێرین، بەهۆی تـاوانی ئەنفال و ئاوارەیی نـەیتوانی خوێنـدن تـەواو بکـات لـە قۆنـاغی ئامـادەیی وازی هێنا و چەکی کوردایەتی کردە شانی و چووە نـاو ڕیـزی پێشـمەرگەوەبەردەوام بـووە تـا وەك کەمئەنـدامی سـەنگەر بـە پلـەی عەمیـد خانەنشـین کـراوە، لـە هەرکوێیـەك پێویسـتی هـەبوبێت چـووەتەوە ڕیـزی پێشـمەرگە بـە تایبـەت لـە شەڕی دژی داعش، ئێستا ئەندامی ئەنجومەنی پشتیوانیە لە مەکتەبی ڕێکخستن.

یـەکێك بـوو لـە بەرکـەوتوانی چـەکی کیمیـایی ئۆردوگـای هـەوارەخۆڵ، بەداخـەوە هـەر بـەو هۆیـەوە چـاوێکی لـە دەسـتداوە، لـە چـاوەڕوانی مەرگـدا ڕۆژەکانی بەڕێ دەکرد، بەم شێوە باسی برینداربوونی خۆی کرد.

لـەو ڕۆژەدا کاتێـك ئێمـە لـە چـاوەڕوانی سـپێدەیەکی نوێـدا بـووین چـەند فڕۆکەیـەکی سـەربازی بـەعس هـاتن وەکـو وەیشـەمەی مـەرگ ژەهـر بارانیـان کردین، من هەرچەند دوور بووم لە شوێنی ڕوداوەکـە چونکە مـاڵی ئێمـە چـەند ڕەدیفێك لە ماڵـەی هەڵەدنیـەکان دوور بـوو، بـەڵام دەمزانـی شـەهید هـەمزە و کامەران کە دوو هاوڕێی خۆشەویستم بـوون لـەوێ بـوون بەرکـەوتون، منـیش چووم بـەرەو پیریـان بـزانم مـاون، کاتێـك چـووم منـیش وەکـو ئـەوان توشـی هەناسـە تونـدی و تێکچـونی تەندروسـتی بـووم، لـە نەخۆشـخانەی بانـە چارەسـەری سـەرەتایمان بـۆ ئەنجامـدرا، بـە پاسـێك کـە کورسـیەکانیان دەرکردبـوون بـۆ ئـەوەی ئێمـە لـە ناویـدا پـاڵ بخـرێین بردیـانین بـۆ شـاری تـــەورێز دابەشـــی نەخۆشـــخانەکانی (ئیمـــام خومـــەینی، شـــەهید قـــازی تەباتەبایی، سینا، نیقاتگا) کراین.

مـن و چـەند نەخۆشـیەك براینـە نەخۆشـخانەی سـینا دواتـر بردیـانین بـۆ نەخۆشخانەی شەهید قازی تەباتەبایی لە هـۆلێکی فریاکـەوتنی خێـرا(اورژانس)

دایاننناین، ڕۆژانە بە مەرهەم هەموو جەستەی بریندارمان چەور دەکرا هەردوو چاوم لە بینایی کەوتبوون هیچم نابینی بەڵام دەمبیست کە ڕۆژانە لە بریندارەکان گیانیان دەبەخشی و شەهید دەبوون، تا نزیکەی چل ڕۆژ ئێمەش لە چاوەڕوانی مەرگدا بووین، دوای ئەوەی کە مردنمان تێپەڕاند بردیانین بۆ قاوش، ناخۆشترین کات کە هەرگیز لە بیرم ناچێتەوە هەواڵی کوێر بوونم بوو لە دەمی دکتۆرەکانەوە بیستم بە فارسی وتیان(اسف چشمی کور شود)، زۆر ناڕەحەت بووم بە بیستنی ئەو هەواڵە لەبەرئەوەی لەتەمەنی لاوێتیدا بووم کە تەمەنم ١٧ ساڵ بوو، لە هەمان کاتیشدا نامزانی دایك وباوك و کەسوکارم دوای کارەساتەکە چیان لێهاتووە بە داخەوە بۆ هەتاهەتایە چاوی ڕاستم کوێر بوو چونکە پارچەیەك چووبووە ناویەوە و کوێری کردم.

هەرچەندە هەواڵی لە دەستدانی چاوم زۆر بێتاقەتی کردم بەڵام بە بیستنی شەهید بوونی هەمزە مەحمود هەڵەدنی تەواو ناڕەحەت بووم، لەوە ناخۆشتر تەنها من زانیبووم کە شەهید بووە نامزانی چۆن بە ئامۆزاکانی بڵێم هەرچەندە تەمەنی لە بیست ساڵیدا بوو بەڵام کەسێکی باش و خۆشەویستی ناو خزم و هاوڕێکانی بوو، شەهید هەمزە دەیویست وەکو خزمان بە چەکی شانی لە بەرەی پێشمەرگایەتیدا بەردەوام بێت تاکوردستان ڕزگاری دەبێت بەڵام نەگەیشت بەو ئاواتە.

ئەوەی جێگای ڕێز و پێزانین بوو بەرپرسانی نوێنەری یەکێتی کاك (د.خەسرەو و د.محسین) هاتن بۆ لامان ئەوان زمانزان بوون ڕێنماییان کردین و بۆ هەر بریندارێکیش بێ جیاوازی لایەنی سیاسی کە هەندێك لە بریندارەکان پێشمەرگەی پارتی بوون بۆ هەر بریندارێك بڕی ٢٥٠٠٠ هەزار تمەنیان پێداین.

عوسمانی حاجی مەحمود لەنێوان ڕەسوڵ حاجی عەبدوڵڵا دۆڵ مازەڵەیی و خوالێخۆشبوو عومەر کوێخا محەمەد جوبلاخی لە تەبرێز دوای دەرچونیان لە نەخۆشخانە.

دوای ماوەی چوار مانگ لە نەخۆشخانە گەڕاینەوە بۆ لای کەسوکارمان گواسترابوونەوە ئۆردوگای سەرای سەقز، نوسراوی نەخۆشخانەماندا بە بەرپرسی کەمپەکە وتی بەڵێ کەسوکارتان لێرەیە بچن بۆ لایان، کاتێک بینیم دایکم و باوکم بەو تەمەنەوە لە چاوەڕوانی مندا دەست لەسەر ئەژنۆ و بە چاوی پڕفرمێسکەوە لە بەر دەم خێمەکان دانیشتبوون سەلامم لێکردن سەرەتا نەیانناسیمەوە دوای ناسینەوەم لە باوەشی پڕسۆزیان گرتم و فرمێسکی خۆشیان وەکو تاوی باران سارێژی برینەکانی جەستەی دەکردم، ئەوان چوار مانگ بوو ڕۆژەکان و ساتەکانی ژیانیا لە چاوەڕوانی هەواڵی مندا بەڕێ دەکرد.

سوارە عومەر هەڵەدنی لە ئۆردوگای سەرای سەقز، ساڵی ١٩٨٨.

ئێزیدیەکان لەبەردەم مەترسی جینۆسایددا

تاوانەکانی داعش (دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق و شام) لە ناوەڕاستی دەیەی دووەمی سەدەی بیست و یەك دژ بە کوردانی ڕۆژئاوا و باشور بە تایبەت کوردانی یەزیدی شەنگال لە تاوانی ئەنفالیش قێزەونتر بوو، گەیشتە ئەو ئاستەی کە بە زیندویی مرۆڤ سەر ببڕن یان بە زیندویی سوتاندنی هاوڵاتی بێ تاوان، شوێنەواری دێرینی هەزار ساڵەی موسوڵمانان و مەسیحی و یەزیدی و ئاینەکانیتر لە شاری موسڵ و شەنگال خاپور بکەن کە سەلمێنەری مێژوویی دێرینی خاکی عێراق بووە کە شوێنی نیشتەجێ بوونی مرۆڤ بووە بە بیر و باوەڕی ئاینی و نەتەوەییەوە، لە زێدی بابوباپیریان وەدەرنران و جینۆساید

کـران و دیموگورافیـای ناوچـەکەیان تێـك درا و کلتـور و شـوێنەواری لـە مێژینەیان شێوێنرا و سوکایەتی بە پیرۆزیەکانیان کرا، سەدان ئافرەتیـان بـە غەنیمە بردن و کردیانن بە کەنیزەك لە بازاڕەکـانی ژێـر دەسـتیان لـە شـام و عێراق مامەڵەیان پێوەدەکرا.

دەبێـت بپرسـین کـام ویـژدان و ئـاین و یاسـای نێودەوڵـەتی ڕێ بـەو جـۆرە کردەوانە دەدات؟

بێـدەنگ بـوونی دەوڵاتـانی زلهێـز و بـە نـاو ئیسـلام لـە ئاسـت مەرگەسـاتی بەکۆمـەڵ و تـاوانی دڕندانـە و نامرۆڤانـە جێگـای تێڕامـان و پرسـیارە، بـۆ بەربەستێك بۆ ئەو جۆرە تاوانانە دانانێن؟!

ئەوەی سەدام و بەعس بە کوردیان کـرد داعـش زیـاتری کـرد، بـە زینـدوویی لاشەی پیرۆزی ڕۆڵەی کوردی لەناو قەفەسدا دەسوتاند یان دەیانخسـتنە نـاو قەفـەس و نقـومی ئـاوی ڕوبـار و گۆماوەکـانی دەکـردن، یـان بـە پۆشـاکی پرتەقاڵی و بـە دەسـت بەسـتراوی و بـە چـاوکراوەیی گوللـە بـارانی دەکـردن و دواتر پیشانی جیهانی دەدان.

دوای چەندین ساڵ لەو کردە وەحشی گەریـەی داعـش ئێسـتاش تـاك و تـەرا کچانی ڕفێنراو دوای مانەویان ئـازاد دەکـرێن، ئەگـەر سـەیری سـیمای کـوردانی یەزیـدی یـان دانیشـتوانی ئـەو ناوچـانەی کـە پێشـتر داعـش داگـیری کردبـوون بکەین دەبینن چۆن هاوڵاتیانی بێتاوانیان چەوساندۆتەوە.

تاوانێکی زۆر گەورە و نامرۆڤانە بـووە و کاریگـەری نـەرێنی کردووەتـە سـەر دەرونی گیراوان و کەسوکاریان بەشێوەیەك هەندێکیان توشـی خـەمۆکی بـوون. ئەگەر بەرگری هێزی پێشمەرگەی کوردستان و هاوپەیمانان نەبوایـە تاوانـەکانی داعش زیاتر دەبوو.

ژنە ڕزگاربوویەکی ئێزیدی: هەشت ساڵە لە ترسی داعش نەخەوتووم و خەوم زڕاوە!!

ڕۆژی ١٠ی ئابی ٢٠٢٢ لە سایتی هاوڵاتی بابەتێکم بینی باس لە ژنێکی ڕزگاربووی دەستی داعش دەکات چۆن توشی کێشەی خەوزڕان بووە، ماوەی هەشت ساڵە خەوی لێزڕاوە، هەمیشە لە خەیاڵی ئەو ڕۆژانەدایە کە چۆن داعش نارەحەتیان کردووە و کەسوکارەکەیان لێ دابڕیوە و کوڕەکەیان کوشتووە و سوکایەتیان بە خۆی کردووە، وەکو نمونەی توندوتیژی داعش بەرامبەر کوردانی یەزیدی چاوپێکەوتنی خاتو سارای تەمەن حەفتا ساڵ وەك خۆی دەنوسمەوە.

سارا رەڤۆی ٧٠ ساڵ، ژنە ڕزگاربوویەکی دەستی داعشە و ئێستا لە کەمپی شاریا لە دهۆك لەگەڵ هاوسەرەکەی و سێ نەوەی دەژیت کە ئەوان بە یادگاری کوڕەکەی ناو دەبات. سارا خەڵکی گوندی گرعوزێر سەربە قەزای شنگالە و بۆ ماوەی ساڵ و نیوێك رۆژەکانی خۆی لەژێر نەهامەتی و دەسەڵاتی رەشی تیرۆریستانی داعشدا بەسەر بردووە. سارا رەڤۆ بۆ ئاژانسی ئانادۆڵ ئاماژەی بەوەدا کە هەموو جۆرە نەهامەتییەکی بینیوە و ئەو رۆژە ڕەشانەی هەرگیز لە بیر ناچێتەوە کە لەژێر حوکمی داعشدا گوزەراندوویەتی، ناتوانێت هەموو شتێك باس بکات ئەو تەنیا بەشێك لە نەهامەتییەکان باس دەکات.

لە سێی ئابی ٢٠١٤دا کاتێك داعش هێرش دەکاتە سەر قەزای شنگال، سارا رەڤۆ لەگەڵ نۆ کەس لە ئەندامانی خێزانی دەکەوێتە دەست داعش. ئەو دەڵێت من و دوو ژنی دیکە و حەفت پیاو و منداڵ لە ئەندامانی خێزانی ئێمە کەوتینە دەست داعش، ژمارەیەکی زۆر کوردی ئێزدی کوژران و بریندداربوون، هەروەها ژمارەیەکی زۆری دیکەیش ئاوارەبوون، ئەمە وێڕای ئەوەی سەدانی دیکەیش ڕفێندران کە تا ئێستا چارەنووسی ژمارەیەکی زۆریان نادیارە. سارا رەڤۆ باسی ژیانی خۆی دەکات و دەڵێت "کوڕێکی من بە رووداوی هاتوچۆ و

یەکێکی دیکەش بە تەقینەوەی گرعوزێر گیانیان لە دەست دا تەنیا کوڕێکم مابوو ئەویش لەگەڵ ئەو فەرمانە کەوتە دەست داعش و داعش کوشتی". ئەو زیاتر باسی ئەو ڕۆژە دەکات و دەڵێت "لە رۆژە ڕەشەکە سەعات هەشتی بەیانی لە ماڵەوە دەرچووین بەرەو قەریچ نزیک گۆری عەودۆ لە وێ کەوتینە بۆسەی داعش و گیراین بێجگە لە ماڵی خۆم ماڵی باوکم و چەندین خزمی دیکەشی گیران، بەڵام ئەو رۆژە هەر کەس خەمی خۆی بوو، ئەو رۆژە بوو کە کوڕەکەشم لەگەڵ ئێمە گیرا". سارا رەڤۆ کە زیاتر خەفەت لە کوڕ و نەوەکانی دەخوات گوتی: "دوای ئەوەی کە من و خەلەف کوڕم و نەوەکانم کەوتینە دەست داعش ئێمە تەنیا چوار کەس گەڕاینەوە، بەڵام مانەوەمان و گواستنەوەی ئێمە لە چەندین شوێنی جیاجیا هەر هەمووی تراجیدیا بوو بە جۆرێك لەو رۆژەوە تا ئێستا خەوم لێ زڕاوە و ناتوانم بخەوم. لە سەرەتا کە ئێمەیان گواستەوە بۆ تەلەعفەر کچەکانیان لە ئێمە جیا دەکردەوە و کەس بۆی نەبوو قسە بکات، چونکە دەکوژرا و ئێمە دەمانزانی کە هەر پیاوێکیش لە ئێمە جیا بکرێتەوە دەکوژرێت. هەموو رۆژەکانی ژێر دەستی داعش ناخۆش بوون، بەڵام زۆرترینیان ئەو رۆژانە بوون کاتێك لە بیرمە دوای سێ رۆژ کە خەلەف و چوار کوڕی لە ئێمەیان جیاکردەوە، پاش ئەوەی ئازاد بووم (دوای ساڵ و نیوەك) لە نزیك تەلەعفەر ڕۆشتمە ئەو شوێنە لەوێ کوژرا بوون، چونکە من جلوبەرگی ئەوانم لە بیر بوو، بەڵام من و سێ نەوەی خۆم و بوکەکەم دواتر ئازاد کراین بە جۆرێك من و نەوەکانم دوای ساڵ و نیوێك و بۆکەکەشم دوای پێنج ساڵ.

گوتیشی ئەوەی زیاتر لە ئەشکەنجەی داعش ئازارم دەدات بوکی من بوو خێزانی خەلەف کە دوای رزگاربوونی ئێمەی بەجێهێشت و رۆیشتە ئەورووپا و سێ منداڵی لە دەست ئێمەدا بە بێ باوك و دایك ماون، بە چ نەهامەتییەك ئەوان بەخێو دەکەین.

لــه ئێســتادا ئــەوەی بــۆ مــن ماوەتــەوە تــەنیا چــاوەڕوانییەکە کــە دوای دۆزینــەوەی گۆڕەبەکۆمەڵــەکان ئێســك و پرۆســکی ئەوانــە کــە بتــوانم بیانێــژم. لەئێســـتادا لـــە بەغـــدان و ئێمـــە چـــاوەڕوانین کـــە بگەڕێننـــەوە بەشـــکو دڵمـــان بەحەسێتەوە". سارا ڕەفۆ بەزمانی جەستە باسـی سـاتۆرەی داعـش و لێدانی گولــلە بە سەری هاووڵاتییانی ئێـزدی کـرد و گـوتی: "نەمـدەتوانی ئـەو دیمەنانـە ببیـنم مـن هەرگیز ناتوانم لە بیریان بکەم کە ئەگـەر هـەر پیاوێك لـە ئێمـە جیـا دەکرایـە بـە ساتورە یا گولـلە دەیانکوشت". ڕەفـۆ لـە درێـژەی قسـەکانیدا دەڵێـت "تووشـی نەخۆشی دەروونی بووم و لەوەتەی لە دەستیان ڕزگارم بووە کـە دەکاتـە شـەش ساڵ و نیو، هـەموو ڕۆژێـك دەرمـانی دەروونـی دەخـوم تـەنیا بـۆ ئـەوەی سـاتێك ئارام بم سترێسی من کەمتر بێت تووشی دڵەکۆتـە دەبم ئەوەنـدە ترسـاوم کـە لـە دەست ئەو بێدینانە لەو ڕۆژەوە تا ئێسـتا نەنووسـتووم چـاوەکانم ناخـەون، چـی بکەم؟". لە کۆتاییدا باسی ئازادکردنی خۆی کرد و گـوتی: "دوای سـاڵ و نیـوەك لە دەست داعش کە ئەویش چەند جار شوێنیان لە تەلەعفەر، مووسـڵ، بـادۆش و هەندێك شوێنی دیکە هـەر نـازانین کـوێن بـە ڕێککـەوتن ئێمـە ٢١٤ کـەس ئـازاد کراین ئەویش لە بەرانبەر پێدانی ئاو و کارەبا بوو بۆ تەلەعفەر".

داعـش لـە ئـابی ٢٠١٤ شـنگالی داگـیر کـرد و کارەسـاتی مرۆیـی بەسـەر ئێزیدییەکاندا هێنا، دیارترین ڕووداویـش ڕفانـدنی شـەش هـەزار کـچ و ژن بـوو، کە تا ئێستایش چارەنووسی بەشێکیان نادیارە.

پەرلەمانی کوردسـتان وەکـو دامەزراوەیـەکی شـەرعی و یاسـایی زوو هاتـەدەنگ بـۆ بـە جینۆسـاید ناسـاندنی ئـەو تاوانـە گەورەیـە، دە ئەنـدام پەرلـەمانی کوردستان لە فراکسیۆنی سـەوز بـە ناوەکـانی (سـالار مـەحمود، سـاڵح فـەقێ، خەڵەف ئەحمەد، قادر وەتمان، مریەم سـەمەد، تـەلار لـەتیف، د.عـزەت سـابر، دلێرمـاوەتی، گەشـە دارا، د. ڕێـواس فـائق) لـە خـولی پێشـووی پەرلـەمانی

کوردستان لە ڕۆژی ٢٠١٤/٨/١٧ پرۆژە بڕیاری بە فـەرمی ناسـینی جینۆسـایدی شەنگالیان ئاراستەی سەرۆکایەتی پەرلەمانی کوردستان کـرد، لـە سـاڵی ٢٠١٩ پەرلەمانی کوردستان ئیقراری کرد ئەمەی خوارەوە دەقی پرۆژە بڕیارەکەیە:

پرۆژە بڕیاری بە فەرمی ناسینی جینۆسایدی (شەنگال).

مـــادەی یەکـــەم: ئـــەو تاوانانـــەی دەرهـــەق بـــە کـــوردانی ئێزیـــدی ئەنجامـدراون لە شـەنگال مەبەسـت لێـی لەناوبـردنی جەسـتەیی و بیۆلۆژیـی و کەلتووریـی و ئابووریی بووە.

مـادەی دووەم: ئـەو تاوانانـەی تیرۆریسـتانی (داعـش) دەوڵـەتی بـەناو ئیسـلامی لـە عیـراق و شـام، دەرهـەق بـە کـوردانی ئێزیـدی ئەنجامـدراون بەپێـی مـادەی یەکەم بەجینۆساید هەژمار دەکرێت.

مـــادەی ســـێیەم: قوربانیـــەکانی جینۆســـایدی شـــەنگال بەشـــەهید دادەنرێـن بەپێی بڕگـە (ب، ج) لـە خاڵـی پێنجەمـی مـادەی یەکەمـی یاسـای ژمـــارە (٩)ی ســـاڵی ٢٠٠٧ یاســـای مـــاف و ئیمتیـــازاتی شـــەهیدان و قوربانیانی جینۆسـایدو مامەڵەیان بۆ دەکرێت.

مـادەی چـوارەم: کەسـوکاری شـەهیدو قوربانیـانی جینۆسـایدی شـەنگال مـافی دارایـی و موسـتەحەقاتیان دەدرێـتێ بـەپێی یاسـای مـاف و ئیمتیـازاتی شـەهیدان و قوربانیانی جینۆساید.

مـادەی پێنجـەم: پێویسـتە حکومـەتی هـەرێمی کوردسـتان ڕێوشـوێنی پێویسـت بگرێتەبـەرو کار بـکات بـۆ دۆزینـەوەو هێنانـەوەی ئـەو ژن و مێـرد منداڵانـەی دوای جیاکردنەوە براون یان ون کراون.

مـــادەی شەشـــەم: پێویســـتە وەزارەتـــی شـــەهیدان و کاروبـــاری ئەنفالکراوان ڕێنمایی پێویست بۆ ئاسـانکاریی جێبـەجێکردنی حوکمـەکانی ئەم بڕیارە دەربچوێنێ.

مادەی حەوتەم: دەبێ ئەنجومەنی وەزیران و لایەنە پەیوەندیدارەکان حوکمەکانی ئەم بڕیارە جێبەجێ بکەن.

مادەی هەشتەم: ئەم بڕیارە لە ڕۆژی دەرچونیەوە کاری پێدەکرێ و لە ڕۆژنامەی فەرمی (وەقایعی کوردستان) بڵاو دەکرێتەوە.

هۆکارە پێویستەکان لەبەر ئەوەی ئەو تاوانانەی لە ئەنجامی داگیرکردنی شەنگال لە کوشتن و ئاوارەکردن و جیاکردنەوەی کوردانی سیڤیلی یەزیدی ئەنجامدراون، مەبەست لێیان لەناوبردن و کۆمەڵ کوشتن بووەو بەهەزاران کەس ئاوارە بوون و سەدان کەس شەهیدکراون. لەپێناو کار ئاسانی بۆ ئەوەی جیهان ئەم کۆمەڵکوژیە بەفەرمی بناسێنێت. هەروەها بەپشت بەستن بە پێناسەو پێوەرە نێودەوڵەتیەکانی جینۆسایدو ڕێکەوتننامەی کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتوەکان بۆ جینۆساید، بەم بڕیارە تاوانی شەنگال بەجینۆساید ناسێنرا.

کۆچی یەزیدیەکان

زۆر کەس و ڕێکخراو و لایەن بابەتیان لە سەر تاوانی جینۆسایدی کوردانی یەزیدی نوسیووە، کاك سالار مەحمود ئەندامی پێشوی پەرلەمانی کوردستان و سەرۆکی یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان هەمیشە لەسەر تاوانی ئەنفال و جینۆسایدی کورد قسەو نوسینی هەبووە و یەکێکە لە بزوێنەرانی ئەو بوارە، ئەمسالیش لە هەشتەمین سالیادی ئەو تاوانە گەورەی بەرامبەر کوردانی یەزیدی کرا نوسینێکی کورت و بە واتای بلاو کردەوە منیش بە باشم زانی بێ دەستکاری کردن وەك خۆی لەم پەرتوکەدا بینوسمەوە.

مرۆڤ تووشی شۆك دەبێ کاتێ ئەو هەموو خەمساردیە دەبینێ بەرامبەر کەیسی جینۆساید بەگشتی و جینۆسایدی ئیزیدیەکان بەتایبەتی!

ئاخر هێشتا بە هەزاران کچ و ژنی ئەم گەلە بە زۆر براون و لەلای بەناو مرۆڤە هەوەسبازە مێژوو ڕەشەکانی داعش و داعش فکریەکان و نەهێنراونەتەوەو ئازاد نەکراون!

پێویست بوو لە دۆسیەی گفتوگۆی دوێنێ و ئەمڕۆو سبەی نێوان هەرێم و بەغدا بابەتی قەرەبووی قوربانیانی جینۆسایدی کوردستان بکرێتە داخوازی سەرەکی.

دەبوو ناوەندە نێودەوڵەتیەکان عیراق کار بکات بۆ ئاوەدانکرنەوەی شەنگال و دەوروبەری.

دادگایی کردنی تاوانباران دەست پێ بکات، داعشە گیراوەکان لەبەردەم دادگادا ئامادە بکرێن.

با دۆخی هەستیاری دەڤەری شەنگال ببیتە مایەی تەبایی هێزە کوردستانیەکانی ئەو دەڤەرەو چیتر برینیان نەکولێنرێتەوە.

تورکیا تەماحی لە داگیرکاری چیای شەنگال و ئەو ناوچەیە هەیە.

ئەو دەڤەرە هێشتا بەهۆی ناکۆکی کوردەوە خوێنی لێ دەچۆڕێ و نا ئارام و نا ئاوەدانە.

بەردەوامی ناکۆکی ناوخۆیی دەرفەت دەڕەخسێنێ تورکیا ئەو مەرامەی بەدی بهێنێت. مەرامی پاوانخوازیی و پشێوی.

ئێزیدیەکان پێکهاتەیەکی گرنگی کوردستانن خاوەندارێتی کردن لە دۆسیەو ناسنامەیان لە ئاستی نێودەوڵەتیدا ئەرکێکی نیشتمانی و ئینسانی و نەتەوەییە.

پێویستە سود لە بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی ٢٣٧٩ لەساڵی ٢٠١٧ وەربگیرێت سەبارەت بە جینۆساید ناساندنی تاوانی شەنگال و دەوروبەری.

با وەك زەنگێکی مەترسیدار ئەو ڕاستیەش بەرچاو بخەمەوە، کەهێشتا مەترسی جینۆساید لەسەر یەزیدی و کاکەیی و پێکهاتەکانی تر لە ناوچە کوردستانیەکانی دەرەوەی هەرێم بەردەوامە.

بەیاننامەی یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان لە ساڵیادی جینۆسایدی شەنگالدا

لە هەشتەمین ساڵیادی ئەو تاوانە گەورەیەدا ڕێکخراوی یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان کە تایبەتە بە جینۆسایدی خەڵکی کوردستان ماوەی ساڵێکە لەلایەن هەندێك نوسەری بواری جینۆسایدەوە دامەزراوە بەیاننامەیەکی بڵاوکردەوە ئەمەی خوارەوە دەقەکەیەتی:

پەیامێك لە ساڵڕۆژی کۆمەڵکوژی ئێزیدی و تاوانی شەنگال و دەوروبەری

ڕۆژ ژمێری گەلی کوردو هاونیشتمانیانی کوردستان پڕە لە بۆنەی خەمناك و قوربانی تاوانە مەترسیدارەکان. لەم سۆنگەیەوە یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان وەك ناوەندێکی نوسین و توێژینەوە، سەربەخۆو خۆبەخشانە کار دەکات بۆ ناساندن و دیکۆمێنتکردن و بەرز ڕاگرتنی یادی

قوربانیەکان و لەبیر نەرکردنی تاوانە نێودەوڵەتیەکانی دژ بەگەلی کوردستان.
هەموان ئاگادارن بەر لە هەشت ساڵ و لە ڕۆژی ٣/٨/٢٠١٤ تیرۆریستانی داعش پەلاماری قەزای شەنگالیان دا، ئامانجی ئەو هێرشە پلان بۆ دارێژراوە کۆمەڵکوژیی دانیشتوان و خەڵکی سڤیلی دەڤەرەکە بوو، کە زۆرینەیان لە پێکهاتەی ڕەسەنی ئیزیدی بوون.

لەئەنجامی ئەو هێرشانەدا شەنگال و دەوروبەری داگیرکران، پێکهاتەی ئاینی ئێزیدی، هەروەها کریستیانی، کاکەیی و تورکمانەکان زۆرترین پێشێلکارییان بەرامبەر کرا، لەلایەن داعشەوەو ڕووبەڕووی کوشتنی بەکۆمەڵ و فڕاندن بونەوە. ناوچەکە ١٢٠ کیلۆمەتر دەکەوێتە ڕۆژئاوای پارێزگای موسڵەوە. دوای ساڵێك لەداگیرکردنی شەنگال و دەوروبەری، لە ١٣ی تشرینی دووەمی ٢٠١٥ ناوچەکە ئازادکرایەوە. بەڵام هێشتا دەڤەرەکە بەهۆی ململانێی ناجۆری سیاسیەوە نا ئارامەو خەڵکەکەی نەگەڕاونەتەوە زێدی خۆیان و ئاسایش و ئارامی بەرقەرار نەکراوە. هێشتا بەشێکی زۆر لە خەڵکی شەنگال لەناو کامپ و چادرگەکاندا ژیان بەسەر دەبەن و، بەشێکی زۆریشیان وڵاتیان بەجێ هێشت و ڕوویان کردە ئاوارەیی هەندەران، سەرەڕای نەبوونی ئامارێکی دروست بەڵام بەدروستی لەو تاوانە نێودەوڵەتیەدا ٦٤١٧ کەس ڕفێنران، بەشێکیان زیندەبەچاڵکران. دوای هەشت ساڵ بەسەر ئەو تاوانەدا تێدەپەڕێت، هێشتا چارەنوسی ٣٧٠٠ کەس لە ڕفێنراوەکان نادیارن و ڕزگار نەکراون و چارەنوسیان نادیارە، زۆرینەی ڕفێنراوەکان لە ڕەگەزی مێینەن. لەو تاوانەدا ٦٨ مەزاری ئاینی ئیزیدیەکان تەقێنرانەوەو خاپور کران، ئەم کردەیە دەچێتە خانەی تاوانی جینۆسایدی کەلتوریەوە، ئاماری حکومەتی هەرێم ڕایدەگەیەنێ لەو تاوانەدا ٦٤٠٤ ونبوو هەیە، ٣٥٣٨ کەسیان لە ڕەگەزی مێینەن و ٢٨٦٦ یان لە ڕەگەزی نێرن، تائێستا ٢٦٤٠

کـەس لەوانــە ڕزگــار کــراون، لــە ڕزگارکراوەکــان ٩٥٣ کەسـیان ژن و کچـن و ٣٢٨ کەسیان پیاون، ٦٧٥ کەسیان لە منـاڵی کچـن و ٦٨٤ لـەمناڵی کـوڕن، تا ئێستاش ٣٧٧٠ کەس لەبن دەستی دەعشدان و ئازاد نەکراون.

لەبەرامبــەر ئــەو تاوانــە نێودەوڵەتیــەدا ئەنجومــەنی ئاسایشــی نێودەوڵــەتی بڕیــاری ژمــارە ٢٣٧٩ لــە ســاڵی ٢٠١٧ ســەبارەت بــە جینۆســاید ناســاندنی تــاوانی شــەنگال و دەوروبــەری دەرکــرد، ئــەم بڕیــارە گرنگیــەکی نێودەوڵــەتی هەیە، بەڵام هێشتا کاری پێ نەکراوە، بەبەڵگەی ئەوەی هێشتا ئـەم پێکهاتەیـە نــە قەرەبووکراونەتــەوە نــە ناوچــەکەیان ئــارامی بــۆ گەڕاوەتــەوە. پەرلــەمانی کوردستان، پـرۆژە بڕیـارێکی پەسـەند کـرد بـۆ دیـاریکردنی ٣ی ئـابی ٢٠١٤ وەك ڕۆژی جینۆسـایدی ئێزیدییـەکان، دوای پێـنج سـاڵ لـە هێرشـی داعـش و کۆمــەڵکوژی ئــەو پێکهاتەیــە، لــەو بڕیــارەدا جگــە لــە دیــاریکردنی ٣ی ئــابی ٢٠١٤ وەك ڕۆژی جینۆســــایدی ئــــەو پێکهاتەیــــە، داوای قــــەرەبوی زیانلێکــەوتوانی ئێزیــدی جێگیرکــراوە، لەگــەڵ هــەوڵ و هەماهــەنگی هــەردوو حکومەتی هەرێم و ناوەندی بەغدا لە پرسـی دۆکـۆمێنتکردنی کۆمەڵکوژییەکـەو هەوڵــەکانی ئاوەدانکردنــەوەی زێــدی ئێزیدییــەکان. بــەڵام هێشــتا هــەنگاوی کـرداری بـۆ قەرەبووکردنـەوە، هـەروەها ئاوەدانکردنـەوەی ناوچـەکە نـەنراوە. پەرلــەمانی عــیراق یاســای ژنــانی ڕزگــاربووی ئێزیــدی لــەبن دەســتی داعـش دەرکـرد. دوای ئـەوەی لەلایـەن سـەرۆك کۆمـاری عیراقـەوە لـە مـانگی ئـازاری سـاڵی ٢٠١٩ پێشکەشـی پەرلـەمان کـرا، لـەو یاسـایەدا کۆمـەڵێك ڕێوشـوێنی خزمـەتکردن بـە قوربانیـان و ناوچـەکە چەسـپێنراوە پێویسـتی بەدواداچـوونی ئەندامانی پەرلەمان هەیە بۆ فشار دروست کرد بەمەبەستی جێبەجێبوون.

هـەروەها مـافی چارەسـەری تەندروسـتی و دەروونـی بـۆ ژنـانی ڕزگـار بـوو چەســپێنراوە لەیاســاکەدا چــونکە تووشــی دەســتدرێژی سێکســی تــاك و

بەکۆمەڵ بونەتەوە، بەپێی پێوەرە نێودەوڵەتیەکانی تاوان، ئەوەی لە شەنگال دەرهەق بە ئیزیدیەکان کراوە دەچێتە خانەی تاوانی (کۆمەڵکوژی- جینۆساید) و (تاوانی دژ بەمرۆڤایەتی) و (تاوانی دژ بەمافەکانی مرۆڤ). داعش نەك تەنیا لە شەنگال لە ناوچەکانی کەرکوك و گەرمەسێرو ناوچەکوردستانیەکانی دەرەوەی هەرێم و لە ڕۆژئاوای کوردستانیش تاوانی کوشتارو تاوانی زۆری دژی گەلی کوردستان ئەنجامدا. بەڵام سەر ئەنجام ئیرادەی مرۆڤایەتی سەرکەوت بەسەر تیرۆردا.

یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان بانگەواز لە لایەنە پەیوەندیدارەکان دەکات لەبەرامبەر ڕاپەڕاندنی ئەرکەکانیاندا چیتر خەمسارد نەبن. بەتایبەتی هەردوو حکومەتی کوردستان و عێراق و کۆمەڵی نێودەوڵەتیش. سوپاس و پێزانین دەردەبڕین بۆ ئەو نوسەرو لێکۆڵەرانەی کتێب و توێژینەوەیان لەبارەی جینۆسایدی شەنگال و کۆمەڵکوژیەکانی ترەوە نوسیوەو کردوە. سوپاس بۆ بەردەوامیان، هانی ناوەندەکانی زانکۆو ئەکادیمیاکانی عێراق و کوردستان دەدەین بۆ توێژینەوە لەسەر مەترسیەکانی کۆمەڵکوژی بەگشتی و لێکەوتەکانی تاوانی کۆمەڵکوژی ئیزیدیەکان. جەخت لە پشتیوانی مەعنەوی پەرلەمانی کوردستان و حکومەتی کوردستان بۆ ئەو ناوەندانەی لەم بوارەدا کۆشش دەکەن دوپات دەکەینەوە. هەوڵی مرۆڤایەتی بەردەوامە لەپێناو کەمکردنەوەو نەهێشتنی تاوان، بەشێواز و میکانیزمی مەدەنی جیاواز. هەوڵ و کۆششی یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستانیش لەو پێناوەدایە. یادی شەهیدان و قوربانیانی تاوانی شەنگال بەرز ڕادەگرین.

یەکێتی نوسەرانی جینۆسایدی کوردستان ٣/٨/٢٠٢٢.

لەتیف فاتیح فەرەج، ئارام هەڵەدنی، سالار مەحمود
کتێبخانەی مۆنۆمێنتی ئەنفال لە چەمچەماڵ، ساڵی ٢٠٢٢

مامۆستا محەمەد ئەمین پێنجوێنی بۆ یادی هەشت ساڵەی جینۆسایدی کوردانی یەزیدی بە دەستی داعش لە تێکستێکدا بەم شێوەیە باس لەو تاوانە گەورەیە دەکات:

شەنگال گڕوگاڵی مێژوو
لەم ڕۆژەدا هەرچی یاسای
مرۆڤایەتییە تێك و پێك چوو.!

هەرچی بەهای سەر زەوییە
بە ناخی ئەرزی شەنگالا ڕۆچوو
ژن ئەفرۆشرا پیاو ملی لە جەستەی ئەپەڕی
منالّ لە تینوا ئەخنکا
گەرما هەناسەی لێئەبڕی
لە ژێر ئالاّی خەلیفەدا
گوللە لە بەینی (یەزیدی)دا
هەروەکو بزمار ئەچەقی
کتێبی پیرۆزی زەردەشت و تەورات و ئینجیل ئەسوتا
بە بڕیاری مل هوڕێکی ڕیش پەمەیی
چ قانونێ ڕێگەی داوە؟
کەرامەتی ژن بفرۆشرێ
لە بازاڕی شەرمەزاری
چ یاسایەك خوێنی کوردی حەلاّلّ کردووە
جگە لە یاسای وەحشی گەری؟
خوا لە قورئاندا دەفەرموێ
خلقنا الانسان من احسن التقویم
مارکس ئەڵێت مرۆڤ بە نرخترین بەهایە
بۆ ئەوە ئەژی
کوا فەرمودەی یەزدان و
کوا یاساکانی سەر زەوی

سەرچاوەکان

١/ جینۆسایدی گەلی کورد لەبەر ڕۆشنایی یاسای تازەی نێودەوڵەتاندا، د. مارف عمر گوڵ.

٢/ ئەوانەی بیابان دڵی لە لێدان خستن، لەتیف فاتح فەرەج.

٣/ پرۆسەی ئەنفال و کیمیابارانی دۆڵی جافایەتی ساڵ ٢٠١٣، ڕێبوار ئیبراهیم سلێمان.

٤/ پەلامارە سەربازیەکان لە هەشت قۆناغدا ٢٠١٣، عمر محەمەد.

٥/ چێژی مەرگدۆستی، بەختیار عەلی.

٦/ مرۆڤ و کەرامەت، مەریوان وریا قانع.

٧/ ئەنفال تاوانێکی دژ بە مرۆڤایەتی، ستارە عارف.

٨/ ئەو ڕۆژانەی نیشتیمان هی هەموان بوو ٢٠١٨، هەڤاڵ کوێستانی.

٩/ لەودیو سنورەکانی مەرگەوە (یادەوەریەکانی زیندان)، مامۆستا مەحمود قەرەداغی.

١٠/ صدام و ژیانی نهێنی ٢٠١٢، کۆن کۆگلن (و.لوقمان باپیر).

١١/ چەردەیەکی کۆمەڵایەتیانە لە مێژوی نوێی عێرق، د. عەلی وەردی (وەرگێڕانی حەسەن جاف).

١٢/ توێژینەوەیەك لە سروشتی کۆمەڵگای عێراق، د. عەلی وەردی.

١٣/ ئەنفال و تێگەیشتنە جیاوازەکان، سمکۆ سابیر.

١٤/ ئەنفال لە یادەوەری پێشمەرگەیەکدا چاپی یەکەم ٢٠٠٩، خەلیل سەرکانی.

١٥/ مام جەلال دیداری تەمەن، سەلاح ڕەشید.

١٦/ خولانەوە لە بازنەدا، نەوشیروان مستفا ئەمین.

١٧/ پاكيزەكانی شەنگال لێكۆڵینەوەیەكی بەراوردكاریە لە نیوان شـەنگال و ئەنفالدا، محەمەد ڕەئوف.

١٨/ ئاینـدەی عێـراق، دیكتـاتۆری دیموكوراسـی یـان دابـەش بـوون، لیـام ئەندەرسن، گاریس ستانفیڵد وەرگێڕانی كامیار سابیر و دڵشاد حمە.

١٩/ كۆمەڵگا و غەریبەكانی، د. مەریوان قانع.

٢٠/ دیوانی هێمن، مامۆستا هێمن موكریانی.

٢١/ بۆ كوردستان، مامۆستا هەژار موكریانی.

٢٢/ بیرەوەریەكانی عوسمان سێدەری / بەرگی یەكەم، ئازاد سەراوی.

٢٣/ سایتی پیوكەی میدیا و مەودا میدیا و هەندێك سایتی تر.

٢٤/ تیرۆری نێودەوڵـەتی سـەرەتا و پـەرە سـەندن چـاپی سـێیەم ٢٠٢١، ساڵح عوسمان.

٢٥/ كوردستانی عێراق لە ناو ئاگردا ساڵی ١٩٦٣، پ.دێمچینكۆ وەرگێڕانی سورە شاكەلی.

٢٦/ گۆڤـاری ڕەهەنـد، ژمـارە ٧ سـاڵی ١٩٩٩، چـاوپێكەوتنی عەبدولكـەریم هەڵەدنی.

٢٧/ (جینۆساید لە عێراقدا، پەلاماری ئەنفال بۆ سەر كورد)، لەلایەن ڕێكخراوی میدل ئیست وۆچ نوسراوە، نوسەر و وەرگێڕی دیاری كـورد (مامۆسـتا محەمـەد حمەساڵح تۆفیق)، ساڵی ٢٠٠٤، وەریگێڕاوەتە سەر زمانی كوردی.

٢٨/ یەكـەمین هۆلۆكۆسـت دەربـارەی كۆمـەڵكوژی ئەرمەنـەكان، ڕۆبـەرت فیسك، وەرگێڕانی لە هۆڵەندیەوە (نەجمەدین فەقێ عەبدوڵا).

٢٩/ دیوانی شەهید محەمەد پاكژ، ساڵی ٢٠١١.

٣٠/ چـــاوپێكەوتنی مەیـــدانی لەگـــەڵ كەســـوكاری ئـــەنفالكراوەكان و پێشمەرگەكانی ئەوكاتە.

C.V

ئارام حەمەڕەشید سوارە ناسراو بە ئارام هەڵەدنی

٢٣ی ئازاری ساڵی ١٩٧٧ لە گوندی هەڵەدن لە دایك بووم. خێزاندارم و خاوەنی پێنج منداڵم.

ساڵی ١٩٨٥ و ١٩٨٦ پۆلی یەکەمی سەرەتاییم لە گوندەکانی هەڵەدن و چالاوا خوێندووە.

لە تاوانی ئەنفالی ١٩٨٨ لەگەڵ خێزانەکەم ئاوارەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بووین.

پۆلی دووەم و سێیەمی سەرەتایم لە ئۆردوگای سەقزی ڕۆژهەڵاتی کوردستان خوێندووە.

سەرەتایی و ناوەندی لە گوندی هەڵەدن خوێندوومە.

ئامادەیم لە خوێندنگای ئامادەیی هەڵکەوتی کوڕان لە سلێمانی خوێندووە.

ساڵی ٢٠١٠ کۆلێژی کارگێڕی و ئابووریم لە زانکۆی سلێمانی تەواو کردووە.

لە ڕۆژنامە و سایتەکان نوسینم هەیە.

ئەندامی ئەنجومەنی باڵای تۆڕی ڕێکخراوەکانی سلێمانیم.

چالاکوانی سیاسی و کۆمەڵایەتییم.

ڕاوێژکاری مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتیەکانی یەکێتی نیشتیمانی کوردستانم.

یەکەم کتێبم بە ناوی (ئەنفالی دۆڵی جافایەتی لە پلانی جینۆسایدی کورددا) ساڵی ٢٠٢٢ بڵاو کراوەتەوە.